

DE INSULIS

O WYSPACH

FONTES HISTORIAE ANTIQUAE

Zeszyty Źródłowe do Dziejów Społeczeństw Antycznych

pod redakcją

LESZKA MROZEWICZA

MARII MUSIELAK

Zeszyt XXXV

DIODORUS SICULUS

DE INSULIS

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

DIODORUS SICULUS
DE INSULIS
(Bibliotheca Historica V)

DIODOR SYCYLIJSKI
O WYSPACH
(Biblioteka Historyczna V)

Redakcja naukowa
SYLWESTER DWORACKI

Przekład
INES MUSIALSKA

Komentarz
LESZEK MROZEWICZ

POZNAŃ 2018

Tekst grecki zgodny jest z wydaniem: Diodorus of Sicily,
The Library of History, with an English translation by C.H. Oldfather,
Cambridge, Mass. – London 2000

Recenzent: prof. zw. dr hab. Marian Szarmach

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2018

Seria wydawana staraniem Instytutu Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie

Publikacja sfinansowana przez
Urząd Miejski w Gnieźnie

oraz Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM

Na okładce: Trinakria – symbol Sycylii, wykonanie współczesne
(<http://dessylovetravelling.files.wordpress.com/2012/10/p1270846.jpg> [dostęp: 15.02.2018])

Projekt okładki: Ewa Wąsowska

Redaktor: Ewa Dobosz

Redaktor techniczny: Elżbieta Rygielska

Łamanie komputerowe: Reginaldo Cammarano

ISBN 978-83-232-3292-6

ISSN 1506-5898

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
61-701 POZNAŃ, UL. FREDRY 10

www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wyd nauk@amu.edu.pl

Dział Promocji i Sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 9,75, Ark. druk. 9,00 + wklejka

DRUK I OPRAWA: VOLUMINA.PL DANIEL KRZANOWSKI, SZCZECIN, UL. KS. WITOLDA 7–9

SPIS TREŚCI

Od Redakcji (<i>Sylwester Dworacki</i>)	7
O wyspach	8
Komentarz (do tekstu polskiego)	110
Bibliografia (wraz z wykazem skrótów)	142

OD REDAKCJI

Oddajemy do rąk Czytelnika przekład piątej księgi Biblioteki Historycznej Diodora Sycylijskiego. Zawiera ona opowieści mityczne o wyspach i jej mieszkańcach. Diodor rozpoczyna w niej narrację od krańców zachodnich znanego świata: opowiada o Sycylii, Malcie, Balearach, Brytanii, ale także o lądzie stałym – Hiszpanii (Celtyberia, Iberia), Galii, Ligurii i Tyrrenii (Etruria). Na wschodzie uwagę skupia na Samotrace, Naksos, Rodos i Wyspach Cykladzkich, Krecie i Lesbos, Samos, Chios i Kos. Księga ta zamyka pierwszą pentadę (pięcioksiąg) dzieła Diodora; zachowała się ona w całości, podobnie jak pentady trzecia i czwarta (księgi XI-XX). Pozostałe znamy tylko z fragmentów. Księga piąta jest zarazem przedostatnią z ksiąg opisujących mityczne dzieje świata, przed wojny trojańskiej. Zamykająca ten okres księga szósta zachowana jest tylko we fragmentach.

Intencją naszą jest zakończenie w możliwie krótkim czasie edycji całości pierwszej pentady. Dotąd w serii *Fontes Historiae Antiquae* ukazały się księgi I (Starożytności egipskie, 2015), II (Starożytności asyryjskie i indyjskie, 2017) oraz IV (Czyny i dzieła herosów i półbogów, 2010). Brakująca jeszcze księga III (O Etiopii i Libii) znajduje się w końcowych fazach przygotowania edytorskiego.

W następnej kolejności planujemy publikację pentad trzeciej i czwartej, co zasygnalizowaliśmy już wydaniem księgi XVI (Dzieje Filipa Macedońskiego, 2013). Pozostała część dzieła Diodora, zachowana we fragmentach, zostanie wydana odrębnie.

Sylwester Dworacki

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν

Διοδώρου βίβλων

Περὶ τῶν μυθολογουμένων κατὰ τὴν Σικελίαν καὶ τοῦ σχήματος καὶ μεγέθους τῆς νήσου.

Περὶ Δήμητρος καὶ Κόρης καὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ πυρίνου καρποῦ.

Περὶ Λιπάρας καὶ τῶν ἄλλων τῶν Αἰολίδων καλουμένων νήσων.

Περὶ Μελίτης καὶ Γαύλου καὶ Κερκίνης.

Περὶ τῆς Αἰθαλείας καὶ Κύρνου καὶ Σαρδόνο.

Περὶ Πιτυούσσης καὶ τῶν νήσων τῶν Γυμνησίων, ἃς τινες Βαλιαρίδας ὀνομάζουσι.

Περὶ τῶν ἐν ὠκεανῷ νήσων τῶν πρὸς ἐσπέραν κειμένων.

Περὶ τῆς Βρεττανικῆς νήσου καὶ τῆς ὀνομαζομένης Βασιλείας καθ' ἣν τὸ ἤλεκτρον γίνεται.

Περὶ Γαλατίας καὶ Κελτιβηρίας, ἔτι δ' Ἰβηρίας καὶ Λιγυστικῆς καὶ Τυρρηνίας, καὶ τῶν ἐν ταύταις κατοικούντων, τίσι χρῶνται νομίμοις.

Περὶ τῶν κατὰ τὴν μεσημβρίαν ἐν ὠκεανῷ νήσων, τῆς τε Ἰερᾶς ὀνομαζομένης καὶ τῆς Παγχαίας, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἱστορουμένων.

Περὶ Σαμοθράκης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ μυστηρίων.

Περὶ Νάξου καὶ Σύμης καὶ Καλύδνης.

Περὶ Ῥόδου καὶ τῶν κατ' αὐτὴν μυθολογουμένων.

Περὶ Χερρονήσου τῆς ἀντιπέραν τῆς Ῥοδίας κειμένης.

Περὶ Κρήτης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ μυθολογουμένων μέχρι τῶν νεωτέρων καιρῶν.

Περὶ Λέσβου καὶ τῶν εἰς Χίον καὶ Σάμον καὶ Κῶν καὶ Ῥόδον ἀποικιῶν ὑπὸ Μακαρέως.

Περὶ Τενέδου καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν οἰκισμοῦ καὶ τῶν ὑπὸ Τενεδίων περὶ Τέννου μυθευομένων.

Περὶ τῶν Κυκλάδων νήσων τῶν ἐλαττόνων οἰκισμοῦ ὑπὸ Μίνωος.

DIODOR SYCYLIJSKI

BIBLIOTEKA HISTORYCZNA

Zawartość księgi piątej Diodora

- O opowieściach mitycznych na temat Sycylii, o kształcie i wielkości wyspy (2).
- O Demeter i Korze oraz odkryciu ziarna pszenicy (3-6).
- O Liparze i innych wyspach zwanych Eolskimi (7-11).
- O Malcie, Gaulos i Kerkinie (12).
- O Ajthalei, Kynos (Korsyce) i Sardynii (13-15).
- O Pityussie i Wyspach Gymnejach, które niektórzy nazywają Balearami (16-18).
- O wyspach leżących na Oceanie po zachodniej [stronie] (19-20).
- O wyspie Brytanii i tak zwanej Basilei, na której rodzi się bursztyn (21-23).
- O Galii i Celtyberii oraz Iberii, Ligurii i Tyrrenii, o ich mieszkańcach i zwyczajach, jakie [u nich] panują (24-40).
- O wyspach na Oceanie na Południu zwanych Hierą i Panchają oraz opowiadanych na nich historiach (41-46).
- O Samotrake i [odbywanych] na niej misteriach (47-49).
- O Naksos, Syme i Kalydne (50-54).
- O Rodos i opowieściach mitycznych na jej temat (55-59).
- O Cherronezie leżącym naprzeciw [ziemi] rodyjskiej (60-63).
- O Krecie i opowiadanych na niej mitach aż do nowszych czasów (64-80).
- O Lesbos oraz wyprawach kolonizacyjnych [przeprowadzonych] przez Makareusa na Chios, Samos i Kos (81-82).
- O Tenedos, zasiedleniu wyspy i mitach opowiadanych przez Tenedyjczyków na temat Tennosa (83).
- O zasiedleniu mniejszych Wysp Cykladzkich [przeprowadzonym] przez Minosa (84).

DIODORUS SICULUS

ΔΙΟΔΩΡΟΥ ΒΙΒΛΩΝ

1. Πάντων μὲν τῶν ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς χρησίμων προνοητέον τοὺς ἱστορίαν συνταττομένους, μάλιστα δὲ τῆς κατὰ μέρος οἰκονομίας. αὕτη γὰρ οὐ μόνον ἐν τοῖς ἰδιωτικοῖς βίοις πολλὰ συμβάλλεται πρὸς διαμονὴν καὶ αὐξήσιν τῆς οὐσίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἱστορίας οὐκ ὀλίγα ποιεῖ προτερήματα τοῖς συγγραφεῦσιν. (2) ἔνιοι δὲ καὶ κατὰ τὴν λέξιν καὶ κατὰ τὴν πολυπειρίαν τῶν ἀναγραφομένων πράξεων ἐπαινούμενοι δικαίως, ἐν τῷ κατὰ τὴν οἰκονομίαν χειρισμῷ διήμαρτον, ὥστε τοὺς μὲν πόνους καὶ τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἀποδοχῆς τυγχάνειν παρὰ τοῖς ἀναγινώσκουσι, τὴν δὲ τάξιν τῶν ἀναγεγραμμένων δικαίως τυγχάνειν ἐπιτιμήσεως. (3) Τίμαιος μὲν οὖν μεγίστην πρόνοιαν πεποιημένος τῆς τῶν χρόνων ἀκριβείας καὶ τῆς πολυπειρίας πεφροντικῶς, διὰ τὰς ἀκαίρους καὶ μακρὰς ἐπιτιμήσεις εὐλόγως διαβάλλεται, καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐπιτιμήσεως Ἐπιτίμαιος ὑπὸ τινων ὠνομάσθη. (4) Ἐφορος δὲ τὰς κοινὰς πράξεις ἀναγράφων οὐ μόνον κατὰ τὴν λέξιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐπιτέτευχε· τῶν γὰρ βίβλων ἐκάστην πεποίηκε περιέχειν κατὰ γένος τὰς πράξεις. διόπερ καὶ ἡμεῖς τοῦτο τὸ γένος τοῦ χειρισμοῦ προκρίναντες, κατὰ τὸ δυνατόν ἀντεχόμεθα ταύτης τῆς προαιρέσεως.
2. Καὶ ταύτην τὴν βίβλον ἐπιγράφοντες νησιωτικὴν ἀκολούθως τῇ γραφῇ περὶ πρώτης τῆς Σικελίας ἐροῦμεν, ἐπεὶ καὶ κρατίστη τῶν νήσων ἐστὶ καὶ τῇ παλαιότητι τῶν μύθολογουμένων πεπρώτευσεν.
Ἡ γὰρ νῆσος τὸ παλαιὸν ἀπὸ μὲν τοῦ σχήματος Τρινακρία κληθεῖσα, ἀπὸ δὲ τῶν κατοικησάντων αὐτὴν Σικανῶν Σικανία προσαγορευθεῖσα, τὸ τελευταῖον ἀπὸ Σικελῶν τῶν ἐκ τῆς Ἰταλίας πανδημεῖ περαιωθέντων ὠνόμοσται Σικελία. (2) ἔστι δ' αὐτῆς ἡ περίμετρος σταδίων ὡς τετρακισχιλίων τριακοσίων ἐξήκοντα· τῶν γὰρ τριῶν πλευρῶν ἡ μὲν ἀπὸ τῆς Πελωριάδος ἐπὶ τὸ Λιλύβαιον ὑπάρχει σταδίων χιλίων ἑπτακοσίων, ἡ δ' ἀπὸ Λιλυβαίου μέχρι Παχύνου τῆς Συρακοσίας χώρας σταδίων χιλίων καὶ πεντακοσίων, ἡ δ' ἀπολειπομένη σταδίων χιλίων ἑκατὸν τεσσαράκοντα. (3) οἱ ταύτην οὖν κατοικοῦντες Σικελιῶται παρειλήφασιν παρὰ τῶν προγόνων, αἰετῆς φήμης ἐξ αἰῶνος παραδεδομένης τοῖς ἐκγόνοις, ἱερὰν ὑπάρχειν τὴν νῆσον

DIODOR SYCYLIJSKI

BIBLIOTEKA

KSIĘGA V

1. Pisarze tworzący dzieła historyczne powinni zatroszczyć się o wszystko, co pożyteczne w pisaniu, najbardziej zaś o dokładne rozplanowanie [materiałów]. Ono bowiem nie tylko w prywatnych zajęciach przyczynia się do trwałości i pomnożenia zasobów, lecz także w [pisaniu] historii przydaje autorom wiele zalet. (2) Niektórzy otrzymują słuszne pochwały za sposób wyśłowienia, jak i duże doświadczenie w spisywaniu dziejów, pobłędzili [jednak] w kwestii podziału [materiału], wskutek czego ich trudy i staranie spotyka się z dobrym przyjęciem u czytelników, natomiast układ pism – z zasłużoną naganą. (3) Timajos¹ najwięcej troski włożył w dokładne ustalenie czasu i zadbał o rozległą wiedzę, słusznie zarzuca mu się niewczesną i obszerną krytykę, więc z powodu przesadnej krytyki niektórzy nazwali go Epitimajosem-Krytykiem². (4) Eforos³ zaś, spisujący dzieje powszechne, osiągnął cel nie tylko w sposobie wyśłowienia, ale także w podziale [materiału]; sprawił, że każda z ksiąg zawiera dokonania [ułożone] wedle tematu. Dlatego i my, obierając ten sposób postępowania, wedle możliwości trzymamy się tego wyboru.
2. Nadając tej księdze tytuł *Wyspy*, stosownie do tytułu, powiemy o Sycylii⁴ jako pierwszej, skoro jest najbardziej liczącą się z wysp i ze względu na wiek opowieści mitycznych stanęła na pierwszym miejscu.
Wyspa ta bowiem w dawnych czasach [była] nazywana dla [swego] kształtu Trinakrią [Trójrożną], a od zamieszkujących ją Sykanów⁵ otrzymała nazwę Sykanii, na koniec od przesiedlonych całym ludem z Italii Sycylów⁶ nosi miano Sycylii. (2) Jej obwód liczy ok. 4360 stadiów⁷: albowiem jedna z trzech stron – od Pelorias⁸ do Lilybaion⁹ – wynosi 1700 stadiów¹⁰, [druga] – od Lilybaion aż do Pachynos¹¹ na terenie syrakuzzańskim¹² – 1500 stadiów¹³, ostatnia zaś – 1140 stadiów¹⁴. (3) Zamieszkujący ją Sykelioci¹⁵ przejęli od przodków wyrocznię, od wieków nieustannie przekazywaną potomnym, że wyspa jest poświęcona Demeter i Korze¹⁶; niektórzy z poetów powiadają, że wyspę tę ofiarował w darze pannie

Δήμητρος καὶ Κόρης· ἔνιοι δὲ τῶν ποιητῶν μυθολογοῦσι κατὰ τὸν τοῦ Πλούτωνος καὶ Φερσεφόνης γάμον ὑπὸ Διὸς ἀνακάλυπτρα τῇ νύμφῃ δεδόσθαι ταύτην τὴν νῆσον. (4) τοὺς δὲ κατοικοῦντας αὐτὴν τὸ παλαιὸν Σικανοὺς αὐτόχθονας εἶναι φασιν οἱ νομιμώτατοι τῶν συγγραφέων, καὶ τὰς τε προειρημένους θεὰς ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ πρῶτως φανῆναι καὶ τὸν τοῦ σίτου καρπὸν ταύτην πρῶτην ἀνεῖναι διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς χώρας, περὶ ὧν καὶ τὸν ἐπιφανέστατον τῶν ποιητῶν μαρτυρεῖν λέγοντα

ἀλλὰ τὰ γ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται,
πυροὶ καὶ κριθαί, ἡδ' ἄμπελοι, αἳ τε φέρουσιν
οἶον ἐριστάφλον, καὶ σφιν Διὸς ὄμβρος ἀέξει.

ἐν τε γὰρ τῷ Λεοντίῳ πεδίῳ καὶ κατὰ πολλοὺς ἄλλους τόπους τῆς Σικελίας μέχρι τοῦ νῦν φύεσθαι τοὺς ἀγρίους ὀνομαζομένους πυρούς. καθόλου δὲ πρὸ τῆς εὐρέσεως τοῦ σίτου ζητουμένου κατὰ ποίαν τῆς οἰκουμένης γῆν πρῶτον ἐφάνησαν οἱ προειρημένοι καρποί, εἰκὸς ἐστὶν ἀποδίδοσθαι τὸ πρωτεῖον τῇ κρατίστῃ χώρᾳ· καὶ τὰς θεὰς δὲ τὰς εὐρούσας ἀκολουθῶς τοῖς εἰρημένοις ὄρᾳν ἐστὶ μάλιστα τιμωμένας παρὰ τοῖς Σικελιώταις.

3. Καὶ τῆς ἀρπαγῆς τῆς κατὰ τὴν Κόρην ἐν ταύτῃ γενομένης ἀπόδειξιν εἶναι λέγουσι φανερωτάτην ὅτι τὰς διατριβὰς αἱ θεαὶ κατὰ ταύτην τὴν νῆσον ἐποιοῦντο διὰ τὸ στέργεσθαι μάλιστα παρ' αὐταῖς ταύτην. (2) γενέσθαι δὲ μυθολογοῦσι τὴν ἀρπαγὴν τῆς Κόρης ἐν τοῖς λειμῶσι τοῖς κατὰ τὴν Ἑνναν. ἔστι δ' ὁ τόπος οὗτος πλησίον μὲν τῆς πόλεως, ἴοις δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἄνθεσι παντοδαποῖς ἐκπρεπῆς καὶ τῆς θεᾶς ἄξιος. διὰ δὲ τὴν ἀπὸ τῶν φυομένων ἀνθῶν εὐοδίαν λέγεται τοὺς κυνηγεῖν εἰωθότας κύνας μὴ δύνασθαι στιβεύειν, ἐμποδιζομένους τὴν φυσικὴν αἴσθησιν. ἔστι δ' ὁ προειρημένος λειμὼν ἄνθεν μὲν ὁμαλὸς καὶ παντελῶς εὐνδρος, κύκλῳ δ' ὑψηλὸς καὶ πανταχόθεν κρημνοῖς ἀπότομος. δοκεῖ δ' ἐν μέσῳ κεῖσθαι τῆς ὅλης νήσου, διὸ καὶ Σικελίας ὁμφαλὸς ὑπὸ τινων προσαγορεύεται. (3) ἔχει δὲ καὶ πλησίον ἄλση καὶ περὶ ταῦτα ἔλη, καὶ σπήλαιον εὐμέγεθες, ἔχον χάσμα κατάγειον πρὸς τὴν ἄρκτον νενευκός, δι' οὗ μυθολογοῦσι τὸν Πλούτωνα μεθ' ἄρματος ἐπελθόντα ποιήσασθαι τὴν ἀρπαγὴν τῆς Κόρης. τὰ δὲ ἴα καὶ τῶν ἄλλων ἀνθῶν τὰ παρεχόμενα τὴν εὐοδίαν παραδόξως δι' ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ παραμένειν θάλλοντα καὶ τὴν ὅλην πρόσοψιν ἀνθηρὰν καὶ ἐπιτερπῆ παρεχόμενα.
- (4) Μυθολογοῦσι δὲ μετὰ τῆς Κόρης τὰς τῆς ὁμοίας παρθενίας ἡξιωμένας Ἀθηνᾶν τε καὶ Ἄρτεμιν συντρεφομένας συνάγειν μετ' αὐτῆς τὰ ἄνθη καὶ κατασκευάζειν κοινῇ τῷ πατρὶ Διὶ τὸν πέπλον. διὰ δὲ τὰς μετ' ἀλλήλων διατριβὰς τε καὶ ὁμιλίας ἀπάσας στέρξει τὴν νῆσον ταύτην μάλιστα, καὶ λαχεῖν ἐκάστην αὐτῶν χώραν, τὴν μὲν Ἀθηνᾶ ἐν τοῖς περὶ τὸν Ἰμέραν μέρεσιν, ἐν οἷς τὰς μὲν Νύμφας χαρίζομένας Ἀθηνᾶ τὰς τῶν θερμῶν ὑδάτων ἀνεῖναι πηγὰς κατὰ τὴν Ἡρακλέους παρουσίαν, τοὺς δ' ἐγχωρίους πόλιν αὐτῇ καθιερώσαι καὶ χώραν τὴν ὀνομαζομένην μέχρι τοῦ νῦν Ἀθήναιον· (5) τὴν δ' Ἄρτεμιν τὴν ἐν ταῖς Συρακούσαις νῆσον λαβεῖν παρὰ τῶν θεῶν τὴν ἅπ' ἐκείνης Ὀρτυγίαν ὑπὸ τε τῶν χρησμῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ὀνομασθεῖσαν. ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν νῆσον ταύτην ἀνεῖναι τὰς Νύμφας ταύτας χαρίζομένας τῇ

[młodej] Zeus na weselu Plutona¹⁷ i Persefony. (4) Najbardziej poważani pisarze¹⁸ mówią, że zamieszkujący ją w dawnych czasach Sykanowie byli autochtonami¹⁹, że wspomniane [wyżej] boginie pojawiły się najpierw na tej wyspie²⁰ i że na niej pierwszej – przez wzgląd na zalety krainy – wyrósł dar zboża, co poświadcza również najwspanialszy z poetów mówią²¹:

Lecz wszystko się rodzi bez siewu i orki; pszenica
i jęczmień, i jeszcze winnice, co dają wino
z dorodnych jagód, wzrastając w deszczu Zeusowym²².

Na Nizinie Leontyńskiej²³ i w wielu innych miejscach Sycylii do dziś rośnie dzikie [zboże] nazywane pszenicą. (5) Gdyby w ogóle przed odkryciem zboża zapytać, w jakiej krainie na ziemi pojawiły się najprędzej wspomniane dary natury, pierwszeństwo wypada oddać tej najznacznieszej krainie; także na podstawie tego, co powiedziano, można zobaczyć, że boginie, które je odkryły, cieszą się szczególną czcią u Sykeliotów.

3. Powiadają o istnieniu bardzo czytelnego dowodu [na to], że do porwania Kory doszło [właśnie] na niej (sc. Sycylii): boginie lubiły spędzać czas na tej wyspie, ponieważ ją sobie najwięcej upodobały. (2) Mity mówią, że do porwania doszło na łąkach w okolicy Enny²⁴. Miejsce to leży blisko miasta, wspaniale zdobią je fiołki i inne rozmaite kwiecie godne bogini. Ze względu na zapach rosnących [tam] kwiatów, nawykłe do polowań psy podobno nie mogą tropić, bo [aromat] ogranicza wrodzony [im] zmysł węchu. Wspomniana łąka ma płaską powierzchnię i jest bardzo bogata w wodę, wkoło zaś [otaczają ją] zewsząd wysokie i strome zbocza. Zdaje się, jakby leżała w środku całej wyspy i dlatego niektórzy nazywają ją pępkiem Sycylii²⁵. (3) W pobliżu są też (świąte) gaje, a wokół nich moczary i spora jaskinia, która ma podziemną gardziel dochodzącą do Północy. Przez nią, jak mówią mity, wynurzył się Pluton z rydwanem i dopuścił się porwania Kory. Fiołki zaś i inne kwiaty, wydzielające piękny zapach dziwnym sposobem kwitną nieustannie przez cały rok i dostarczają przyjemny widok pełni rozkwitu.
- (4) Mity powiadają, że także Atena²⁶ i Artemida²⁷ – na równi z Korą ceniące sobie dziewictwo – wychowywały się wspólnie, zbierały z nią kwiaty i razem tkwały peplos²⁸ dla ojca Zeusa. Przez wspólne zabawy i przebywanie z sobą wszystkie szczególnie pokochały tę wyspę, a każda z nich otrzymała [swoją część] kraju: Atena okolice Himery²⁹, gdzie Nimfy dla uczczenia Ateny dały wytrysnąć źródłom ciepłej wody na przybycie Heraklesa, mieszkańcy zaś poświęcili jej miasto i krainę [tę] do dziś nazywaną *Atenajon*. (5) Artemida dostała od bogów wyspę w Syrakuzach, którą przepowiednie oraz ludzie nazwali od niej Ortygią³⁰. Podobnie i na tej wyspie Nimfy owe dla uczczenia Artemidy pozwoliły wytrysnąć największemu źródłu zwanemu Aretuzą³¹. (6) [Źródło] to nie tylko w dawnych

Ἀρτέμιδι μεγίστην πηγὴν τὴν ὀνομαζομένην Ἀρέθουσαν. (6) ταύτην δ' οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἔχειν μεγάλους καὶ πολλοὺς ἰχθῦς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἡλικίαν διαμένειν συμβαίνει τούτους, ἱεροὺς ὄντας καὶ ἀθίκτους ἀνθρώποις· ἐξ ὧν πολλάκις τινῶν κατὰ τὰς πολεμικὰς περιστάσεις φαγόντων, παραδόξως ἐπεσήμηνε τὸ θεῖον καὶ μεγάλας συμφοραῖς περιέβαλε τοὺς τολμήσαντας προσενέγκασθαι· περὶ ὧν ἀκριβῶς ἀναγράψομεν ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις.

4. Ὅμοίως δὲ ταῖς προειρημέναις δυσὶ θεαῖς καὶ τὴν Κόρην λαχεῖν τοὺς περὶ τὴν Ἑνναν λειμῶνας· πηγὴν δὲ μεγάλην αὐτῇ καθιερωθῆναι ἐν τῇ Συρακοσίᾳ τὴν ὀνομαζομένην Κυάνην. (2) τὸν γὰρ Πλούτωνα μυθολογοῦσι τὴν ἀρπαγὴν ποιησάμενον ἀποκομίσαι τὴν Κόρην ἐφ' ἄρματος πλησίον τῶν Συρακουσῶν, καὶ τὴν γῆν ἀναρρήξαντα αὐτὸν μὲν μετὰ τῆς ἀρπαγείσης δῦναι καθ' ἕδου, πηγὴν δ' ἀνεῖναι τὴν ὀνομαζομένην Κυάνην, πρὸς ἣ κατ' ἐνιαυτὸν οἱ Συρακόσιοι πανήγυριν ἐπιφανῇ συντελοῦσι, καὶ θύουσιν οἱ μὲν ἰδιῶται τὰ ἐλάττω τῶν ἱερείων, δημοσίᾳ δὲ ταύρους βυθίζουσιν ἐν τῇ λίμνῃ, ταύτην τὴν θυσίαν καταδείξαντος Ἡρακλέους καθ' ὃν καιρὸν τὰς Γηρυόνης βοῦς ἐλαύνων περιῆλθε πᾶσαν τὴν Σικελίαν. (3) Μετὰ δὲ τὴν τῆς Κόρης ἀρπαγὴν μυθολογοῦσι τὴν Δήμητραν μὴ δυναμένην ἀνευρεῖν τὴν θυγατέρα λαμπάδας ἐκ τῶν κατὰ τὴν Αἴτην κρατήρων ἀναψαμένην ἐπελθεῖν ἐπὶ πολλὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, τῶν δ' ἀνθρώπων τοὺς μάλιστ' αὐτὴν προσδεξαμένους εὐεργετῆσαι τὸν τῶν πυρῶν καρπὸν ἀντιδωρησαμένην. (4) φιλανθρωπώτατα δὲ τῶν Ἀθηναίων ὑποδεξαμένων τὴν θεόν, πρῶτοις τούτοις μετὰ τοὺς Σικελιώτας δωρήσασθαι τὸν τῶν πυρῶν καρπὸν· ἀνθ' ὧν ὁ δῆμος οὗτος περιττότερον τῶν ἄλλων ἐτίμησαν τὴν θεὸν θυσίαις τ' ἐπιφανεστάταις καὶ τοῖς ἐν Ἑλευσίνι μυστηρίοις, ἃ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἀγνείας ἐγένετο πᾶσιν ἀνθρώποις περιβόητα. παρὰ δὲ τῶν Ἀθηναίων πολλοὶ μεταλαβόντες τῆς ἐκ τοῦ σίτου φιλανθρωπίας, καὶ τοῖς πλησιοχώροις μεταδιδόντες τοῦ σπέρματος, ἐπλήρωσαν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. (5) οἱ δὲ κατὰ τὴν Σικελίαν, διὰ τὴν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης πρὸς αὐτοὺς οἰκειότητα πρῶτοι τῆς εὐρέσεως τοῦ σίτου μεταλαβόντες, ἑκατέρω τῶν θεῶν κατέδειξαν θυσίας καὶ πανηγύρεις, ἐπωνύμους αὐταῖς ποιήσαντες καὶ τῷ χρόνῳ διασημήναντες τὰς δοθείσας δωρεάς. (6) τῆς μὲν γὰρ Κόρης τὴν καταγωγὴν ἐποιήσαντο περὶ τὸν καιρὸν ἐν ᾧ τὸν τοῦ σίτου καρπὸν τελεσιουργεῖσθαι συνέβαινε, καὶ ταύτην τὴν θυσίαν καὶ πανήγυριν μετὰ τοσαύτης ἀγνείας καὶ σπουδῆς ἐπιτελοῦσιν ὅσης εἰκὸς ἐστὶ τοὺς τῇ κρατίστῃ δωρεᾷ προκριθέντας τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀποδιδόναι τὰς χάριτας· (7) τῆς δὲ Δήμητρος τὸν καιρὸν τῆς θυσίας προέκριναν ἐν ᾧ τὴν ἀρχὴν ὁ σπόρος τοῦ σίτου λαμβάνει, ἐπὶ δ' ἡμέρας δέκα πανήγυριν ἄγουσιν ἐπώνυμον τῆς θεοῦ ταύτης, τῇ τε λαμπρότητι τῆς παρασκευῆς μεγαλοπρεπεστάτην καὶ τῇ διασκευῇ μιμούμενοι τὸν ἀρχαῖον βίον. ἔθος δ' ἐστὶν αὐτοῖς ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις αἰσχρολογεῖν κατὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίας διὰ τὸ τὴν θεὸν ἐπὶ τῇ τῆς Κόρης ἀρπαγῇ λυπούμενην γελάσαι διὰ τὴν αἰσχρολογίαν.
5. Περὶ δὲ τῆς κατὰ τὴν Κόρην ἀρπαγῆς, ὅτι γέγονεν ὡς προειρήκαμεν, πολλοὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν μεμαρτυρήκασι. Καρκίνος μὲν γὰρ ὁ τῶν

czasach gromadziło mnóstwo wielkich ryb, lecz i w naszym wieku ciągle [można tam] na nie trafić, ponieważ są święte i nietykalne dla ludzi; często w czasie wojennych niebezpieczeństw, gdy kto pożywał się nimi, niespodziewanie ujawniała się boska moc i wśród wielkich nieszczęść obalała śmiazków, którzy się doń zbliżyli, o czym napiszemy dokładnie we właściwym czasie.

4. Podobnie do wspomnianych dwóch bogiń także Kora otrzymała łąki wokół Enny; poświęcono jej wielkie źródło na terenie syrakuzañskim, nazywane Kyane³². (2) Mity powiadają bowiem, że gdy Pluton dokonał porwania i wracał z Korą na rydwanie w pobliżu Syrakuz, i gdy ziemia rozwarła się, a on zstąpił z porwaną w głąb Hadesu, wytrysnęło źródło nazywane Kyane, przy którym Syrakuzanie co roku obchodzą wspólnie wspaniałe święto. Osoby prywatne składają mniejsze zwierzęta ofiarne, publiczne zaś topią woły w jeziorze, ponieważ ofiarę tę wprowadził Herakles, gdy w owym czasie obchodził całą Sycylię, pędząc woły Geriona³³. (3) Po porwaniu Kory, mówią mity, Demeter, nie mogąc odnaleźć córki, zapaliła pochodnie od kraterów na Etnie i przewędrowała wiele krain zamieszkałego przez ludzi [świata], wynagrodziła zaś ludzi, u których spotkała się z najlepszym przyjęciem, i w nagrodę obdarowała ich płodem zboża. (4) Ponieważ Ateńczycy przyjęli boginię z największą życzliwością, im pierwszym po Sykeliotach podarowała zboże; w zamian lud ten oddawał bogini cześć większą niż inni w znakomitych ofiarach i misteriach w Eleuzis³⁴, które ze względu na wiekową przeszłość i oczyszczenia zyskały sławę wśród wszystkich ludzi. Wiele [ludów] zaś, korzystając z dobrodziejstwa zboża [za pośrednictwem] Ateńczyków i przekazując ziarno sąsiednim krainom, wypełniło [nim] cały świat zamieszkały. (5) Natomiast [mieszkańcy] Sycylii, ze względu na [łąączącą] ich z Demeter i Korą zażyłość, pierwsi zdobyli udział w odkryciu zboża, dla każdej z bogiń zarządzili ofiary i święta, które opatrzyli ich przydomkami, a składane ofiary wyróżnili porą [roku]. (6) Urządzili [święto] powrotu Kory w okresie, na który przypada dojrzewanie zboża, a dokonują tego obrządku ofiarnego i obchodów z takim uświęceniem i powagą, tak że jest oczywiste, iż zostali wybrani [jako najlepsi] z ludzi do oddania czci w tej wspaniałej ofierze. (7) Dla Demeter wybrali na ofiarę okres, w którym rozpoczyna się siew zboża, przez dziesięć dni obchodzą święto [nazwane] imieniem tej bogini, z nadzwyczaj uroczystym i świetnym przygotowaniem, obchodzą je, naśladując starożytny sposób życia. Mają zwyczaj opowiadać w tych dniach nieprzyzwoite rzeczy w kontaktach ze sobą dlatego, że bogini, cierpiąc z powodu porwania Kory, zaśmiała się [słyszając te] nieprzyzwoitości.
5. O porwaniu Kory – że doszło do niego [w sposób], o którym mówiliśmy – zaświadcza wielu dawnych pisarzy i poetów. Albowiem Karkinos³⁵, poeta tragiczny,

τραγωδιῶν ποιητής, πλεονάκις ἐν ταῖς Συρακούσαις παρεπιδημηκῶς καὶ τὴν τῶν ἐγχωρίων τεθεαμένος σπουδὴν περὶ τὰς θυσίας καὶ πανηγύρεις τῆς τε Δήμητρος καὶ Κόρης, κατεχώρισεν ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦσδε τοὺς στίχους·

λέγουσι Δήμητρος ποτ' ἄρρητον κόρην
Πλούτωνα κρυφίοις ἀρπάσαι βουλεύμασι,
δύναί τε γαίης εἰς μελαμφαιὺς μυχοῦς,
πόθῳ δὲ μητέρ' ἠφανισμένης κόρης
μαστῆρ' ἐπελθεῖν πᾶσαν ἐν κύκλῳ χθόνα.
καὶ γῆν μὲν Αἰτναίοισι Σικελίας πάγοις
πυρὸς γέμουσαν ῥεύμασιν δυσεμβόλοις
πᾶσαν στενάξαι, πένθεσιν δὲ παρθένου
σίτων ἄμοιρον διοτρεφὲς φθίνειν γένος.
ὄθεν θεὰς τιμῶσιν εἰς τὰ νῦν ἔτι.

(2) Οὐκ ἄξιον δὲ παραλιπεῖν τῆς θεοῦ ταύτης τὴν ὑπερβολὴν τῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους εὐεργεσίας· χωρὶς γὰρ τῆς εὐρέσεως τοῦ σίτου τὴν τε κατεργασίαν αὐτοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἐδίδαξε καὶ νόμους εἰσηγήσατο καθ' οὓς δικαιοπραγεῖν εἰθίσθησαν, δι' ἣν αἰτίαν φασὶν αὐτὴν θεσμοφόρον ἐπονομασθῆναι. (3) τούτων δὲ τῶν εὐρημάτων οὐκ ἂν τις ἐτέραν εὐεργεσίαν εὖροι μείζονα· καὶ γὰρ τὸ ζῆν καὶ τὸ καλῶς ζῆν περιέχουσι. περὶ μὲν οὖν τῶν μυθολογουμένων παρὰ τοῖς Σικελιώταις ἀρκεσθησόμεθα τοῖς ῥηθεῖσιν.

6. Περί δὲ τῶν κατοικησάντων ἐν αὐτῇ πρώτων Σικανῶν, ἐπειδὴ τινες τῶν συγγραφέων διαφωνοῦσιν, ἀναγκαῖόν ἐστι συντόμως εἰπεῖν. Φίλιστος μὲν γάρ φησιν ἐξ Ἰβηρίας αὐτοὺς ἀποικισθέντας κατοικῆσαι τὴν νῆσον, ἀπὸ τίνος Σικανοῦ ποταμοῦ κατ' Ἰβηρίαν ὄντος τετευχότας ταύτης τῆς προσηγορίας, Τίμαιος δὲ τὴν ἄγνοιαν τούτου τοῦ συγγραφέως ἐλέγξας ἀκριβῶς ἀποφαίνεται τούτους αὐτόχθονας εἶναι· πολλὰς δ' αὐτοῦ φέροντος ἀποδείξεις τῆς τούτων ἀρχαιότητος, οὐκ ἀναγκαῖον ἡγούμεθα περὶ τούτων διεξιέναι. (2) οἱ δ' οὖν Σικανοὶ τὸ παλαιὸν κωμηδὸν ὥκουν, ἐπὶ τῶν ὀχυρωτάτων λόφων τὰς πόλεις κατασκευάζοντες διὰ τοὺς ληστὰς· οὐ γὰρ ἦσαν ὑπὸ μίαν ἡγεμονίαν βασιλέως τεταγμένοι, κατὰ πόλιν δὲ ἐκάστην εἰς ἣν ὁ δυναστεύων. (3) καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἅπασαν τὴν νῆσον κατέκουν, καὶ τὴν χώραν ἐργαζόμενοι τὰς τροφὰς εἶχον· ὕστερον δὲ τῆς Αἴτνης ἐν πλείοσι τόποις ἀναφυσήματα πυρὸς ἀνείσης, καὶ πολλοῦ κατὰ τὴν χώραν ῥύακος ἐκχυθέντος, συνέβη φθαρῆναι τῆς γῆς ἐπὶ πολὺν τόπον. ἐπ' ἔτη δὲ πλείω τοῦ πυρὸς ἐπινεμομένου πολλὴν χώραν, φοβηθέντες τὰ μὲν πρὸς ἑω κεκλιμένα τῆς Σικελίας ἐξέλιπον, εἰς δὲ τὰ πρὸς δυσμὰς νεύοντα μετέκρησαν. τὸ δὲ τελευταῖον πολλὰς γενεαῖς ὕστερον ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸ τῶν Σικελῶν ἔθνος πανδημεὶ περαιωθὲν εἰς τὴν Σικελίαν, τὴν ὑπὸ τῶν Σικανῶν ἐκλειφθεῖσαν χώραν κατέκρησαν. (4) αἰεὶ δὲ τῇ πλεονεξίᾳ προβαίνοντων τῶν Σικελῶν, καὶ τὴν ὁμορον πορθούντων, ἐγένοντο πόλεμοι πλεονάκις αὐτοῖς πρὸς τοὺς Σικανούς, ἕως συνθήκας ποιησάμενοι συμφώνους ὅρους ἔθεντο τῆς χώρας· περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις ἀναγράφομεν.

który wielokrotnie odwiedzał Syrakuzy i oglądał zapał mieszkańców w [czasie] ofiar i świąt Demeter i Kory, umieścił w poematach takie wiersze:

Demetry córkę o tajemnym imieniu podobno
porwał Pluton w skrytych knowaniach
i zsunął się w czerniejące głębiny ziemi.
Matka z tęsknoty za córką przepadła
szukając [jej] świat cały w koło obesła.
A ziemia Sycylii jęczała pełna niewstrzymanych
strumieni ognia na wzgórzach Etny, w żalu
za dziewczyną niszczał lud w nędzy bez zboża,
przez Zeusa karmiony.
Odtąd boginie do dziś jeszcze wielbią³⁶.

(2) Nie godzi się pominąć bezmiaru dobra, jakie bogini ta wyświadczyła ludzkości; albowiem poza odkryciem zboża nauczyła też ludzi obchodzenia się z nim i wprowadziła prawa, na podstawie których nawykli do sprawiedliwego postępowania. Dla tej przyczyny, jak mówią, nazwano ją *Prawodawczynią*. (3) Nikt nie mógłby znaleźć innego większego dobrodziejstwa od tych wynalazków: dotyczą [one] bowiem życia nie tylko, ale godnego życia. Na temat opowieści mitycznych u Sykeliotów zadowolimy się tym, co powiedziano.

6. Trzeba natomiast powiedzieć krótko o jej pierwszych mieszkańcach, Sykanach, ponieważ niektórzy pisarze nie zgadzają się [ze sobą w tej sprawie]. Filistos³⁷ mówi bowiem, że wywędrowali oni z Iberii³⁸ i osiedlili się na wyspie; od jakiegoś Sykanosa, rzeki³⁹ znajdującej się w Iberii, wzięli tę nazwę [dla swego ludu]. Lecz Timajos, ganiąc niewiedzę tego pisarza, wyraźnie pokazuje, że byli oni autochtonami; choć przedstawia on wiele dowodów na ich starożytność, nie wydaje się, by ich omawianie było konieczne. (2) Sykanowie pędzili dawniej wiejski tryb życia, miasta budowali na umocnionych wzgórzach przez wzgląd na piratów; nie byli bowiem skupieni pod władzą jednego króla, lecz na każde miasto przypadał jeden panujący. (3) Na początku zamieszkiwali całą wyspę i uprawiając ziemię, zdobywali pożywienie, później zaś, gdy Etna wybuchła i [rozproszyła] wyziewy na większym obszarze i gdy na kraj wylały się liczne strumienie lawy, na znacznym terenie ziemia została zniszczona. Gdy przez długie lata ogień trawił wiele [połaci] kraju, przerażeni opuścili ziemię leżącą na wschodzie Sycylii i przesiedlili się w okolice położone na zachodzie. W końcu, wiele pokoleń później, z Italii przeniósł się cały lud Sycylów i zamieszkał kraj porzucony przez Sykanów. (4) Ponieważ w Sycylach rosło ciągle [pragnienie] zdobyczy i ponieważ plądrowali oni tereny przygraniczne, dochodziło często do wojen między nimi i Sykanami, dopóki nie zawarli układów, zgodnie wyznaczając granice kraju, o czym napiszemy szczegółowo we właściwym czasie. (5) Ostatnie

(5) ὕσταται δ' ἀποικίαι τῶν Ἑλλήνων ἐγένοντο κατὰ τὴν Σικελίαν ἀξιόλογοι καὶ πόλεις παρὰ θάλατταν ἐκτίσθησαν. ἀναμιγνύμενοι δ' ἀλλήλοις καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν καταπλεόντων Ἑλλήνων τὴν τε διάλεκτον αὐτῶν ἔμαθον καὶ ταῖς ἀγωγαῖς συντραφέντες τὸ τελευταῖον τὴν βάρβαρον διάλεκτον ἅμα καὶ τὴν προσηγορίαν ἠλλάξαντο, Σικελιώται προσαγορευθέντες.

7. Ἡμεῖς δὲ περὶ τούτων ἀρκούντως εἰρηκότες μεταβιβάσομεν τὸν λόγον ἐπὶ τὰς νήσους τὰς ὀνομαζόμενας Αἰολίδας. αὗται δ' εἰσὶ τὸν μὲν ἀριθμὸν ἑπτὰ, προσηγορίας δ' ἔχουσι ταύτας, Στρογγύλη καὶ Εὐώνυμος, ἔτι δὲ Διδύμη καὶ Φοινικώδης καὶ Ἑρικόδης, πρὸς δὲ τούτοις Ἱερὰ Ἥφαιστου καὶ Λιπάρα, (2) καθ' ἣν ὁμώνυμος πόλις καθίδρυται. κείνται δ' αὗται μεταξὺ Σικελίας καὶ Ἰταλίας ἐπ' εὐθείας ἀπὸ πορθμοῦ καὶ τῆς πρὸς ἑω πρὸς δύσιν. ἀπέχουσι δὲ τῆς Σικελίας ὡς ἑκατὸν πενήκοντα σταδίου, καὶ τὸ μέγεθός εἰσιν ἀλλήλαις παραπλήσια· ἡ δὲ μεγίστη αὐτῶν ἐστὶ τὴν περίμετρον σταδίων ὡς ἑκατὸν πενήκοντα. (3) αὗται δὲ πᾶσαι πυρὸς ἐσχήκασιν ἀναφυσήματα μεγάλα, ὧν κρατῆρες οἱ γεγενημένοι καὶ τὰ στόμια μέχρι τοῦ νῦν εἰσι φανερά. ἐν δὲ τῇ Στρογγύλῃ καὶ τῇ Ἱερᾷ μέχρι τοῦ νῦν ἐκ τῶν χασμάτων ἐκπίπτει πνεύματος μέγεθος καὶ βρόμος ἐξαίσιος· ἐκφυσᾶται δὲ καὶ ἄμμος καὶ λίθων διαπύρων πλῆθος, καθάπερ ἔστιν ὅραν καὶ περὶ τὴν Αἴτνην γινόμενον. (4) λέγουσι γάρ τινες ἐκ τούτων τῶν νήσων ὑπονόμους εἶναι κατὰ γῆς μέχρι τῆς Αἴτνης καὶ τοῖς ἐπ' ἀμφοτέρω στομίοις συνημμένους· διὸ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐναλλάξ κάεσθαι τοὺς ἐν ταύταις ταῖς νήσοις κρατῆρας τῶν κατὰ τὴν Αἴτνην. (5) Φασὶ δὲ τὰς Αἰόλου νήσους τὸ μὲν παλαιὸν ἐρήμους γεγενέσθαι, μετὰ δὲ ταῦτα τὸν ὀνομαζόμενον Λίπαρον, Αὔσονος ὄντα τοῦ βασιλέως υἱόν, ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν καταστασιασθῆναι, κυριεύσαντα δὲ νεῶν μακρῶν καὶ στρατιωτῶν ἐκ τῆς Ἰταλίας φυγεῖν εἰς τὴν ἀπὸ τούτου Λιπάραν ὀνομασθεῖσαν· ἐν ταύτῃ δὲ τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν κτίσαι, καὶ τὰς ἄλλας νήσους τὰς προειρημένας γεωργῆσαι. (6) τούτου δὲ γεγηρακότος Αἰδῶλον τὸν Ἰππότου μετὰ τινων παραβαλόντα εἰς τὴν Λιπάραν τὴν τοῦ Λιπάρου θυγατέρα γῆμαι Κυάνην· καὶ τοὺς λαοὺς κοινῇ μετὰ τῶν ἐγχωρίων πολιτεύεσθαι ποιήσας ἐβασίλευσε τῆς νήσου. τῷ δὲ Λιπάρῳ τῆς Ἰταλίας ἐπιθυμοῦντι συγκατεσκεύασεν αὐτῷ τοὺς περὶ τὸ Σύρρεντον τόπους, ὅπου βασιλεύσας καὶ μεγάλης ἀποδοχῆς τυχὼν ἐτελεύτησε· ταφεῖς δὲ μεγαλοπρεπῶς τιμῶν ἔτυχεν ἡρωικῶν παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις. (7) ὁ δ' Αἰόλος οὗτός ἐστι πρὸς ὃν μυθολογοῦσι τὸν Ὀδυσσεά κατὰ τὴν πλάνην ἀφικέσθαι. γενέσθαι δ' αὐτόν φασιν εὐσεβῆ καὶ δίκαιον, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τοὺς ξένους φιλόφρων· πρὸς δὲ τούτοις τὴν τῶν ἱστίων χρεῖαν τοῖς ναυτικοῖς ἐπεισηγήσασθαι, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ πυρὸς προσημασίας παρατετηρηκότα προλέγειν τοὺς ἐγχωρίους ἀνέμους εὐστόχως, ἐξ οὗ ταμίαν αὐτὸν εἶναι τῶν ἀνέμων ὁ μῦθος ἀνέδειξε· διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς εὐσεβείας φίλον τῶν θεῶν ὀνομασθῆναι.
8. Τοῦ δ' Αἰόλου υἱοὺς γενέσθαι τὸν ἀριθμὸν ἕξ, Ἀστύοχον καὶ Ξοῦθον καὶ Ἀνδροκλέα, πρὸς δὲ τούτοις Φεραίμονα καὶ Ἰόκαστον καὶ Ἀγάθυρνον· πάντας δὲ τούτους διὰ τε τὴν τοῦ πατρὸς δόξαν καὶ διὰ τὰς ἀρετὰς ἀποδοχῆς μεγάλης τυχεῖν· τούτων

godne wzmianki kolonizację przeprowadzili na Sycylii Grecy, którzy założyli miasta nad [brzegiem] morza. Ponieważ [plemiona] mieszały się ze sobą i ponieważ [na wyspę] przypływały spore grupy Greków, [jej mieszkańcy] nauczyli się ich języka i wzrastając razem w [jednej] kulturze zmienili w końcu barbarzyński język oraz nazwę; zostali nazwani Sykeliotami.

7. Ponieważ dość już powiedzieliśmy o tych sprawach, przeniesiemy opowieść na wyspy nazywane Eolidami⁴⁰. Istnieją one w liczbie siedmiu i mają następujące nazwy: Strongyle, Euonymos i Didyme, Foinikodes i Erikodes, a prócz nich święta wyspa Hefajstosa⁴¹ i Lipara⁴², na której założono miasto o podobnej nazwie. (2) Leżą one między Sycylią a Italią na linii [biegnącej] prosto od [strony] cieśniny [Messeńskiej] oraz [na linii] ze wschodu na zachód. Są odległe od Sycylii na około 150 stadiów⁴³ i wielkością bardzo się do siebie zbliżają: największa z nich ma obwód na około 150 stadiów. (3) Wszystkie one uległy wielkim wybuchom ognia, wskutek których powstałe kratery i otwory są widoczne do dziś. Na Strongyle i świętej wyspie do dziś ze szczelin wydobywa się ogromna ilość wyziewów i potężny huk; w powietrze wylatuje piach oraz mnóstwo rozpalonych do czerwoności skał, podobne zjawiska można obserwować wokół Etny. (4) Niektórzy bowiem powiadają, że od tych wysp biega aż do Etny podziemne kanały, łączące otwory na obu końcach; przez to też, najczęściej na zmianę, kratery na wyspach zapalają się od [kraterów] na Etnie. (5) Podobno Wyspy Eolskie były kiedyś niezamieszkałe, a później niejaki Liparos, który był synem króla Auzonosa⁴⁴, uległ przewadze braci, a ponieważ był dowódcą okrętów wojennych i żołnierzy, uciekł z Italii na [wyspę] nazwaną od jego imienia, na niej założył miasto, [nazwał] je swoim imieniem oraz zagospodarował wymienione wcześniej wyspy. (6) Gdy się postarzał, na Liparę skierował się Eol⁴⁵, syn Hippososa⁴⁶, z kilkoma [towarzyszami], by poślubić córkę Liparosa, Kyane; poddał [swoje] ludy razem z rodzimymi mieszkańcami pod wspólne rządy państwowe i został królem wyspy. Ponieważ Liparos tęsknił za Italią, pomógł mu urządzić okolice Syrronton⁴⁷, gdzie [Liparos] został królem i zmarł, spotykając się z życzliwym przyjęciem, a podczas wspianiałych obrzędów pogrzebowych odebrał od rodzimych mieszkańców [wyrazy] czci [godne] herosów. (7) Eol zaś jest tym, do którego, według mitycznych opowieści, przybył Odyseusz podczas [swej] tułaczki⁴⁸. Był on podobno pobożny i sprawiedliwy oraz szczególnie przyjazny dla obcych. Prócz tego wprowadził żagle do użytku żeglarzy i ze znaków obserwowanych w ogniu trafnie przepowiadał [kierunki] miejscowych wiatrów, w związku z czym mīt pokazał, że był [on] władcą wiatrów. Ze względu na nadmiar pobożności nazwano go przyjacielem bogów⁴⁹.
8. Eolowi urodziło się sześciu synów: Astyochos, Ksutos, Androkles oraz Ferajmon, Jokastos i Agathyrnos; wszyscy oni spotkali się z wielce życzliwym przyjęciem z powodu sławy i zalet ojca; [jeden] z nich, Jokastos zatrzymał się w Italii i kró-

δ' Ἰόκαστος μὲν τῆς Ἰταλίας ἀντεχόμενος ἐβασίλευσε τῆς παραλίας μέχρι τῶν κατὰ τὸ Ῥήγιον τόπων, Φεραίμων δὲ καὶ Ἀνδροκλῆς ἐδυνάστευσαν τῆς Σικελίας ἀπὸ πορθμοῦ μέχρι τῶν κατὰ τὸ Λιλύβαιον τόπων. ταύτης δὲ τῆς χώρας τὰ μὲν πρὸς ἔω κεκλιμένα μέρη κατέκουν Σικελοί, τὰ δὲ πρὸς δυσμὰς Σικανοί. (2) ταῦτα δὲ τὰ ἔθνη πρὸς ἄλληλα διεφέροντο, τοῖς δ' Αἰόλου παισὶ τοῖς προειρημένους ἐκουσίως ὑπῆκουον διὰ τε τὴν τοῦ πατρὸς Αἰόλου διαβεβοημένην εὐσέβειαν καὶ διὰ τὴν αὐτῶν ἐκείνων ἐπιείκειαν. ἐβασίλευσε δὲ καὶ Ξοῦθος τῆς περὶ τοὺς Λεοντίνους χώρας, ἥτις ἀπ' ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν χρόνου Ξουθία προσαγορεύεται. Ἀγάθυρνος δὲ βασιλεύσας τῆς νῦν ὀνομαζομένης Ἀγαθυρνίτιδος χώρας ἔκτισε πόλιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ κληθεῖσαν Ἀγάθυρνον. Ἀστύοχος δὲ τῆς Λιπάρας ἔσχε τὴν ἡγεμονίαν. (3) πάντες δ' οὗτοι μιμησάμενοι τὴν τοῦ πατρὸς εὐσέβειάν τε καὶ δικαιοσύνην μεγάλης ἐτύγγανον ἀποδοχῆς. ἐπὶ πολλὰς δὲ γενεὰς τῶν ἐκγόνων διαδεχομένων τὰς δυναστείας, τὸ τελευταῖον οἱ ἀπ' Αἰόλου γεγονότες βασιλεῖς κατὰ τὴν Σικελίαν διελύθησαν.

9. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ μὲν Σικελοὶ τοῖς ἀρίστοις τῶν ἀνδρῶν τὰς ἡγεμονίας ἐνεχειρίζον, οἱ δὲ Σικανοὶ περὶ τῆς δυναστείας διαφερόμενοι πρὸς ἀλλήλους ἐπολέμουν ἐπὶ πολλοὺς χρόνους. μετὰ δὲ ταῦτα πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον, πάλιν τῶν νήσων ἐξερημουμένων αἰεὶ καὶ μᾶλλον, Κνίδιοι τινες καὶ Ῥόδιοι δυσαρεστήσαντες τῇ βαρύτητι τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν βασιλέων ἔγνωσαν ἀποικίαν ἐκπέμπειν. (2) διόπερ προστησάμενοι σφῶν αὐτῶν ἡγεμόνα Πένταθλον τὸν Κνίδιον, ὃς ἦν ἀναφέρων τὸ γένος εἰς Ἰππότην τὸν ἀπ' Ἡρακλέους γεγονότα, κατὰ τὴν Ὀλυμπιάδα τὴν πεντηκοστήν, ἣν ἐνίκα στάδιον Ἐπιτελίδας Λάκων, οἱ δ' οὖν περὶ τὸν Πένταθλον πλεύσαντες τῆς Σικελίας εἰς τοὺς κατὰ τὸ Λιλύβαιον τόπους κατέλαβον Ἑγεσταίους καὶ Σελινουντίους διαπολεμοῦντας πρὸς ἀλλήλους. (3) πεισθέντες δὲ τοῖς Σελινουντίοις συμμαχεῖν πολλοὺς ἀπέβαλον κατὰ τὴν μάχην, ἐν οἷς ἦν καὶ αὐτὸς ὁ Πένταθλος. διόπερ οἱ περιλειφθέντες, ἐπειδὴ κατεπολεμήθησαν οἱ Σελινούντιοι, διέγνωσαν ἀπιέναι πάλιν ἐπ' οἴκου· ἐλόμενοι δ' ἡγεμόνας τοὺς οἰκείους τοῦ Πεντάθλου Γόργον καὶ Θέστορα καὶ Ἐπιθερσίδην, ἀπέπλεον διὰ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους. (4) προσπλευσάντων δ' αὐτῶν τῇ Λιπάρᾳ καὶ φιλόφρονος ἀποδοχῆς τυχόντων, ἐπείσθησαν κοινῇ μετὰ τῶν ἐγχωρίων κατοικῆσαι τὴν Λιπάραν, ὄντων τῶν ἀπ' Αἰόλου περιλειμμένων ὥς πεντακοσίων. ὕστερον δὲ τῶν Τυρρηνῶν ληστευόντων τὰ κατὰ θάλατταν πολεμοῦμενοι κατεσκευάσαντο ναυτικόν, καὶ διελόμενοι σφᾶς αὐτοὺς οἱ μὲν ἐγεώργουν τὰς νήσους κοινὰς ποιήσαντες, οἱ δὲ πρὸς τοὺς ληστὰς ἀντετάττοντο· καὶ τὰς οὐσίας δὲ κοινὰς ποιησάμενοι καὶ ζῶντες κατὰ συσσίτια, διετέλεσαν ἐπὶ τινὰς χρόνους κοινωνικῶς βιοῦντες. (5) ὕστερον δὲ τὴν μὲν Λιπάραν, καθ' ἣν καὶ ἡ πόλις ἦν, διενείμαντο, τὰς δ' ἄλλας ἐγεώργουν κοινῇ. τὸ δὲ τελευταῖον πάσας τὰς νήσους εἰς εἴκοσι ἔτη διελόμενοι πάλιν κληρουχοῦσιν, ὅταν ὁ χρόνος οὗτος διέλθῃ. μετὰ δὲ ταῦτα πολλαῖς ναυμαχίαις ἐνίκησαν τοὺς Τυρρηνοὺς, καὶ ἀπὸ τῶν λαφύρων πλεονάκις ἀξιολόγους δεκάτας ἀνέθεσαν εἰς Δελφοὺς.

lował na wybrzeżu od cieśniny [Messeńskiej] aż po okolice Region, Ferajmon i Androkles panowali nad Sycylią od cieśniny aż po okolice Lilybaion. Tereny tej ziemi położone na wschodzie zamieszkiwali Sykelowie, a [tereny] wysunięte ku zachodowi – Sykanowie. (2) Ludy te były ze sobą zwaśnione, ale wspomnianym [już] synom Eola poddały się dobrowolnie, ze względu na powszechnie znaną pobożność [ich] ojca Eola i ze względu na obyczajność ich samych. Ksutos panował w kraju wokół Leontinoj⁵⁰, który do obecnych czasów nazywa się od jego [imienia] Ksutią⁵¹. Agathyrnos, panując nad krajem nazywanym obecnie Agathyrnitydą, założył miasto, zwane od jego [imienia] Agathyrnos⁵². Astyochos zdobył władzę nad Liparą. (3) Wszyscy oni naśladowali pobożność i sprawiedliwość ojca i spotkali się z wielce życzliwym przyjęciem. Przez wiele pokoleń [ich] potomkowie dziedziczyli moc panowania, w końcu królów z rodu Eola na Sycylii obalono.

9. Później Sykelowie oddali panowanie w ręce najszlachetniejszych mężów, Sykanowie zaś, poróżnieni z powodu [podziału] władzy, przez długie lata walczyli między sobą. Wiele lat później, gdy wyspy ponownie wyludniały się w coraz większym stopniu, niektórzy Knidyjczycy⁵³ i Rodyjczycy, przyjmując z niezadowoleniem ciężar [panowania] królów azjatyckich⁵⁴, postanowili wysłać [osadników do założenia] kolonii. (2) Wyznaczyli więc na przywódcę Knidyjczyka Pentatlosa, który wyprowadzał [swoj] rodowód od Hippotesa, potomka Heraklesa, i w czasie 50. Olimpiady⁵⁵, kiedy to Lakończyk Epitelidas wygrał bieg na dystans stadionu⁵⁶, [zebrani] właśnie wokół Pentatlosa popłynęli na Sycylię w okolice Lilybajon i natknęli się na mieszkańców Egesty⁵⁷ i Selinuntu⁵⁸, którzy prowadzili ze sobą wojnę. (3) [Koloniści] namówieni, by wesprzeć w walce Selinuntyjczyków⁵⁹, stracili w bitwie wielu [ludzi], wśród których był i sam Pentatlos. Dlatego ci, którzy ocalili, kiedy Selinuntyjczycy zostali pokonani w walce, powzięli decyzję, by powrócić do domu; wybrali na przywódców krewnych Pentatlosa: Gorgiasza, Testora oraz Epitersydesa i odpłynęli przez Morze Tyrreńskie. (4) Gdy zbliżyli się do Lipary i spotkali z serdecznym przyjęciem, dali się przekonać, by zamieszkać na Liparze razem z rodzimymi mieszkańcami, których po [osiedleniu] Eola pozostało przy życiu około pięciuset. Później zaś, broniąc się przed Tyrrenami⁶⁰, którzy trudnili się piractwem na morzu, zbudowali flotę i podzielili się między sobą tak, że jedni uprawiali rolę, oddawszy wyspy pod wspólną własność, inni natomiast walczyli przeciwko piratom, a ponieważ majątki uczynili wspólnymi i prowadzili życie na wzór wspólnotowych posiłków, udało im się żyć we wspólnocie przez kilka lat. (5) Później podzielili między sobą Liparę, na której znajdowało się też miasto, a na pozostałych wyspach gospodarowali wspólnie. Na koniec przeprowadzili podział wszystkich wysp na dwadzieścia lat i gdy czas ten upływał, ponownie przeprowadzali losowanie działek [ziemi]. Po tych wydarzeniach w wielu bitwach morskich pokonali Tyrrenów, a ze [zdobytch] łupów kilkakrotnie ofiarowali wspaniałe dziesięciny dla Delf⁶¹.

10. Λείπεται δ' ἡμῖν περὶ τῆς τῶν Λιπαραίων πόλεως τὰς αἰτίας ἀποδοῦναι, δι' ἃς ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις ἔλαβεν αὐξήσιν οὐ μόνον πρὸς εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς δόξαν. αὕτη γὰρ λιμέσι τε καλοῖς ὑπὸ τῆς φύσεως κεκόσμηται καὶ θερμοῖς ὕδασι τοῖς διαβεβοημένοις· οὐ μόνον γὰρ πρὸς ὑγίειαν τῶν νοσούντων τὰ κατ' αὐτὴν λουτρὰ πολλὰ συμβάλλεται, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῶν θερμῶν ὑδάτων ιδιότητα παρέχεται τέρψιν καὶ ἀπόλαυσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν. διόπερ πολλοὶ τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν ὑπὸ νόσων ιδιοτρόπων ἐνοχλούμενοι καταντῶσιν εἰς αὐτήν, καὶ τοῖς λουτροῖς χρώμενοι παραδόξως ὑγιεῖς καθίστανται. (2) ἔχει δ' ἡ νῆσος αὕτη τὰ διαβεβοημένα μέταλλα τῆς στυπτηρίας, ἐξ ἧς λαμβάνουσιν οἱ Λιπαραῖοι καὶ Ῥωμαῖοι μεγάλας προσόδους. οὐδαμοῦ γὰρ τῆς οἰκουμένης τῆς στυπτηρίας γινομένης καὶ πολλὴν χρεῖαν παρεχομένης, εἰκότως μονοπώλιον ἔχοντες καὶ τὰς τιμὰς ἀναβιβάζοντες πλῆθος χρημάτων λαμβάνουσιν ἄπιστον· ἐν μόνῃ γὰρ τῇ νήσῳ Μήλῳ φύεται μικρά τις στυπτηρία, μὴ δυναμένη διαρκεῖν πολλαῖς πόλεσιν. (3) ἔστι δὲ καὶ ἡ νῆσος τῶν Λιπαραίων μικρὰ μὲν τὸ μέγεθος, καρποφόρος δὲ ἱκανῶς καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπων τρυφήν ἔχουσα διαφερόντως· καὶ γὰρ ἰχθύων παντοδαπῶν παρέχεται πλῆθος τοῖς κατοικοῦσι καὶ τῶν ἀκροδρῶν τὰ μάλιστα δυνάμενα παρέχεσθαι τὴν ἐκ τῆς ἀπολαύσεως ἡδονήν. καὶ περὶ μὲν Λιπάρας καὶ τῶν ἄλλων τῶν Αἰόλου νήσων καλουμένων ἀρκεσθῆσόμεθα τοῖς ῥηθεῖσιν.
11. Μετὰ δὲ τὴν Λιπάραν εἰς τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος νῆσός ἐστι πελαγία, μικρὰ μὲν τὸ μέγεθος, ἔρημος δὲ καὶ διὰ τина περιπέτειαν Ὀστεώδης ὀνομαζομένη. καθ' ὃν γὰρ καιρὸν Καρχηδόνιοι πρὸς Συρακοσίους διαπολεμοῦντες πολλοὺς καὶ μεγάλους πολέμους δυνάμεις εἶχον ἀξιολόγους πεζὰς τε καὶ ναυτικές, περὶ δὲ τούτους τοὺς καιροὺς μισθοφόρων ὄντων παρ' αὐτοῖς πολλῶν καὶ παντοδαπῶν τοῖς ἔθνεσιν, οὗτοι δὲ ταραχώδεις ὄντες καὶ πολλὰς καὶ μεγάλας στάσεις εἰωθότες ποιεῖσθαι, καὶ μάλιστα ὅταν τοὺς μισθοὺς εὐκαίρως μὴ λαμβάνωσιν, ἐχρήσαντο καὶ τότε τῇ συνήθει ῥαδιουργίᾳ τε καὶ τόλμῃ. ὄντες γὰρ τὸν ἀριθμὸν ὡς ἑξακισχίλιοι, (2) καὶ τοὺς μισθοὺς οὐκ ἀπολαμβάνοντες, τὸ μὲν πρῶτον συντρέχοντες κατεβόων τῶν στρατηγῶν, ἐκείνων δ' ἀπορουμένων χρημάτων καὶ πολλὰκις ἀναβαλλομένων τὰς ἀποδόσεις, ἠπεῖλουν τοῖς ὅπλοις ἀμυνεῖσθαι τοὺς Καρχηδονίους, καὶ τὰς χεῖρας προσέφερον τοῖς ἡγεμόσι. (3) τῆς δὲ γερουσίας ἐγκαλοῦσης καὶ τῆς διαφορᾶς αἰεὶ μᾶλλον ἐκκαομένης, ἡ μὲν γερουσία τοῖς στρατηγοῖς ἐν ἀπορρήτοις προσέταξεν ἀφανίσαι πάντας τοὺς ἐγκαλουμένους· οἱ δὲ λαβόντες τὰς ἐντολάς, καὶ τοὺς μισθοφόρους ἐμβιβάσαντες εἰς τὰς ναῦς, ἐξέπλευσαν ὡς ἐπὶ τινὰ πολεμικὴν χρεῖαν. προσπλεύσαντες δὲ τῇ προειρημένη νήσῳ, καὶ πάντας τοὺς μισθοφόρους ἀποβιβάσαντες εἰς αὐτήν, ἀπέπλευσαν καταλιπόντες ἐν αὐτῇ τοὺς ἐγκαλουμένους. (4) οἱ δὲ μισθοφόροι περιαλγείς ὄντες τῇ περιστάσει καὶ μὴ δυνάμενοι τοὺς Καρχηδονίους ἀμύνασθαι, λιμῶ διεφθάρησαν. ἐν νήσῳ δὲ μικρᾷ τοσοῦτων αἰχμαλώτων τελευτησάντων συνέβη τὸν τόπον ὀλίγον ὄντα πληρωθῆναι τῶν ὀστών· ἀφ' ἧς αἰτίας ἡ νῆσος ἔτυχε τῆς προσηγορίας. οἱ μὲν οὖν μισθοφόροι τοῦτον τὸν τρόπον παρανομηθέντες τῆς μεγίστης συμφορᾶς ἔτυχον, ἐνδεία τροφῆς διαφθαρέντες.

10. Pozostaje nam [jeszcze] powiadomić o przyczynach, dla których miasto Liparów w kolejnych latach wzrostu osiągnęło zarówno szczęście, jak i sławę. Miasto to bowiem zdobią piękne porty, [ukształtowane] przez naturę, oraz przesławne ciepłe źródła, [znajdujące] się na wyspie kąpieliska nie tylko przyczyniają się do [poprawy] zdrowia chorujących, lecz także ze względu na właściwość ciepłych wód dostarczają niespotykanej przyjemności i rozkoszy. Dlatego wielu [mieszkańców] Sycylii, nękanych osobliwymi chorobami, przybywa na tę [wyspę] i zażywając kąpeli, wbrew oczekiwaniom powraca do zdrowia. (2) Wyspa ta posiada słynne kopalnie alunitu⁶², z którego Liparowie i Rzymianie czerpią wielkie dochody. Ponieważ alunit nie pojawia się nigdzie [indziej] na świecie i odczuwa się jego wielki brak, [Liparowie] korzystają, naturalnie, z monopolu i podnosząc ceny, otrzymują niewiarygodne sumy pieniędzy. Jedynie na wyspie Melos⁶³ występują niewielkie [złoża] alunitu⁶⁴, które [jednak] nie mogą zaspokoić [potrzeb] wielu miast. (3) Wyspa Liparów jest nieduża co do wielkości, ale dostatecznie urodzajna i [może] zapewnić ludziom dobrobyt na różne sposoby: dostarcza bowiem mieszkańcom mnóstwo różnorodnych ryb i owoców, które potrafią dawać największą przyjemność rozkoszowania się [nimi]. Na temat Lipary i innych wysp, zwanych Eolskimi, zadowolimy tym, co zostało powiedziane.
11. Za Liparą, w kierunku zachodnim znajduje się mała wyspa morska, opustoszała i z powodu pewnego wydarzenia nazywana *Osteodes*⁶⁵. Otóż w czasie, gdy Kartagińczycy zmagali się z Syrakuzanami w wielu poważnych wojnach, rozporządzali znaczącymi siłami lądowymi i morskimi, a ponieważ w owych czasach zaciągało się u nich do służby wielu [chętnych z] najróżniejszych narodów, ci zaś byli niespokojni i mieli zwyczaj wzniecać poważne bunty, zwłaszcza gdy nie dostawali na czas żołdu, z zuchwałością posłużyli się wówczas zwykle stosowanym podstępem. (2) Będąc w liczbie około sześciu tysięcy i nie dostawszy żołdu, najpierw zbiegli się, głośno wymyślając dowódcom; gdy tamci nie mając pieniędzy, często przesuwali [termin] wypłaty, grozili więc, że wystąpią zbrojnie przeciwko Kartagińczykom i podnosili rękę przeciw zwierzchnikom. (3) Zwołano radę starszych, ale spór ciągle się zaostrzał, zatem rada starszych w tajemnicy nakazała dowódcom usunąć wszystkich winnych, [dowódcy] odebrali polecenie, wsadzili najemników na statki i odpłynęli rzekomo w jakimś wojennym celu. Podpłynęli do wspomnianej [wyżej] wyspy, wysadzili wszystkich najemników i odpłynęli, pozostawiając na niej winnych. (4) Najemnicy, bardzo przygnębieni tą sytuacją i pozbawieni możliwości odwetu na Kartagińczykach, pomarli z głodu. Śmierć tylu jeńców na małej wyspie doprowadziła [do tego], że niewielki teren [cały] zappełnił się kośćmi; z takiej oto przyczyny wyspa zdobyła [swą] nazwę. Natomiast najemnicy, postępując w ten sposób, doczekali najwyższej kary i wyginęli z braku pożywienia.

12. Ἡμεῖς δ' ἐπεὶ τὰ περὶ τὰς Αἰολίδας νήσους διήλθομεν, ἐν μέρει τὰς ἐκ θατέρου μέρους νήσους κειμένας ἀναγραφῆς ἀξιόσωμεν. τῆς γὰρ Σικελίας ἐκ τοῦ κατὰ μεσημβρίαν μέρους νῆσοι τρεῖς πρόκεινται πελάγαι, καὶ τούτων ἐκάστη πόλιν ἔχει καὶ λιμένας δυναμένους τοῖς χειμαζομένοις σκάφεσι παρέχεσθαι τὴν ἀσφάλειαν. (2) καὶ πρώτη μὲν ἐστὶν ἡ προσαγορευομένη Μελίτη, τῶν Συρακουσῶν ἀπέχουσα σταδίους ὡς ὀκτακοσίους, καὶ λιμένας μὲν ἔχει πολλοὺς καὶ διαφόρους ταῖς εὐχρηστίαις, τοὺς δὲ κατοικοῦντας ταῖς οὐσίαις εὐδαίμονας· τεχνίτας τε γὰρ ἔχει παντοδαποὺς ταῖς ἐργασίαις, κρατίστους δὲ τοὺς ὀθόνια ποιοῦντας τῇ τε λεπτότητι καὶ τῇ μαλακότητι διαπρεπῇ, τὰς τε οἰκῆσεις ἀξιολόγους καὶ κατεσκευασμένας φιλοτίμως γείσσοις καὶ κονιάμασι περιττότερον. (3) ἔστι δ' ἡ νῆσος αὕτη Φοινίκων ἄποικος, οἱ ταῖς ἐμπορίαις διατείνοντες μέχρι τοῦ κατὰ τὴν δύσιν ὠκεανοῦ καταφυγὴν εἶχον ταύτην, εὐλίμενον οὖσαν καὶ κειμένην πελαγίαν· δι' ἣν αἰτίαν οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν εὐχρηστούμενοι κατὰ πολλὰ διὰ τοὺς ἐμπόρους ταχὺ τοῖς τε βίοις ἀνέδραμον καὶ ταῖς δόξαις ηὐξήθησαν. (4) Μετὰ δὲ ταύτην τὴν νῆσόν ἐστιν ἑτέρα τὴν μὲν προσηγορίαν ἔχουσα Γαῦλος, πελαγία δὲ καὶ λιμέσιν εὐκαίροις κεκοσμημένη, Φοινίκων ἄποικος. ἐξῆς δ' ἐστὶ Κέρκινα, πρὸς τὴν Λιβύην νενευκυῖα, πόλιν ἔχουσα σύμμετρον καὶ λιμένας εὐχρηστοτάτους, οὐ μόνον ταῖς ἐμπόροις, ἀλλὰ καὶ ταῖς μακραῖς ναυσὶν εὐθετοῦντας. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν κατὰ τὴν μεσημβρίαν νήσων εἰρήκαμεν, ἐπάνιμεν πάλιν ἐπὶ τὰς ἐξῆς τῇ Λιπάρᾳ νήσους τὰς κειμένας κατὰ τὸ Τυρρηνικὸν καλούμενον πέλαγος.
13. Τῆς γὰρ Τυρρηνίας κατὰ τὴν ὀνομαζομένην πόλιν Ποπλώνιον νῆσός ἐστιν, ἣν ὀνομάζουσιν Αἰθάλειαν. αὕτη δὲ τῆς παραλίας ἀπέχουσα σταδίους ὡς ἑκατὸν τὴν μὲν προσηγορίαν εἴληφεν ἀπὸ τοῦ πλήθους τοῦ κατ' αὐτὴν αἰθάλου. πέτραν γὰρ ἔχει πολλὴν σιδηρίτιν, ἣν τέμνουσιν ἐπὶ τὴν χωνεῖαν καὶ κατασκευὴν τοῦ σιδήρου, πολλὴν ἔχοντες τοῦ μετάλλου δαψίλειαν. οἱ γὰρ ταῖς ἐργασίαις προσεδρεύοντες κόπτουσι τὴν πέτραν καὶ τοὺς τμηθέντας λίθους κάουσιν ἐν τισὶ φιλοτέχνους καμίνοις· ἐν δὲ ταύταις τῷ πλήθει τοῦ πυρὸς τήκοντες τοὺς λίθους καταμερίζουσιν εἰς μεγέθη σύμμετρα, παραπλήσια ταῖς ἰδέαις μεγάλους σπόγγους. (2) ταῦτα συναγοράζοντες ἔμποροι καὶ μεταβαλλόμενοι κομίζουσιν εἰς τε Δικαιάρχειαν καὶ εἰς ἄλλα ἐμπόρια. ταῦτα δὲ τὰ φορτία τινὲς ὠνούμενοι καὶ τεχνιτῶν χαλκέων πλῆθος ἀθροίζοντες κατεργάζονται, καὶ ποιοῦσι σιδήρου πλάσματα παντοδαπά. τούτων δὲ τὰ μὲν εἰς ὅπλων τύπους χαλκεύουσι, τὰ δὲ πρὸς δικελλῶν καὶ δρεπάνων καὶ τῶν ἄλλων ἐργαλείων εὐθέτους τύπους φιλοτεχνοῦσιν· ὧν κομιζομένων ὑπὸ τῶν ἐμπόρων εἰς πάντα τόπον πολλὰ μέρη τῆς οἰκουμένης μεταλαμβάνει τῆς ἐκ τούτων εὐχρηστίας. (3) Μετὰ δὲ τὴν Αἰθάλειαν νῆσός ἐστιν ἀπέχουσα μὲν ταύτης ὡς τριακοσίους σταδίους, ὀνομάζεται δὲ ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων Κύρνος, ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν ἐγχωρίων Κόρσικα. αὕτη δ' ἡ νῆσος εὐπροσόρμιστος οὖσα κάλλιστον ἔχει λιμένα τὸν ὀνομαζόμενον Συρακόσιον. ὑπάρχουσι δ' ἐν αὐτῇ καὶ πόλεις ἀξιόλογοι δύο, καὶ τούτων ἡ μὲν Κάλαις, ἡ δὲ Νίκαια προσαγορεύεται. (4) τούτων δὲ τὴν μὲν Κάλαιν Φωκαεῖς ἔκτισαν, καὶ χρόνον τινὰ κατοικήσαντες ὑπὸ Τυρρηνῶν

12. My zaś, ponieważ omówiliśmy temat Wysp Eolskich, uznajemy z kolei za stosowne opisać wyspy leżące po drugiej stronie. W kierunku południowym od Sycylii leżą trzy wyspy morskie, a każda z nich ma miasto i port zdolny zapewnić bezpieczeństwo uciekającym przed niepogodą statkom. (2) Pierwsza nazywa się Maltą⁶⁶, odległa od Syrakuz o około 800 stadiów⁶⁷. Ma [ona] wiele portów [dostosowanych do] różnych potrzeb i mieszkańców zadowolonych ze [swej] zamożności: ma bowiem rzemieślników [wyuczonych] w różnych dziedzinach, najlepsi zaś produkują płótna o wybornej lekkości i miękkości, [stawiają] też wspaniałe domy, kunsztownie wykończone gzymsami i stiukami. (3) Wyspa ta jest kolonią Fenicjan, którzy, poszerzając [wpływy] handlowe aż do oceanu na zachodzie, zdobyli ją [sobie] na schronienie, ponieważ ma dobre porty i leży na pełnym morzu; z tego powodu jej mieszkańcy skorzystali z [danych im] dobrodziejstw pod wieloma względami i za pośrednictwem kupców szybko podnieśli standard życia oraz dorobili się wielkiej sławy. (4) Za wyspą tą znajduje się kolejna, nazywa się Gaulos⁶⁸, [ta wyspa] morska, wyposażona w dogodne porty, [jest] kolonią Fenicjan. Dalej jest Kerkina⁶⁹ wysunięta ku Libii, ma odpowiednie miasto i bardzo korzystne porty: dogodne nie tylko dla statków kupieckich, lecz także wojennych. Skoro opowiedzieliśmy o wyspach na południu, przejdziemy ponownie do wysp za Liparą, położonych na morzu zwanym Tyrreńskim.
13. Na wysokości miasta w Etrurii, zwanego Poplonion⁷⁰, znajduje się wyspa, którą nazywają Aithaleią⁷¹. [Wyspa] ta, odległa od wybrzeża na około 100 stadiów⁷² wzięła nazwę od ogromnej ilości sadzy, która ją pokrywa⁷³. Ma bowiem duże [złoża] skały syderytu, którą [mieszkańcy] rozbijają do wytopu i pozyskiwania żelaza, więc posiadają wielką ilość tego metalu. Zatrudnieni przy tych pracach [ludzie] tną skałę, a pocięte kamienie wypalają w specjalnych piecach; w nich [za pomocą] potężnego ognia topią kamienie i dzielą na stosunkowo równe wielkością [kawałki], kształtem zbliżone do wielkich gąbek. (2) Kupcy, którzy je skupują i handlują nimi, przewożą je do Dikaiarchei⁷⁴ i na inne rynki. Towary te nabywają inni, gromadząc wielu specjalistów w zakresie kowalstwa, obrabiają je i wykonują różnorakie wyroby z żelaza. Jednym z nich nadają kształt broni, z innych wyrabiają w odpowiedniej formie dwuzębne motyki, sierpy i inne narzędzia; a ponieważ są one przywożone przez kupców do każdego miejsca, wiele stron zamieszkałego świata ma udział w pożytku z nich [płynącym]. (3) Za Aithaleią jest wyspa, odległa od niej o około 300 stadiów⁷⁵, przez Hellenów nazywana jest Kynos, a przez Rzymian i rodzimych mieszkańców – Korsyką⁷⁶. Wyspa ta ma doskonałe przystanie dla statków i przepiękny port nazywany Syrakozion. Znajdują się też na niej dwa wspaniałe miasta, jedno z nich określa się nazwą Kalaris, drugie – Nicea. (4) [Pierwsze] z nich, Kalaris⁷⁷, założyli Fokajczycy⁷⁸ i, gdy zamieszkiwali je [już] przez jakiś czas, wypędzili ich z wyspy Tyrrenowie⁷⁹. Niceę założyli Tyrrenowie, którzy pano-

ἐξεβλήθησαν ἐκ τῆς νήσου. τὴν δὲ Νίκαιαν ἔκτισαν Τυρρηνοὶ θαλαττοκρατοῦντες καὶ τὰς κατὰ τὴν Τυρρηνίαν κειμένας νήσους ἰδιοποιούμενοι. ἐπὶ δὲ τινὰς χρόνους τῶν ἐν τῇ Κύρῳ πόλεων κυριεύοντες ἐλάμβανον παρὰ τῶν ἐγχωρίων φόρους ῥητίνην καὶ κηρὸν καὶ μέλι, φυομένων τούτων δαψιλῶν ἐν τῇ νήσῳ. (5) τὰ δ' ἀνδράποδα τὰ Κύρνια διαφέρειν δοκεῖ τῶν ἄλλων δούλων εἰς τὰς κατὰ τὸν βίον χρείας, φυσικῆς ταύτης τῆς ιδιότητος παρακολουθοῦσης. ἡ δ' ὅλη νῆσος εὐμεγέθης οὕσα πολλὴν τῆς χώρας ὀρεινὴν ἔχει, πεπυκασμένην δρυμοῖς συνεχέσι καὶ ποταμοῖς διαρρεομένην μικροῖς.

14. Οἱ δ' ἐγχώριοι τροφαῖς μὲν χρῶνται γάλακτι καὶ μέλιτι καὶ κρέασι, δαψιλῶς πάντα ταῦτα παρεχομένης τῆς χώρας, τὰ πρὸς ἀλλήλους βιοῦσιν ἐπιεικῶς καὶ δικαίως παρὰ πάντας σχεδὸν τοὺς ἄλλους βαρβάρους· τὰ τε γὰρ κατὰ τὴν ὀρεινὴν ἐν τοῖς δένδρεσιν εὐρισκόμενα κηρία τῶν πρώτων εὐρισκόντων ἐστὶ, μηδεὶνδ' ἀμφισβητοῦντος, τὰ τε πρόβατα σημείοις διειλημμένα, κἂν μηδεὶς φυλάττη, σώζεται τοῖς κεκτημένοις, ἔν τε ταῖς ἄλλαις ταῖς ἐν τῷ βίῳ κατὰ μέρος οἰκονομίαις θαυμαστῶς προτιμῶσι τὸ δικαιοπραγεῖν. (2) παραδοξότατον δ' ἐστὶ τὸ παρ' αὐτοῖς γινόμενον κατὰ τὰς τῶν τέκνων γενέσεις· ὅταν γὰρ ἡ γυνὴ τέκη, ταύτης μὲν οὐδεμία γίνεται περὶ τὴν λοχείαν ἐπιμέλεια, ὁ δ' ἀνὴρ αὐτῆς ἀναπεσὼν ὡς νοσῶν λοχεύεται τακτὰς ἡμέρας, ὡς τοῦ σώματος αὐτῷ κακοπαθοῦντος. (3) φύεται δὲ κατὰ τὴν νῆσον ταύτην καὶ πύξος πλείστη καὶ διάφορος, δι' ἣν καὶ τὸ μέλι τὸ γινόμενον ἐν ταύτῃ παντελῶς γίνεται πικρόν. κατοικοῦσι δ' αὐτὴν βάρβαροι, τὴν διάλεκτον ἔχοντες ἐξηλλαγμένην καὶ δυσκατανόητον· τὸν δ' ἀριθμὸν ὑπάρχουσιν ὑπὲρ τοὺς τρισμυρίους.

15. Ἐχομένη δὲ ταύτης ἐστὶ νῆσος ἡ προσαγορευομένη Σαρδῶ, τῷ μὲν μεγέθει παρὰ πλῆσιος τῇ Σικελίᾳ, κατοικουμένη δ' ὑπὸ βαρβάρων τῶν ὀνομαζομένων Ἰολαείων, οὓς νομίζουσιν ἀπογόνους εἶναι τῶν μετὰ Ἰολάου καὶ τῶν Θεσπιαδῶν κατοικησάντων. κατὰ γὰρ τοὺς χρόνους ἐν οἷς Ἡρακλῆς τοὺς διαβεβοημένους ἄθλους ἐτέλει, παίδων ὄντων αὐτῷ πολλῶν ἐκ τῶν Θεσπίου θυγατέρων, τούτους Ἡρακλῆς κατὰ τινα χρησμὸν ἐξαπέστειλεν εἰς Σαρδῶ καὶ μετ' αὐτῶν δύναμιν ἀξιόλογον Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων ἐπὶ τὴν ἀποικίαν. (2) ταύτης δὲ προεστηκώς Ἰόλαος ὁ ἀδελφιδοῦς Ἡρακλέους καταλαβόμενος ὥκισεν ἐν αὐτῇ πόλεις ἀξιολόγους, καὶ τὴν χώραν κατακληρουχήσας τοὺς μὲν λαοὺς προσηγόρευσεν ἀφ' ἑαυτοῦ Ἰολαεῖς, κατεσκεύασε δὲ καὶ γυμνάσια καὶ θεῶν ναοὺς καὶ τᾶλλα πάντα τὰ πρὸς βίον ἀνθρώπων εὐδαίμονα, ὧν ὑπομνήματα μέχρι τῶνδε τῶν καιρῶν διαμένει· τὰ μὲν γὰρ κάλλιστα πεδία τὴν προσηγορίαν ἀπ' ἐκείνου λαβόντα Ἰολαεῖα καλεῖται, τὸ δὲ πλῆθος μέχρι τοῦ νῦν φυλάττει τὴν ἀπὸ Ἰολάου προσηγορίαν. (3) Τοῦ δὲ περὶ τῆς ἀποικίας χρησμοῦ περιέχοντος ὅτι τοῖς τῆς ἀποικίας ταύτης κοινωνήσασι διαμενεῖ τὰ τῆς ἐλευθερίας ἅπαντα τὸν αἰῶνα, συνέβη τὸν χρησμὸν παραδόξως μέχρι τοῦ νῦν αὐτονομίαν τοῖς ἐγχωρίοις ἀσάλευτον φυλάττειν. (4) Καρχηδόνιοι τε γὰρ ἐπὶ πλεόν ἰσχύσαντες καὶ τῆς νήσου κρατήσαντες οὐκ ἠδυνήθησαν τοὺς προκατασχόντας τὴν νῆσον καταδουλώσασθαι, ἀλλ' οἱ μὲν Ἰολαεῖς καταφυ-

wali na morzu i zdobywali sobie wyspy leżące w okolicach Tyrrenii⁸⁰. Przez kilka lat ich panowania nad miastami Korsyki pobierali od [ich] mieszkańców podatki [w postaci] żywicy, wosku i miodu, ponieważ rodzą się one na [tej] wyspie obficie. (5) Niewolnicy zaś wydają się różnić od innych niewolników ze względu na korzyści [płynące] z ich utrzymania, ponieważ sprzyja temu owa naturalna właściwość tej wyspy. Cała wyspa jest sporej wielkości, a dużą jej powierzchnię pokrywają góry, porastają [ją] gęste knieje i przepływają [przez nią] małe rzeczki.

14. Mieszkańcy używają jako pożywienia mleka, miodu i mięsa, albowiem kraina ta dostarcza ich wszystkich w obfitości. Względem siebie żyją obyczajnie i sprawiedliwie, [stanowiąc] niemal [wyjątek] wśród wszystkich innych barbarzyńców: [np.] plastry miodu znajdowane w górach na drzewach należą do tego, kto je znalazł, i nikt tego nie podważa, a owce, rozpoznawane po oznakowaniu, wracają bezpieczne do właścicieli, i nikt nie będzie ich strzegł. W innych [sprawach] życiowych w szczególnie zadziwiający sposób cenią przede wszystkim sprawiedliwe postępowanie. (2) Osobliwością u nich jest obyczaj [związany] z narodzinami dzieci: kiedy bowiem kobieta ma rodzić, nie otrzymuje żadnej opieki w czasie porodu, a jej mąż pada na wznak niczym chory i udaje poród przez te dni, tak jakby jego ciało cierpiało od bólu. (3) Rośnie na tej wyspie bardzo dużo znakomitego bukszpanu, więc miód, który tam powstaje, robi się zupełnie gorzki. Zamieszkują ją barbarzyńcy, którzy posługują się odmiennym i trudnym do zrozumienia językiem; [ich] liczba sięga ponad 30 tysięcy.
15. Sąsiaduje z nią wyspa określana mianem Sardynii⁸¹, wielkością bardzo zbliżona do Sycylii⁸², zamieszkała przez barbarzyńców nazywanych Jolajami, których uznaje się za potomków Tespiadów⁸³, zamieszkujących tam po [osiedleniu] Jolaosa⁸⁴. W czasach bowiem, w których Herakles wykonywał przesławne prace, a córki Tespiosa urodziły mu wielu synów, kierowany jakąś przepowiednią wykradł ich na Sardinie, z nimi zaś grupę Hellenów i barbarzyńców o pokażnej sile, by [założyć] kolonię. (2) Na jej czele stanął Jolaos, bratanek Heraklesa, który zajął [wyspę] i zbudował na niej wspaniałe miasta, kraj podzielił losowo na działki i ludom nadał nazwę Jolajów od swego [imienia], zbudował też gimnazjony i świątynie bóstw oraz wszystko inne, co jest [niezbędne] ludziom do szczęśliwego życia, czego pamiątki trwają aż do obecnych czasów: bo najpiękniejsze równiny, biorąc nazwę od niego, nazywają się Jolajskimi, a lud aż do teraz zachowuje nazwę [wziętą] od Jolaosa⁸⁵. (3) Ponieważ zaś przepowiednia dotycząca kolonii zawierała [wzmiankę], że uczestnikom tej wyprawy przypadnie w udziale wolność po wszystkie czasy, okazało się, że – wbrew oczekiwaniom – przepowiednia ustrzegła spokojną niezależność mieszkańców aż do teraz. (4) Kiedy Kartagińczycy jeszcze bardziej wzrosli w siłę i zawładnęli wyspą⁸⁶, nie zdołali zniewolić jej pierwszych zdobyw-

γόντες εἰς τὴν ὀρεινὴν καὶ καταγείους οἰκῆσεις κατασκευάσαντες ἔτρεφον πολλὰς ἀγέλας βοσκημάτων, ὧν παρεχομένων δαμιλεῖς τροφὰς ἠρκοῦντο προσφερόμενοι γάλα καὶ τυρὸν καὶ κρέα, καὶ τῆς μὲν πεδιάδος γῆς ἐκχωρήσαντες τὴν ἐκ τῆς ἐργασίας κακοπάθειαν ἐξέκλιναν, τὴν δ' ὀρεινὴν νεμόμενοι καὶ βίον ἔχοντες ἄμοιρον κακοπαθείας ταῖς προειρημέναις τροφαῖς διετέλεσαν χρώμενοι. (5) τῶν δὲ Καρχηδονίων πολλάκις ἀξιολόγοις δυνάμεσι στρατευσάντων ἐπ' αὐτούς, διὰ τὰς δυσχωρίας καὶ τὴν ἐν τοῖς καταγείοις δυστραπέλειαν διέμειναν ἀδοῦλωτοι. τὸ δὲ τελευταῖον Ῥωμαίων ἐπικρατούντων καὶ πολλάκις ἐπ' αὐτοὺς στρατευσάντων, διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ἀχείρωτοι πολεμία δυνάμει διέμειναν. (6) οὐ μὴν ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους Ἰόλαος μὲν συγκατασκευάσας τὰ κατὰ τὴν ἀποικίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ Θεσπιάδαι τῆς νήσου προεστῶτες ἐπὶ πολλὰς γενεὰς τὸ τελευταῖον ἐξέπεσον εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ κατώκησαν ἐν τοῖς κατὰ Κύμην τόποις, τὸ δ' ἄλλο πλῆθος ἐκβαρβαρώθεν καὶ προστησάμενον ἐκ τῶν ἐγχωρίων τοὺς ἀρίστους ἡγεμόνας διεφύλαξε τὴν ἐλευθερίαν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

16. Ἡμεῖς δ' ἄρκούντως εἰρηνικότες περὶ τῆς Σαρδόνης διέξιμεν περὶ τῶν ἐξῆς κειμένων νήσων. μετὰ γὰρ τὰς προειρημένας νήσος ἐστὶν ὀνομαζομένη μὲν Πιτυοῦσσα, τὴν δὲ προσηγορίαν ἔχουσα ἀπὸ τοῦ πλῆθους τῶν κατ' αὐτὴν φυομένων πιτύων. πελαγία δ' οὖσα διέστηκεν ἀπὸ μὲν Ἡρακλέους στηλῶν πλοῦν ἡμερῶν τριῶν καὶ τῶν ἴσων νυκτῶν, ἀπὸ δὲ Λιβύης ἡμέρας καὶ νυκτός, ἀπὸ δ' Ἰβηρίας μιᾶς ἡμέρας· κατὰ δὲ τὸ μέγεθος παραπλήσιός ἐστι Κορκύρα. (2) κατὰ δὲ τὴν ἀρετὴν οὖσα μετρία τὴν μὲν ἀμπελόφυτον χώραν ὀλίγην ἔχει, τὰς δ' ἐλαίας ἐμπεφυτευμένας ἐν τοῖς κοτίνιοις. τῶν δὲ φυομένων ἐν αὐτῇ καλλιστεῖν φασι τὴν μαλακότητα τῶν ἐρίων. διειλημμένη δὲ πεδίοις ἀξιολόγοις καὶ γεωλόφοις πόλιν ἔχει τὴν ὀνομαζομένην Ἑρεσον, ἀποικὸν Καρχηδονίων. (3) ἔχει δὲ καὶ λιμένας ἀξιολόγους καὶ τειχῶν κατασκευὰς εὐμεγέθεις καὶ οἰκιῶν πλῆθος εὖ κατασκευασμένων. κατοικοῦσι δ' αὐτὴν βάρβαροι παντοδαποί, πλεῖστοι δὲ Φοίνικες. ὁ δ' ἀποικισμὸς αὐτῆς γέγονεν ὕστερον ἔτεσιν ἑκατὸν ἐξήκοντα τῆς κατὰ τὴν Καρχηδόνα κτίσεως.
17. Ἄλλαι δ' ὑπάρχουσι νῆσοι κατ' ἀντικρὺ τῆς Ἰβηρίας, ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων ὀνομαζόμεναι Γυμνήσαι διὰ τὸ τοὺς ἐνοικοῦντας γυμνοὺς τῆς ἐσθῆτος βιοῦν κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ ὥραν, ὑπὸ δὲ τῶν ἐγχωρίων καὶ τῶν Ῥωμαίων προσαγορεῦνται Βαλιαρίδες ἀπὸ τοῦ βάλλειν ταῖς σφενδόναϊς λίθους μεγάλους κάλλιστα τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων. τούτων δ' ἡ μείζων μεγίστη πασῶν ἐστὶ μετὰ τὰς ἐπτὰ νήσους, Σικελίαν, Σαρδῶ, Κύπρον, Κρήτην, Εὐβοίαν, Κύρνον, Λέσβον, ἀπέχει δὲ τῆς Ἰβηρίας πλοῦν ἡμερήσιον· ἡ δ' ἐλάττων κέκλιται μὲν πρὸς τὴν ἑω, τρέφει δὲ κτήνη πολλὰ καὶ παντοδαπά, μάλιστα δ' ἡμιόνους, μεγάλους μὲν τοῖς ἀναστήμασιν, (2) ὑπεράγοντας δὲ ταῖς ῥώμαις. ἀμφοτέραι δ' αἱ νῆσοι χώραν ἔχουσιν ἀγαθὴν καρποφόρον καὶ πλῆθος τῶν κατοικούντων ὑπὲρ τοὺς τρισμυρίους, τῶν δὲ πρὸς τὴν τροφὴν γεννημάτων οἶνον μὲν ὀλοσχερῶς οὐ φέρουσι· διὸ καὶ πάντες εἰσὶν ὑπερβολῇ πρὸς τὸν οἶνον εὐκατάφοροι, διὰ τὸ σπανίζειν παρ' αὐτοῖς· ἐλαίου δὲ

ców, bo Jolajowie uciekli w górzyste tereny, zbudowali podziemne mieszkania i hodowali liczne stada bydła. Te dostarczały [im] obfitego pokarmu, którym się zadowalali, otrzymując mleko, ser i mięso. Porzucając równinę, uniknęli uciążliwej pracy [na roli], zasiedlili górski teren, wiedli życie wolne od uciążliwości i przetrwali, korzystając ze wspomnianego pokarmu. (5) Kiedy Kartagińczycy co raz to wyprawili się na nich z okazałymi siłami wojska, uchronili się od niewoli dzięki niedostępności okolicy i trudnym do opanowania ziemiankom. Na koniec, gdy panowanie zdobyli Rzymianie⁸⁷ i często wyprawiali się na nich zbrojnie, niepokonani z tych samych powodów przetrwali wojenną nawałnicę. (6) Jednakże w starożytnych czasach Jolaos, zorganizowawszy [sprawy] dotyczące kolonii, powrócił do Hellady. Tespiadzi zaś kierowali wyspą przez wiele pokoleń, a na koniec, wypędzeni do Italii, zamieszkali w okolicach Kyme⁸⁸. Zbarbaryzowana zaś reszta ludu dawała się kierować najlepszym przywódcą spośród rodzimych mieszkańców i zachowała wolność aż do naszych czasów.

16. Dostatecznie omówiliśmy temat Sardynii, przejdźmy więc do [opowieści] o wyspach leżących w dalszej kolejności. Za wspomnianymi [wyspami] znajduje się wyspa zwana Pityussą⁸⁹, nazwę tę zyskała od mnóstwa sosen⁹⁰ rosnących na niej. Leży [ona] na pełnym morzu w odległości trzech dni i tyluż nocy żeglugi od Słupów Heraklesa⁹¹, [jednego] dnia i nocy od Libii i jednego dnia od Iberii⁹²; wielkością jest bardzo zbliżona do Korkyry⁹³. (2) Odnacza się przeciętnymi zaletami, ma niewiele ziemi rodzącej winorośl, a oliwki zaszczenia się na dzikich drzewach. Powiadają, że wśród jej owoców przednią miękkością wyróżnia się wełna. [Wyspę] dzielą spore równiny i wzniesienia i ma [ona] miasto nazywane Eresos, kolonię Kartagińczyków. (3) Ma też wspaniałe porty oraz mury o okazałej budowie, jak również mnóstwo pięknie zbudowanych domów. Zamieszkują ją barbarzyńcy różnego pochodzenia, najliczniejsi są Fenicjanie. Do jej kolonizacji doszło 160 lat po założeniu Kartaginy⁹⁴.
17. Istnieją też inne wyspy naprzeciw Iberii, przez Hellenów nazywane Gymnezjami-Obnażonymi, ponieważ [ich] mieszkańcy [zdejmuje] ubrania i chodzą nago⁹⁵ w porze letniej, natomiast u rodzimych mieszkańców i Rzymian [wyspy] nazywają się Balearami przez to, że najlepiej ze wszystkich ludzi⁹⁶ miotają (*ballein*) [tam] z proc duże kamienie. Większa z nich⁹⁷ jest zarazem największą ze wszystkich po siedmiu wyspach⁹⁸: Sycylii, Sardynii, Cyprze, Krecie, Eubei, Korsyce i Lesbos, jest odległa od Iberii o jeden dzień żeglugi; mniejsza⁹⁹ zaś jest wysunięta na wschód. Hoduje się [tam] wiele różnego bydła, a szczególnie muły, wysokie w kłębie, o wyjątkowej sile. (2) Obie wyspy mają dobrą, urodzajną ziemię, a liczba mieszkańców przekracza 30 tysięcy. Z produktów żywnościowych [wyspy te] wcale nie rodzą wina, wszyscy zatem są tam bardzo spragnieni wina, ponieważ brakuje [go] u nich; całkowicie pozbawieni oliwy przygotowują [olej] z drzewa

παντελῶς σπανίζοντες κατασκευάζουσιν ἐκ τῆς σχίνου, καὶ μιγνύντες ὑεῖω στέατι τὰ σώματα αὐτῶν ἀλείφουσι τούτῳ.

(3) Μάλιστα δὲ τῶν ἀπάντων ὄντες φιλογύναι προτιμῶσιν αὐτὰς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὅταν τινὲς γυναῖκες ὑπὸ τῶν προσπλεόντων ληστῶν ἀλώσιν, ἀντὶ μιᾶς γυναικὸς τρεῖς ἢ τέτταρας ἄνδρας διδόντες λυτροῦνται. οἰκοῦσι δ' ὑπὸ ταῖς κοιλάσι πέτραις, καὶ παρὰ τοὺς κρημνοὺς ὀρύγματα κατασκευάζοντες καὶ καθόλου πολλοὺς τόπους ὑπονόμους ποιοῦντες ἐν τούτοις βιοῦσιν, ἅμα τὴν ἐξ αὐτῶν σκέπην καὶ ἀσφάλειαν θηρώμενοι. (4) ἀργυρῷ δὲ καὶ χρυσῷ νομίσματι τὸ παράπαν οὐ χρῶνται, καὶ καθόλου ταῦτα εἰσάγειν εἰς τὴν νῆσον κωλύουσιν· αἰτίαν δὲ ταύτην ἐπιφέρουσιν, ὅτι τὸ παλαιὸν Ἡρακλῆς ἐστράτευσεν ἐπὶ Γηρυόνην, ὄντα Χρυσάορος μὲν υἱόν, πλεῖστον δὲ κεκτημένον ἄργυρόν τε καὶ χρυσόν. ἴν' οὖν ἀνεπιβούλευτον ἔχουσι τὴν κτῆσιν, ἀνεπίμικτον ἑαυτοῖς ἐποίησαν τὸν ἐξ ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ πλοῦτον. διόπερ ἀκολούθως ταύτῃ τῇ κρίσει κατὰ τὰς γεγενημένας πάλαι ποτὲ στρατείας παρὰ Καρχηδονίοις τοὺς μισθοὺς οὐκ ἀπεκόμιζον εἰς τὰς πατρίδας, ἀλλ' ὠνούμενοι γυναῖκας καὶ οἶνον ἅπαντα τὸν μισθὸν εἰς ταῦτα κατεχορήγουν.

18. Παράδοξον δέ τι καὶ κατὰ τοὺς γάμους νόμιμον παρ' αὐτοῖς ἐστίν· ἐν γὰρ ταῖς κατὰ τοὺς γάμους εὐωχίαις οἰκείων τε καὶ φίλων κατὰ τὴν ἡλικίαν ὁ πρῶτος αἰεὶ καὶ ὁ δεῦτερος καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ τὸ ἐξῆς μίσγονται ταῖς νύμφαις ἀνὰ μέρος, ἐσχάτου τοῦ νυμφίου τυγχάνοντος ταύτης τῆς τιμῆς. (2) ἴδιον δέ τι ποιοῦσι καὶ παντελῶς ἐξηλλαγμένον περὶ τὰς τῶν τετελευτηκότων ταφάς· συγκόψαντες γὰρ ξύλοις τὰ μέλη τοῦ σώματος εἰς ἀγγεῖον ἐμβάλλουσι καὶ λίθους δαυιλεῖς ἐπιτιθέασιν. (3) ὀπλισμὸς δ' ἐστὶν αὐτοῖς τρεῖς σφενδόναί, καὶ τούτων μίαν μὲν περὶ τὴν κεφαλὴν ἔχουσιν, ἄλλην δὲ περὶ τὴν γαστέρα, τρίτην δ' ἐν ταῖς χερσὶ. κατὰ δὲ τὰς πολεμικὰς χρείας βάλλουσι λίθους πολὺ μείζους τῶν ἄλλων οὕτως εὐτόνως, ὥστε δοκεῖν τὸ βληθὲν ἀπὸ τινος καταπέλτου φέρεσθαι· διὸ καὶ κατὰ τὰς τειχομαχίας ἐν ταῖς προσβολαῖς τύπτοντες τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων ἐφεστῶτας κατατραυματίζουν, ἐν δὲ ταῖς παρατάξεσι τοὺς τε θυρεοὺς καὶ τὰ κράνη καὶ πᾶν σκεπαστήριον ὅπλον συντρίβουσι. (4) κατὰ δὲ τὴν εὐστοχίαν οὕτως ἀκριβεῖς εἰσιν, ὥστε κατὰ τὸ πλεῖστον μὴ ἁμαρτάνειν τοῦ προκειμένου σκοποῦ. αἰτίαι δὲ τούτων αἱ συνεχεῖς ἐκ παίδων μελέται, καθ' ἃς ὑπὸ τῶν μητέρων ἀναγκάζονται παῖδες ὄντες συνεχῶς σφενδονᾶν· προκειμένου γὰρ σκοποῦ κατὰ τι ξύλον ἡρτημένου ἄρτου, οὐ πρότερον δίδοται τῷ μελετῶντι φαγεῖν, ἕως ἂν τυχὼν τοῦ ἄρτου συγχωρούμενον λάβῃ παρὰ τῆς μητρὸς καταφαγεῖν τοῦτον.

19. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν κειμένων νήσων διεληλύθαμεν, περὶ τῶν κατὰ τὸν ὠκεανὸν οὐσῶν διέξιμεν. κατὰ γὰρ τὴν Λιβύην κεῖται πελαγία νῆσος ἀξιόλογος μὲν τῷ μεγέθει, κειμένη δὲ κατὰ τὸν ὠκεανὸν ἀπέχει πλοῦν ἀπὸ τῆς Λιβύης ἡμερῶν πλειόνων, κεκλιμένη πρὸς τὴν δύσιν. ἔχει δὲ χώραν καρποφόρον, πολλὴν μὲν ὀρεινὴν, οὐκ ὀλίγην δὲ πεδιάδα κάλλει διαφέρουσιν. (2) διαρρεομένη γὰρ ποταμοῖς πλωτοῖς ἐκ τούτων ἄρδεύεται, καὶ πολλοὺς μὲν ἔχει παραδείσους

mastyksowego¹⁰⁰, mieszają go ze świńskim tłuszczem i tym namaszczają swe ciała.

(3) Odnaczają się największą wśród wszystkich [ludów] słabością do kobiet i cenią je sobie do tego stopnia, że, gdy jakieś kobiety zostaną uprowadzone przez przepływających piratów, płacą za nie okup, dając trzech lub czterech mężczyzn za jedną kobietę. Mieszkają pod wydrążonymi skałami, budują zagłębienia przy brzegach, na ogół przygotowują wiele podziemnych kwater i mieszkają w nich, bo znajdują w nich schronienie dla siebie, jak również bezpieczeństwo. (4) Srebrnego i złotego pieniądza nie używają wcale i w ogóle wzbraniają się przed sprowadzeniem tego rodzaju rzeczy na wyspę, a to z takiej przyczyny, że Herakles wyruszył niegdyś zbrojnie przeciwko Gerionowi¹⁰¹, który był synem Chrysaora, dlatego, że miał on w swym posiadaniu bardzo dużo srebra i złota. Zatem, żeby ich dobytek był mało pożyteczny, bogactwo w postaci srebra i złota uczynili sobie obojętnym. Dlatego też zgodnie z tym postanowieniem, podczas organizowanych kiedyś wypraw wojennych nie zabierali od Kartagińczyków żołądka do ojczyzny, ale kupowali kobiety i wino, przeznaczając na nie całe wynagrodzenie.

18. Panuje u nich pewien zadziwiający obyczaj weselny¹⁰²: podczas przyjęcia weselnego spośród domowników i przyjaciół pierwszy według starszeństwa, potem drugi i dalej według kolejności pozostali udają się do sypialni z pannami młodymi, a na koniec zaszczytu tego dostępuje pan młody. (2) Rzecz osobliwą, całkowicie niepojętą, czynią podczas grzebania zmarłych: rozbijają kijami członki ciała, wrzucają do glinianej beczki i obkładają na górze mnóstwem kamieni. (3) Ich uzbrojenie to trzy proce, jedną z nich noszą wokół głowy, drugą wokół brzucha, trzecią w rękach. Na użytek wojenny miotają kamienie o wiele większe niż inni z taką siłą, iż zdaje się, że pocisk leci [niczym] wystrzelony z jakiejś katapulty; dlatego podczas walki na murach w czasie szturmów uderzają w obrońców stojących na górze i rozbijają ich [szeregi], natomiast w szyku bojowym miażdżą tarcze, szyszaki i pancerz okrywający [ciało]. (4) W celności są tak precyzyjni, że w większości wypadków nie chybiają wyznaczonego celu. Przyczyną tego są wykonywane regularnie od dziecka ćwiczenia w strzelaniu z procy, do których jako chłopcy zmuszani są przez matki: wyznaczają one bowiem cel [w postaci] chleba zawieszonego na jakimś kiju i nie wcześniej pozwalają, by jadło go ćwiczący, aż trafi do celu i dostanie pozwolenie od matki, by go zjadł.

19. Skoro omówiliśmy wyspy leżące przed Słupami Heraklesa¹⁰³, przejdziemy do wysp znajdujących się na oceanie¹⁰⁴. W pobliżu Libii leży wyspa morska sporych rozmiarów, a ponieważ leży na oceanie, jest odległa od Libii o kilka dni żeglugi, wysunięta w kierunku zachodnim¹⁰⁵. Ma urodzajną ziemię, dużą [powierzchnię] górzystą, niemalą, wyjątkowo piękną równinę. (2) Przepływają bowiem przez nią słowne rzeki, które ją też nawadniają, ma wiele parków

καταφύτους παντοίοις δένδρεσι, παμπληθεῖς δὲ κηπεΐας διειλημμένας ὕδασι γλυκέσιν· ἐπαύλεις τε πολυτελεῖς ταῖς κατασκευαῖς ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῇ καὶ κατὰ τὰς κηπεΐας κατεσκευασμένα κωθωνιστήρια τὴν διάθεσιν ἀνθηρὰν ἔχοντα, ἐν οἷς οἱ κατοικοῦντες κατὰ τὴν θερινὴν ὥραν ἐνδιατρίβουσι, δαψιλῶς τῆς χώρας χορηγούσης τὰ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν καὶ τρυφὴν. (3) ἢ τε ὀρεινὴ δρυμοὺς ἔχει πυκνοὺς καὶ μεγάλους καὶ δένδρα παντοδαπὰ καρποφόρα καὶ πρὸς τὰς ἐν τοῖς ὄρεσι διαίτας ἔχοντα συναγκείας καὶ πηγὰς πολλὰς. καθόλου δ' ἡ νῆσος αὕτη κατάρρυντός ἐστι ναματιαίοις καὶ γλυκέσιν ὕδασι, δι' ὧν οὐ μόνον ἀπόλαυσις ἐπιτερπὴς γίνεται τοῖς ἐμβιοῦσιν ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑγίειαν σωμάτων καὶ ρώμην συμβάλλεται. (4) κυνήγιά τε δαψιλῇ παντοίων ζώων καὶ θηρίων ὑπάρχει, καὶ τούτων ἐν ταῖς εὐωχίαις εὐποροῦντες οὐδὲν ἐλλίπες ἔχουσι τῶν πρὸς τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν ἀνηκόντων· καὶ γὰρ ἰχθύων ἔχει πλῆθος ἢ προσκλύζουσα τῇ νήσῳ θάλαττα διὰ τὸ φύσει τὸν ὠκεανὸν πανταχῇ πλήθειν παντοδαπῶν ἰχθύων. (5) καθόλου δ' ἡ νῆσος αὕτη τὸν περικείμενον ἀέρα παντελῶς εὐκρατον ἔχουσα τὸ πλεόν μέρος τοῦ ἐνιαυτοῦ φέρει πλῆθος ἀκροδρύων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ὠραίων, ὥστε δοκεῖν αὐτὴν ὥσει θεῶν τινων, οὐκ ἀνθρώπων ὑπάρχειν ἐμβιωτήριον διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς εὐδαιμονίας.

20. Κατὰ μὲν οὖν τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἀνεύρετος ἦν διὰ τὸν ἀπὸ τῆς ὅλης οἰκουμένης ἔκτοπισμόν, ὕστερον δ' εὐρέθη διὰ τοιαύτας αἰτίας. Φοῖνικες ἐκ παλαιῶν χρόνων συνεχῶς πλέοντες κατ' ἐμπορίαν πολλὰς μὲν κατὰ τὴν Λιβύην ἀποικίας ἐποιήσαντο, οὐκ ὀλίγας δὲ καὶ τῆς Εὐρώπης ἐν τοῖς πρὸς δύσιν κεκλιμένοις μέρεσι. τῶν δ' ἐπιβολῶν αὐτοῖς κατὰ νοὺν προχωρουσῶν, πλούτους μεγάλους ἤθροισαν, καὶ τὴν ἐκτὸς Ἡρακλείων στηλῶν ἐπεβάλοντο πλεῖν, ἣν ὠκεανὸν ὀνομάζουσι. (2) καὶ πρῶτον μὲν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ κατὰ τὰς στήλας πόρου πόλιν ἔκτισαν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, ἣν οὖσαν χερρόνησον προσηγόρευσαν Γάδειρα, ἐν ἣ τὰ τε ἄλλα κατεσκεύασαν οἰκείως τοῖς τόποις καὶ ναὸν Ἡρακλέους πολυτελεῖ, καὶ θυσίας κατέδειξαν μεγαλοπρεπεῖς τοῖς τῶν Φοινίκων ἔθεσι διοικουμένας. τὸ δ' ἱερὸν συνέβη τοῦτο καὶ τότε καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τιμᾶσθαι περιττότερον μέχρι τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας. πολλοὶ δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐπιφανεῖς ἄνδρες καὶ μεγάλας πράξεις κατειργασμένοι ἐποιήσαντο μὲν τούτῳ τῷ θεῷ εὐχάς, συνετέλεσαν δ' αὐτὰς μετὰ τὴν συντέλειαν τῶν κατορθωμάτων. (3) οἱ δ' οὖν Φοῖνικες διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας ἐρευνῶντες τὴν ἐκτὸς τῶν στηλῶν παραλίαν καὶ παρὰ τὴν Λιβύην πλέοντες, ὑπ' ἀνέμων μεγάλων ἀπηνέχθησαν ἐπὶ πολὺν πλοῦν δι' ὠκεανοῦ. χειμασθέντες δ' ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας προσηνέχθησαν τῇ προειρημένῃ νήσῳ, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῆς καὶ φύσιν κατοπτρεύσαντες ἅπασιν γνῶριμον ἐποίησαν. (4) διὸ καὶ Τυρρηνῶν θαλαττοκρατούντων καὶ ἐμπειν εἰς αὐτὴν ἀποικίαν ἐπιβαλλομένων, διεκώλυσαν αὐτοὺς Καρχηδόνιοι, ἅμα μὲν εὐλαβοῦμενοι μὴ διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς νήσου πολλοὶ τῶν ἐκ τῆς Καρχηδόνης εἰς ἐκείνην μεταστῶσιν, ἅμα δὲ πρὸς τὰ παράλογα τῆς τύχης κατασκευαζόμενοι καταφυγὴν, εἴ τι περὶ τὴν Καρχηδόνα ὀλοσχερὲς πταῖσμα συμβαίνοι· δυνήσεσθαι γὰρ αὐτοὺς θαλαττοκρατοῦντας ἀπᾶραι πανοικίους εἰς ἀγνωστομένην ὑπὸ τῶν ὑπερεχόντων νῆσον.

porośniętych wszelkimi drzewami, rozliczne ogrody przecięte [strumieniami] słodkiej wody, są na niej domostwa o rozmaitej konstrukcji, a w ogrodach pobudowano gospody zdobne w kwietne rabaty, w których mieszkańcy spędzają czas w porze letniej, ponieważ okolica zapewnia korzystanie z przyjemności i zbytek. (3) Teren górzysty pokrywają wielkie, gęste knieje, różnorakie drzewa owocowe oraz doliny i wiele źródeł [koniecznych] do życia w górach. Ogólnie wyspę tę opływają bieżące i słodkie wody, z których mieszkańcy czerpią tam nie tylko błogą przyjemność, bo sprzyjają [one] także ich zdrowiu i sile ciała. (4) Odbывают się też tam częste polowania na wszelkie zwierzęta i dzikie stwory, więc cieszą się obfitością ich [mięsa] na ucztach i nie cierpią żadnego braku w tym, co dotyczy zbytku i różnorodności. Również w morzu opływającym wyspę żyje mnóstwo rozmaitych ryb, ponieważ ocean ze [swe]j natury jest ich pełen. (5) Ogólnie wyspę tę otacza zupełnie łagodny klimat, zatem przez większą część roku przynosi [ona] mnóstwo owoców i innych płodów, tak że ze względu na bezmiar szczęścia zdaje się, iż jest ona mieszkaniem bogów, a nie ludzi.

20. W dawnych czasach, oczywiście, [wyspy tej] nie odkryto z powodu [jej] oddalenia od świata zamieszkałego, później zaś odnaleziono ją z następujących przyczyn: Fenicjanie od najdawniejszych czasów nieustannie podróżowali morzem w celach handlowych i założyli wiele kolonii wzdłuż Libii. Niemalże też w Europie w okolicach wysuniętych ku zachodowi. Ponieważ realizowali zamiary z rozmysłem, zgromadzili wielkie bogactwa i planowali płynąć [na morze] poza Słupami Heraklesa, które nazywają Oceanem. (2) Najpierw nad ową cieśniną koło Słupów założyli miasto w [części] europejskiej, która tworzyła półwysep, i nazwali je Gadeira¹⁰⁶; w nim wzniesli między innymi [zabudowania] stosownie do okolicznych warunków oraz wspaniałą świątynię Heraklesa i złożyli okazałe ofiary zalecane w zwyczajach Fenicjan. Okazało się, że świątynia ta wówczas, jak również w nowszych czasach, dostępowała coraz większego poważania aż do naszego wieku. Wielu znaczących mężów rzymskich¹⁰⁷, którzy dokonali wielkich czynów, ślubowało temu bóstwu wota, a wypełniali je po szczęśliwym spełnieniu zamierzeń. (3) Fenicjanie zatem badali wybrzeże poza słupami, pływając wzdłuż Libii, wielkie zaś wiatry zniosły ich na daleką wyprawę przez ocean. Miotani burzą przez wiele dni zbliżyli się do wspomnianej wyspy, zbadali jej bogactwo i naturę i oznajmili [o niej] wszystkim. (4) Dlatego Tyrrenów, którzy panowali na morzu i planowali wysłać na nią osadników, powstrzymali Kartagińczycy. Obawiali się [oni] jednocześnie, że ze względu na doskonałe zalety wyspy wywędruje na nią wielu [ludzi] z Kartaginy, a przy tym szykowali [ją] sobie na schronienie w razie niespodzianek losu, [tj.] na wypadek gdyby na Kartaginę spadała jakaś całkowita klęska. Mogliby bowiem – skoro sami byli też władcami na morzu – odejść z całym ludem na nieznaną dla przeważających [sił wroga] wyspę.

21. Ἐπει δὲ περὶ τοῦ κατὰ τὴν Λιβύην ὠκεανοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ νήσων διήλθομεν, μεταβιβάσομεν τὸν λόγον ἐπὶ τὴν Εὐρώπην. κατὰ γὰρ τὴν Γαλατίαν τὴν παρωκεανίτιν κατ' ἀντικρὺ τῶν Ἐρκυνίων ὀνομαζομένων δρυμῶν (μεγίστους γὰρ ὑπάρχειν παρειλήφαμεν τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην) νῆσοι πολλαὶ κατὰ τὸν ὠκεανὸν ὑπάρχουσιν, ὧν ἔστι μεγίστη ἡ Βρεττανικὴ καλουμένη. (2) αὕτη δὲ τὸ μὲν παλαιὸν ἀνεπίμικτος ἐγένετο ξενικαῖς δυνάμεσιν· οὔτε γὰρ Διόνυσον οὐθ' Ἡρακλέα παρειλήφαμεν οὔτε τῶν ἄλλων ἡρώων ἢ δυναστῶν ἐστρατευμένον ἐπ' αὐτήν· καθ' ἡμᾶς δὲ Γάιος Καῖσαρ ὁ διὰ τὰς πράξεις ἐπονομασθεὶς θεὸς πρῶτος τῶν μνημονευομένων ἐχειρώσατο τὴν νήσον, καὶ τοὺς Βρεττανοὺς καταπολεμήσας ἠνάγκασε τελεῖν ὠρισμένους φόρους. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τὰς κατὰ μέρος πράξεις ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις ἀναγράφομεν, περὶ δὲ τῆς νήσου καὶ τοῦ φυομένου κατ' αὐτὴν καττιτέρου νῦν διέξιμεν. (3) Αὕτη γὰρ τῷ σχήματι τρίγωνος οὔσα παραπλησίως τῇ Σικελίᾳ τὰς πλευρὰς οὐκ ἰσοκώλους ἔχει. παρεκτεινούσης δ' αὐτῆς παρὰ τὴν Εὐρώπην λοξῆς, τὸ μὲν ἐλάχιστον ἀπὸ τῆς ἡπείρου διεστηκὸς ἀκρωτήριο, ὃ καλοῦσι Κάντιον, φασὶν ἀπέχειν ἀπὸ τῆς γῆς σταδίους ὡς ἑκατόν, καθ' ὃν τόπον ἡ θάλαττα ποιεῖται τὸν ἔκρου, τὸ δ' ἕτερον ἀκρωτήριο τὸ καλούμενον Βελέριον ἀπέχειν λέγεται τῆς ἡπείρου πλοῦν ἡμερῶν τεττάρων, τὸ δ' ὑπολειπόμενον ἀνήκειν μὲν ἰστοροῦσιν εἰς τὸ πέλαγος, (4) ὀνομάζεσθαι δ' Ὀρκαν. τῶν δὲ πλευρῶν τὴν μὲν ἐλαχίστην εἶναι σταδίων ἑπτακισχιλίων πεντακοσίων, παρήκουσαν παρὰ τὴν Εὐρώπην, τὴν δὲ δευτέραν τὴν ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ πρὸς τὴν κορυφὴν ἀνήκουσαν σταδίων μυρίων πεντακισχιλίων, τὴν δὲ λοιπὴν σταδίων δισμυρίων, ὥστε τὴν πᾶσαν εἶναι τῆς νήσου περιφορὰν σταδίων τετρακισμυρίων δισχιλίων πεντακοσίων. (5) κατοικεῖν δὲ φασὶ τὴν Βρεττανικὴν αὐτόχθονα γένη καὶ τὸν παλαιὸν βίον ταῖς ἀγωγαῖς διατηροῦντα. ἄρμασι μὲν γὰρ κατὰ τοὺς πολέμους χρῶνται, καθάπερ οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων ἥρωες ἐν τῷ Τρωικῷ πολέμῳ κεχρῆσθαι παραδέδονται, καὶ τὰς οἰκίσεις εὐτελεῖς ἔχουσιν, ἐκ τῶν καλάμων ἢ ξύλων κατὰ τὸ πλεῖστον συγκεϊμένας· τὴν τε συναγωγὴν τῶν σιτικῶν καρπῶν ποιοῦνται τοὺς στάχυν αὐτοὺς ἀποτέμνοντες καὶ θησαυρίζοντες εἰς τὰς καταστέγους οἰκίσεις· ἐκ δὲ τούτων τοὺς παλαιοὺς στάχυν καθ' ἡμέραν τίλλειν, καὶ κατεργαζομένους ἔχειν τὴν τροφήν. (6) τοῖς δ' ἤθεσιν ἀπλοῦς εἶναι καὶ πολὺ κεχωρισμένους τῆς τῶν νῦν ἀνθρώπων ἀγχινοίας καὶ πονηρίας. τὰς τε διαίτας εὐτελεῖς ἔχειν, καὶ τῆς ἐκ τοῦ πλούτου γεννωμένης τρυφῆς πολὺ διαλλάττοντας. εἶναι δὲ καὶ πολυάνθρωπον τὴν νήσον, καὶ τὴν τοῦ ἀέρος ἔχειν διάθεσιν παντελῶς κατεψυγμένην, ὡς ἂν ὑπ' αὐτὴν τὴν ἄρκτον κειμένην. βασιλεῖς δὲ καὶ δυνάστας πολλοὺς ἔχειν, καὶ πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὸ πλεῖστον εἰρηνικῶς διακεῖσθαι.

22. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν κατ' αὐτὴν νομίμων καὶ τῶν ἄλλων ιδιωμάτων τὰ κατὰ μέρος ἀναγράφομεν ὅταν ἐπὶ τὴν Καῖσαρος γενομένην στρατείαν εἰς Βρεττανίαν παραγεννηθῶμεν, νῦν δὲ περὶ τοῦ κατ' αὐτὴν φυομένου καττιτέρου διέξιμεν. τῆς γὰρ Βρεττανικῆς κατὰ τὸ ἀκρωτήριο τὸ καλούμενον Βελέριον οἱ κατοικοῦντες φιλόξενοί τε διαφερόντως εἰσὶ καὶ διὰ τὴν τῶν ξένων ἐμπόρων ἐπιμιξίαν ἐξημερωμένοι τὰς ἀγωγάς. οὗτοι τὸν καττίτερον κατασκευάζουσι φιλοτέχνως ἐργαζόμενοι τὴν φέρουσαν αὐτὸν γῆν. (2) αὕτη δὲ πετρώδης οὔσα διαφυὰς ἔχει γεώδεις, ἐν

21. Skoro omówiliśmy [temat] oceanu koło Libii oraz [leżące] na nim wyspy, przemiesimy opowieść do Europy. W pobliżu Galii¹⁰⁸, sąsiadującej z oceanem, na przeciw lasów zwanych Hercyńskimi (a są one największe – jak nam przekazano – z [wszystkich] w Europie)¹⁰⁹ znajduje się na oceanie wiele wysp, z których największa jest nazywana Brytanią¹¹⁰. (2) Dawniej uchroniła się ona bezpiecznie przed obcymi potęgami, bo ani Dionizos, ani Herakles – jak nam przekazano – ani [nikt] inny z herosów czy panujących nie wyprawił się przeciwko niej. Za naszych [czasów] Gajusz Cezar, za swe dokonania określany mianem Boskiego¹¹¹, pierwszy wśród tych, co trwają w pamięci, dostał się siłą na wyspę, zawojował Brytów i zmusił [ich] do ponoszenia wyznaczonych danin¹¹². Jednak co do tych dokonań opiszemy [je] szczegółowo w odpowiednim czasie, zaś teraz przechodzimy do [opisu] wyspy i występującej na niej cyny.

(3) Ma ona kształt trójkąta, bardzo podobnie do Sycylii, lecz nie ma równych boków. Rozciąga się ona ukośnie wzdłuż Europy, narożnik najmniej oddalony od kontynentu, który nazywają Kantion¹¹³, jest podobno odległy od lądu na około 100 stadiów¹¹⁴, w tymże miejscu morze formuje się w kanał. Drugi narożnik, nazywany Belerion¹¹⁵, jest odległy – jak mówią – od kontynentu o cztery dni żeglugi, ostatni – jak rozpoznano – wychodzi na pełne morze, a nazywa się Orka¹¹⁶. (4) Najkrótszy z boków wynosi 7500 stadiów¹¹⁷ i ciągnie się wzdłuż Europy, drugi – od cieśniny do wierzchołka [trójkąta] – dochodzi do 15 000 stadiów¹¹⁸, ostatni – do 20 000 stadiów, tak że cały obwód wyspy wynosi 42 500 stadiów¹¹⁹. (5) Powiadają, że Brytanię zamieszkują plemiona autochtonów, które prowadzą starożytny tryb życia. Używają bowiem rydwanów w czasie wojen, tak jak starożytni herosi greccy używali ich wedle tradycji podczas wojny trojańskiej. Mają proste domostwa, sklecone najczęściej z trzciny i drewna; zbiór ziarna zbóż przeprowadzają, odcinając same kłosa i składują je w zadaszonych pomieszczeniach; z nich wybierają marne kłosa, łuskają [je] za dnia i po przygotowaniu mają [z nich] posiłek. (6) W postępowaniu są uczciwi i bardzo różnią się od współczesnych ludzi [nie znając] przebiegłości i zepsucia. Mają proste pożywienie, bardzo różne od [tego], które pochodzi ze zbytku i bogactwa. Wyspa jest gęsto zaludniona, a panujący klimat zupełnie zimny, jakby leżała [ona] pod samym biegunem¹²⁰. Ma wielu królów i władców, najczęściej są usposobieni pokojowo względem siebie.

22. Jednak o [panujących] na niej zwyczajach i innych osobliwościach napiszemy szczegółowo, kiedy dojdziemy do wyprawy wojennej, którą Cezar odbył na Brytanię, a teraz przejdźmy do występującej na wyspie cyny. Mieszkańcy Brytanii na przykładu zwanym Belerionsą szczególnie przyjaźnie [usposobieni] do cudzoziemców i przez wzajemne kontakty z obcymi kupcami przyswoili sobie [nowoczesną] kulturę. Oni [właśnie] wydobywają cynę¹²¹, obrabiając umiejętnie ziemię, która ją przynosi. (2) Jest ona skalista i ma szczeliny, z których cynę

αἷς τὸν πόρον κατεργαζόμενοι καὶ τήξαντες καθαίρουσιν. ἀποτυποῦντες δ' εἰς ἀστραγάλων ῥυθμοὺς κομίζουσιν εἰς τινα νῆσον προκειμένην μὲν τῆς Βρεττανικῆς, ὀνομαζομένην δὲ Ἰκτίν· κατὰ γὰρ τὰς ἀμπώτεις ἀναξηραίνονμένου τοῦ μεταξὺ τόπου ταῖς ἀμάξαις εἰς ταύτην κομίζουσι δαψιλῇ τὸν καττίτερον. (3) ἴδιον δέ τι συμβαίνει περὶ τὰς πλησίον νήσους τὰς μεταξὺ κειμένας τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Βρεττανικῆς· κατὰ μὲν γὰρ τὰς πλημυρίδας τοῦ μεταξὺ πόρου πληρουμένου νῆσοι φαίνονται, κατὰ δὲ τὰς ἀμπώτεις ἀπορρεούσης τῆς θαλάττης καὶ πολὺν τόπον ἀναξηραίνουσιν θεωροῦνται χερρόνησοι. (4) ἐντεῦθεν δ' οἱ ἔμποροι παρὰ τῶν ἐγχωρίων ὠνοῦνται καὶ διακομίζουσιν εἰς τὴν Γαλατίαν· τὸ δὲ τελευταῖον περὶ διὰ τῆς Γαλατίας πορευθέντες ἡμέρας ὡς τριάκοντα κατάγουσιν ἐπὶ τῶν ἵππων τὰ φορτία πρὸς τὴν ἐκβολὴν τοῦ Ῥοδανοῦ ποταμοῦ.

23. Περὶ μὲν οὖν τοῦ καττιτέρου τοῖς ῥηθεῖσιν ἀρκεσθισόμεθα, περὶ δὲ τοῦ καλουμένου ἡλέκτρον νῦν διέξιμεν. τῆς Σκυθίας τῆς ὑπὲρ τὴν Γαλατίαν κατ' ἀντικρὺ νησός ἐστι πελαγία κατὰ τὸν ὠκεανὸν ἢ προσαγορευομένη Βασίλεια. εἰς ταύτην ὁ κλύδων ἐκβάλλει δαψιλῆς τὸ καλούμενον ἡλεκτρον, οὐδαμοῦ δὲ τῆς οἰκουμένης φαινόμενον. περὶ δὲ τούτου πολλοὶ τῶν παλαιῶν ἀνέγραψαν μύθους παντελῶς ἀπιστουμένους καὶ διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐλεγχόμενους. (2) πολλοὶ γὰρ τῶν τε ποιητῶν καὶ τῶν συγγραφέων φασὶ Φαέθοντα τὸν Ἥλιου μὲν υἱόν, παῖδα δὲ τὴν ἡλικίαν ὄντα, πείσαι τὸν πατέρα μίαν ἡμέραν παραχωρῆσαι τοῦ τεθρίππου· συγχωρηθέντος δ' αὐτῷ τούτου, τὸν μὲν Φαέθοντα ἐλαύνοντα τὸ τέθριππον μὴ δύνασθαι κρατεῖν τῶν ἡνιῶν, τοὺς δ' ἵππους καταφρονήσαντας τοῦ παιδὸς ἐξενεχθῆναι τοῦ συνήθους δρόμου, καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατὰ τὸν οὐρανὸν πλανωμένους ἐκπυρῶσαι τοῦτον καὶ ποιῆσαι τὸν νῦν γαλαξίαν καλούμενον κύκλον, μετὰ δὲ ταῦτα πολλὴν τῆς οἰκουμένης ἐπιφλέξαντας οὐκ ὀλίγην κατακάειν χώραν. (3) διὸ καὶ τοῦ Διὸς ἀγανακτήσαντος ἐπὶ τοῖς γεγεννημένοις, κεραυνῶσαι μὲν τὸν Φαέθοντα, ἀποκαταστήσαι δὲ τὸν ἥλιον ἐπὶ τὴν συνήθη πορείαν. τοῦ δὲ Φαέθοντος πεσόντος πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ νῦν καλουμένου Πάδου ποταμοῦ, τὸ δὲ παλαιὸν Ἡριδανοῦ προσαγορευομένου, θρηγῆσαι μὲν τὰς ἀδελφὰς αὐτοῦ τὴν τελευταίην φιλοτιμότητα, διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς λύπης μετασχηματισθῆναι τὴν φύσιν, γενομένας αἰγείρους. (4) ταύτας δὲ κατ' ἐνιαυτὸν κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν δάκρυον ἀφιέναι, καὶ τοῦτο πηγνύμενον ἀποτελεῖν τὸ καλούμενον ἡλεκτρον, λαμπρότητι μὲν τῶν ὁμοφυῶν διαφέρον, ἐπιχωριάζον δ' ἐν ταῖς τῶν νέων τελευταῖς κατὰ τὸ τούτων πένθος. (5) διημαρτηκότων δὲ πάντων τῶν τὸν μῦθον τοῦτον πεπλακότων καὶ διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις ἐλεγχόμενων, προσεκτέον ταῖς ἀληθιναῖς ἱστορίαις· τὸ γὰρ ἡλεκτρον συνάγεται μὲν ἐν τῇ προειρημένῃ νήσῳ, κομίζεται δ' ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων πρὸς τὴν ἀντιπέραν ἡπειρον, δι' ἧς φέρεται πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς τόπους, καθότι προεῖρηται.

24. Διεληλυθότες δὲ περὶ τῶν νήσων τῶν κειμένων ἐν τοῖς πρὸς δυσμὰς μέρεσιν, οὐκ ἀνοίκειον εἶναι νομίζομεν περὶ τῶν πλησίον τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν βραχέα διελεῖν, ἃ παραλελοιπάμεν ἐν ταῖς πρότερον βίβλοις. τῆς Κελτικῆς τοῖνον τὸ παλαιόν, ὥς φασιν, ἐδυνάστευσεν ἐπιφανὴς ἀνὴρ, ᾧ θυγάτηρ ἐγένετο τῷ μεγέθει τοῦ σώματος ὑπερφυῆς,

wydobywają i oczyszczają ją przez wytapianie. Formują ją na kształt kostek i wożą na pewną wyspę leżącą obok Brytanii nazywaną Iktis¹²². Podczas odpływu, gdy teren między [wyspami] obeschnie, wożą na nią wozami duże ilości cyny. (3) Pewne osobliwe [zjawisko] zachodzi bowiem wokół bliższych wysp, leżących między Europą i Brytanią; podczas przypływów bowiem zalewana jest cieśnina między [nimi] i tworzą się wyspy, podczas odpływów zaś, gdy morze cofa się, osusza się znaczny teren i ukazują się półwyspy. (4) Wtedy kupcy nabywają od rodzimych mieszkańców [cynę] i przewożą do Galii; na koniec pieszo maszerują przez Galię przez około 30 dni i na koniach sprowadzają ładunek do ujścia rzeki Rodan.

23. W sprawie cyny zadowolimy się tym, co powiedziano, a przejdźmy teraz do tak zwanego jantaru. Naprzeciw Scytii, ponad Galią, leży na oceanie wyspa morska określana mianem Basileia¹²³. Na nią fala wyrzuca masę tak zwanego jantaru, który nie pojawia się nigdzie w świecie. O nim wielu starszych [autorów] napisało zupełnie niewiarygodne mity, obalone w wyniku [badań]. (2) Wielu poetów i pisarzy mówi, że Faeton¹²⁴, syn Heliosa, będąc w wieku chłopcym przekonał ojca, by na jeden dzień odstąpił mu poczwórny zaprzęg. Ten pozwolił mu [na to]. Faeton powoził zaprzęgiem, lecz nie mógł utrzymać cugli, konie zaś zlekceważyły chłopca i zboczyły ze zwykłego kursu; najpierw błędziły po niebie, [przez co] zapaliły i utworzyły ową Drogę, która dziś nazywa się Mleczną. Później podpaliły znaczną [część] świata i niemały obszar ziemi spłonął. (3) Dlatego Zeus, rozgniewany [tymi] wydarzeniami, rzucił piorunem w Faetona, i słońce powróciło znowu na zwykły szlak. Faeton spadł w ujścia rzeki nazywanej teraz Padem, a kiedyś określanej mianem Erydanu. Jego śmierć opłakiwały w wielkim smutku siostry, a w bezmiarze tego bólu [ich] natura uległa przemianie i stały się czarnymi topolami. (4) Co roku o tej samej porze ronią one łzy, a te twardnieją i dają tak zwany jantar, który wspaniale wyróżnia się wśród [kamieni] o podobnej naturze. Używa się go zazwyczaj przy okazji śmierci młodych ludzi z żalu po nich. Poblądzili wszyscy, którzy stworzyli ten mit, ale obalono ich [opowieść] w późniejszych czasach w wyniku [badań]¹²⁵. Trzeba zwrócić uwagę na prawdziwe dowody: jantar bowiem zbiera się na wspomnianej wyspie, kupcy wożą go na [leżący] naprzeciw kontynent, przez który dociera [on] w nasze okolice, jak już wcześniej powiedziano¹²⁶.

24. Skoro opowiedzieliśmy o wyspach leżących w zachodnich stronach, uznajemy za rzecz odpowiednią opowiedzieć krótko o ludach [mieszkających] w pobliżu Europy, na których zatrzymaliśmy się w poprzednich księgach. W Celtyce panował niegdyś – jak powiadają – znakomity mąż, któremu urodziła się córka o na-

τῇ δ' εὐπρεπείᾳ πολὺ διέχουσα τῶν ἄλλων. αὕτη δὲ διὰ τε τὴν τοῦ σώματος ῥώμην· καὶ τὴν θαυμαζομένην εὐπρέπειαν πεφρονηματισμένη παντὸς τοῦ μνηστεύοντος τὸν γάμον ἀπηνεῖτο, νομίζουσα μηδένα (2) τούτων ἄξιον ἑαυτῆς εἶναι. κατὰ δὲ τὴν Ἡρακλέους ἐπὶ Γηρυόνην στρατείαν, καταντήσαντος εἰς τὴν Κελτικήν αὐτοῦ καὶ πόλιν Ἀλησίαν ἐν ταύτῃ κτίσαντος, θεασαμένη τὸν Ἡρακλέα καὶ θαυμάσασα τὴν τε ἀρετὴν αὐτοῦ καὶ τὴν τοῦ σώματος ὑπεροχὴν, προσεδέξατο τὴν ἐπιπλοκὴν μετὰ πάσης προθυμίας, (3) συγκατανευσάντων καὶ τῶν γονέων. μιγεῖσα δὲ τῷ Ἡρακλεῖ ἐγέννησεν υἱὸν ὀνόματι Γαλάτην, πολὺ προέχοντα τῶν ὁμοεθνῶν ἀρετῇ τε ψυχῆς καὶ ῥώμῃ σώματος. ἀνδρωθεὶς δὲ τὴν ἡλικίαν καὶ διαδεξάμενος τὴν πατρῶαν βασιλείαν, πολλὴν μὲν τῆς προσοριζούσης χώρας κατεκτήσατο, μεγάλας δὲ πράξεις πολεμικὰς συνετέλεσε. περιβόητος δὲ γενόμενος ἐπ' ἀνδρεία τοὺς ὑφ' αὐτὸν τεταγμένους ὠνόμασεν ἅφ' ἑαυτοῦ Γαλάτας· ἅφ' ὧν ἡ σύμπασα Γαλατία προσηγορεύθη.

25. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῆς τῶν Γαλατῶν προσηγορίας διήλθομεν, καὶ περὶ τῆς χώρας αὐτῶν δέον ἐστὶν εἰπεῖν. ἡ τοίνυν Γαλατία κατοικεῖται μὲν ὑπὸ πολλῶν ἐθνῶν διαφόρων τοῖς μεγέθεσι· τὰ μέγιστα γὰρ αὐτῶν σχεδὸν εἴκοσι μυριάδας ἀνδρῶν ἔχει, τὰ δ' ἐλάχιστα πέντε μυριάδας, ὧν ἓν ἐστὶ πρὸς Ῥωμαίους ἔχον συγγένειαν παλαιάν καὶ φιλίαν τὴν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διαμένουσιν. (2) κειμένη δὲ κατὰ τὸ πλείστον ὑπὸ τὰς ἄρκτους χειμέριός ἐστι καὶ ψυχρὰ διαφερόντως. κατὰ γὰρ τὴν χειμερινὴν ὥραν ἐν ταῖς συννεφίαις ἡμέραις ἀντὶ μὲν τῶν ὄμβρων χιόνι πολλῇ νίφεται, κατὰ δὲ τὰς αἰθρίας κρυστάλλῳ καὶ πάγοις ἐξαισίσις πλήθει, δι' ὧν οἱ ποταμοὶ πηγνύμενοι διὰ τῆς ἰδίας φύσεως γεφυροῦνται· οὐ μόνον γὰρ οἱ τυχόντες ὁδῶν κατ' ὀλίγους κατὰ τοῦ κρυστάλλου πορευόμενοι διαβαίνουσιν, ἀλλὰ καὶ στρατοπέδων μυριάδες μετὰ σκευοφόρων καὶ ἁμαξῶν γεμουσῶν ἀσφαλῶς περαιοῦνται. (3) πολλῶν δὲ καὶ μεγάλων ποταμῶν ρεόντων διὰ τῆς Γαλατίας καὶ τοῖς ρεῖθροις ποικίλως τὴν πεδιάδα γῆν τεμνόντων, οἱ μὲν ἐκ λιμνῶν ἀβύσσων ρέουσιν, οἱ δ' ἐκ τῶν ὀρῶν ἔχουσι τὰς πηγὰς καὶ τὰς ἐπιρροίας· τὴν δ' ἐκβολὴν οἱ μὲν εἰς τὸν ὠκεανὸν ποιοῦνται, οἱ δ' εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς θάλατταν. (4) μέγιστος δ' ἐστὶ τῶν εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς πέλαγος ρεόντων ὁ Ῥοδανός, τὰς μὲν πηγὰς ἔχων ἐν τοῖς Ἀλπείοις ὄρεσι, πέντε δὲ στόμασιν ἐξερευγόμενος εἰς τὴν θάλατταν. τῶν δ' εἰς τὸν ὠκεανὸν ρεόντων μέγιστοι δοκοῦσιν ὑπάρχειν ὁ τε Δανούβιος καὶ ὁ Ῥήνος, ὃν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Καῖσαρ ὁ κληθεὶς θεὸς ἔξευξε παραδόξως, καὶ περαιοῦσας πεζῇ τὴν δύναμιν ἐχειρώσατο τοὺς πέραν κατοικοῦντας αὐτοῦ Γαλάτας. (5) πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι πλωτοὶ ποταμοὶ κατὰ τὴν Κελτικὴν εἰσι, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἴη γράφειν. πάντες δὲ σχεδὸν ὑπὸ τοῦ πάγου πηγνύμενοι γεφυροῦσι τὰ ρεῖθρα, καὶ τοῦ κρυστάλλου διὰ τὴν φυσικὴν λειότητα ποιοῦντος τοὺς διαβαίνοντας ὀλισθάνειν, ἀχύρων ἐπιβαλλομένων ἐπ' αὐτοὺς ἀσφαλῇ τὴν διάβασιν ἔχουσιν.
26. Ἴδιον δέ τι καὶ παράδοξον συμβαίνει κατὰ τὴν πλείστην τῆς Γαλατίας, περὶ οὗ παραλιπεῖν οὐκ ἄξιον ἡγοῦμεθα. ἀπὸ γὰρ θερινῆς δύσεως καὶ ἄρκτου πνεῖν εἰώθασιν ἄνεμοι τηλικαύτην ἔχοντες σφοδρότητα καὶ δύναμιν, ὥστε ἀναρπάζειν ἀπὸ τῆς γῆς λίθους χειροπληθιαίους τοῖς μεγέθεσι καὶ τῶν ψηφίδων ἀδρομερῇ κονιορτόν·

der dorodnej budowie ciała, a urodą znacznie wyróżniała się wśród innych. Ze względu na siłę fizyczną i podziwianą urodę, pyszna gardziła każdym zalotnikiem i odmawiała zameścia, sądząc, że żaden z nich nie jest jej godny. (2) Podczas wyprawy Heraklesa na Geriona, dotarł on do Celtyki i założył w niej miasto Ale-się¹²⁷. [Dziewczyna] ujrzała Heraklesa i podziwiała jego wewnętrzną doskonałość oraz potęgę ciała, z pełną ochotą i za przyzwoleniem rodziców zawarła z nim znajomość. (3) Związawszy się z Heraklesem, urodziła syna imieniem Galates, który wyróżniał się znacznie wśród rówieśników doskonałością ducha i potęgą ciała. Kiedy osiągnął wiek męski i przejął dziedziczną władzę królewską, zdobył sporą część sąsiedniej krainy [i] dokonał wielkich czynów wojennych. Wsławił się męstwem, a podporządkowane sobie [ludy] nazwał od siebie Galami¹²⁸, od nich wzięła nazwę cała Galia¹²⁹.

25. Skoro omówiliśmy [sprawę] nazwy Galów, trzeba powiedzieć także o ich kraju. Galie¹³⁰ zamieszkuje wiele plemion różnych co do wielkości: największe z nich liczą prawie 200 tysięcy mężczyzn¹³¹, najmniejsze 50 tysięcy, a jedno z nich¹³² cieszy się dawnym pokrewieństwem z Rzymianami i przyjaźnią trwającą po nasze czasy. (2) Ponieważ [Galia] leży w przeważającej części pod [gwiazdą] północy¹³³, ma burzliwy i wyjątkowo zimny [klimat]. W porze zimowej bowiem w pochmurne dni zamiast deszczu sypie gęsty śnieg, a przy pogodzie [wszystko pokrywa się] lodem i szronem w niezmiernej ilości, przez co zamarzają rzeki i [tak] sama natura buduje na nich mosty. Nie tylko przypadkowi wędrowcy przechodzą po nich, po kilku stąpając po lodzie, lecz przeprawiają się także wielotysięczne armie z tragarzami i załadowanymi do pełna wozami. (3) Wiele dużych rzek przepływa przez Galie, a ziemię na równinach przecinają liczne strumienie, jedne płyną z głębokich jezior, inne z gór, gdzie mają źródła i dopływy; jedne wpadają do oceanu, inne do naszego morza¹³⁴. (4) Największą z rzek płynących do naszego morza jest Rodan, który ma źródła w górach Alpach i wylewa się do morza pięcioma ujściami. Wśród [rzek] płynących do oceanu największe, jak się wydaje, są Dunaj¹³⁵ i Ren, przez który w naszych czasach Cezar, zwany Boskim, przerzucił zadziwiającym sposobem most¹³⁶, pieszo przeprowadził na drugi brzeg armię i siłą pokonał mieszkających po tamtej jego stronie Galów¹³⁷. (5) Są też inne, liczne spławne rzeki w Celtyce, o których wiele można by pisać. Prawie wszystkie ścina mróz i buduje mosty na nurcie wody, a ponieważ lód ze względu na naturalną gładkość sprawia, że idący ślizgają się [na nim], posypują [go] plewami i zyskują bezpieczne przejście po nich.

26. Pewne osobliwe i zadziwiające [zjawisko] przydarza się w większej części Galii, czego, jak sądzimy, nie godzi się pominąć. Od zachodu w lecie i od północy wieją zazwyczaj wiatry¹³⁸, które osiągają taką porywistość i siłę, że unoszą z ziemi kamienie wielkością mieszczące się w dłoni oraz tumany gruboziarnistego zwi-

καθόλου δὲ καταγιγίζοντες λάβρως ἀρπάζουσιν ἀπὸ μὲν τῶν ἀνδρῶν τὰ ὄπλα καὶ τὰς ἐσθῆτας, ἀπὸ δὲ τῶν ἵππων τοὺς ἀναβάτας. (2) διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ψύχους διαφθειρομένης τῆς κατὰ τὸν ἀέρα κράσεως οὗτ' οἶνον οὗτ' ἔλαιον φέρει· διόπερ τῶν Γαλατῶν οἱ τούτων τῶν καρπῶν στερισκόμενοι πόμα κατασκευάζουσιν ἐκ τῆς κριθῆς τὸ προσαγορευόμενον ζῦθος, καὶ τὰ κηρία πλύνοντες τῷ τούτων ἀποπλύματι χρῶνται. (3) κάτοινοι δ' ὄντες καθ' ὑπερβολὴν τὸν εἰσαγόμενον ὑπὸ τῶν ἐμπόρων οἶνον ἄκρατον ἐμφοροῦνται, καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν λάβρῳ χρώμενοι τῷ ποτῷ καὶ μεθυσθέντες εἰς ἵπνον ἢ μανιώδεις διαθέσεις τρέπονται. διὸ καὶ πολλοὶ τῶν Ἰταλικῶν ἐμπόρων διὰ τὴν συνήθη φιλαργυρίαν ἔρμαιον ἡγοῦνται τὴν τῶν Γαλατῶν φιλοινίαν. οὗτοι γὰρ διὰ μὲν τῶν πλωτῶν ποταμῶν πλοίοις, διὰ δὲ τῆς πεδιάδος χώρας ἀμάξαις κομίζοντες τὸν οἶνον, ἀντιλαμβάνουσι τιμῆς πλῆθος ἄπιστον· διδόντες γὰρ οἶνου κεράμιον ἀντιλαμβάνουσι παῖδα, τοῦ πόματος διάκονον ἀμειβόμενοι.

27. Κατὰ γοῦν τὴν Γαλατίαν ἄργυρος μὲν οὐ γίνεται τὸ σύνολον, χρυσὸς δὲ πολὺς, ὃν τοῖς ἐγγχωρίοις ἢ φύσις ἄνευ μεταλλείας καὶ κακοπαθείας ὑπουργεῖ. ἢ γὰρ τῶν ποταμῶν ῥύσις σκολιούς τοὺς ἀγκῶνας ἔχουσα, καὶ τοῖς τῶν παρακειμένων ὀρῶν ὄχθοις προσαράττουσα καὶ μεγάλους ἀπορρηγνῦσα κολωνούς, πληροῖ χρυσοῦ ψήγματος. (2) τοῦτο δ' οἱ περὶ τὰς ἐργασίας ἀσχολούμενοι συνάγοντες ἀλήθουσιν ἢ συγκόπτουσι τὰς ἐχούσας τὸ ψήγμα βώλους, διὰ δὲ τῶν ὑδάτων τῆς φύσεως τὸ γεῶδες πλύναντες παραδίδασιν ἐν ταῖς καμίνοις εἰς τὴν χωνείαν. (3) τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ σωρεῦοντες χρυσοῦ πλῆθος καταχρῶνται πρὸς κόσμον οὐ μόνον αἱ γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες. περὶ μὲν γὰρ τοὺς καρπούς καὶ τοὺς βραχίονας ψέλια φοροῦσι, περὶ δὲ τοὺς αὐχένας κρίκους παχεῖς ὀλοχρύσους καὶ δακτυλίους ἀξιολόγους, ἔτι δὲ χρυσοῦς θώρακας. (4) ἴδιον δὲ τι καὶ παράδοξον παρὰ τοῖς ἄνω Κελτοῖς ἐστὶ περὶ τὰ τεμένη τῶν θεῶν γινόμενον· ἐν γὰρ τοῖς ἱεροῖς καὶ τεμένεσιν ἐπὶ τῆς χώρας ἀνειμένους ἔρριπται πολὺς χρυσὸς ἀνατεθειμένος τοῖς θεοῖς, καὶ τῶν ἐγγχωρίων οὐδεὶς ἄπτεται τούτου διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν, καίπερ ὄντων τῶν Κελτῶν φιλαργύρων καθ' ὑπερβολήν.

28. Οἱ δὲ Γαλάται τοῖς μὲν σώμασιν εἰσιν εὐμήκεις, ταῖς δὲ σαρκὶ κάθυγροι καὶ λευκοί, ταῖς δὲ κόμαις οὐ μόνον ἐκ φύσεως ξανθοί, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς κατασκευῆς ἐπιτηδεύουσιν αὖξιν τὴν φυσικὴν τῆς χροᾶς ιδιότητα. (2) τιτάνου γὰρ ἀποπλύματι σμῶντες τὰς τρίχας συνεχῶς ἀπὸ τῶν μετώπων ἐπὶ τὴν κορυφὴν καὶ τοὺς τένοντας ἀνασπῶσιν, ὥστε τὴν πρόσωπιν αὐτῶν φαίνεσθαι Σατύροις καὶ Πᾶσιν εοικυῖαν· παχύνονται γὰρ αἱ τρίχες ἀπὸ τῆς κατεργασίας, ὥστε μηδὲν τῆς τῶν ἵππων χαίτης διαφέρειν. (3) τὰ δὲ γένεια τινὲς μὲν ξυρῶνται, τινὲς δὲ μετρίως ὑποτρέφουσιν· οἱ δ' εὐγενεῖς τὰς μὲν παρειὰς ἀπολειαίνουσι, τὰς δ' ὑπῆνας ἀνειμένας ἐῶσιν, ὥστε τὰ στόματα αὐτῶν ἐπικαλύπτεσθαι. διόπερ ἐσθιόντων μὲν αὐτῶν ἐμπλέκονται ταῖς τροφαῖς, πινόντων δὲ καθαπερὶ διὰ τινος ἡθμοῦ φέρεται τὸ πόμα. (4) δειπνοῦσι δὲ καθήμενοι πάντες οὐκ ἐπὶ θρόνων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς, ὑποστρώμασι χρώμενοι λύκων ἢ κυνῶν δέρμασι. διακονοῦνται δ' ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων ἐχόντων ἡλικίαν, ἄρρένων τε καὶ θηλειῶν. πλησίον δ' αὐτῶν ἐσχάροι κείνται γέμουσαι πυρὸς καὶ λέβητας ἔχουσαι καὶ ὀβελοὺς πλήρεις κρεῶν ὀλομερῶν. τοὺς δ' ἀγαθοὺς ἄνδρας

ru; pędzące tam gwałtowne [wiatry] porywają z mężczyzn uzbrojenie i ubrania, a z koni jeźdźców. (2) Od nadmiaru zimna staje się szkodliwa temperatura powietrza i [ziemia] nie przynosi ani wina, ani oliwy, dlatego Galowie pozbawieni tych owoców, przygotowują z jęczmienia napój zwany *dzythos*¹³⁹, płuczą w nim plastry miodu i piją tę mieszaninę¹⁴⁰. (3) Ponieważ są nader skłonni do opilstwa¹⁴¹, przywożone przez kupców wino wlewają w siebie bez rozcieńczania. Piją z łakomstwa mocny trunek¹⁴², zapadają więc w sen lub w stany szaleńcze. Dlatego też wielu italskich kupców¹⁴³ ze zwykłej chciwości uważa pijaństwo Galów za źródło czystego zysku. Ci bowiem przewożą wino spławnymi rzekami na statkach, a po równinnym terenie na wozach i sprzedają [je] za niewiarygodnie wysoką cenę: dają dzban¹⁴⁴ wina, a biorą [za niego] niewolnika, wymieniając trunek na służę.

27. W Galii raczej nie ma w ogóle srebra, jest za to wiele złota, którego natura dostarcza mieszkańcom bez [konieczności] wydobywania i nakładu pracy. Nurt rzeki bowiem tworzy kręte zakola, uderza w stoki pobliskich gór i odrywa wielkie odłamki, pełne złotego piasku. (2) [Ludzie] trudniący się tą pracą zbierają go, kruszą lub rozbijają grudy zawierające złoty piasek, wypłukują zwykłą ziemię i przekazują do wytopu w piecach. (3) W ten sposób gromadzą mnóstwo złota, a używają [go] do ozdoby nie tylko kobiety, ale także mężczyźni. Na przegubach rąk i ramionach noszą bransolety, wokół szyi – grube, całe ze złota naszyjniki i wspaniałe pierścienie, jak również złote pancerze. (4) Równie zadziwiająca i osobliwa rzecz ma miejsce także u górnych Celtów w świętych okręgach bogów: w świątyniach i miejscowych świętych okręgach składa się bogom w ofierze wiele złota i żaden z mieszkańców nie tyka go przez wzgląd na bogobojność, chociaż Celtowie są wyjątkowo przywiązani do pieniądza.

28. Galowie mają rosłe sylwetki¹⁴⁵, ale delikatne i blade ciało, ich włosy są jasne nie tylko z natury, bo mają także zwyczaj sztucznie rozjaśniać barwę właściwą [im] z urodzenia. (2) Płukanką z wapna przemywają włosy i zaczesują je jednym ciągiem od czoła po czubek [głowy], aż do karku, tak że ich wygląd zda się przypominać Satyrów i Panów: włosy bowiem grubieją od [takiej] pielęgnacji, wskutek czego wcale nie różnią się od końskiej grzywy. (3) Niektórzy golą brody, niektórzy zapuszczają je trochę, szlachetnie urodzeni golą gładko policzki, a wąsy zostawiają nietknięte, tak że zakrywają im usta. Dlatego, kiedy jedzą, [wąsy] wpłatają się w jedzenie, a gdy piją, napój przechodzi przez nie niczym przez jakieś sito. (4) Posiłki jadają wszyscy, siedząc nie na krzesłach, ale na ziemi i używają wilczych lub psich skór za podściółkę. Obsługują ich dzieci w najmłodszym wieku, obojga – męskiej i żeńskiej [płci]. Blisko nich znajdują się ogniska domowe z paleniskami. Mają tam też kotły i różna pełne mięsiami w całych kawałkach. Szlachetnych mężów zaszczycają najpiękniejszymi porcjami

ταῖς καλλίσταις τῶν κρεῶν μοίραις γεραίρουσι, καθάπερ καὶ ὁ ποιητὴς τὸν Αἴαντα παρειαίνει τιμώμενον ὑπὸ τῶν ἀριστεῶν, ὅτε πρὸς Ἑκτορα μονομαχήσας ἐνίκησε,

νώτοισιν δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρε.

(5) καλοῦσι δὲ καὶ τοὺς ξένους ἐπὶ τὰς εὐωχίας, καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον ἐπερωτῶσι τίνες εἰσὶ καὶ τίνων χρεῖαν ἔχουσιν. εἰώθασι δὲ καὶ παρὰ τὸ δεῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων πρὸς τὴν διὰ τῶν λόγων ἄμιλλαν καταστάντες, ἐκ προκλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους, παρ' οὐδέν τιθέμενοι τὴν τοῦ βίου τελευτήν· ἐνισχύει γὰρ παρ' αὐτοῖς ὁ Πυθαγόρου λόγος, (6) ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε καὶ δι' ἐτῶν ὠρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. διὸ καὶ κατὰ τὰς ταφὰς τῶν τετελευτηκότων ἐνίους ἐπιστολὰς γεγραμμένας τοῖς οἰκείοις τετελευτηκόσιν ἐμβάλλειν εἰς τὴν πυρὰν, ὥς τῶν τετελευτηκότων ἀναγνωσομένων ταύτας.

29. Ἐν δὲ ταῖς ὁδοιπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται συνωρίσιν, ἔχοντος τοῦ ἄρματος ἡνίοχον καὶ παραβάτην. ἀπαντῶντες δὲ τοῖς ἐφιππεύουσιν ἐν τοῖς πολέμοις σαρνιάζουσι τοὺς ἐναντίους, καὶ καταβάντες τὴν ἀπὸ τοῦ ξίφους συνίστανται μάχην. (2) ἔνιοι δ' αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτο τοῦ θανάτου καταφρονοῦσιν, ὥστε γυμνοὺς καὶ περιεζωσμένους καταβαίνειν εἰς τὸν κίνδυνον. ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους ἐκ τῶν πενήτων καταλέγοντες, οἷς ἡνιόχοις καὶ παρασπισταῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. κατὰ δὲ τὰς παρατάξεις εἰώθασι προάγειν τῆς παρατάξεως καὶ προκαλεῖσθαι τῶν ἀντιτεταγμένων τοὺς ἀρίστους εἰς μονομαχίαν, προανασειόντες τὰ ὅπλα καὶ καταπληττόμενοι τοὺς ἐναντίους. (3) ὅταν δὲ τις ὑπακούσῃ πρὸς τὴν μάχην, τὰς τε τῶν προγόνων ἀνδραγαθίας ἐξυμνοῦσι καὶ τὰς ἑαυτῶν ἀρετὰς προφέρονται, καὶ τὸν ἀντιπαττόμενον ἐξονειδίζουσι καὶ ταπεινοῦσι καὶ τὸ σύνολον τὸ θάρσος τῆς ψυχῆς τοῖς λόγοις προαφαιροῦνται. (4) τῶν δὲ πεσόντων πολεμίων τὰς κεφαλὰς ἀφαιροῦντες περιάπτουσι τοῖς αὐχέσι τῶν ἵππων· τὰ δὲ σκύλα τοῖς θεράπουσι παραδόντες ἡμαγμένα λαφυραγωγοῦσιν, ἐπιπαιανίζοντες καὶ ᾄδοντες ὕμνον ἐπινίκιον, καὶ τὰ ἀκροθίνια ταῦτα ταῖς οἰκίαις προσηλοῦσιν ὥσπερ οἱ ἐν κυνηγίοις τισὶ κεχειρωμένοι τὰ θηρία. (5) τῶν δ' ἐπιφανεστάτων πολεμίων κεδρώσαντες τὰς κεφαλὰς ἐπιμελῶς τηροῦσιν ἐν λάρνακι, καὶ τοῖς ξένοις ἐπιδεικνύουσι σεμνυνόμενοι διότι τῆσδε τῆς κεφαλῆς τῶν προγόνων τις ἢ πατὴρ ἢ καὶ αὐτὸς πολλὰ χρήματα διδόμενα οὐκ ἔλαβε. φασὶ δὲ τινες αὐτῶν καυχᾶσθαι διότι χρυσὸν ἀντίσταθμον τῆς κεφαλῆς οὐκ ἐδέξαντο, βάρβαρόν τινα μεγαλοψυχίαν ἐπιδεικνύμενοι· οὐ γὰρ τὸ μὴ πωλεῖν τὰ σύστημα τῆς ἀρετῆς εὐγενές, ἀλλὰ τὸ πολεμεῖν τὸ ὁμόφυλον τετελευτηκόδ θηριῶδες.
30. Ἐσθῆσι δὲ χρῶνται καταπληκτικάις, χιτῶσι μὲν βαπτοῖς χρώμασι παντοδαποῖς διηνηθισμένοις καὶ ἀναξυρίσιν, ἃς ἐκεῖνοι βράκας προσαγορεύουσιν· ἐπιπορποῦνται δὲ σάγους ῥαβδωτοὺς ἐν μὲν τοῖς χειμῶσι δασεῖς, κατὰ δὲ τὸ θέρος ψιλούς, πλινθίοις πυκνοῖς καὶ πολυανθέσι διειλημμένους. (2) ὅπλοις δὲ χρῶνται θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσι, πεποικιλμένοις ἰδιοτρόπως· τινὲς δὲ καὶ ζῶων χαλκῶν ἐξοχὰς

mięsa, tak jak poeta¹⁴⁶ przedstawił Ajasa, któremu oddali cześć wodzowie, kiedy pokonał w pojedynku Hektora,

zaszczycając go wielkimi płatami polędwicy¹⁴⁷.

(5) Zapraszają też obcych na biesiady, a po uczcie pytają, kim są i jakie mają potrzeby. Mają w zwyczaju nawet podczas uczty przypadkiem doprowadzać do słownej potyczki, na wyzwanie stawiać do pojedynku ze sobą i za nic mieć sobie śmierć. (6) Panuje bowiem u nich przekonanie Pitagorasa, że dusze ludzkie są nieśmiertelne i zdarza się, że po określonej [liczbie] lat ponownie wracają do życia, kiedy wnikają w kolejne ciało¹⁴⁸. Dlatego podczas pogrzebów zmarłych niektórzy wrzucają na stos listy napisane do bliskich zmarłych, tak jakby zmarli potrafili je [czytać].

29. W podróży i podczas bitew używają dwukonnych zaprzęgów, w rydwanie siedzi woźnica i wojownik. Gdy podczas wojen napotykają jazdę, rzucają w przeciwników włócznię, schodzą [z rydwanu] i stają do walki na miecze. (2) Niektórzy z nich do tego stopnia gardzą śmiercią, że rzucają się w niebezpieczeństwo nieuzbrojeni w pancerz, a jedynie przepasani. Biorą sobie do pomocy nawet wolne sługi, wybrane spośród biedoty, których używają jako woźniców i tarczowników. [Ustawieni] w szyku bojowym mają zwyczaj występować z szeregu i wyzywać najlepszych przeciwników na pojedynek, potrząsając bronią i strasząc wrogów. (3) Gdy ktoś podejmie walkę, wyśpiewują potęgę przodków i przedstawiają własne zalety, lżą i poniżają przeciwnika i całą śmiałość jego ducha odbierają słowami. (4) Poległym wrogom odcinają głowy¹⁴⁹ i wieszają [je] na końskich szyjach; zdartą, skrwawioną zbroję przekazują sługom i traktują jako łup wojenny, intonują radosną pieśń i śpiewają hymn zwycięstwa, a tak zdobyte trofea przybijają [na ścianach] domów nieczym ci, co w polowaniach własnymi rękoma pokonali dzikie zwierzęta. (5) Kiedy zdobędą głowy najświetniejszych wrogów, przechowują je starannie w skrzyni, pokazują obcym i poczytują sobie za chwałę, że jakiś przodek, ojciec albo i on sam nie wziął pieniędzy, choć wiele za tę głowę dawano. A powiadają, że niektórzy z nich przechwalają się, że nie przyjęli złota wagą dorównującego głowie, wykazując [tą postawą] jakieś barbarzyńskie zarozumiałstwo: bo przecież nie sprzedawać dowodów męstwa to rzecz szlachetna, ale wojować z [przedstawicielem] własnego gatunku po jego śmierci – to [świadectwo] zezwierzęcenia¹⁵⁰.

30. Noszą zadziwiające ubiory¹⁵¹, wzorzyste koszule barwione różnymi kolorami oraz spodnie, które sami nazywają *braki*¹⁵²; agrafami spinają pasiaste płaszcze, na zimę grube, na lato cienkie, upstrzone gęsto czworokątami i kwieciste kolorowe. (2) Z uzbrojenia używają tarcz wysokości mężczyzny zrobionych własnym sposobem: niektóre mają wypukłe [emblematy] spizowych zwierząt, wykonane

ἔχουσιν, οὐ μόνον πρὸς κόσμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν εὖ δεδημιουργημένας. κράνη δὲ χαλκᾷ περιτίθενται μεγάλας ἐξοχὰς ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντα καὶ παμμεγέθη φαντασίαν ἐπιφέροντα τοῖς χρωμένοις· τοῖς μὲν γὰρ πρόσκειται συμφυῆ κέρατα, τοῖς δὲ ὀρνέων ἢ τετραπόδων ζώων ἐκτετυπωμένοι προτομαί. (3) σάλπιγγας δ' ἔχουσιν ἰδιοφυεῖς καὶ βαρβαρικὰς· ἐμφυσῶσι γὰρ ταύταις καὶ προβάλλουσιν ἦχον τραχὺν καὶ πολεμικῆς ταραχῆς οἰκεῖον. θώρακας δ' ἔχουσιν οἱ μὲν σιδηροῦς ἄλυσιδωτούς, οἱ δὲ τοῖς ὑπὸ τῆς φύσεως δεδομένοις ἀρκοῦνται, γυμνοὶ μαχόμενοι. ἀντὶ δὲ τοῦ ξίφους σπάθας ἔχουσι μακρὰς σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἀλύσεσιν ἐξηρητημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόναν παρατεταμένας. τινὲς δὲ τοὺς χιτῶνας ἐπιχρῦσιν ἢ καταργύροις ζωστήρι συνέζωνται. (4) προβάλλονται δὲ λόγχας, αἷς ἐκεῖνοι λαγκίας καλοῦσι, πηχυαῖα τῷ μήκει τοῦ σιδήρου καὶ ἔτι μείζω τὰ ἐπιθήματα ἐχούσας, πλάτει δὲ βραχὺ λείποντα διπαλαίστων· τὰ μὲν γὰρ ξίφη τῶν παρ' ἐτέροις σαυνίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω, τὰ δὲ σαυνία τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζους. τούτων δὲ τὰ μὲν ἐπ' εὐθείας κεχάλκευται, τὰ δ' ἐλικοειδῆ δι' ὅλων ἀνάκλασιν ἔχει πρὸς τὸ καὶ κατὰ τὴν πληγὴν μὴ μόνον τέμνειν, ἀλλὰ καὶ θραύειν τὰς σάρκας καὶ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ δόρατος σπαράττειν τὸ τραῦμα.

- 31.** Αὐτοὶ δ' εἰσὶ τὴν πρόσοψιν καταπληκτικοὶ καὶ ταῖς φωναῖς βαρυηχεῖς καὶ παντελῶς τραχύφωνοι, κατὰ δὲ τὰς ὁμιλίας βραχυλόγοι καὶ αἰνιγματῖαι καὶ τὰ πολλὰ αἰνιττόμενοι συνεκδοχικῶς· πολλὰ δὲ λέγοντες ἐν ὑπερβολαῖς ἐπ' αὐξήσει μὲν ἑαυτῶν, μειώσκει δὲ τῶν ἄλλων, ἀπειληταί τε καὶ ἀνατατικοὶ καὶ τετραγωδημένοι ὑπάρχουσι, ταῖς δὲ διανοίαις ὀξεῖς καὶ πρὸς μάθησιν οὐκ ἀφυεῖς. (2) εἰσὶ δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ ποιηταὶ μελῶν, οὓς Βάρδους ὀνομάζουσιν. οὗτοι δὲ μετ' ὀργάνων ταῖς λύραις ὁμοίων ᾄδοντες οὓς μὲν ὑμνοῦσιν, οὓς δὲ βλασφημοῦσι. φιλόσοφοί τε τινὲς εἰσι καὶ θεολόγοι περιττῶς τιμώμενοι, οὓς Δρουίδας ὀνομάζουσι. (3) χρῶνται δὲ καὶ μάντεσιν, ἀποδοχῆς μεγάλης ἀξιοῦντες αὐτούς· οὗτοι δὲ διὰ τε τῆς οἰωνοσκοπίας καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον. μάλιστα δ' ὅταν περὶ τινων μεγάλων ἐπισκέπτονται, παράδοξον καὶ ἄπιστον ἔχουσι νόμιμον· ἄνθρωπον γὰρ κατασπείσαντες τύπτουσι μαχαίρα κατὰ τὸν ὑπὲρ τὸ διάφραγμα τόπον, καὶ πεσόντος τοῦ πληγέντος ἐκ τῆς πτώσεως καὶ τοῦ σπαραγμοῦ τῶν μελῶν, ἔτι δὲ τῆς τοῦ αἵματος ρύσεως τὸ μέλλον νοοῦσι, παλαιᾷ τινι καὶ πολυχρονίῳ παρατηρήσει περὶ τούτων πεπιστευκότες. (4) ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστὶ μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου· διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θεῆας φύσεως ὥσπερ εἰ τινων ὁμοφώνων τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἶονται δεῖν τάγαθὰ αἰτεῖσθαι. (5) οὐ μόνον δ' ἐν ταῖς εἰρηνικαῖς χρεῖαις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς πολέμους τούτοις μάλιστα πείθονται καὶ τοῖς μελῳδοῦσι ποιηταῖς, οὐ μόνον οἱ φίλοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολέμιοι· πολλάκις γὰρ ἐν ταῖς παρατάξεσι πλησιαζόντων ἀλλήλοις τῶν στρατοπέδων καὶ τοῖς ξίφεσιν ἀνατεταμένοις καὶ ταῖς λόγχαις προβεβλημέναις, εἰς τὸ μέσον οὗτοι προελθόντες παύουσιν αὐτούς, ὥσπερ τινὰ θηρία κατεπάσαντες. οὕτω καὶ

nie tylko dla ozdoby, lecz także dla bezpieczeństwa. Nakładają spiżowe hełmy, z których wystają sporej [wielkości] elementy i nadają użytkownikom wygląd olbrzymów: do jednych doczepione są zrośnięte rogi, do innych odcisnięte od przodu głowy ptaków lub czworonożnych zwierząt. (3) Mają charakterystyczne dla siebie, barbarzyńskie trąby, dmą w nie i wydobywają [z nich] potężny dźwięk, stosowny do wojennej wrzawy. Pancerze mają żelazne: jedni kolczugi, inni walczą bez [tej] osłony. Zamiast zwykłego miecza mają [rodzaj] płaskiego, długiego, zawieszonego na żelaznych lub spiżowych łańcuchach, przypasanego na prawym boku. Niektórzy ściągają koszule złożonymi lub posrebrzanymi pasami. (4) Miotają włóczniami, które sami nazywają *lance*, mają [one] ostrza z żelaza na długość łokcia i jeszcze większe, szerokością zaś niewiele brakuje im do dwóch dłoni; miecze są nie mniejsze niż krótkie oszczepy u innych [ludów], oszczepy zaś mają ostrza dłuższe niż miecze. Jedne z nich są wykute na prosto, inne – pofałdowane na całej długości – mają do tego zagięcia i przy zadanym ciosie nie tylko tną, ale również kaleczą ciało i podczas wyjmowania włóczni rozszarpują ranę.

31. Już z samego wyglądu wzbudzają zaskoczenie, [mają] nisko brzmiące, zupełnie szorstkie głosy, w rozmowie są małowówni i zagadkowi, wiele rzeczy wyrażają w niejasnych aluzjach; w wielu sprawach snują wyolbrzymione opowieści dla pomnożenia swego i umniejszenia [znaczenia] innych, mają skłonność do samochwalstwa, udawania chwatów i dramatyzowania, [mają] bystry rozum i [są] całkiem zdolni do nauki. (2) Mają u siebie śpiewających poetów, których nazywają *bardami*. Ci, [przygrywając] na instrumentach podobnych do lir, śpiewają sławiąc jednych i potępiając innych. Istnieją też pewnego rodzaju filozofowie oraz uczeni w [sprawach] religii, ci [są] wielce poważani, a nazywają ich druidami¹⁵³. (3) Korzystają również z [usług] wróżbiarzy i chwalać ich sobie z wielkim uznaniem. [Wróżbiarze] ci przepowiadają przyszłość z obserwacji ptaków oraz z ofiar [składanych przez] kapłanów, a cały lud trzymają sobie w posłuszeństwie. Zwłaszcza gdy przewidują [przebieg] jakichś wielkich spraw, praktykują zadziwiające i niewiarygodny zwyczaj: poświęcają bowiem człowieka [w ofierze], uderzają [go] mieczem w miejsce nad przeponą, a gdy uderzony padnie, z [jego] upadku, rozrzuconych członków, a ponadto z rozlanej krwi badają przyszłość, w tych sprawach darzą zaufaniem pewną dawną i od wielu lat [stosowaną metodę] obserwacji. (4) Zwyczaj mają [taki], że żadna ofiara nie odbywa się bez [obecności] *filozofa*¹⁵⁴; powiadają bowiem, że dary dziękczynne należy składać za pośrednictwem [ludzi] obeznanych z boską naturą – tak jakby [byli oni z nią] jednomyślni, sądzą też, że za ich pośrednictwem należy prosić o dobrodziejstwa. (5) Nie tylko na potrzeby pokojowe, lecz także w czasie wojen szczególne posłuszeństwo wykazują wobec nich oraz śpiewających poetów, i to nie tylko przyjaciele, bo nawet wrogowie: często np., gdy zbliżają się do siebie wojska w szykach bojowych, z wyciągniętymi mieczami i nastawionymi włóczniami, tamci wchodzą w środek i powstrzymują

παρὰ τοῖς ἀγριωτάτοις βαρβάροις ὁ θυμὸς εἵκει τῇ σοφίᾳ καὶ ὁ Ἄρης αἰδεῖται τὰς Μούσας.

32. Χρήσιμον δ' ἐστὶ διορίσαι τὸ παρὰ πολλοῖς ἀγνοούμενον. τοὺς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας ἐν τῷ μεσογείῳ καὶ τοὺς παρὰ τὰς Ἀλπεῖς, ἔτι δὲ τοὺς ἐπὶ τὰδε τῶν Πυρηναιῶν ὁρῶν Κελτοὺς ὀνομάζουσι, τοὺς δ' ὑπὲρ ταύτης τῆς Κελτικῆς εἰς τὰ πρὸς ἄρκτον νεύοντα μέρη παρὰ τε τὸν ὠκεανὸν καὶ τὸ Ἑρκύνιον ὄρος καθιδρυμένους καὶ πάντας τοὺς ἐξῆς μέχρι τῆς Σκυθίας Γαλάτας προσαγορεύουσιν· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάλιν πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη συλλήβδην μιᾷ προσηγορία περιλαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλάτας ἅπαντας.

(2) Αἱ δὲ γυναῖκες τῶν Γαλατῶν οὐ μόνον τοῖς μεγέθεσι παραπλήσιοι τοῖς ἀνδράσιν εἰσίν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀλκαῖς ἐνάμιλλοι. τὰ δὲ παιδία παρ' αὐτοῖς ἐκ γενετῆς ὑπάρχει πολὺα κατὰ τὸ πλεῖστον, προβαίνοντα δὲ ταῖς ἡλικίαις εἰς τὸ τῶν πατέρων χρῶμα ταῖς χροαῖς μετασχηματίζεται. (3) ἀγριωτάτων δ' ὄντων τῶν ὑπὸ τὰς ἄρκτους κατοικοῦντων καὶ τῶν τῇ Σκυθίᾳ πλησιοχώρων, φασὶ τινὰς ἀνθρώπους ἐσθίειν, ὥσπερ καὶ τῶν Βρεττανῶν τοὺς κατοικοῦντας τὴν ὀνομαζομένην Ἴριν. (4) δι-αβεβοημένης δὲ τῆς τούτων ἀλκῆς καὶ ἀγριότητος, φασὶ τινες ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις τοὺς τὴν Ἀσίαν ἅπασαν καταδραμόντας, ὀνομαζομένους δὲ Κιμμερίους, τούτους εἶναι, βραχὺ τοῦ χρόνου τὴν λέξιν φθείραντος ἐν τῇ τῶν καλουμένων Κίμβρων προσηγορία. ζηλοῦσι γὰρ ἐκ παλαιοῦ ληστεύειν ἐπὶ τὰς ἀλλοτρίας χώρας ἐπερχόμενοι καὶ καταφρονεῖν ἀπάντων. (5) οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ τὴν μὲν Ῥώμην ἐλόντες, τὸ δὲ ἱερὸν τὸ ἐν Δελφοῖς συλήσαντες, καὶ πολλὴν μὲν τῆς Εὐρώπης, οὐκ ὀλίγην δὲ καὶ τῆς Ἀσίας φορολογήσαντες, καὶ τῶν καταπολεμηθέντων τὴν χώραν κατοικήσαντες, οἱ διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπιτοκὴν Ἑλληνογαλάται κληθέντες, τὸ δὲ τελευταῖον πολλὰ καὶ μεγάλα στρατόπεδα Ῥωμαίων συντρίψαντες. (6) ἀκολούθως δὲ τῇ κατ' αὐτοὺς ἀγριότητι καὶ περὶ τὰς θυσίας ἐκτόπως ἀσεβοῦσι· τοὺς γὰρ κακούργους κατὰ πενταετηρίδα φυλάξαντες ἀνασκολοπίζουσι τοῖς θεοῖς καὶ μετ' ἄλλων πολλῶν ἀπαρχῶν καθαγίζουσι, πυρὰς παμμεγέθεις κατασκευάζοντες. χρῶνται δὲ καὶ τοῖς αἰχμαλώτοις ὡς ἱερεῖοις πρὸς τὰς τῶν θεῶν τιμὰς. τινὲς δ' αὐτῶν καὶ τὰ κατὰ πόλεμον ληφθέντα ζῶα μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἀποκτείνουσιν ἢ κατακάουσιν ἢ τισιν ἄλλαις τιμωρίαις ἀφανίζουσι.

(7) Γυναῖκας δ' ἔχοντες εὐειδεῖς ἥκιστα ταύταις προσέχουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἀρρένων ἐπιπλοκάς ἐκτόπως λυττῶσιν. εἰώθασιν δ' ἐπὶ δοραῖς θηρίων χαμαὶ καθεύδοντες ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν παρακοίτοις συγκυλίεσθαι. τὸ δὲ πάντων παραδοξότατον, τῆς ἰδίας εὐσχημοσύνης ἀφροντιστοῦντες τὴν τοῦ σώματος ὥραν ἐτέροις εὐκόλως προΐενται, καὶ τοῦτο αἰσχρὸν οὐχ ἡγοῦνται, ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν τις αὐτῶν χαριζομένων μὴ προσδέξηται τὴν διδομένην χάριν, ἄτιμον ἡγοῦνται.

33. Ἡμεῖς δ' ἄρκούντως περὶ Κελτῶν εἰρηνότερες μεταβιβάσομεν τὴν ἱστορίαν ἐπὶ τοὺς πλησιοχώρους τούτοις Κελτίβηρας. οὗτοι γὰρ τὸ παλαιὸν περὶ τῆς χώρας ἀλλήλοις διαπολεμήσαντες, οἱ τε Ἰβηρες καὶ οἱ Κελτοί, καὶ μετὰ ταῦτα δια-λυθέντες καὶ τὴν χώραν κοινῇ κατοικήσαντες, ἔτι δ' ἐπιγαμίας πρὸς ἀλλήλους

ich tak, jakby czarami poskramiali jakieś dzikie zwierzęta. Tym sposobem także u najdzikszych barbarzyńców śmiałość ulega mądrości, a Ares ustępuje Muzom.

32. Rzeczą korzystną jest rozróżnić to, [co] dla wielu pozostaje nieznane. Otóż mieszkańców¹⁵⁵ okolic Morza Śródziemnego ponad Massalią¹⁵⁶ oraz pod Alpami, jak również z tej strony gór Pirenejów nazywa się Celtami, zaś tych, co osiedlili się ponad ową Celtyką, w okolicach wysuniętych ku północy, nad oceanem i w Górach Hercyńskich¹⁵⁷ oraz wszystkich [mieszkających] dalej, aż po Scytię określa się mianem Galów; Rzymianie znów wszystkie te ludy obejmują łącznie jednym mianem, nazywając [je] ogólnie Galami.

(2) Kobiety galijskie są podobne do mężczyzn nie tylko wzrostem, bo dorównują [im] także odwagą. Ich dzieci od urodzenia są najczęściej siwowłose, a rozwijając się wraz z wiekiem zmieniają barwę [włosów] na kolor ojców. (3) Najbardziej dzicy są mieszkańcy na północy oraz [ci, co] sąsiadują ze Scytią, niektórzy podobno jadają ludzi, tak jak Brytowie – mieszkańcy [wyspy] zwanej Iris¹⁵⁸. (4) Ich odwaga i dzikość są powszechnie znane, niektórzy powiadają, że są oni tymi, którzy w dawnych czasach przewędrowali całą Azję, a nazywają się Kimeryjczykami¹⁵⁹, czas jednak zniekształcił nieco [brzmienie] tego słowa w nazwie tak zwanych Cymbrów¹⁶⁰. Od dawna bowiem próbują napadać i grabić obce ziemie oraz pogardzają wszystkimi. (5) Są však tymi, co zdobyli Rzym¹⁶¹, splądrowali świątynię w Delfach¹⁶², zmusili sporą [część] Europy¹⁶³, a i niemałą [część] Azji¹⁶⁴, do płacenia danin oraz zamieszkali ziemię [ludów] pokonanych w wojnie. Ze względu na związek z Grekami zostali nazwani Grekogalami, a ostatnio zniszczyli wiele rozległych równin rzymskich¹⁶⁵. (6) W związku ze swoją dzikością wykazują nadzwyczajną bezbożność w kwestii ofiar: złoczyńców np. przez pięć lat trzymają w więzieniu, [potem] wbijają bogom na pal i wraz z wieloma innymi darami z pierwocin spalają w ofierze, budując ogromne stosy. Nawet jeńców wykorzystują jako ofiary ku czci bogów. Niektórzy z nich zabierane na wojnę zwierzęta zabijają wraz z ludźmi i albo spalają, albo uśmiercają za pomocą innego rodzaju karni.

(7) Choć mają przystojne kobiety, bardzo mało się nimi zajmują, bo z nadzwyczajną ochotą dążą do związków z mężczyznami. Mają zwyczaj sypiać na ziemi na skórkach dzikich zwierząt i dzielić łożę z kochankami po obu stronach. Co zaś ze wszystkiego najbardziej zdumiewające – nie dbają o własną przyzwoitość i z łatwością użyczają kwiatu [swego] ciała, i nie to uznają za szpetne, lecz raczej, gdy kto z tych obdarowanych nie przyjmie ofiarowanych wdzięków, uznają za haniebne.

33. My zaś, skoro dostatecznie omówiliśmy [sprawy] Celtów, przejdziemy do historii ich sąsiadów, Celtyberów¹⁶⁶. Ci bowiem walczyli dawniej między sobą o ziemię, [po jednej stronie] Iberowie, [po drugiej] Celtowie, potem pojednali się, wspólnie zamieszkali [tę] krainę, a także połączyli się ze sobą zawierając

συνθέμενοι, διὰ τὴν ἐπιμιξίαν ταύτης ἔτυχον τῆς προσηγορίας. δυεῖν δ' ἔθνων ἀλκίμων μιθθέντων καὶ χώρας ὑποκειμένης ἀγαθῆς, συνέβη τοὺς Κελτιβήρας ἐπὶ πολὺ τῇ δόξῃ προελθεῖν, καὶ Ῥωμαίοις πολλοὺς χρόνους ἀνταξαμένους μόγις καταπολεμηθῆναι. (2) δοκοῦσι δ' οὗτοι κατὰ τοὺς πολέμους οὐ μόνον ἵππεῖς ἀγαθοὺς, ἀλλὰ καὶ πεζοὺς παρέχεσθαι διαφόρους ταῖς ἀλκαῖς καὶ ταῖς καρτερίαις. φοροῦσι δ' οὗτοι σάγους μέλανας τραχεῖς καὶ παραπλήσιον ἔχοντας τὸ ἔριον ταῖς αἰγείαις θριξίν. (3) ὀπλίζονται δέ τινες τῶν Κελτιβήρων Γαλατικοῖς θυρεοῖς κούφοις, τινὲς δὲ κυρτίαις κυκλοτερέσιν ἀσπίδων ἐχούσαις τὰ μεγέθη, καὶ περὶ τὰς κνήμας τριχίνας εἰλοῦσι κνημίδας, περὶ δὲ τὰς κεφαλὰς κράνη χαλκᾷ περιτίθενται φοινικοῖς ἡσκημένα λόφοις. ξίφη δ' ἀμφίστομα καὶ σιδήρῳ διαφόρῳ κεχαλκευμένα φοροῦσιν, ἔχοντες σπιθαιμιαῖας παραξιφίδας, αἷς χρῶνται κατὰ τὰς ἐν ταῖς μάχαις συμπλοκάς. (4) ἴδιον δέ τι παρ' αὐτοῖς ἐστὶ περὶ τὴν τῶν ὅπλων ἀμυντηρίων κατασκευήν· ἐλάσματα γὰρ σιδήρου κατακρύπτουσιν εἰς τὴν γῆν, καὶ ταῦτα ἐῶσι μέχρι ἂν ὅτου διὰ τὸν χρόνον τοῦ ἰοῦ περιπαγόντος τὸ ἀσθενὲς τοῦ σιδήρου καταλειφθῇ τὸ στερεώτατον, ἐξ οὗ κατασκευάζουσι διάφορα ξίφη καὶ ἄλλα τὰ πρὸς πόλεμον ἀνήκοντα. τὸ δ' οὕτω κατασκευασθὲν ὅπλον πᾶν τὸ ὑποπεσὸν διαιρεῖ, ἂφ' οὗπερ οὔτε θυρεὸς οὔτε κράνος οὔτε ὅστουν ὑπομένει τὴν πληγὴν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς τοῦ σιδήρου. (5) διμάχαι δ' ὄντες, ἐπειδὴν ἀπὸ τῶν ἵππων ἀγωνισάμενοι νικῆσωσι, καταπηδῶντες καὶ τὴν τῶν πεζῶν τάξιν μεταλαμβάνοντες θαυμαστὰς ποιοῦνται μάχας. ἴδιον δέ τι καὶ παράδοξον νόμιμον παρ' αὐτοῖς ἐστίν· ἐπιμελεῖς γὰρ ὄντες καὶ καθάρειοι ταῖς διαίταις ἐν ἔργον ἐπιτηδεύουσι βάνανσον καὶ πολλῆς ἀκαθαρσίας κεκοινωνηκός· παρ' ἑκαστα γὰρ τὸ σῶμα λοῦσιν οὖρῳ, καὶ τοὺς ὀδόντας παρατρίβοντες ταύτην ἡγοῦνται θεραπείαν εἶναι τοῦ σώματος.

34. Τοῖς δ' ἤθεσι πρὸς μὲν τοὺς κακούργους καὶ πολεμίους ὑπάρχουσιν ὁμοί, πρὸς δὲ τοὺς ξένους ἐπικεῖς καὶ φιλόφρονες. τοὺς γὰρ ἐπιδημήσαντας ξένους ἅπαντες ἀξιούσι παρ' αὐτοῖς ποιεῖσθαι τὰς καταλύσεις καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλῶνται περὶ τῆς φιλοξενίας· οἷς δ' ἂν οἱ ξένοι συνακολουθήσωσι, τούτους ἐπαινοῦσι καὶ θεοφιλεῖς ἡγοῦνται. (2) τροφαῖς δὲ χρῶνται κρέασι παντοδαποῖς καὶ δαψιλέσι καὶ οἰνομέλιτος πόματι, χορηγούσης τῆς χώρας τὸ μὲν μέλι παμπληθές, τὸν δ' οἶνον παρὰ τῶν ἐπιπλεόντων ἐμπόρων ὠνούμενοι. (3) χαριέστατον δὲ τῶν πλησιοχώρων ἔθνων αὐτοῖς ἐστὶ τὸ τῶν Οὐακκαίων ὀνομαζομένων σύστημα· οὗτοι γὰρ καθ' ἑκαστον ἔτος διαιρούμενοι τὴν χώραν γεωργοῦσι, καὶ τοὺς καρποὺς κοινοποιούμενοι μεταδιδόασιν ἑκάστῳ τὸ μέρος, καὶ τοῖς νοσφισαμένοις τι γεωργοῖς θάνατον τὸ πρόστιμον τεθείκασιν. (4) τῶν δ' Ἰβήρων ἀλκιμώτατοι μὲν εἰσιν οἱ καλούμενοι Λυσιτανοί, φοροῦσι δ' ἐν τοῖς πολέμοις πέλτας μικρὰς παντελῶς, διαπεπλεγμένας νεύροις καὶ δυναμένας σκέπειν τὸ σῶμα περιττότερον διὰ τὴν στερεότητα· ταύτην δ' ἐν ταῖς μάχαις μεταφέροντες εὐλύτως ἄλλοτε ἄλλως ἀπὸ τοῦ σώματος διακρούονται φιλοτέχνως πᾶν τὸ φερόμενον ἐπ' αὐτοὺς βέλος. (5) χρῶνται δὲ καὶ σανύιοις ὀλοσιδήροις ἀγκιστρῶδεσι, φοροῦσι δὲ κράνη καὶ ξίφη παραπλήσια Κελτιβήρσιν. ἀκοντίζουσι δ' εὐστόχως καὶ μακράν, καὶ καθόλου καρτεροπληγεῖς ὑπάρχουσιν. εὐκίνητοι δ' ὄντες καὶ κοῦφοι ῥαδίως καὶ φεύγουσι

związki małżeńskie; przez wymieszanie zyskali taką nazwę. Ponieważ wymieszały się dwa dzielne ludy, a podległa [im] ziemia była dobra, Celtyberom udało się powiększyć bardzo [swą] sławę, przez wiele lat stawiali opór Rzymianom i z trudem zostali podbici¹⁶⁷. (2) Zdaje się, że na wojnę dostarczają oni nie tylko dobrych jeźdźców, ale i piechotę o znakomitej odwadze i wytrzymałości. Noszą oni czarne szorstkie płaszcze, wykonane z wełny bardzo podobnej do koźlej sierści. (3) Niektórzy z Celtyberów są uzbrojeni w galijskie lekkie tarcze, inni w zaokrąglone tarcze z wikliny, które mają wielkość *aspis*¹⁶⁸, wokół goleni wiążą nagolenice z włosia, na głowy nakładają spiżowe szyszaki zdobione purpurowymi kitami. Noszą obosieczne miecze, wykute ze znakomitego żelaza, mają sztylety długości piędzi, których używają w bitwach przy bliskich starciach. (4) Osobliwą rzecz praktykuje się u nich przy wytwarzaniu uzbrojenia obronnego: zakopują bowiem w ziemi żelazne blachy i pozwalają, by z biegiem czasu rdza przegryzła słabe [fragmenty] żelaza i by pozostało [to, co] najtwardsze, z czego sporządzają świetne miecze i inne [przedmioty] przydatne na wojnie. Wykonana tym sposobem broń tnie wszystko, co napotka, zatem ani duża tarcza, ani szyszak, ani kość nie wytrzyma uderzenia ze względu na ogromną zaletę tego żelaza. (5) Walczą na dwa sposoby: kiedy zwyciężają w zmaganiu na koniach, zeskakują na ziemię, stają w szyku piechoty i staczają godne podziwu bitwy. Panuje u nich pewien osobliwy i zadziwiający zwyczaj: choć są schludni i czyści w codziennym życiu, jedyna przyziemna czynność, którą wykonują, wiąże się z brakiem higieny; przy każdej bowiem okazji obmywają ciało urną, nacierają [nią] zęby i traktują to jako pielęgnowanie ciała.

34. W zwyczajowym postępowaniu ze złoczyńcami i wrogami obchodzą się okrutnie, do obcych [są usposobieni] życzliwie i przyjaźnie. Dla obcych, którzy się [u nich] zatrzymują, wszyscy cenią sobie przygotowanie noclegu i konkurują ze sobą w [okazywaniu im] gościnności; a czyje zaproszenie goście przyjmą, tych wychwalają i uznają za błogosławionych. (2) W diecie używają obficie różnorakich mięs oraz napoju z wina i miodu, ponieważ kraina [ta] dostarcza im mnóstwa miodu, a wino kupują od przybywających [tam] kupców. (3) Najbardziej wdzięczny wydaje im się system sąsiadujących z nimi ludów, zwanych Wakceami¹⁶⁹: ci bowiem co rok przeprowadzają podział ziemi, uprawiają [ją], a – uznane za wspólne owoce – rozdzielają po części między wszystkich. Dla rolników, którzy zabierają coś dla siebie nałożyli karę śmierci. (4) Najmężniejsi z Iberów są tak zwani Luzytanie¹⁷⁰, w czasie wojny noszą całkiem małe skórzanego tarcze przetykane ścięgnami, które ze względu na [swą] twardość potrafią lepiej ochraniać ciało. [Tarczę] tę w czasie bitew przerzucają lekko to tu, to tam i umiejętnie odpierają od ciała każdy lecący na nich pocisk. (5) Używają też krótkich włóczni, całych z żelaza i zakończonych hakiem, noszą szyszaki i miecze bardzo podobne do celtyberyjskich. Włócznią rzucają celnie i daleko, i w ogóle odznaczają się mocnym uderzeniem. Są zręczni i lekko uzbrojeni, więc

καὶ διώκουσι, κατὰ δὲ τὰς ἐν ταῖς συστάσεσι τῶν δεινῶν ὑπομονὰς πολὺ λείπονται τῶν Κελτιβήρων. ἐπιτηδεύουσι δὲ κατὰ μὲν τὴν εἰρήνην ὄρχησίν τινα κούφην καὶ περιέχουσαν πολλὴν εὐτονίαν σκελῶν, ἐν δὲ τοῖς πολέμοις, πρὸς ῥυθμὸν ἐμβαίνουσι καὶ παιᾶνας ᾄδουσιν, ὅταν ἐπίωσι τοῖς ἀντιτεταγμένοις. (6) ἴδιον δὲ τι παρὰ τοῖς Ἰβηρσι καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Λυσιτανοῖς ἐπιτηδεύεται· τῶν γὰρ ἀκμαζόντων ταῖς ἡλικίαις οἱ μάλιστα ἀπορώτατοι ταῖς οὐσίαις, ῥώμη δὲ σώματος καὶ θράσει διαφέροντες, ἐφοδιάσαντες αὐτοὺς ἀλκῇ καὶ τοῖς ὅπλοις εἰς τὰς ὀρεινὰς δυσχωρίας ἀθροίζονται, συστήματα δὲ ποιήσαντες ἀξιόλογα κατατρέχουσι τὴν Ἰβηρίαν καὶ ληστεύοντες πλούτους ἀθροίζουσι. καὶ τοῦτο διατελοῦσι πράττοντες μετὰ πάσης καταφρονήσεως· κούφοι γὰρ χρώμενοι καθοπλισμοῖς καὶ παντελῶς ὄντες εὐκίνητοι καὶ ὁξεῖς δυσχειρότατοι τοῖς ἄλλοις εἰσὶ. (7) καθόλου δὲ τὰς ἐν τοῖς ὄρεσι δυσχωρίας καὶ τραχύτητας ἡγούμενοι πατρίδας εἶναι, εἰς ταύτας καταφεύγουσι, δυσδιεξόδους οὐσας μεγάλους καὶ βαρέσι στρατοπέδοις. διὸ καὶ Ῥωμαῖοι πολλὰκις ἐπ' αὐτοὺς στρατεύσαντες τῆς μὲν πολλῆς καταφρονήσεως ἀπέστησαν αὐτοὺς, εἰς τέλος δὲ τὰ ληστήρια καταλῦσαι πολλὰκις φιλοτιμηθέντες οὐκ ἠδυνήθησαν.

35. Ἐπεὶ δὲ τὰ περὶ τῶν Ἰβήρων διήλθομεν, οὐκ ἀνοίκειον εἶναι διαλαμβάνομεν περὶ τῶν ἐν αὐτῇ μετάλλων ἀργυρείων διελθεῖν· αὕτη γὰρ ἡ χώρα σχεδὸν τι πλεῖστον καὶ κάλλιστον ἔχει μεταλλευόμενον ἄργυρον καὶ πολλὰς τοῖς ἐργαζομένοις παρέχεται προσόδους. (2) εἴρηται μὲν οὖν ἡμῖν καὶ ἐν ταῖς πρὸ ταύτης βίβλοις ἐν ταῖς περὶ Ἡρακλέους πράξεις τὰ κατὰ τὴν Ἰβηρίαν ὄρη τὰ καλούμενα Πυρηναῖα· ταῦτα δὲ καὶ κατὰ τὸ ὕψος καὶ κατὰ τὸ μέγεθος ὑπάρχει διάφορα τῶν ἄλλων· παρῆκει γὰρ ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν μεσημβρίαν θαλάττης σχεδὸν ἄχρι πρὸς τὸν ὑπὸ τὰς ἄρκτους ὠκεανόν, διείργοντα δὲ τὴν Γαλατίαν καὶ τὴν Ἰβηρίαν, ἔτι δὲ τὴν Κελτιβηρίαν, παρεκτείνει σταδίους ὡς τρισχιλίους. (3) πολλῶν δ' ὄντων ἐν αὐτοῖς δρυμῶν καὶ πυκνῶν τοῖς δένδροις, φασὶν ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις ὑπὸ τινων νομέων ἀφέντων πῦρ κατακαῆναι παντελῶς ἅπασαν τὴν ὀρεινὴν χώραν· διὸ καὶ συχνὰς ἡμέρας συνεχῶς πυρὸς ἐπιφλέγοντος καῆναι τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, καὶ τὰ μὲν ὄρη διὰ τὸ συμβεβηκὸς κληθῆναι Πυρηναῖα, τὴν δ' ἐπιφάνειαν τῆς κατακεκαυμένης χώρας ἀργύρῳ ῥυθῆναι πολλῶ, καὶ χωνευθείσης τῆς φύσεως, ἐξ ἧς ὁ ἄργυρος κατασκευάζεται, ῥυάκας γενέσθαι πολλοὺς ἀργύρου καθαροῦ. (4) τῆς δὲ τούτου χρείας ἀγνοουμένης παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις, τοὺς Φοίνικας ἐμπορίαις χρωμένους καὶ τὸ γεγονὸς μαθόντας ἀγοράζειν τὸν ἄργυρον μικρὰς τινας ἀντιδόσεως ἄλλων φορτίων. διὸ δὴ τοὺς Φοίνικας μετακομίζοντας εἰς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀσίαν καὶ τὰλλα πάντα ἔθνη μεγάλους περιποιήσασθαι πλούτους. ἐπὶ τοσοῦτο δὲ τοὺς ἐμπόρους διατεῖναι τῆς φιλοκερδίας, ὥστε ἐπειδὰν καταγόμενων ὄντων τῶν πλοίων περιττεῖν πολλὸς ἄργυρος, ἐκκόπτειν τὸν ἐν ταῖς ἀγκύραις μόλιβδον, καὶ ἐκ τοῦ ἀργύρου τὴν ἐκ τοῦ μόλιβδου χρεῖαν ἀλλάττεσθαι. (5) διόπερ ἐπὶ πολλοὺς χρόνους οἱ Φοίνικες διὰ τῆς τοιαύτης ἐμπορίας ἐπὶ πολὺ λαβόντες αὐξήσιν ἀποικίας πολλὰς ἀπέστειλαν, τὰς μὲν εἰς Σικελίαν καὶ τὰς σύνεγγυς ταύτης νήσους, τὰς δ' εἰς τὴν Λιβύην καὶ Σαρδόνα καὶ τὴν Ἰβηρίαν.

z łatwością rzucają się do ucieczki i prowadzą pościgi, lecz – co do wytrwałego stawiania czoła zagrożeniom – mocno ustępują Celtyberom. W czasie pokoju odprawiają pewien taniec, wymagający wielkiej zwinności kończyn, w czasie wojny maszerują do rytmu i śpiewają pieśni bitewne, gdy idą na wrogów. (6) Pewien osobliwy [zwyczaj] praktykuje się u Iberów, a szczególnie u Luzytanów: wśród osiagających kwiat wieku ci, co szczególnie cierpią na brak mienia, a odznaczają się siłą fizyczną i odwagą, zaopatrują się na drogę w pomocne środki oraz broń i zbierają się na górskich bezdrożach. Tworzą świetnie [zorganizowane] bandy, przemierzają Iberię i rabując gromadzą bogactwa. Czynią to działając z pełną zuchwałością. Stosują lekkie uzbrojenie; ponieważ są całkiem zręczni i szybcy, pozostają nieuchwytni dla innych. (7) Powszechnie traktują górskie bezdroża i surowe warunki jak ojczystą ziemię, w tych [miejscach] się chronią, bo są [one] niedostępne dla wielkich, ciężkozbrojnych armii. Dlatego też Rzymianie wyprawiali się na nich zbrojnie, by ujarzmić ich wielką zuchwałość; ostatecznie nie zdołali położyć kresu rabunkom, choć podejmowali [ku temu] liczne starania.

35. Skoro omówiliśmy [sprawy] Iberów, słuszne będzie, jeśli podejmiemy się opowiedzieć o tamtejszych kopalniach srebra¹⁷¹. Ziemia ta bowiem kryje prawdopodobnie największe i najpiękniejsze [złoża] wydobywanego srebra, a ludziom, którzy trudnią się [wydobyciem], przynosi wielkie dochody. (2) Wspomnieliśmy wszak również w poprzednich księgach, [dotyczących] prac Heraklesa, o górach w Iberii zwanych Pirenejami¹⁷². Od innych [gór] odróżnia je wysokość i wielkość, ciągną się [one] bowiem od Morza [Śródziemnego] na południu do oceanu na północy, oddzielają Galię od Iberii oraz Celtyberii i rozciągają się na około 3000 stadiów¹⁷³. (3) Ponieważ liczne knieje porastają je gęsto drzewami, powiadają, że w dawnych czasach zaproszony przez jakichś pasterzy ogień pochłonął w zupełności cały teren gór; ogień płonął nieustannie przez kilka dni i dlatego spłonęło [wszystko] na powierzchni ziemi. Góry od tego wydarzenia nazwano Pirenejami¹⁷⁴, a powierzchnia spalonej ziemi spłynęła wielką [ilością] srebra. Wytopiła się właściwa substancja, z której uzyskuje się srebro i powstały liczne strumienie czystego kruszcu. (4) Jego użycie nie było znane wśród [tamtejszych] mieszkańców. Fenicjanie, którzy trudnili się handlem i dowiedzieli się o tym wydarzeniu, kupowali srebro za byle drobną opłatą w innych towarach. Z tego powodu Fenicjanie przewozili [srebro] do Grecji, Azji i wszystkich innych ludów i dorobili się wielkich bogactw. Żądza zysków do tego stopnia rozpierała kupców, że, gdy statki stały załadowane do pełna, a pozostało [jeszcze] wiele srebra, wydłubywali ołów z kotwic i ze srebra czynili użytek zastępując go nim. (5) Stąd przez wiele lat, drogą takiego handlu, Fenicjanie osiągnęli okazały wzrost i wysyłali licznych osadników, to na Sycylię i pobliskie wyspy, to do Libii, na Sycylię i Iberię¹⁷⁵.

36. Ὑστερον δὲ πολλοῖς χρόνοις οἱ μὲν Ἴβηρες μαθόντες τὰ περὶ τὸν ἄργυρον ιδιώματα κατεσκεύασαν ἀξιόλογα μέταλλα· διόπερ ἄργυρον κάλλιστον καὶ σχεδόν τι πλεῖστον κατασκευάζοντες μεγάλας ἐλάμβανον προσόδους. ὁ δὲ τρόπος τῆς μεταλλείας καὶ τῶν ἔργων τοιοῦτός τις ἐστὶ παρὰ τοῖς Ἴβηρσιν. (2) ὄντων χαλκοῦ καὶ χρυσοῦ καὶ ἄργυρου μετάλλων θαυμαστών, οἱ μὲν ἐργαζόμενοι τὰ χαλκουργεῖα τὸ τέταρτον μέρος χαλκοῦ καθαροῦ ἐκ τῆς ὀρυττομένης γῆς λαμβάνουσι, τῶν δ' ἄργυρευόντων τινὲς ιδιωτῶν ἐν τρισὶν ἡμέραις Εὐβοϊκὸν ἐξαίρουσι τάλαντον· πᾶσα γὰρ ἡ βῶλός ἐστι ψήγματος συμπεπηγότος καὶ ἀπολάμποντος μεστή. διὸ καὶ θαυμάσαι τις ἂν τὴν τε τῆς χώρας φύσιν καὶ τὴν φιλοπονίαν τῶν ἐργαζομένων αὐτὴν ἀνθρώπων. (3) τὸ μὲν οὖν πρῶτον οἱ τυχόντες τῶν ιδιωτῶν προσεκαρτέρουν τοῖς μέταλλοις, καὶ μεγάλους ἀπεφέροντο πλούτους διὰ τὴν ἐτοιμότητα καὶ δαψίλειαν τῆς ἀργυρίτιδος γῆς· ὕστερον δὲ τῶν Ῥωμαίων κρατησάντων τῆς Ἰβηρίας, πλῆθος Ἰταλῶν ἐπεπόλασε τοῖς μέταλλοις, καὶ μεγάλους ἀπεφέροντο πλούτους διὰ τὴν φιλοκερδίαν. (4) ὠνούμενοι γὰρ πλῆθος ἀνδραπόδων παραδιδόασιν τοῖς ἐφεστηκόσι ταῖς μεταλλικαῖς ἐργασίαις· οὗτοι δὲ κατὰ πλείονας τόπους ἀνοίξαντες στόμια καὶ κατὰ βάθους ὀρύττοντες τὴν γῆν ἐρευνῶσι τὰς πολυαργύρους καὶ πολυχρύσους πλάκας τῆς γῆς· καταβαίνοντές τε οὐ μόνον εἰς μῆκος, ἀλλὰ καὶ εἰς βάθος παρεκτείνοντες ἐπὶ πολλοὺς σταδίους τὰ ὀρύγματα, καὶ πλαγίως καὶ σκολιὰς διαδύσεις ποικίλως μεταλλουργοῦντες, ἀνάγουσιν ἐκ βυθῶν τὴν τὸ κέρδος αὐτοῖς παρεχομένην βῶλον.
37. Μεγάλην δ' ἔχει παραλλαγὴν τὰ μέταλλα ταῦτα συγκρινόμενα τοῖς κατὰ τὴν Ἀττικὴν. ἐκεῖνα μὲν γὰρ οἱ μεταλλεύοντες καὶ πρὸς ταῖς ἐργασίαις μεγάλας προ-
ἵεμενοι δαπάνας ἃ μὲν ἤλπισαν ἐνίστε λαβεῖν οὐκ ἔλαβον, ἃ δ' εἶχον ἀπέβαλον, ὥστε δοκεῖν αὐτοὺς ὥσπερ αἰνίγματος τρόπον ἀτυχεῖν· (2) οἱ δὲ κατὰ τὴν Σπανίαν μεταλλουργοὶ ταῖς ἐλπίσι μεγάλους σωρεύουσι πλούτους ἐκ τούτων τῶν ἐργασιῶν. τῶν γὰρ πρώτων ἔργων ἐπιτυγχανομένων διὰ τὴν τῆς γῆς εἰς τοῦτο τὸ γένος ἀρετὴν αἰεὶ μᾶλλον εὐρίσκουσι λαμπροτέρας φλέβας, γεμούσας ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ· πᾶσα γὰρ ἡ σύνεγγυς γῆ διαπέπλεκται πολυμερῶς τοῖς ἐλιγμοῖς τῶν ράβδων. (3) ἐνίστε δὲ καὶ κατὰ βάθους ἐμπίπτουσι ποταμοῖς ρέουσιν ὑπὸ τὴν γῆν, ὧν τῆς βίας περιγίνονται διακόπτοντες τὰς ρύσεις αὐτῶν τὰς ἐμπιπτούσας τοῖς ὀρύγμασι πλαγίως. ταῖς γὰρ ἀδιαψεύστοις τοῦ κέρδους προσδοκίαις πιεζόμενοι πρὸς τὸ τέλος ἄγουσι τὰς ἰδίας ἐπιβολάς, καὶ τὸ πάντων παραδοξότατον, ἀπαρύτουσι τὰς ρύσεις τῶν ὑδάτων τοῖς Αἰγυπτιακοῖς λεγομένοις κοχλίσαις, οὓς Ἀρχιμήδης ὁ Συρακόσιος εὗρεν, ὅτε παρέβαλεν εἰς Αἴγυπτον· διὰ δὲ τούτων συνεχῶς ἐκ διαδοχῆς παραδιδόντες μέχρι τοῦ στομίου, τὸν τῶν μετάλλων τόπον ἀναξηραίνουσι καὶ κατασκευάζουσιν εὐθετον πρὸς τὴν τῆς ἐργασίας πραγματείαν. (4) φιλοτέχνου δ' ὄντος τοῦ ὀργάνου καθ' ὑπερβολήν, διὰ τῆς τυχοῦσης ἐργασίας ἅπλατον ὕδωρ ἀναρριπτεῖται παραδόξως, καὶ πᾶν τὸ ποτάμιον ρεῦμα ῥαδίως ἐκ βυθοῦ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν ἐκχεῖται. θαυμάσαι δ' ἂν τις εἰκότως τοῦ τεχνίτου τὴν ἐπίνοιαν οὐ μόνον ἐν τούτοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς καὶ μείζοσι, διαβεβοημένοις κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ὅταν ἐπὶ τὴν Ἀρχιμήδους ἡλικίαν ἔλθωμεν ἀκριβῶς διεξιμεν.

36. Wiele lat później Iberowie poznali właściwości srebra i zbudowali wspaniałe kopalnie. Ponieważ uzyskiwali najpiękniejsze srebro i chyba w największej ilości, osiągnęli wielkie dochody. Sposób wydobycia i obróbki wygląda u Iberów mniej więcej następująco. (2) Ponieważ istnieją tam wspaniałe kopalnie miedzi, złota i srebra, zatrudnieni w kopalniach miedzi uzyskują czwartą część czystego kruszcu z wydobytej ziemi¹⁷⁶. Niektórzy z prostych robotników [pracujących przy] wydobyciu srebra w ciągu trzech dni uzyskują [je w ilości jednego] talentu eubejskiego¹⁷⁷: każda bowiem bryła jest pełna zbitego, błyszczącego piasku. Stąd można podziwiać naturę tej ziemi i pracowitość trudzących się na niej ludzi. (3) Początkowo wszakże zwykli ludzie utrzymywali się z [pracy] w kopalniach i czerpali wielkie bogactwa z powodu łatwego dostępu i obfitości srebronośnej ziemi; gdy później Rzymianie opanowali Iberię, mnóstwo Italów zajęło kopalnie i osiągało wielkie dochody z powodu [swej] zachłanności¹⁷⁸. (4) Kupują [oni] bowiem mnóstwo niewolników i przekazują [ich] zarządcom górniczych robót; ci zaś w wielu miejscach otwierają tunele, kopią w głąb ziemi i badają [ją] w poszukiwaniu warstw bogatych w srebro i złoto. Schodzą w dół nie tylko na długość, ale także rozciągają korytarze na wiele stadiów w głąb ziemi, wykopują pochyłe i kręte przejścia w różnych kierunkach i wydobywają z głębin grudę przynoszącą im zysk¹⁷⁹.
37. Wielką różnicę wykazują te kopalnie w porównaniu z [kopalniami] w Attyce¹⁸⁰. [Ludzie] zajęci wydobyciem tamtejszego [srebra], mimo wielkich nakładów poniesionych na [prowadzone] prace, co mieli nadzieję niekiedy zyskać – nie zyskali, a co mieli – stracili, wydaje się więc, że dziwnym trafem ponieśli porażkę. (2) Natomiast górnicy w Hiszpanii, zgodnie z żywionymi nadziejami, gromadzą wielkie bogactwa z tej działalności. Ponieważ pierwsze prace powiodły się w związku z wyjątkową właściwością tego rodzaju ziemi, poszukują nieustannie coraz to wspanialszych żył, pełnych srebra i złota, bo całą pobliską ziemię przeplatają [ich] łamane i kręte rozgałęzienia. (3) Czasem też trafiają na płynące głęboko pod ziemią rzeki, których moc pokonują rozdzielając ich strumienie [tak], by wpadały do bocznych korytarzy. Nagleni bowiem nieklamany oczekiwaniem zysku, przeprowadzają własne plany do końca i – co z wszystkiego najdziwniejsze – wybierają strumienie wody z pomocą tak zwanej egipskiego ślimaka¹⁸¹, który wynalazł¹⁸² Archimedes Syrakuzanńczyk¹⁸³, kiedy zjawił się w Egipcie. Z jego pomocą jednym ciągiem podają stopniowo [wodę] do wylotu [korytarza], osuszają teren kopalni i przygotowują dostęp na użytek [prowadzonych] prac. (4) Urządzenie to jest nad wyraz sprawne, przy [wykonywaniu] tej prostej czynności niezmiernie [masy] wody wyrzuca dziwnym sposobem do góry, a cały strumień rzeczny wylewa się z głębin prosto na powierzchnię. Można, oczywiście, podziwiać potęgę umysłu tego specjalisty¹⁸⁴ nie tylko w tej dziedzinie, lecz także w wielu innych i to większych, sławnych w całym świecie, o których opowiemy szczegółowo i dokładnie, kiedy dotrzemy do wieku Archimedesa¹⁸⁵.

38. Οἱ δ' οὖν ταῖς ἐργασίαις τῶν μετάλλων ἐνδιατρίβοντες τοῖς μὲν κυρίοις ἀπίστους τοῖς πλήθεσι προσόδους περιποιοῦσιν, αὐτοὶ δὲ κατὰ γῆς ἐν τοῖς ὀρύγμασι καὶ καθ' ἡμέραν καὶ νύκτα καταξαινόμενοι τὰ σώματα, πολλοὶ μὲν ἀποθνήσκουσι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακοπαθείας· ἄνεσις γάρ ἢ παῦλα τῶν ἔργων οὐκ ἔστιν αὐτοῖς, ἀλλὰ τῶν ἐπιστατῶν πληγαῖς ἀναγκάζοντων ὑπομένειν τὴν δεινότητα τῶν κακῶν ἀτυχῶς προΐενται τὸ ζῆν, τινὲς δὲ ταῖς δυνάμεσι τῶν σωμάτων καὶ ταῖς τῶν ψυχῶν καρτερίαις ὑπομένοντες πολυχρόνοιον ἔχουσι τὴν ταλαιπωρίαν· αἰρετώτερος γάρ αὐτοῖς ὁ θάνατός ἐστι τοῦ ζῆν διὰ τὸ μέγεθος τῆς ταλαιπωρίας. (2) πολλῶν δ' ὄντων περὶ τὰς προειρημένας μεταλλεῖας παραδόξων, οὐχ ἥκιστ' ἂν τις θαυμάσειε διότι τῶν μεταλλουργιῶν οὐδὲν πρόσφατον ἔχει τὴν ἀρχήν, πάντα δ' ὑπὸ τῆς Καρχηδονίων φιλαργυρίας ἀνεῴχθη καθ' ὃν καιρὸν καὶ τῆς Ἰβηρίας ἐπεκράτουν. ἐκ τούτων γὰρ ἔσχον τὴν ἐπὶ πλέον αὔξησιν, μισθούμενοι τοὺς κρατίστους στρατιώτας καὶ διὰ τούτων πολλοὺς καὶ μεγάλους πολέμους διαπολεμήσαντες. (3) καθόλου γὰρ αἱ Καρχηδόνιοι διεπολέμουν οὔτε πολιτικοῖς στρατιώταις οὔτε τοῖς ἀπὸ τῶν συμμάχων ἀθροιζομένοις πεποιθότες, ἀλλὰ καὶ Ῥωμαίους καὶ Σικελιώτας καὶ τοὺς κατὰ τὴν Λιβύην οἰκοῦντας εἰς τοὺς μεγίστους ἦγον κινδύνους καταπλουτομαχοῦντες ἅπαντας διὰ τὴν ἐκ τῶν μετάλλων γινομένην εὐπορίαν. δεινοὶ γάρ, ὥς ἔοικεν, ὑπῆρξαν οἱ Φοίνικες ἐκ παλαιῶν χρόνων εἰς τὸ κέρδος εὐρεῖν, οἱ δ' ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς τὸ μηδὲν μηδενὶ τῶν ἄλλων καταλιπεῖν. (4) Γίνεται δὲ καὶ καττίτερος ἐν πολλοῖς τόποις τῆς Ἰβηρίας, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς εὐρισκόμενος, ὥς ἐν ταῖς ἱστορίαις τινὲς τεθρυλῆκασιν, ἀλλ' ὀρυττόμενος καὶ χωνευόμενος ὁμοίως ἀργύρῳ τε καὶ χρυσῷ. ὑπεράνω γὰρ τῆς τῶν Λυσιτανῶν χώρας ἔστι μέταλλα πολλὰ τοῦ καττιτέρου, καὶ κατὰ τὰς προκειμένας τῆς Ἰβηρίας ἐν τῷ ὠκεανῷ νησίδας τὰς ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος Καττιτερίδας ὀνομασμένας. (5) πολὺς δὲ καὶ ἐκ τῆς Βρεττανικῆς νήσου διακομίζεται πρὸς τὴν κατ' ἀντικρὺ κειμένην Γαλατίαν, καὶ διὰ τῆς μεσογείου Κελτικῆς ἐφ' ἵππων ὑπὸ τῶν ἐμπόρων ἄγεται παρά τε τοὺς Μασσαλιώτας καὶ εἰς τὴν ὀνομαζομένην πόλιν Ναρθῶνα· αὕτη δ' ἐστὶν ἄποικος μὲν Ῥωμαίων, διὰ δὲ τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὴν εὐπορίαν μέγιστον ἐμπόριον ἔχουσα τῶν ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις.

39. Ἡμεῖς δ' ἐπεὶ τὰ κατὰ τοὺς Γαλάτας καὶ τοὺς Κελτίβηρας, ἔτι δ' Ἰβηρας διήλθομεν, ἐπὶ τοὺς Λίγυας μεταβησόμεθα. οὗτοι γὰρ νέμονται μὲν χώραν τραχεῖαν καὶ παντελῶς λυπρὰν, τοῖς δὲ πόνοις καὶ ταῖς κατὰ τὴν λειτουργίαν συνεχέσι κακοπαθείαις ἐπίπονόν τινα βίον καὶ ἀτυχῇ ζῶσι. (2) καταδένδρου γὰρ τῆς χώρας οὔσης, οἱ μὲν αὐτῶν ὑλοτομοῦσι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας σιδηροφοροῦντες ἐνεργοὺς πελέκεις καὶ βαρεῖς, οἱ δὲ τὴν γῆν ἐργαζόμενοι τὸ πλέον πέτρας λατομοῦσι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς τραχύτητος· οὐδεμίαν γὰρ βῶλον τοῖς ἐργαλείοις ἀνασπῶσιν ἄνευ λίθου. καὶ τοιαύτην ἔχοντες ἐν τοῖς ἔργοις κακοπάθειαν τῇ συνεχείᾳ περιγίνονται τῆς φύσεως, καὶ πολλὰ μοχθήσαντες ὀλίγους καρποὺς καὶ μόγις λαμβάνουσι. διὰ δὲ τὴν συνέχειαν τῶν γυμνασιῶν καὶ τὸ τῆς τροφῆς ἑλλίπες τοῖς σώμασιν ὑπάρχουσιν ἰσχυροὶ καὶ εὐτονοὶ. πρὸς δὲ τὴν κακοπάθειαν ταύτην συνεργοὺς ἔχουσι τὰς γυναῖκας, εἰθισμένας ἐπ' ἴσης τοῖς ἀνδράσιν ἐργάζεσθαι. (3) κυνηγίας

38. [Ludzie] zatrudnieni przy pracach w kopalni przynoszą właścicielom dochody wręcz niewiarygodne, sami jednak w korytarzach pod ziemią dzień i noc niszczą [swe] ciała, wielu umiera z nadmiaru [doznanego] cierpienia. Przerwy w pracy nie mają choćby i najmniejszej, a ponaglani razami nadzorców [muszą] znosić udrękę złego losu i w nieszczęściu tracą swe życie. Dla innych, którym siły fizyczne i moc ducha pozwalają na przetrwanie, niedola wydłuża się na długie lata: bo bardziej pożądają śmierci niż życia z powodu ogromu tego losu. (2) Wiele zadziwiających rzeczy wiąże się ze wspomnianym górnictwem, niemniej można by się dziwić temu, że pochodzenie żadnej z kopalń nie jest odległe: wszystkie otwarto przez chciwość Kartagińczyków w czasie, gdy panowali oni nad Iberią¹⁸⁶. Z nich bowiem osiągnęli jeszcze większy wzrost, wynajmowali najlepszych żołnierzy i z ich pomocą prowadzili wiele znaczących wojen. (3) Generalnie bowiem Kartagińczycy wojowali zawsze, nie pokładając zaufania ani w żołnierzach [wywodzących się spośród] obywateli, ani w [żołnierzach] zebranych u sprzymierzeńców¹⁸⁷. Mimo to Rzymianom, Sykeliotom oraz mieszkańcom Libii gotowali największe niebezpieczeństwa, zwalczając wszystkich przy użyciu bogatych środków pochodzących z kopalń. Fenicjanie bowiem, jak się zdaje, od najdawniejszych czasów wykazywali się sprytem w wyszukiwaniu [źródeł] zysku, natomiast [przedsiębiorcy] z Italii – w tym, by nikomu innemu nic nie pozostawić.

(4) W wielu miejscach Iberii występuje też cyna, zbierana nie z powierzchni, jak rozgłosili niektórzy [autorzy] w dziełach historycznych, lecz wydobywana i wytapiana podobnie jak srebro i złoto. Wiele kopalń cyny znajduje się w górę od kraju Luzytanów, jak również na wysepkach leżących na oceanie obok Iberii, od tego faktu nazywanych Kassiteridami¹⁸⁸. (5) Wiele [cyny] przewozi się z wyspy Brytanii do leżącej naprzeciw Galii, a przez wewnętrzną Celtykę wożą [ją] na koniach kupcy do [kraju] Massaliotów¹⁸⁹ oraz do miasta zwanego Narbo¹⁹⁰; jest ono kolonią rzymską, a ze względu na dogodne położenie dysponuje [ono] największym rynkiem w tamtejszych okolicach.

39. My zaś, skoro opowiedzieliśmy o Galii, Celtyberii oraz Iberii, przejdziemy do Ligurów¹⁹¹. Ci bowiem zamieszkują surową i całkiem nieurodzajną krainę¹⁹², w trudach i nieustannych przykrościach związanych z nakładem pracy wiodą dość uciążliwe i nieszczęśliwe życie. (2) Ponieważ [ich] kraj jest porośnięty lasem, jedni z nich wyrąbują drzewa przez cały dzień obciążeni żelastwem [w postaci] odpowiednio przygotowanych i ciężkich toporów, inni uprawiają ziemię i najczęściej kopią w skale ze względu na niezmiennie surowe warunki: nie wyrywają bowiem narzędziami żadnej skiby wolnej od kamienia. Mimo że znoszą tego rodzaju niedogodność w pracy, pokonują przyrodę uporem, choć wiele się trudzą, zbierają ledwo trochę owoców. Przez wytrwały wysiłek [fizyczny] i niedostatek żywności są szczupli i krzepcy na ciele. Z powodu takiej niedogodności za pomocników mają kobiety, przyzwyczajone do pracy na równi z mężczyznami.

δὲ ποιοῦνται συνεχεῖς, ἐν αἷς πολλὰ τῶν θηρίων χειρούμενοι τὴν ἐκ τῶν καρπῶν σπάνιν διορθοῦνται. διόπερ ἐμβιοῦντες ὄρεσι χιονοβολουμένοις καὶ τραχύτητας ἀπίστους ὀρειβατεῖν εἰωθότες, εὐτονοὶ καὶ μυώδεις γίνονται τοῖς σώμασιν. (4) ἔνιοι δὲ διὰ τὴν παρ' αὐτοῖς σπανοκαρπίαν πίνουσι μὲν ὕδωρ, σαρκοφαγοῦσι δὲ τὰς τῶν ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων ζώων σάρκας καὶ τῶν ἀπὸ τῆς χώρας λαχάνων ἐμπίμπλονται, τὴν χώραν ἔχοντες ἄβατον τοῖς προσφιλεστάτοις τῶν θεῶν Δήμητρι καὶ Διονύσῳ.

(5) Νυκτερεύουσι δ' ἐπὶ τῆς χώρας σπανίως μὲν ἐν τισιν εὐτελέσιν ἐπαύλεσιν ἢ καλιαῖς, τὰ δὲ πολλὰ ἐν ταῖς κοίλαις πέτραις καὶ σπηλαίοις αὐτοφύεσι καὶ δυναμένοις σκέπην ἱκανὴν παρέχεσθαι. (6) ἀκολούθως δὲ τούτοις καὶ τᾶλλα ποιοῦσι, διαφυλάττοντες τὸν ἀρχαῖον καὶ ἀκατάσκευον βίον. καθόλου δ' ἐν τοῖς τόποις τούτοις αἱ μὲν γυναῖκες ἀνδρῶν, οἱ δ' ἄνδρες θηρίων ἔχουσιν εὐτονίαν καὶ ἀλκήν. πολλάκις γοῦν φασιν ἐν ταῖς στρατείαις τὸν μέγιστον τῶν Γαλατῶν ὑπὸ Λίγυρος ἰσχυροῦ παντελῶς ἐκ προκλήσεως μονομαχήσαντα ἀνηρῆσθαι. (7) ὀπλισμὸν δ' ἔχουσιν οἱ Λίγυες ἐλαφρότερον τῶν Ῥωμαίων τῇ κατασκευῇ· σκεπάζει γὰρ αὐτοὺς παραμήκης θυρεὸς εἰς τὸν Γαλατικὸν ῥυθμὸν δεδημιουργημένος καὶ χιτῶν συνειλημμένος ζωστήρι, καὶ περιτίθενται θηρίων δορὰς καὶ ξίφος σύμμετρον· τινὲς δ' αὐτῶν διὰ τὴν ἐπιμιξίαν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας μετεσχημάτισαν τὸν ὀπλισμὸν, ἐξομοιοῦντες ἑαυτοὺς τοῖς ἡγουμένοις. (8) θρασεῖς δ' εἰσὶ καὶ γενναῖοι οὐ μόνον εἰς πόλεμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἐν τῷ βίῳ περιστάσεις τὰς ἐχούσας δεινότητος. ἐμπορευόμενοι γὰρ πλέουσι τὸ Σαρδόνιον καὶ τὸ Λιβυκὸν πέλαγος, ἐτοίμως ἑαυτοὺς ῥιπτοῦντες εἰς ἀβοηθήτους κινδύνους· σκάφεσι γὰρ χρώμενοι τῶν σχεδίων εὐτελεστέροις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς κατὰ ναῦν χρησίμοις ἥκιστα κατεσκευασμένοις ὑπομένουσι τὰς ἐκ τῶν χειμῶνων φοβερωτάτας περιστάσεις καταπληκτικῶς.

40. Λείπεται δ' ἡμῖν εἰπεῖν περὶ τῶν Τυρρηνῶν. οὗτοι γὰρ τὸ μὲν παλαιὸν ἀνδρεία διενεγκόντες χώραν πολλὴν κατεκτήσαντο καὶ πόλεις ἀξιολόγους καὶ πολλὰς ἔκτισαν. ὁμοίως δὲ καὶ ναυτικαῖς δυνάμεσιν ἰσχύσαντες καὶ πολλοὺς χρόνους θαλαττοκρατήσαντες τὸ μὲν παρὰ τὴν Ἰταλίαν πέλαγος ἀφ' ἑαυτῶν ἐποίησαν Τυρρηνικὸν προσαγορευθῆναι, τὰ δὲ κατὰ τὰς πεζὰς δυνάμεις ἐκπονήσαντες τὴν τε σάλπιγγα λεγομένην ἐξεῦρον, εὐχρηστοτάτην μὲν εἰς τοὺς πολέμους, ἀπ' ἐκείνων δ' ὀνομασθεῖσαν Τυρρηνὴν, τό τε περὶ τοὺς ἡγουμένους ἀξίωμα κατεσκεύασαν, περιθέντες τοῖς ἡγουμένοις ῥαβδούχους καὶ δίφρον ἐλεφάντινον καὶ περιπόφυρον τήβενναν, ἐν τε ταῖς οἰκίαις τὰ περίστωα πρὸς τὰς τῶν θεραπευόντων ὀχλῶν ταραχὰς ἐξεῦρον εὐχρηστίαν· ὧν τὰ πλεῖστα Ῥωμαῖοι μιμησάμενοι καὶ πρὸς τὸ κάλλιον αὐξήσαντες μετήνεγκαν ἐπὶ τὴν ἰδίαν πολιτείαν. (2) γράμματα δὲ καὶ φυσιολογίαν καὶ θεολογίαν ἐξεπόνησαν ἐπὶ πλεόν, καὶ τὰ περὶ τὴν κεραυνοσκοπίαν μάλιστα πάντων ἀνθρώπων ἐξεργάσαντο· διὸ καὶ μέχρι τῶν νῦν χρόνων οἱ τῆς οἰκουμένης σχεδὸν ὅλης ἡγούμενοι θαυμάζουσι τε τοὺς ἄνδρας καὶ κατὰ τὰς ἐν τοῖς κεραυνοῖς διοσημείας τούτοις ἐξηγηταῖς χρῶνται.

(3) Χώραν δὲ νεμόμενοι πάμφορον, καὶ ταύτην ἐξεργαζόμενοι, καρπῶν ἀφθονίαν ἔχουσιν οὐ μόνον πρὸς τὴν ἀρκοῦσαν διατροφήν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀπόλαυσιν

(3) Urządzają częste polowania, podczas których łapią wiele dzikich zwierząt i [tak] nadrabiają niedostatek owoców. Ponieważ żyją w zasypanych śniegiem górach i nawykli są do wspinaczek wśród niewiarygodnych trudności, stają się krzepcy na ciele i dobrze umięśnieni. (4) Niektórzy z powodu skąpych plonów piją wodę, jadają mięso domowych i dzikich zwierząt oraz sycą się warzywami [rosnącymi] w okolicy, bo ich ziemia jest niedostępna dla najukochańszych z bogów: Demeter i Dionizosa.

(5) Nocują na dworze, z rzadka w jakichś skromnych domostwach albo chałupach, często w skalnych zagłębieniach i naturalnych jaskiniach, które potrafią zapewnić stosowny dach nad głową. (6) Analogicznie postępują też w innych [sprawach] i utrzymują dawny, pierwotny [tryb] życia. Ogólnie w tamtych okolicach kobiety mają moc i siłę mężczyzn, a mężczyźni – dzikich zwierząt. Często więc, powiadają, na wyprawie wojennej największy z Galów wyzwany na pojedynek został zabity przez całkiem szczupłego Ligura. (7) Uzbrojenie mają Ligurowie lżejsze w budowie od rzymskiego: okrywa ich bowiem podłużna, duża tarcza wykonana na wzór galijski oraz koszula ściągnięta pasem. Narzucają na siebie skóry dzikich zwierząt i [używają] miecza średniej wielkości. Niektórzy z nich po przyłączeniu do państwa rzymskiego zmienili uzbrojenie upodabniając się do [swoich] zdobywców. (8) Śmiali i dzielni są nie tylko na wojnie, lecz także w sytuacjach życiowych, w których nie brak zagrożeń. Podróżują np. w celach kupieckich na Sycylię i Morze Libijskie, i ochoczo rzucają się w niebezpieczeństwa bez wyjścia. Używają bowiem statków skromniejszych od barek, wyposażonych bardzo skąpo w [rzeczy] przydatne podczas żeglugi i w zaskakujący sposób przetrzymują najgroźniejsze momenty burzy.

40. Pozostaje nam opowiedzieć o Tyrrenach¹⁹³. Oni bowiem wyróżniali się niegdyś odwagą, zdobyli wiele ziemi i założyli sporo wspaniałych miast¹⁹⁴. Podobnie wzmocnili swe siły morskie, przez wiele lat panowali na wodach i sprawili, że morze koło Italii zyskało od nich nazwę Tyrreńskiego. Kiedy rozbudowali siły lądowe, wynaleźli tak zwaną *salpingę*, [trąbę] nazwaną od nich *tyrreńską*. Podkreślili godność zwierchników, przydając im liktorów, krzesło z kości słoniowej i obrębianą purpurą togę, a w domach wynaleźli kolumnowe krużganki, które pozwalają [unikać] wrzawy [wywoływanej] przez tłum służących. Naśladowcami bardzo wielu z tych [rzeczy] byli Rzymianie, udoskonaliли [je] i przenieśli do własnego państwa. (2) W jeszcze większym stopniu [Tyrrenowie] rozwinęli pismo, naukę o naturze i bogach, a najlepiej spośród wszystkich ludzi wypracowali [zasady] obserwacji piorunów. Dlatego też aż do obecnych czasów władcy prawie całego świata zamieszkałego¹⁹⁵ podziwiają owych mężów i korzystają z ich [usług] jako tłumaczy w kwestii boskiego znaczenia piorunów.

(3) Zamieszkują żyzną ziemię, a uprawiając ją, cieszą się dostatkiem owoców, które wystarczają nie tylko do wyżywienia, ale przynoszą także obfitą przyjemność i zbytek. Dwa razy dziennie np. przygotowują wystawne uczyty i wszystko, co

δαυιλῇ καὶ τρυφὴν ἀνήκουσαν. παρατίθενται γὰρ δις τῆς ἡμέρας τραπέζας πολυτελεῖς καὶ τᾶλλα τὰ πρὸς τὴν ὑπερβάλλουσαν τρυφὴν οἰκεῖα, στρωμνὰς μὲν ἀνθεινὰς κατασκευάζοντες, ἐκπωμάτων δ' ἀργυρῶν παντοδαπῶν πλῆθος καὶ τῶν διακονούντων οἰκετῶν οὐκ ὀλίγον ἀριθμὸν ἡτοιμακότες· καὶ τούτων οἱ μὲν εὐπρεπεῖα διαφέροντές εἰσιν, οἱ δ' ἐσθῆσι πολυτελεστέραις ἢ κατὰ δουλικὴν ἀξίαν κεκόσμηται. (4) οἰκῆσεις τε παντοδαπὰς ἰδιαζούσας ἔχουσι παρ' αὐτοῖς οὐ μόνον οἱ ἄρχοντες ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλευθέρων οἱ πλείους. καθόλου δὲ τὴν μὲν ἐκ παλαιῶν χρόνων παρ' αὐτοῖς ζηλουμένην ἀλκὴν ἀποβεβλήκασιν, ἐν πότοις δὲ καὶ ῥαθυμίαις ἀνάνδροις βιοῦντες οὐκ ἀλόγως τὴν τῶν πατέρων δόξαν ἐν τοῖς πολέμοις ἀποβεβλήκασι. (5) συνεβάλετο δ' αὐτοῖς πρὸς τὴν τρυφὴν οὐκ ἐλάχιστον καὶ ἡ τῆς χώρας ἀρετὴ· πάμπορον γὰρ καὶ παντελῶς εὐγείων νεμόμενοι παντὸς καρποῦ πλῆθος ἀποθησαυρίζουσιν. καθόλου γὰρ ἡ Τυρρηνία παντελῶς εὐγείας οὔσα πεδίοις ἀναπεπταμένοις ἐγκάθεται καὶ βουνοειδέσιν ἀναστήμασι τόπων διείληπται γεωργησίμοις· ὕγρα δὲ μετρίως ἐστὶν οὐ μόνον κατὰ τὴν χειμερινὴν ὥραν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τοῦ θέρους καιρὸν.

41. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῆς πρὸς ἐσπέραν κεκλιμένης χώρας καὶ τῆς πρὸς τὰς ἄρκτους νενευκυίας, ἔτι δὲ τῶν κατὰ τὸν ὠκεανὸν νήσων διεξήλθομεν, ἐν μέρει διέξιμεν περὶ τῶν κατὰ τὴν μεσημβρίαν νήσων τῶν ἐν ὠκεανῷ τῆς Ἀραβίας τῆς πρὸς ἀνατολὴν κεκλιμένης καὶ προσοριζούσης τῇ καλουμένῃ Κεδρωσίᾳ. (2) ἡ μὲν γὰρ χώρα πολλαῖς κώμαις καὶ πόλεσιν ἀξιολόγοις κατοικεῖται, καὶ τούτων αἱ μὲν ἐπὶ χωμάτων ἀξιολόγων κεῖνται, αἱ δ' ἐπὶ γεωλόφων ἢ πεδίων καθιδρυνται· ἔχουσι δ' αὐτῶν αἱ μέγισται βασιλεία κατεσκευασμένα πολυτελῶς, πλῆθος οἰκητόρων ἔχοντα καὶ κτήσεις ἱκανάς. (3) πᾶσα δ' αὐτῶν ἡ χώρα γέμει θρεμμάτων παντοδαπῶν, καρποφοροῦσα καὶ νομὰς ἀφθόνους παρεχομένη τοῖς βοσκήμασι· ποταμοὶ τε πολλοὶ διαρρέοντες ἐν αὐτῇ πολλὴν ἀρδεύουσι χώραν, συνεργοῦντες πρὸς τελείαν αὐξησιν τῶν καρπῶν. διὸ καὶ τῆς Ἀραβίας ἡ πρωτεύουσα τῇ ἀρετῇ προσηγορίαν ἔλαβεν οἰκειάν, Εὐδαίμων ὀνομασθεῖσα.
- (4) Ταύτης δὲ κατὰ τὰς ἐσχατίας τῆς παρωκεανίτιδος χώρας κατ' ἀντικρὺ νῆσοι κεῖνται πλείους, ὧν τρεῖς εἰσιν ἄξιοι τῆς ἱστορικῆς ἀναγραφῆς, μία μὲν ἡ προσαγορευομένη Ἰερά, καθ' ἣν οὐκ ἔξεστι τοὺς τετελευτηκότας θάπτειν, ἐτέρα δὲ πλησίον ταύτης, ἀπέχουσα σταδίους ἑπτὰ, εἰς ἣν κομίζουσι τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων ταφῆς ἀξιοῦντες. ἡ δ' οὖν Ἰερά τῶν μὲν ἄλλων καρπῶν ἄμοιρός ἐστι, φέρει δὲ λιβανωτοῦ τοσοῦτο πλῆθος, ὥστε διαρκεῖν καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην πρὸς τὰς τῶν θεῶν τιμὰς· ἔχει δὲ καὶ σμύρνης πλῆθος διάφορον καὶ τῶν ἄλλων θυμιαμάτων παντοδαπὰς φύσεις, παρεχομένης πολλὴν εὐωδίαν. (5) ἡ δὲ φύσις ἐστὶ τοῦ λιβανωτοῦ καὶ ἡ κατασκευὴ τοιάδε· δένδρον ἐστὶ τῷ μὲν μεγέθει μικρόν, τῇ δὲ προσόψει τῇ ἀκάνθῃ τῇ Αἰγυπτία τῇ λευκῇ παρεμφερές, τὰ δὲ φύλλα τοῦ δένδρου ὅμοια τῇ ὀνομαζομένῃ ἰτέα, καὶ τὸ ἄνθος ἐπ' αὐτῷ φύεται χρυσοειδές, ὁ δὲ λιβανωτὸς γινόμενος ἐξ αὐτοῦ ὀπίζεται ὡς ἂν δάκρυον. (6) τὸ δὲ τῆς σμύρνης δένδρον ὅμοιον ἐστὶ τῇ σχίνῳ, τὸ δὲ φύλλον ἔχει λεπτότερον καὶ πυκνότερον. ὀπίζεται δὲ περισκαφείσης τῆς γῆς ἀπὸ τῶν ριζῶν, καὶ ὅσα μὲν αὐτῶν ἐν ἀγαθῇ γῇ

odpowiada przekraczającemu miarę zbytkowi: starają się o wzorzyste posłania, mnóstwo przeróżnych srebrnych pucharów i przyuczają [do obsługi] niemałą liczbę domowej służby. Wśród niej jedni wyróżniają się urodą, innych zdobią ubiory zbyt kosztowne jak na niewolniczą kondycję. (4) Wystawne domostwa o zróżnicowanej budowie mają u nich nie tylko przedstawiciele władzy, lecz także większość wolnych [obywateli]. Całkowicie zaniedbali podziwiane u nich od najdawniejszych czasów męstwo, a [odkąd] spędzają życie na pijaństwie i niemęskich rozrywkach, zrozumieli, że utracili [zdobytą] w wojnach sławę ojców. (5) W nie najmniejszym stopniu do ich zbytku przyczyniają się doskonałe zalety tego kraju: zamieszkują [oni] bowiem bardzo żyzną i pod każdym względem urodzajną [ziemię], więc zbierają wielkie ilości wszelkiego owocu. Ogólnie [mówiąc], Tyrrenia¹⁹⁶ jest urodzajna pod każdym względem dlatego, że leży pośród rozległych równin, które przecinają tereny wyżynnych lecz uprawnych wzniesień. Jest umiarkowanie deszczowa nie tylko w porze zimowej, ale także w okresie lata.

41. Skoro omówiliśmy [temat] ziemi leżącej na zachodzie, wysuniętej ku północy oraz wysp na oceanie, opowiemy szczegółowo o wyspach na południu¹⁹⁷, [czyli] na oceanie [koło] Arabii, leżącej na wschodzie, oraz o graniczącej z nią tak zwanej Gedrozji¹⁹⁸. (2) Kraj ten bowiem usiany jest wieloma wioskami i wspaniałymi miastami, jedne z nich leżą na potężnych nasypach, inne zakłada się na wzgórzach albo równinach; w największych z nich stoją pałace zbudowane wielkim nakładem, które mają rozlicznych mieszkańców i wspaniałe posiadłości. (3) Cała ich kraina pełna jest różnorodnych stworzeń, jest urodzajna i dostarcza obfitej paszy bydłu; przepływają przez nią liczne rzeki, nawadniają duży [obszar] ziemi i przyczyniają się do doskonałego wzrostu owoców. Dlatego też [ta część] Arabii, [która] przoduje w tym względzie, otrzymała właściwe sobie miano, [bo] nazwano ją *Szczęśliwą*¹⁹⁹.

(4) Na krakcach [Arabii], naprzeciw ziemi [przyległej do] oceanu, leży kilka wysp, z których trzy warte są historycznej wzmianki: jedna – nazywana Hierą²⁰⁰, na której nie wolno chować zmarłych, druga²⁰¹ – blisko tamtej (odległa o siedem stadiów²⁰²), na którą przywozi się ciała zmarłych wymagające pochówku. Hiera zatem pozbawiona jest [wszystkich] innych darów natury [prócz] kadzidła²⁰³, którego przynosi taką ilość, że wystarcza [go] w całym świecie zamieszkałym na [oddawanie] czci bogom. Ma też nadzwyczajną ilość mirry²⁰⁴ i innych wonności o znakomitych właściwościach, które wydzielają dużo aromatu. (5) Właściwości i powstawanie kadzidła są następujące: jest to drzewo niedużej wielkości, z wyglądu nieco podobne do białej akacji egipskiej²⁰⁵, liście tego drzewa przypominają [liście] tak zwanej wierzy²⁰⁶, zakwita na nim złocisty kwiat, a powstające z niego kadzidło wypływa w postaci łez. (6) Natomiast drzewo mirry jest podobne do drzewa mastyksowego²⁰⁷, ma jednak drobniejsze i gęstsze listowie. [Mirra] wydziela się po usunięciu ziemi wokół korzeni, a [z drzew], które zasadzono na

πέφυκεν, ἐκ τούτων γίνεται δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἔαρος καὶ θέρους· καὶ ὁ μὲν πυρρὸς ἔαρινος ὑπάρχει διὰ τὰς δρόσους, ὁ δὲ λευκὸς θερινὸς ἐστὶ. τοῦ δὲ παλιούρου συλλέγουσι τὸν καρπὸν, καὶ χρῶνται βρωτοῖς καὶ ποτοῖς καὶ πρὸς τὰς κοιλίας τὰς ρεούσας φαρμάκῳ.

42. Διήρηται δὲ τοῖς ἐγχωρίοις ἡ χώρα, καὶ ταύτης ὁ βασιλεὺς λαμβάνει τὴν κρατίστην, καὶ τῶν καρπῶν τῶν γινομένων ἐν τῇ νήσῳ δεκάτην λαμβάνει. τὸ δὲ πλάτος τῆς νήσου φασὶν εἶναι σταδίων ὥς διακοσίων. (2) κατοικοῦσι δὲ τὴν νῆσον οἱ καλούμενοι Παग्χαῖοι, καὶ τὸν τε λιβανωτὸν καὶ τὴν σμύρναν κομίζουσιν εἰς τὸ πέραν καὶ πωλοῦσι τοῖς τῶν Ἀράβων ἐμπόροις, παρ' ὧν ἄλλοι τὰ τοιαῦτα φορτία ὠνούμενοι διακομίζουσιν εἰς τὴν Φοινίκην καὶ Κοίλην Συρίαν, ἔτι δ' Αἴγυπτον, τὸ δὲ τελευταῖον ἐκ τούτων τῶν τόπων ἔμποροι διακομίζουσιν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. (3) ἐστὶ δὲ καὶ ἄλλη νῆσος μεγάλη, τῆς προειρημένης ἀπέχουσα σταδίων τριάκοντα, εἰς τὸ πρὸς ἕω μέρος τοῦ ὠκεανοῦ κειμένη, τῇ μήκει πολλῶν τινῶν σταδίων· ἀπὸ γὰρ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἀνήκοντος ἀκρωτηρίου φασὶ θεωρεῖσθαι τὴν Ἰνδικὴν ἀέριον διὰ τὸ μέγεθος τοῦ διαστήματος. (4) Ἔχει δ' ἡ Παग्χαία κατ' αὐτὴν πολλὰ τῆς ἱστορικῆς ἀναγραφῆς ἄξια. κατοικοῦσι δ' αὐτὴν αὐτόχθονες μὲν οἱ Παग्χαῖοι λεγόμενοι, ἐπὶ λυδὲς δ' Ὀκεανῖται καὶ Ἰνδοὶ καὶ Σκύθαι καὶ Κρήτες. (5) πόλις δ' ἐστὶν ἀξιόλογος ἐν αὐτῇ, προσαγορευομένη μὲν Πανάρα, εὐδαιμονία δὲ διαφέρουσα. οἱ δὲ ταύτην οἰκοῦντες καλοῦνται μὲν ἰκέται τοῦ Διὸς τοῦ Τριφυλίου, μόνοι δ' εἰσὶ τῶν τὴν Παग्χαίαν χώραν οἰκούντων αὐτόνομοι καὶ ἀβασίλευτοι. ἄρχοντας δὲ καθιστᾷσι κατ' ἐνιαυτὸν τρεῖς· οὗτοι δὲ θανάτου μὲν οὐκ εἰσὶ κύριοι, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα διακρίνουσι· καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι τὰ μέγιστα ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς ἀναφέρουσιν. (6) Ἀπὸ δὲ ταύτης τῆς πόλεως ἀπέχει σταδίους ὥς ἐξήκοντα ἱερὸν Διὸς Τριφυλίου, κείμενον μὲν ἐν χώρᾳ πεδιάδι, θαυμαζόμενον δὲ μάλιστα διὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς κατασκευῆς καὶ τὴν τῶν τόπων εὐφυΐαν.
43. Τὸ μὲν οὖν περὶ τὸ ἱερὸν πεδίων συνηρεφές ἐστὶ παντοίοις δένδρεσιν, οὐ μόνον καρποφόροις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς δυναμένοις τέρπειν τὴν ὄρασιν· κυπαρίττων τε γὰρ ἐξαισίων τοῖς μεγέθεσι καὶ πλατάνων καὶ δάφνης καὶ μυρσίνης καταγέμει, πλήθοντος τοῦ τόπου ναματιαίων ὑδάτων. (2) πλησίον γὰρ τοῦ τεμένους ἐκ τῆς γῆς ἐκπίπτει τηλικαύτη τὸ μέγεθος πηγὴ γλυκέος ὕδατος, ὥστε ποταμὸν ἐξ αὐτῆς γίνεσθαι πλωτόν· ἐκ τούτου δ' εἰς πολλὰ μέρη τοῦ ὕδατος διαιρουμένου, καὶ τούτων ἀρδευομένων, κατὰ πάντα τὸν τοῦ πεδίου τόπον συνάγκειαι δένδρων ὑψηλῶν πεφύκασιν συνεχεῖς, ἐν αἷς πλῆθος ἀνδρῶν ἐν τοῖς τοῦ θέρους καιροῖς ἐνδιατρίβει, ὀρνέων τε πλῆθος παντοδαπῶν ἐννεοττεύεται, ταῖς χρόαις διάφορα καὶ ταῖς μελωδίαις μεγάλην παρεχόμενα τέρψιν, κηπεῖαί τε παντοδαπαὶ καὶ λειμῶνες πολλοὶ καὶ διάφοροι ταῖς χλόαις καὶ τοῖς ἄνθεσιν, ὥστε τῇ θεοπρεπείᾳ τῆς προσόψεως ἄξιον τῶν ἐγχωρίων θεῶν φαίνεσθαι. (3) ἦν δὲ καὶ τῶν φοινίκων στελέχη μεγάλα καὶ καρποφόρα διαφερόντως καὶ καρύαι πολλαὶ ἀκροδρύων δαψιλεστάτην τοῖς ἐγχωρίοις ἀπόλαυσιν παρεχόμεναι. χωρὶς δὲ τούτων ὑπῆρχον ἄμπελοι τε

dobrej ziemi, mirra rodzi się dwa razy do roku, wiosną i latem: wiosenna ma [kolor] płomiennie-czerwony od rosy, a letnia jest biała. Zbiera się także owoc cierniowego krzewu²⁰⁸ i używa go do potraw, napojów oraz jako lekarstwa na biegunkę.

42. Ziemia [wyspy Hiery] podzielona jest między mieszkańców, a król dzierży najlepszą jej [część], a także otrzymuje dziesiątą [część] plonów rodzących się na wyspie. Szerokość wyspy, powiadają, wynosi 200 stadiów²⁰⁹. (2) Wyspę²¹⁰ zamieszkują niejacy Panchajowie, przewożą [oni] kadzidło i mirrę na ląd i sprzedają kupcom arabskim, od których inni kupują te towary i przewożą do Fenicji²¹¹, Celesyrii²¹² oraz Egiptu, a na koniec z miejsc tych kupcy rozwożą [je] po całym świecie. (3) Jest jeszcze jedna wielka wyspa, oddalona od poprzedniej o 30 stadiów²¹³, leżąca po wschodniej stronie oceanu, rozciągnięta zapewne na wiele stadiów, bo powiadają, że z przylądka znajdującego się na wschodzie widać [ziemię] Indyjską, słabo zarysowaną ze względu na dużą odległość. (4) Panchaja sama w sobie ma wiele [rzeczy] godnych historycznej wzmianki. Zamieszkują ją autochtoni zwani Panchajami oraz przybysze: Oceanici, Indowie, Scytowie i Kreteńczycy. (5) Znajduje się na niej wspaniałe miasto nazywane Panarą, które zaznaje [wielkiego] szczęścia. Jego mieszkańcy nazywają się błagalnikami Zeusa Trifylijskiego²¹⁴ i jako jedyni wśród mieszkańców Panchai cieszą autonomią i nie mają króla. Co rok wyznaczają trzech urzędników, ci wprowadzić nie mają władzy w zakresie kary śmierci, ale rozsądzają wszystkie inne [sprawy]; sami też – jako tacy –w [kwestiach] najistotniejszych zwracają się do kapłanów. (6) Od tego miasta oddalona jest na około 60 stadiów²¹⁵ świątynia Zeusa Trifylijskiego, która leży na płaskim terenie, a [jest] godna podziwu najbardziej za swoją starożytność i świetność wykonania, jak również piękno otoczenia.
43. Równinę wokół świątyni oceniają drzewa różnych gatunków – nie tylko owocowe, bo i takie, które potrafią cieszyć oko: [równina] porośnięta jest np. cyprysami o nadzwyczajnej wielkości, platanami, laurem i mirtem, na całym terenie pełno jest wodnych strumieni. (2) W pobliżu świątyni tryska z ziemi tak wielkie źródło słodkiej wody, że powstaje z niego spławna rzeka; z niej rozprowadza się wodę do wielu części [parku], nawadnia się je, więc każde miejsce równiny porastają gęste zagajniki wysokich drzew, gdzie mnóstwo ludzi spędza czas w okresie lata, [gdzie] gnieździ się mnóstwo ptaków najróżniejszych gatunków, które wyróżniają się barwą upierzenia i dostarczają śpiewem wiele przyjemności. [Są] tam też rozmaite ogrody i wiele łąk z niezwykle cennymi ziołami i kwiatami, tak że przez wzgląd na boski wygląd [okolica ta] wydaje się godna miejscowych bogów. (3) Są [tam] również wyjątkowo urodzajne palmy z ogromnymi pniami oraz wiele orzechowców, których owoce zapewniają mieszkańcom mnóstwo najobfitszego pożywienia. Poza nimi są liczne winnice wszelkiego rodzaju, które rozpina się na wysokości

πολλαὶ καὶ παντοδαπαί, αἱ πρὸς ὕψος ἀνηγμέναι καὶ διαπεπλεγμέναι ποικίλως τὴν πρόσωψιν ἠδεῖαν ἐποιοῦν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ὥρας ἐτοιμοτάτην παρεῖχοντο.

44. Ὁ δὲ ναὸς ὑπῆρχεν ἀξιόλογος ἐκ λίθου λευκοῦ, τὸ μήκος ἔχων δυεῖν πλέθρων, τὸ δὲ πλάτος ἀνάλογον τῷ μήκει· κίοσι δὲ μεγάλοις καὶ παχέσιν ὑπῆρειστο καὶ γλυφαῖς φιλοτέχνους διειλημμένους· ἀγάλματά τε τῶν θεῶν ἀξιολογώτατα, τῇ τέχνῃ διάφορα καὶ τοῖς βάρεσι θαυμαζόμενα. (2) κύκλῳ δὲ τοῦ ναοῦ τὰς οἰκίας εἶχον οἱ θεραπεύοντες τοὺς θεοὺς ἱερεῖς, δι' ὧν ἅπαντα τὰ περὶ τὸ τέμενος διωκεῖτο. ἀπὸ δὲ τοῦ ναοῦ δρόμος κατεσκευάστο, τὸ μὲν μήκος σταδίων τεττάρων, (3) τὸ δὲ πλάτος πλέθρου. παρὰ δὲ τὴν πλευρὰν ἐκατέραν τοῦ δρόμου χαλκεῖα μεγάλα κεῖται, τὰς βάσεις ἔχοντα τετραγώνους· ἐπ' ἐσχάτῳ δὲ τοῦ δρόμου τὰς πηγὰς ἔχει λάβρως ἐκχεομένας ὁ προειρημένος ποταμός. ἔστι δὲ τὸ φερόμενον ρεῦμα τῇ λευκότητι καὶ γλυκύτητι διαφέρον, πρὸς τε τὴν τοῦ σώματος ὑγίειαν πολλὰ συμβαλλόμενον τοῖς χρωμένοις· ὀνομάζεται δ' ὁ ποταμὸς οὗτος Ἡλίου ὕδωρ. (4) περιέχει δὲ τὴν πηγὴν ὅλην κρητὶς λιθίνη πολυτελής, διατείνουσα παρ' ἐκατέραν πλευρὰν σταδίου τέτταρας· ἄχρι δὲ τῆς ἐσχάτης κρητὶδος ὁ τόπος οὐκ ἔστι βάσιμος ἀνθρώπῳ πλὴν τῶν ἱερέων. (5) τὸ δ' ὑποκείμενον πεδῖον ἐπὶ σταδίου διακοσίους καθιερωμένον ἔστι τοῖς θεοῖς, καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ προσόδους εἰς τὰς θυσίας ἀναλίσκουσι.

Μετὰ δὲ τὸ προειρημένον πεδῖον ὄρος ἐστὶν ὑψηλόν, καθιερωμένον μὲν θεοῖς, ὀνομαζόμενον δὲ Οὐρανοῦ δίφρος καὶ Τριφύλιος Ὀλυμπος. (6) μυθολογοῦσι γὰρ τὸ παλαιὸν Οὐρανὸν βασιλεύοντα τῆς οἰκουμένης προσηνῶς ἐνδιατρίβειν ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐφορᾶν τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἄστρα, ὕστερον δὲ Τριφύλιον Ὀλυμπὸν κληθῆναι διὰ τὸ τοὺς κατοικοῦντας ὑπάρχειν ἐκ τριῶν ἐθνῶν· ὀνομάζεσθαι δὲ τοὺς μὲν Παγχαίους, τοὺς δ' Ὠκεανίτας, τοὺς δὲ Δῶρους, οὓς ὕστερον ὑπὸ Ἀμμωνος ἐκβληθῆναι. (7) τὸν γὰρ Ἀμμωνά φασι μὴ μόνον φυγαδεῦσαι τοῦτο τὸ ἔθνος, ἀλλὰ καὶ τὰς πόλεις αὐτῶν ἄρδην ἀνελεῖν, καὶ κατασκάψαι τὴν τε Δῶραν καὶ Ἀστερουσίαν. θυσίαν τε κατ' ἐνιαυτὸν ἐν τούτῳ τῷ ὄρει ποιεῖν τοὺς ἱερεῖς μετὰ πολλῆς τῆς ἀγνείας.

45. Μετὰ δὲ τὸ ὄρος τοῦτο καὶ κατὰ τὴν ἄλλην Παγχαϊτίν χώραν ὑπάρχειν φασι ζῶων παντοδαπῶν πλῆθος· ἔχειν γὰρ αὐτὴν ἐλέφαντάς τε πολλοὺς καὶ λέοντας καὶ παρδάλεις καὶ δορκάδας καὶ ἄλλα θηρία πλείω διάφορα ταῖς τε προσόψεσι καὶ ταῖς ἀλκαῖς θαυμαστά. (2) ἔχει δὲ ἡ νῆσος αὕτη καὶ πόλεις τρεῖς ἀξιολόγους, Ὑρακίαν καὶ Δαλίδα καὶ Ὠκεανίδα. τὴν δὲ χώραν ὅλην εἶναι καρποφόρον, καὶ μάλιστα οἶνων παντοδαπῶν ἔχειν πλῆθος. (3) εἶναι δὲ τοὺς ἄνδρας πολεμικοὺς καὶ ἄρμασι χρῆσθαι κατὰ τὰς μάχας ἀρχαϊκῶς.

Τὴν δ' ὅλην πολιτείαν ἔχουσι τριμερῇ, καὶ πρῶτον ὑπάρχει μέρος παρ' αὐτοῖς τὸ τῶν ἱερέων, προσκειμένων αὐτοῖς τῶν τεχνιτῶν, δευτέρα δὲ μερὶς ὑπάρχει τῶν γεωργῶν, τρίτη δὲ τῶν στρατιωτῶν, προστιθεμένων τῶν νομέων. (4) οἱ μὲν οὖν ἱερεῖς τῶν ἀπάντων ἦσαν ἡγεμόνες, τὰς τε τῶν ἀμφισβητήσεων κρίσεις ποιούμενοι καὶ τῶν ἄλλων τῶν δημοσίου πραττομένων κύριοι· οἱ δὲ γεωργοὶ τὴν

i rozmaicie przeplata, więc stanowią przemiły widok i dostarczają niezawodnej przyjemności kosztowania dojrzałych owoców.

44. Świątynia jest wspaniała: została [zbudowana] z białego kamienia, ma długość 2 pletrów²¹⁶, a szerokość równą długości; wspierała się na wielkich, grubych kolumnach zdobiona w odstępach kunsztownymi rzeźbami: przepięknymi posągami bogów, wyjątkowymi pod względem sztuki wykonania i podziwianymi [z powodu ich] ciężaru. (2) Wkoło świątyni domy mieli służący bogu kapłani, którzy gospodarowali całym otoczeniem sanktuarium. Od świątyni poprowadzono drogę o długości 4 stadiów²¹⁷ i szerokości pletra²¹⁸. (3) Po obu stronach drogi umieszczono wielkie spiżowe kotły, osadzone na czworokątnych bazach. Na końcu drogi wspomniana wcześniej rzeka ma rozlewające się gwałtownie źródła. Płynący strumień odznacza się czystością i słodyczą [wody] i w znacznym stopniu wspomaga fizyczne zdrowie korzystających [z niej ludzi]; rzeka ta nazywa się *Wodą Heliosa*. (4) Całe źródło otacza kosztowne, kamienne ocembrowanie, które rozciąga się po każdej stronie na 4 stadiony²¹⁹, aż do ostatniego stopnia ocembrowania miejsce to nie jest dostępne [dla nikogo] poza kapłanami. (5) Leżąca poniżej równina została poświęcona bogom na odległość 200 stadiów²²⁰, a dochody z niej przeznacza się na ofiary.

Za wspomnianą wyżej równiną stoi wysoka góra poświęcona bogom i nazywana *Tronem Uranosa* oraz *Trifylijskim Olimpem*. (6) Mity bowiem mówią, że kiedy w dawnych czasach nad światem panował Uranos, z przyjemnością spędzał czas w tym miejscu i z wysokiego szczytu oglądał niebo i gwiazdy na nim. Później zaś [górze] nazwano *Trifylijskim Olimpem*, ponieważ mieszkańcy [wyspy] pochodzą z trzech plemion: jedni nazywają się Panchajami, drudzy Oceanitami, pozostali Doiami, którzy później zostali wygnani przez Amona. (7) Amon bowiem, jak powiadają, nie tylko wypędził ten lud, ale także zrównał z ziemią ich miasta, zburzył doszczętnie Doię i Asteruzję. Co roku na górze tej kapłani z wielką pobożnością sprawują ofiarę.

45. Za górą tą, w innej [części] krainy Panchaitis żyje podobno mnóstwo różnych zwierząt; ziemia ta bowiem żywi wiele słoni, lwów, lampartów, antylop i jeszcze więcej innych, niezwykłych z wyglądu i zadziwiających [swą] siłą stworzeń. Wyspa ta posiada także trzy wspaniałe miasta: Hyrakię, Dalis i Okeanis. Cała kraina jest [bardzo] urodzajna i ma wyjątkowo dużą ilość przeróżnych win. (3) Mężczyźni natomiast są wojowniczy i starożytnym sposobem używają w bitwach rydwanów.

Całe społeczeństwo dzieli się na trzy klasy: pierwszą klasę tworzą u nich kapłani i dołączeni do nich rzemieślnicy, drugą klasę tworzą rolnicy, trzecią żołnierze i dołączeni do nich pasterze. (4) Kapłani przewodzą we wszystkim, sprawują sądy w spornych sprawach i [są] ostatecznym autorytetem w innych [czynnościach] wykonywanych publicznie. Rolnicy natomiast uprawiają ziemię i oddają

γῆν ἐργαζόμενοι τοὺς καρποὺς ἀναφέρουσιν εἰς τὸ κοινόν, καὶ ὅστις ἂν αὐτῶν δοκῇ μάλιστα γεγεωργηκέναι, λαμβάνει γέρας ἐξαίρετον ἐν τῇ διαιρέσει τῶν καρπῶν, κριθεὶς ὑπὸ τῶν ἱερέων ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεῦτερος καὶ οἱ λοιποὶ μέχρι δέκα, (5) προτροπῆς ἕνεκα τῶν ἄλλων. παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ οἱ νομεῖς τὰ τε ἱερεῖα καὶ ἄλλα παραδιδόασιν εἰς τὸ δημόσιον, τὰ μὲν ἀριθμῶ, τὰ δὲ σταθμῶ, μετὰ πάσης ἀκριβείας. καθόλου γὰρ οὐδὲν ἐστὶν ἰδίᾳ κτήσασθαι πλὴν οἰκίας καὶ κήπου, πάντα δὲ τὰ γεννήματα καὶ τὰς προσόδους οἱ ἱερεῖς παραλαμβάνοντες τὸ ἐπιβάλλον ἐκάστῳ δικαίως ἀπονέμουσι, τοῖς δ' ἱερεῦσι μόνοις δίδονται διπλάσιον. (6) Χρῶνται δ' ἐσθῆσι μὲν μαλακαῖς διὰ τὸ παρ' αὐτοῖς πρόβατα ὑπάρχειν δι-αφέροντα τῶν ἄλλων διὰ τὴν μαλακότητα· φοροῦσι δὲ καὶ κόσμον χρυσοῦν οὐ μόνον αἱ γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες, περὶ μὲν τοὺς τραχήλους ἔχοντες στρεπτοὺς κύκλους, περὶ δὲ τὰς χεῖρας ψέλια, ἐκ δὲ τῶν ὠτων παραπλησίως τοῖς Πέρσαις ἐξηρημένους κρίκους. ὑποδέσσει δὲ κοιναῖς χρῶνται καὶ τοῖς χρώμασι πεποι-κιλμέναις περιττότερον.

46. Οἱ δὲ στρατιῶται λαμβάνοντες τὰς μεμερισμένας συντάξεις φυλάττουσι τὴν χώ-ραν, διειληφότες ὀχυρώμασι καὶ παρεμβολαῖς· ἔστι γάρ τι μέρος τῆς χώρας ἔχον ληστήρια θρασέων καὶ παρανόμων ἀνθρώπων, οἱ τοὺς γεωργοὺς ἐνεδρεῦοντες πολεμοῦσι τούτους. (2) αὐτοὶ δ' οἱ ἱερεῖς πολὺ τῶν ἄλλων ὑπερέχουσι τρυφῇ καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς ἐν τῷ βίῳ καθαριότησι καὶ πολυτελείαις· στολὰς μὲν γὰρ ἔχουσι λινᾶς, τῇ λεπτότητι καὶ μαλακότητι διαφόρους, ποτὲ δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν μαλακω-τάτων ἐρίων κατεσκευασμένας ἐσθῆτας φοροῦσι· πρὸς δὲ τούτοις μίτρας ἔχουσι χρυσοῦφεις· τὴν δ' ὑπόδεσιν ἔχουσι σανδάλια ποικίλα φιλοτέχνως εἰργασμένα· χρυσοφοροῦσι δ' ὁμοίως ταῖς γυναῖξι πλὴν τῶν ἐνωτίων. προσεδρεύουσι δὲ μάλιστα ταῖς τῶν θεῶν θεραπείαις καὶ τοῖς περὶ τούτων ὕμνοις τε καὶ ἐγκωμίοις, μετ' ὧδῆς τὰς πράξεις αὐτῶν καὶ τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας διαπορευόμε-νοι. (3) μυθολογοῦσι δ' οἱ ἱερεῖς τὸ γένος αὐτοῖς ἐκ Κρήτης ὑπάρχειν, ὑπὸ Διὸς ἡγμένοις εἰς τὴν Παγχαίαν, ὅτε κατ' ἀνθρώπους ὦν ἐβασίλευε τῆς οἰκουμένης· καὶ τούτων σημεῖα φέρουσι τῆς διαλέκτου, δεικνύντες τὰ πολλὰ διαμένειν παρ' αὐτοῖς Κρητικῶς ὀνομαζόμενα· τὴν τε πρὸς αὐτοὺς οἰκειότητα καὶ φιланθρωπί-αν ἐκ προγόνων παρειληφέναι, τῆς φήμης ταύτης τοῖς ἐκγόνοις παραδιδομένης ἀεὶ. ἐδείκνυνον δὲ καὶ ἀναγραφὰς τούτων, ἃς ἔφασαν τὸν Δία πεποιῆσθαι καθ' ὃν καιρὸν ἔτι κατ' ἀνθρώπους ὦν ἰδρύσατο τὸ ἱερόν. (4) ἔχει δ' ἡ χώρα μέταλλα δαμνιῇ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου καὶ χαλκοῦ καὶ καττιτέ-ρου καὶ σιδήρου· καὶ τούτων οὐδὲν ἔστιν ἐξενεγκεῖν ἐκ τῆς νήσου, τοῖς δ' ἱερεῦσιν οὐδ' ἐξελθεῖν τὸ παράπαν ἐκ τῆς καθιερωμένης χώρας· τὸν δ' ἐξελθόντα ἐξουσίαν ἔχει ὁ περιτυχὼν ἀποκτεῖναι. (5) ἀναθήματα δὲ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ πολλὰ καὶ μεγά-λα τοῖς θεοῖς ἀνάκειται, σεσωρευκότος τοῦ χρόνου τὸ πλῆθος τῶν καθιερωμένων ἀναθημάτων. (6) τὰ τε θυρώματα τοῦ ναοῦ θαυμαστὰς ἔχει τὰς κατασκευὰς ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, ἔτι δὲ θύας δεδημιουργημένας. ἡ δὲ κλίνη τοῦ θεοῦ τὸ μὲν μήκος ὑπάρχει πηχῶν ἕξ, τὸ δὲ πλάτος τεττάρων, χρυσῇ δ' ὅλη καὶ τῇ κατὰ μέρος ἐργασίᾳ φιλοτέχνως κατεσκευασμένη. (7) παραπλήσιος δὲ καὶ ἡ τράπεζα τοῦ

plony do wspólnego [użytku], a jeśli okaże się, że któryś gospodarzył najlepiej, dostępuje znakomitego przywileju podczas podziału plonów: kapłani wyznaczają [mu miejsce] jako pierwszemu, drugiemu i tak dalej aż do dziesięciu innym dla zachęty. (5) Bardzo podobnie do nich [jest] także z pasterzami, którzy przekazują [zwierzęta] ofiarne i inne na [użytek] publiczny, jedne według liczby, inne według wagi, z pełną dokładnością. Powszechnie bowiem nie wolno posiadać na własność [czegokolwiek] poza domem i ogrodem, wszystkie płody i dochody odbierają kapłani i sprawiedliwie wydzielają każdemu należną [mu część], a jedynie kapłanom daje się [przydział] w podwójnej ilości.

(6) Używają [oni] miękkiej odzieży, ponieważ owce u nich wyróżniają się wśród innych miękkością [wełny], noszą także złote ozdoby, i to nie tylko kobiety, lecz również mężczyźni. Wokół szyi noszą plecione naszyjniki, na rękach bransolety, a z uszu – bardzo podobnie do Persów – zwisają [im] kolczyki. Noszą powszechnie [używane] obuwie, tylko nieco bardziej urozmaicone kolorystycznie.

46. Żołnierze przyjmują wyznaczoną zapłatę i strzegą kraju rozdzieleni po warunkach i oddziałach. Jest bowiem pewna część kraju, gdzie [grasują] bandy zuchwałych, wyjętych spod prawa ludzi, którzy zastawiają pułapki na rolników i z nimi wojują. (2) [Co się tyczy] samych kapłanów, przewyższają [oni] bardzo innych wytwornym trybem życia i zbytkami: mają np. lniane szaty, wyjątkowo delikatne i miękkie, a czasami noszą szaty wykonane z najdelikatniejszej wełny; do tego przetykane złotem nakrycia głowy. Jako obuwia używają kolorowych, kunsztownie wykonanych sandałów, a poza kolczykami noszą złote ozdoby podobnie do kobiet. Zajmują się przede wszystkim służbą bożą, związanymi z nią hymnami i pieśniami pochwalnymi, w pieśni wyliczają dzieła [bogów] oraz ich zasługi względem ludzi. (3) Kapłani opowiadają w mitach, że ich ród pochodzi z Krety, [i że] zostali sprowadzeni na Panchaję przez Zeusa, kiedy jeszcze przebywał wśród ludzi i rządził nad światem. Dowodzą tego [na podstawie] śladów w języku i pokazują, że wiele [rzeczy] przetrwało u nich pod kreteńską nazwą; przyjaźń i życzliwość do nich²²¹ przejęli od przodków, bo wieść [o tym] przekazuje się ciągle [z pokolenia] na pokolenie. [Na dowód] tego wskazują także inskrypcje, które – jak mówią – wykonał dla siebie Zeus w czasie, kiedy przebywając jeszcze wśród ludzi wznosił tę świątynię.

(4) Kraj ten posiada bogate kopalnie złota, srebra, miedzi, cyny i żelaza, żadnego z nich nie wolno wywozić z wyspy, a kapłanom [nie wolno] nawet wychodzić poza teren poświęcony [bogom]; tego, kto przekroczy [tę granicę], ma prawo zabić przypadkowy przechodzień. (5) Liczne i wielkie są wota składane bogom, więc z biegiem czasu zgromadziło się mnóstwo takich poświęconych bogom przedmiotów. (6) Drzwi świątyni posiadają wspaniałe elementy wykonane ze srebra, złota, kości słoniowej oraz drewna cytrusowego. Łoże bóstwa o długości sześciu łokci²²², a szerokość czterech²²³, całe wykonane ze złota, ma kunsztownie opracowane detale. (7) W pobliżu stoi także stół bóstwa, który pod względem

θεοῦ καὶ τῷ μεγέθει καὶ τῇ λοιπῇ πολυτελείᾳ παράκειται πλησίον τῆς κλίνης. κατὰ μέσσην δὲ τὴν κλίνην ἔστηκε στήλη χρυσῇ μεγάλῃ, γράμματα ἔχουσα τὰ παρ' Αἰγυπτίοις ἱερὰ καλούμενα, δι' ὧν ἦσαν αἱ πράξεις Οὐρανοῦ τε καὶ Διὸς ἀναγεγραμμέναι, καὶ μετὰ ταύτας αἱ Ἀρτέμιδος καὶ Ἀπόλλωνος ὑφ' Ἑρμοῦ προσαναγεγραμμέναι.

Περὶ μὲν οὖν τῶν κατ' ἀντικρὺ τῆς Ἀραβίας ἐν ὠκεανῷ νήσων ἀρκεσθησόμεθα τοῖς ῥηθεῖσι.

47. Περὶ δὲ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος κειμένων νῦν διεξιμέν, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς Σαμοθράκης ποιησάμενοι. ταύτην γὰρ τὴν νῆσον ἔνιοι μὲν φασι τὸ παλαιὸν Σάμον ὀνομασθῆναι, τῆς δὲ νῦν Σάμου κτισθείσης διὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἀπὸ τῆς παρακειμένης τῇ παλαιᾷ Σάμῳ Θράκης Σαμοθράκην ὀνομασθῆναι. (2) ὥκησαν δ' αὐτὴν αὐτόχθονες ἄνθρωποι· διὸ καὶ περὶ τῶν πρώτων γενομένων παρ' αὐτοῖς ἀνθρώπων καὶ ἡγεμόνων οὐδεὶς παραδέδοται λόγος. ἔνιοι δὲ φασι τὸ παλαιὸν Σαόννησον καλουμένην διὰ τοὺς ἀποικισθέντας ἐκ τε Σάμου καὶ Θράκης Σαμοθράκην ὀνομασθῆναι. (3) ἐσχήκασιν δὲ παλαιὰν ἰδίαν διάλεκτον οἱ αὐτόχθονες, ἧς πολλὰ ἐν ταῖς θυσίαις μέχρι τοῦ νῦν τηρεῖται. οἱ δὲ Σαμόθρακες ἱστοροῦσι πρὸ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις γενομένων κατακλισμῶν ἕτερον ἐκεῖ μέγαν γενέσθαι, τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὰς Κυανέας στόματος ῥαγέντος, μετὰ δὲ ταῦτα τοῦ Ἑλλησπόντου. (4) τὸ γὰρ ἐν τῷ Πόντῳ πέλαγος λίμνης ἔχον τάξιν μέχρι τοσούτου πεπληρῶσθαι διὰ τῶν εἰσρεόντων ποταμῶν, μέχρι οὗτου διὰ τὸ πλῆθος παρεκχυθὲν τὸ ῥεῦμα λάβρως ἐξέπεσεν εἰς τὸν Ἑλλησποντον καὶ πολλὴν μὲν τῆς Ἀσίας τῆς παρὰ θάλατταν ἐπέκλυσεν, οὐκ ὀλίγην δὲ καὶ τῆς ἐπιπέδου γῆς ἐν τῇ Σαμοθράκῃ θάλατταν ἐποίησε· καὶ διὰ τοῦτ' ἐν τοῖς μεταγενεστέροις καιροῖς ἐνίοις τῶν ἀλιέων ἀνεσπακέναι τοῖς δικτύοις λίθινα κιονόκρανα, (5) ὥς καὶ πόλεων κατακεκλυσμένων. τοὺς δὲ περιληφθέντας προσαναδραμεῖν εἰς τοὺς ὑψηλοτέρους τῆς νήσου τόπους· τῆς δὲ θαλάττης ἀναβαινούσης αἰετὶ μᾶλλον, εὗξασθαι τοῖς θεοῖς τοῖς ἐγχωρίοις, καὶ διασωθέντας κύκλῳ περὶ ὅλην τὴν νῆσον ὄρους θέσθαι τῆς σωτηρίας, καὶ βομοὺς ἰδρύσασθαι, ἐφ' ὧν μέχρι τοῦ νῦν θύειν· ὥστ' εἶναι φανερόν ὅτι πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ κατόικουν τὴν Σαμοθράκην.

48. Μετὰ δὲ ταῦτα τῶν κατὰ τὴν νῆσον Σάωνα, γενόμενον, ὥς μὲν τινὲς φασιν, ἐκ Διὸς καὶ Νύμφης, ὥς δὲ τινες, ἐξ Ἑρμοῦ καὶ Ῥήνης, συναγαγεῖν τοὺς λαοὺς σποράδην οἰκοῦντας, καὶ νόμους θέμενον αὐτὸν μὲν ἀπὸ τῆς νήσου Σάωνα κληθῆναι, τὸ δὲ πλῆθος εἰς πέντε φυλὰς διανείμεντα τῶν ἰδίων νύων ἐπωνύμους αὐτὰς ποιῆσαι. (2) οὕτω δ' αὐτῶν πολιτευομένων λέγουσι παρ' αὐτοῖς τοὺς ἐκ Διὸς καὶ μιᾶς τῶν Ἀτλαντίδων Ἠλέκτρας γενέσθαι Δάρδανόν τε καὶ Ἰασίωνα καὶ Ἀρμονίαν. (3) ὧν τὸν μὲν Δάρδανον μεγαλεπίβολον γενόμενον, καὶ πρῶτον εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ σχεδίας διαπεραιωθέντα, τὸ μὲν πρῶτον κτίσαι Δάρδανον πόλιν καὶ τὸ βασιλείον τὸ περὶ τὴν ὕστερον κληθεῖσαν Τροίαν συστήσασθαι καὶ τοὺς λαοὺς ἀφ' ἑαυτοῦ Δαρδάνους ὀνομάσαι. ἐπάρξαι δ' αὐτόν φασι καὶ πολλῶν ἐθνῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, καὶ τοὺς ὑπὲρ Θράκης Δαρδάνους κατοικίσαι. (4) τὸν δὲ Δία βουλευθέντα καὶ

wielkości i wszelkiego innego bogactwa dorównuje łożu. Pośrodku łoża ustawiono wielką złotą płytę z pismem nazywanym u Egipcjan *świętym*²²⁴, w którym zostały spisane czyny Uranosa i Zeusa, a po nich Artemidy i Apollona, dopisane przez Hermesa²²⁵.

Na temat zatem wysp, [leżących] na oceanie naprzeciw Arabii, zadowolimy się tym, co powiedziano.

47. Teraz zaś opowiemy²²⁶ o [wyspach] leżących koło Hellady i na Morzu Egejskim, rozpoczynając od Samotrake²²⁷. Wyspa ta bowiem – jak mówią niektórzy – nazywała się niegdyś Samos, a kiedy zasiedlono dzisiejsze Samos²²⁸, ze względu na podobieństwo nazwy dawne Samos od leżącej w jej pobliżu Tracji nazwano Samotrake. Ludzie zamieszkujący ją byli autochtonami i dlatego na temat pierwszych, którzy się tam urodzili, i władców nie przekazano żadnej opowieści. Niektórzy jeszcze powiadają, że [wyspę tę], zwaną dawniej Saonnesos, od ludzi przesiedlonych z Samos i Tracji nazwano Samotraka²²⁹. Autochtoni posługiwali się bardzo starym, własnym językiem, z którego wiele [słów] zachowało się do teraz w obrzędach²³⁰. Mieszkańcy Samotraki opowiadają historie, w których przed potopami, do których doszło u innych [ludów], zdarzyła się tam inna wielka [woda], ponieważ najpierw rozstał się kanał przy [Skałach] Kyanejskich²³¹, a potem Hellespont. (4) Morze [zwane] Pontem²³² miało postać jeziora i tak długo napępniało się [wodą z] uchodzących [do niego] rzek, aż [z jej] nadmiaru przelany strumień gwałtownie wdarł się do Hellespontu i zalał nadmorską [część] Azji, a niemały [obszar] równinnej ziemi na Samotrace zamienił w morze. Dlatego też w późniejszych czasach niektórzy rybacy wylawiali w sieciach kamienne kapitele kolumn, tak jakby zatopieniu uległy [tam] miasta. Natomiast osaczeni [przez potop] ludzie uciekli w wyżej położone miejsca wyspy, a ponieważ poziom morza podnosił się coraz bardziej, wzniesli modły do miejscowych bogów i ocaleni ustawili wokół całej wyspy kamienne [pamiątki] ocalenia, budując ołtarze, na których składają ofiary po dziś dzień. Jest więc oczywiste, że zamieszkiwali Samotrakę przed potopem.

48. Po tych [wydarzeniach] [jeden] z [mieszkańców] wyspy, Saon, urodzony – jak mówią jedni – ze [związku] Zeusa i Nymfe, a – jak inni – ze [związku] Hermesa i Rene, zjednoczył ludy mieszkające w rozproszeniu, nadał [im] prawa i sam od wyspy został nazwany Saonem, podzielił lud na pięć szczepów i nadał im imiona swoich synów. (2) Gdy oni tym sposobem sprawowali rządy, podobno ze [związku] Zeusa i Elektry²³³, jednej z Atlantyd²³⁴, urodzili się u nich Dardanos²³⁵, Jazjon i Harmonia. (3) Spośród nich Dardanos podjął się wielkiego zadania i pierwszy przeprawił się na tratwie do Azji. Najpierw zbudował miasto Dardanos i założył królestwo²³⁶ wokół [miasta] nazwanego później Troją. Powiadają, że rozszerzył on panowanie na wiele plemion w Azji, a Dardanów, [którzy mieszkają] ponad Tracją, wysłał [tam] jako osadników. (4) Ponieważ Zeus pragnął, by i drugi

τὸν ἕτερον τῶν υἱῶν τιμῆς τυχεῖν, παραδείξει αὐτῷ τὴν τῶν μυστηρίων τελετὴν, πάλαι μὲν οὖσαν ἐν τῷ νήσῳ, τότε δὲ πως παραδοθεῖσαν, ὧν οὐ θέμις ἀκοῦσαι πλὴν τῶν μεμνημένων. δοκεῖ δ' οὗτος πρῶτος ξένους μυῆσαι καὶ τὴν τελετὴν διὰ τοῦτο ἑνδοξον ποιῆσαι. (5) μετὰ δὲ ταῦτα Κάδμον τὸν Ἀγήνορος κατὰ ζήτησιν τῆς Εὐρώπης ἀφικέσθαι πρὸς αὐτοῦς, καὶ τῆς τελετῆς μετασχόντα γῆμαι τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἰασίωνος Ἀρμονίαν, οὐ καθάπερ Ἕλληνες μυθολογοῦσι, τὴν Ἄρεος.

49. Τὸν δὲ γάμον τοῦτον πρῶτον δαῖσαι θεοὺς, καὶ Διμήτραν μὲν Ἰασίωνος ἐρασθεῖσαν τὸν καρπὸν τοῦ σίτου δωρήσασθαι, Ἑρμῆν δὲ λύραν, Ἀθηνᾶν δὲ τὸν διαβεβημένον ὄρμον καὶ πέπλον καὶ αὐλούς, Ἥλεκτραν δὲ τὰ τῆς μεγάλης καλουμένης μητρὸς τῶν θεῶν ἱερὰ μετὰ κυμβάλων καὶ τυμπάνων καὶ τῶν ὀργιαζόντων· καὶ Απόλλωνα μὲν κιθαρίσαι, τὰς δὲ Μούσας αὐλῆσαι, τοὺς δ' ἄλλους θεοὺς εὐφημοῦντας συναυξῆσαι τὸν γάμον. (2) μετὰ δὲ ταῦτα τὸν μὲν Κάδμον κατὰ τὸν παραδεδομένον χρησμόν κτίσαι Θήβας τὰς ἐν Βοιωτίᾳ φασί, τὸν δ' Ἰασίωνα γήμαντα Κυβέλην γεννῆσαι Κορύβαντα. Ἰασίωνος δὲ εἰς θεοὺς μεταστάντος, Δάρδανον καὶ Κυβέλην καὶ Κορύβαντα μετακομίσαι εἰς τὴν Ἀσίαν τὰ τῆς μητρὸς τῶν θεῶν ἱερὰ καὶ συναπᾶραι εἰς Φρυγίαν. (3) καὶ τὴν μὲν Κυβέλην Ὀλύμπῳ τῷ πρώτῳ συνοικήσασαν γεννῆσαι Ἀλκὴν, καὶ τὴν θεὰν Κυβέλην ἀφ' ἑαυτῆς ὀνομάσαι· τὸν δὲ Κορύβαντα τοὺς ἐπὶ τοῖς τῆς μητρὸς ἱεροῖς ἐνθουσιάσαντας ἀφ' ἑαυτοῦ Κορύβαντας προσαγορεῦσαι, (4) γῆμαι δὲ Θήβην τὴν Κίλικος θυγατέρα. ὁμοίως δὲ τοὺς αὐλοὺς εἰς Φρυγίαν ἐντεῦθεν μετενεχθῆναι, καὶ τὴν λύραν τὴν Ἑρμοῦ εἰς Λυρνησσόν, ἣν Ἀχιλλέα ὕστερον ἐκπορθήσαντα λαβεῖν. ἐξ Ἰασίωνος δὲ καὶ Διμήτρος Πλοῦτον γενέσθαι φασὶν οἱ μῦθοι, τὸ δ' ἀληθές, τὸν τοῦ σίτου πλοῦτον, δωρηθέντα ἐν τῷ τῆς Ἀρμονίας γάμῳ διὰ τὴν συνουσίαν τοῦ Ἰασίωνος. (5) καὶ τὰ μὲν κατὰ μέρος τῆς τελετῆς ἐν ἀπορρήτοις τηρούμενα μόνοις παραδίδονται τοῖς μυηθεῖσι· διαβεβόηται δ' ἡ τούτων τῶν θεῶν ἐπιφάνεια καὶ παράδοξος ἐν τοῖς κινδύνοις βοήθεια τοῖς ἐπικαλεσαμένοις τῶν μυηθέντων. (6) γίνεσθαι δὲ φασὶ καὶ εὐσεβεστέρους καὶ δικαιότερους καὶ κατὰ πᾶν βελτίονας ἑαυτῶν τοὺς τῶν μυστηρίων κοινωνήσαντας. διὸ καὶ τῶν ἀρχαίων ἡρώων τε καὶ ἡμιθέων τοὺς ἐπιφανεστάτους πεφίλοτιμῆσθαι μεταλαβεῖν τῆς τελετῆς· καὶ γὰρ Ἰάσωνα καὶ Διοσκόρους, ἔτι δ' Ἡρακλέα καὶ Ὀρφέα, μυηθέντας ἐπιτυχεῖν ἐν ἀπάσαις ταῖς στρατείαις διὰ τὴν τῶν θεῶν τούτων ἐπιφάνειαν.

50. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῆς Σαμοθράκης διήλθομεν, ἀκολούθως καὶ περὶ τῆς Νάξου διέξιμεν. αὕτη γὰρ ἡ νῆσος τὸ μὲν πρῶτον προσηγορεύετο Στρογγύλη, ὥκησαν δ' αὐτὴν πρῶτοι Θρᾷκες διὰ τινος τοιαύτης αἰτίας. (2) μυθολογοῦνται Βορέου γενέσθαι παῖδες Βούτης καὶ Λυκούργος οὐχ ὁμομήτριοι· τὸν δὲ Βούτην ὄντα νεώτερον ἐπιβουλεῦσαι τὰδελφῶ, καὶ καταφανῆ γενόμενον ἕτερον μὲν μηδὲν παθεῖν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου, πρόσταγμα δὲ λαβεῖν ὅπως μετὰ τῶν συνεπιβουλευσάντων λαβὼν πλοῖα ζητῇ χώραν ἑτέραν εἰς κατοίκησιν. (3) διόπερ τὸν Βούτην μετὰ τῶν συνεγκαλουμένων Θρακῶν ἐκπλεύσαντα καὶ διὰ τῶν Κυκλάδων νήσων κομιζόμενον

z synów dostąpił [podobnego] zaszczytu, wyznaczył mu prowadzenie obrządku misteriiów²³⁷, który dawno już istniał na wyspie, wtedy jednak przekazano, czego nie wolno słuchać [nikomu] poza wtajemniczonymi. Zdaje się, że to on był pierwszym, który wtajemniczył w obrzędy obcych i tym sposobem przyczynił się do pomnożenia ich sławy. (5) Później Kadmos²³⁸, syn Agenora, przybył do nich podczas poszukiwań Europy, wziął udział w obrzędach i poślubił Harmonię, [która była] córką Jazjona, a nie – jak głoszą w mitach Grecy – córką Aresa.

49. Było to pierwsze wesele wyprawione przez bogów. Demeter, zakochana w Jazjonie²³⁹, podarowała ziarno zboża, Hermes – lirę, Atena – znany powszechnie naszyjnik, płaszcz i fujarkę, Elektra – święte obrzędy [bogini] zwanej Wielką Matką bogów wraz z cymbałami, bębnami oraz rytualnymi przedmiotami; Apollon przygrywał na kitarze, Muzy na fletach, a inni bogowie uświetniali wesele wznosząc okrzyki radości. Później, jak powiadają, Kadmos, [idąc] za przekazaną [mu] wyrocznią, założył Teby w Beocji, a Jazjon poślubiwszy Kybele spłodził Korybasa. Kiedy Jazjon przeniósł się pomiędzy bogów, Dardanos, Kybele i Korybas zanieśli do Azji święte obrzędy Matki bogów i powędrowali razem do Frygii. Kybele związała się najpierw z Olimposem, urodziła Alke i boginię tę nazwała od siebie Kybele. Korybas [ludziom] ulegającym boskiej ekstazie podczas świętych obrzędów matki nadał od siebie miano Korybantów, poślubił zaś Thebe, córkę Kiliksa. (4) Podobną drogą trafiły stamtąd do Frygii puszczalki, a lira Hermesa do Lyrnessos²⁴⁰, skąd zabrał ją później Achilles po zniszczeniu [miasta]. Ze [związku] Jazjona i Demeter urodził się Plutos-Bogactwo, mówią mity, a tak naprawdę bogactwo zboża, podarowane na weselu Harmonii przez wzgląd na związek łączący [Demeter] z Jazjonem. (5) Szczegóły obrzędów utrzymuje się w tajemnicy i przekazuje jedynie wtajemniczonym; szeroką sławę zyskało objawienie się tych bogów oraz niezwykła pomoc w niebezpieczeństwach, [udzielana] wołającym o nią uczestnikom misteriiów. (6) Podobno ci, co biorą udział w misteriach stają się pobożniejsi, sprawiedliwsi i całkowicie zmieniają się na lepsze. Dlatego najznakomitsi spośród starożytnych herosów i półbogów uczestnictwo w obrzędach poczytywali sobie za zaszczyt, bo np. Jazonowi i Dioskurom oraz Heraklesowi i Orfeuszowi po wtajemniczeniu [w misteria] powodziło się we wszystkich wyprawach z powodu objawienia się owych bogów.

50. Skoro omówiliśmy Samotrakę, przejdziemy z kolei do [opowieści] o Naksos²⁴¹. Wyspa ta bowiem nosiła najpierw miano Strongyle – Okrągła, jako pierwsi zamieszkiwali ją Trakowie z następujących podobno przyczyn. Mity mówią, że Boreaszowi²⁴² urodzili się [dwaj] synowie: Butes i Likurg, jednak nie [mieli oni] tej samej matki. Butes był młodszy i spiskował przeciwko bratu, a kiedy to się wydało, niczego innego nie ucierpiał od Likurga, jak [tylko] otrzymał nakaz, by z towarzyszami spisku zabrał statki i szukał innej ziemi do osiedlenia. (3) Dlatego Butes odpłynął razem ze związanymi z nim Trakami, przepłynął między

κατασχεῖν τὴν Στρογγύλην νῆσον, καὶ ἐν ταύτῃ κατοικοῦντα λήζεσθαι πολλοὺς τῶν παραπλεόντων. σπανίζοντας δὲ γυναικῶν περιπλέοντας ἀρπάζειν ἀπὸ τῆς χώρας γυναῖκας. (4) τῶν μὲν οὖν Κυκλάδων νήσων αἱ μὲν ὀλοσχερῶς ἔρημοι ὑπῆρχον, αἱ δ' ὀλίγοις οἰκούμεναι· διόπερ πορρωτέρω πλευσάντων αὐτῶν, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς Εὐβοίας ἀποκρουσθέντων, τῇ δὲ Θετταλίᾳ προσενεχθέντων, οἱ περὶ τὸν Βούτην ἀποβάντες ἐπὶ τὴν χώραν περιέτυχον ταῖς Διονύσου τροφοῖς περὶ τὸ καλούμενον Δρίος τῷ θεῷ ὀργιαζούσαις ἐν τῇ Φθιώτιδι Ἀχαΐᾳ. (5) ὀρμησάντων δὲ τῶν περὶ τὸν Βούτην, αἱ μὲν ἄλλαι ρίψασαι τὰ ἱερὰ εἰς θάλατταν ἔφυγον, αἱ δ' εἰς ὄρος τὸ καλούμενον Δρίος· κορωνίδα δ' ἀρπαγεῖσαν συναναγκασθῆναι τῷ Βούτῃ συνοικῆσαι. ἐπὶ δὲ τῇ ἀρπαγῇ καὶ τῇ ὕβρει χαλεπῶς φέρουσαν ἐπικαλέσασθαι τὸν Διόνυσον βοηθῆσαι αὐτῇ. τὸν δὲ μανίαν ἐμβαλεῖν τῷ Βούτῃ, καὶ διὰ τοῦτο παρακόψαντα ρῖψαι ἑαυτὸν εἰς τι φρέαρ καὶ τελευτῆσαι. (6) οἱ δ' ἄλλοι Θοῤᾳκες ἐτέρας τινὰς γυναῖκας ἥρπασαν, ἐπιφανεστάτας δὲ τήν τε Ἀλωέως γυναῖκα Ἴφιμέδειαν καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Παγκράτιν· λαβόντες δ' αὐτὰς ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Στρογγύλην. οἱ δὲ Θοῤᾳκες ἀντὶ τοῦ Βούτου κατέστησαν βασιλέα τῆς νήσου Ἀγασσαμενόν, καὶ τὴν Ἀλωέως θυγατέρα Παγκράτιν κάλλει διαφέρουσαν συνώκισαν αὐτῷ. (7) πρὸ γὰρ τῆς τοῦτου αἰρέσεως οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἡγεμόνων Σικελὸς καὶ Ἐκίτορος ὑπὲρ τῆς Παγκράτιδος ἐρίσαντες ἀλλήλους ἀνεῖλον. ὁ δὲ Ἀγασσαμενὸς ὑπαρχὸν ἓνα τῶν φίλων καταστήσας συνώκισεν αὐτῷ τὴν Ἴφιμέδειαν.

51. Ὁ δ' Ἀλωεύς ἐπὶ ζήτησιν τῆς τε γυναικὸς καὶ τῆς θυγατρὸς ἐξέπεμψε τοὺς υἱοὺς Ὡτον καὶ Ἐφιάλτην· οἱ πλεύσαντες εἰς τὴν Στρογγύλην μάχῃ τε ἐνίκησαν τοὺς Θοῤᾳκας καὶ τὴν πόλιν ἐξεπολιόρκησαν. (2) εἴτα ἡ μὲν Παγκράτις ἐτελεύτησεν, οἱ δὲ περὶ τὸν Ὡτον καὶ Ἐφιάλτην ἐπεβάλοντο κατοικεῖν ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἄρχειν τῶν Θοῤᾳκῶν· μετωνόμασαν δὲ καὶ τὴν νῆσον Δίαν. ὕστερον δὲ στασιάσαντες πρὸς ἀλλήλους καὶ μάχην συνάψαντες τῶν τε ἄλλων πολλοὺς ἀπέκτειναν καὶ ἀλλήλους ἀνεῖλον, ὑπὸ δὲ τῶν ἐγχωρίων εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον ὥς ἥρωες ἐτιμήθησαν. (3) οἱ μὲν οὖν Θοῤᾳκες ἐνταῦθα κατοικήσαντες ἔτη πλείω τῶν διακοσίων ἐξέπεσον αὐχμῶν γενομένων ἐκ τῆς νήσου. μετὰ δὲ ταῦτα Κᾶρες ἐκ τῆς νῦν καλουμένης Λατμίας μεταναστάντες ὤκησαν τὴν νῆσον· ὧν βασιλεύσας Νάξος ὁ Πολέμωνος ἀντὶ Δίας Νάξον ἀφ' ἑαυτοῦ προσηγόρευσεν. ἐγένετο δ' ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐπιφανὴς ὁ Νάξος, καὶ ἀπέλιπεν υἱὸν Λεύκιππον· οὗ γενόμενος υἱὸς Σμέρδιος ἐβασίλευσε τῆς νήσου. (4) ἐπὶ δὲ τοῦτου Θησεὺς ἐκ Κρήτης ἀναπλέων μετὰ τῆς Ἀριάδνης ἐπεξενώθη τοῖς ἐν τῇ νήσῳ· καὶ κατὰ τὸν ὕπνον ἰδὼν τὸν Διόνυσον ἀπειλοῦντα αὐτῷ, εἰ μὴ ἀπολείψει τὴν Ἀριάδνην αὐτῷ, φοβηθεὶς κατέλιπε καὶ ἐξέπλευσε. Διόνυσος δὲ νυκτὸς ἀπήγαγε τὴν Ἀριάδνην εἰς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον Δρίος· καὶ ἐν ἄρχῃ μὲν ἠφανίσθη ὁ θεός, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ἡ Ἀριάδνη ἄφαντος ἐγενήθη.

52. Μυθολογοῦσι δὲ Νάξιοι περὶ τοῦ θεοῦ τοῦτου, φάσκοντες παρ' αὐτοῖς τραφῆναι, καὶ διὰ τοῦτο τὴν νῆσον αὐτῷ γεγονέναι προσφιλεστάτην καὶ ὑπὸ τινων Διονυσιαδα καλεῖσθαι. (2) τὸν γὰρ Δία κατὰ τὸν παραδεδομένον μῦθον, τότε κεραυνωθείσης Σεμέλης πρὸ τοῦ τεκεῖν, τὸ βρέφος λαβόντα καὶ ἐρράψαντα εἰς τὸν μηρόν,

Cykladami i wziął w posiadanie wyspę Strongyle; zasiedlił ją i [zaczął] grabić przepływające [w pobliżu] statki. A ponieważ cierpieli na brak żon, pływając po okolicy porywali tam kobiety. (4) Jedne z Wysp Cykladzkich były całkiem bezludne, inne zamieszkałe przez nielicznych, więc tamci pływali na większe odległości i kiedy zostali odparci od Eubei, skierowali się ku Tesalii. Towarzysze Butesa zeszli na ląd i koło tak zwanego Drios napotkali wyznawczynię Dionizosa, które w Achai Ftiotyjskiej²⁴³ odbywały orgiastyczne święto ku czci tego boga. (5) Kiedy towarzysze Butesa rzucili się [na nie], jedne porzuciły święte przedmioty i uciekły do morza, inne na górę zwaną Drios; porwaną Koronis zmuszono, by uległa Butesowi. Ponieważ ciężko zniosła porwanie i [doznana] zniewagę, wezwała Dionizosa, by przyszedł jej z pomocą. Ten zaś zesłał szaleństwo na Butesa, a [on] w obłędzie rzucił się w jakąś studnię i zginął. (6) Pozostali Trakowie zdołali schwycić kilka innych kobiet, z których najznakomitsze to Ifimedeja, żona Aloeusa, i jej córka Pankratis, zabrali je [ze sobą] i odpłynęli na Strongyle. Na miejsce Butesa Trakowie ustanowili królem wyspy Agassamenosa, a Pankratis, niezwyklej urody córkę Aloeusa, oddali mu za żonę, (7) bo przed jego wyborem najznakomitsi z przywódców: Sikelos i Heketoros w kłótni o Pankratis pozabijali się nawzajem. Agassamenos ustanowił namiestnikiem jednego z synów i oddał mu za żonę Ifimedeję.

51. Aloeus natomiast rozesłał na poszukiwanie żony i córki synów Otosa i Efiatesa, którzy popłynęli na Strongyle, pokonali w bitwie Traków i oblężeniem zdobyli miasto. (2) Wtedy zginęła Pankratis, a towarzysze Otosa i Efiatesa postanowili osiedlić się na wyspie i rządzić Trakami; zmienili nazwę wyspy na Dia. Później [bracia] wystąpili przeciwko sobie i stoczyli bitwę, [podczas której], poza tym, że wygubili wielu innych, uśmiercili się nawzajem, rodzimi zaś mieszkańcy czcili ich od tego czasu jak herosów. (3) Trakowie zatem mieszkali tam ponad 200 lat [aż do chwili], gdy nastały susze i musieli opuścić wyspę. Potem Karowie²⁴⁴ z [ziemi] zwanej dziś Latmia²⁴⁵ przenieśli się na wyspę i [ją] zamieszkali; ich władca Naksos, syn Polemona nadał [wyspie] swoje imię Naksos zamiast Dia. Naksos był człowiekiem dobrym i sławnym, zostawił po sobie syna Leukipposa, któremu urodził się syn Smerdis i został władcą wyspy. (4) Za jego panowania przyплыł z Krety Tezeusz z Ariadną i został przyjęty w gościnę u mieszkańców wyspy, a kiedy we śnie zobaczył Dionizosa, który straszył go groźbami, żeby zostawił mu Ariadnę, przerażony porzucił [ją] i odpłynął. Dionizos zaś nocą zabrał Ariadnę na górę zwaną Drios; na początku zniknął bóg, a później przestano widywać także Ariadnę.

52. Naksyjczyacy opowiadają mity o tym bogu, mówią, że chował się u nich, dlatego też wyspa ta jest jego ulubioną i niektórzy nazywają ją *Dionysias*. (2) Według przekazanego [nam] mitu, wtedy, gdy przed urodzeniem dziecka [Zeus] ugodził Semele piorunem, wziął płód i zaszył go w udzie, póki nie nadszedł ostateczny

ὥς ὁ τέλειος τῆς γενέσεως χρόνος ἦλθε, βουλόμενον λαθεῖν τὴν Ἥραν, ἐξελεῖν τὸ βρέφος ἐν τῇ νῦν Νάξῳ, καὶ δοῦναι τρέφειν ταῖς ἐγχωρίοις Νύμφαις Φιλία καὶ Κορωνίδι καὶ Κλείδῃ· κεραυνῶσαι δὲ τὴν Σεμέλῃν πρὸ τοῦ τεκεῖν, ὅπως μὴ ἐκ θνητῆς, ἀλλ' ἐκ δυεῖν ἀθανάτων ὑπάρξας εὐθὺς ἐκ γενετῆς ἀθάνατος ᾗ. (3) διὰ δὲ τὴν εἰς τὸν Διόνυσον εὐεργεσίαν ἐν τῇ τροφῇ τὰς χάριτας ἀπολαβεῖν τοὺς ἐγχωρίους· ἐπιδοῦναι γὰρ τὴν νῆσον εἰς εὐδαιμονίαν, καὶ ναυτικάς τε δυνάμεις ἀξιολόγους συστήσασθαι καὶ ἀπὸ Ξέρξου πρῶτους ἀποστάντας ἀπὸ τοῦ ναυτικοῦ συγκαταναυμαχῆσαι τὸν βάρβαρον, καὶ τῆς ἐν Πλαταιαῖς παρατάξεως οὐκ ἀσήμως μετασχεῖν. εἶναι δὲ καὶ περὶ τὴν τοῦ οἴνου ιδιότητα διάφορόν τι παρ' αὐτοῖς καὶ μὴνῶν τὴν τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν νῆσον οἰκειότητα.

53. Τὴν δὲ νῆσον τὴν Σύμην ὀνομαζομένην, τὸ παλαιὸν ἔρημον οὖσαν, πρῶτοι κατώκησαν οἱ μετὰ Τρίπος ἀφικόμενοι, ὃν ἡγεῖτο Χθόνιος ὁ Ποσειδῶνος καὶ Σύμης, ἀφ' ἧς ἡ νῆσος ἔτυχε ταύτης τῆς προσηγορίας. (2) ὕστερον δ' αὐτῆς ἐβασίλευσε Νιρεὺς ὁ Χαρόπου καὶ Ἀγλαΐας, κάλλει διαφέρων, ὃς καὶ ἐπὶ Τροίαν μετ' Ἀγαμέμνονος ἐστράτευσε, τῆς τε νήσου δυναστεύων καὶ τῆς Κνιδίας μέρους κυριεύων. μετὰ δὲ τοὺς Τρωικοὺς χρόνους κατέσχον τὴν νῆσον Κᾶρες, καθ' ὃν καιρὸν ἐθαλαττοκράτουν. ὕστερον δ' αὐχμῶν γενομένων ἔφυγον ἐκ τῆς νήσου, καὶ κατώκησαν τὸ καλούμενον Οὐράνιον. (3) ἡ δὲ Σύμη διέμεινεν ἔρημος, ἕως ὁ στόλος ὁ Λακεδαιμονίων καὶ Ἀργείων παρέβαλεν εἰς τούτους τοὺς τόπους· ἔπειτα κατάρκισθη πάλιν τόνδε τὸν τρόπον. (4) τῶν μετὰ Ἰππότου τις μετασχὼν τῆς ἀποικίας, ὄνομα Ναῦσος, ἀναλαβὼν τοὺς καθυστερήσαντας τῆς κληροδοσίας, ἔρημον οὖσαν τὴν Σύμην κατώκησε καὶ τισιν ἐτέροις ὕστερον καταπλεύσασιν, ὃν ἦν Εὐδοῦτος ἡγεμὼν, μεταδοὺς τῆς πολιτείας καὶ χώρας κοινῇ τὴν νῆσον κατώκησε. φασὶ δὲ τῆς ἀποικίας ταύτης μετασχεῖν τοὺς τε Κνιδίους καὶ Ῥοδίους.
54. Κάλυδναν δὲ καὶ Νίσυρον τὸ μὲν ἀρχαῖον Κᾶρες κατώκησαν, μετὰ δὲ ταῦτα Θετταλὸς ὁ Ἡρακλέους ἀμφοτέρως τὰς νήσους κατεκτήσατο. διόπερ Ἀντιφός τε καὶ Φεΐδιππος οἱ Κῶν βασιλεῖς στρατεύοντες εἰς Ἴλιον ἦρχον τῶν πλεόντων ἐκ τῶν προειρημένων νήσων. (2) κατὰ δὲ τὸν ἐκ Τροίας ἀπόπλουν τέτταρες τῶν Ἀγαμέμνονος νεῶν ἐξέπεσον περὶ Κάλυδναν, καὶ τοῖς ἐγχωρίοις καταμιγνέτες κατώκησαν. (3) οἱ δὲ τὴν Νίσυρον τὸ παλαιὸν οἰκήσαντες ὑπὸ σεισμῶν διεφθάρησαν· ὕστερον δὲ Κῶοι, καθάπερ τὴν Κάλυδναν, ταύτην κατώκησαν· μετὰ δὲ ταῦτα φθορὰς ἀνθρώπων ἐν τῇ νήσῳ γενομένης οἱ Ῥόδιοι ἐποίκους εἰς αὐτὴν ἀπέστειλαν. (4) Τὴν δὲ Κάρπαθον πρῶτοι μὲν ὥκησαν τῶν μετὰ Μίνῳ τινὲς συστρατευσαμένων, καθ' ὃν χρόνον ἐθαλαττοκράτησε πρῶτος τῶν Ἑλλήνων· ὕστερον δὲ πολλαῖς γενεαῖς Ἰοκλὸς ὁ Δημολέοντος, Ἀργεῖος ὢν τὸ γένος, κατὰ τι λόγιον ἀποικίαν ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κάρπαθον.
55. Τὴν δὲ νῆσον τὴν ὀνομαζομένην Ῥόδον πρῶτοι κατώκησαν οἱ προσαγορευόμενοι Τελχῖνες· οὗτοι δ' ἦσαν υἱοὶ μὲν Θαλάττης, ὡς ὁ μῦθος παραδέδωκε, μυθολογοῦνται

czas narodzenia, a ponieważ chciał ukryć [to] przed Herą, zabrał niemowlę na obecną Naksos i oddał ją miejscowym nimfom: Pili, Koronis i Kleide na wychowanie. Natomiast Semele ugodził piorunem przed urodzeniem dziecka, aby nie ze śmiertelnej, lecz obu nieśmiertelnych [rodziców] poczęte, zaraz od urodzenia było nieśmiertelne. (3) Ze względu na zasługi w wychowaniu Dionizosa mieszkańcy zdobyli sobie jego wdzięczność; wyspa bowiem wzrastała w szczęściu, wystawiała wspaniałe siły morskie, które jako pierwsze odstąpiły od floty Kserksesa²⁴⁶, wspólnie z innymi pobiły na morzu barbarzyńcę²⁴⁷, nie bez znaczenia był także ich udział w bitwie pod Platejami²⁴⁸. Nawet wino ma u nich jakąś szczególną właściwość, co świadczy o życzliwości boga dla tej wyspy.

53. Wyspę nazywaną Syme²⁴⁹ – była ona niegdyś bezludna – zamieszkali jako pierwsi [osadnicy] przybyli wraz z Triopsem; przewodził im Chthionos, syn Posejdona i Syme, od której wyspa otrzymała tę nazwę. (2) Później królem na niej był Nireus²⁵⁰, syn Charopsa i Aglai, [człowiek] wyjątkowej urody, który też wyruszył z Agamemnonem na Troję, władał on wyspą i panował nad częścią Knidii²⁵¹. Po latach wojny trojańskiej wyspą zawładnęli Karowie, którzy w tym okresie zdobyli sobie władzę na morzu. Później, gdy nastały susze, uciekli z wyspy i zamieszkali tak zwane Uranion. Syme pozostała bezludna, dopóki flota Lacedemończyków²⁵² i Argejczyków²⁵³ nie skierowała się w te strony, następnie zamieszkano ją w następujący sposób: (3) Jeden z towarzyszy Hippotesa, imieniem Nausos, uczestniczył w kolonizacji, zabrał [ludzi] spóźnionych na losowanie działek, a ponieważ Syme była bezludna, osiedlił się na niej; kiedy później zawinęli [tam] jacyś inni [osadnicy], których przywódcą był Ksutos, udzielił im prawa obywatelskiego i ziemi i wspólnie [z nimi] zasiedlił wyspę. Podobno członkami tej wyprawy kolonizacyjnej byli Knidyjczycy i Rodyjczycy.
54. Kalydnę²⁵⁴ i Nisyros²⁵⁵ zamieszkiwali pierwotnie Karowie, potem obie wyspy wziął w posiadanie Thettalos, syn Heraklesa. Dlatego Antifos i Feidippos²⁵⁶, królowie Kojczyków, dowodzili [statkami] płynącymi ze wspomnianych wysp, kiedy wyprawili się na Troję. (2) Podczas powrotu spod Troi cztery statki Agamemnona rozbiły się koło Kalydny, [ocaleni] wymieszali się z miejscową ludnością i [tam] zamieszkali. (3) Dawni mieszkańcy Nisyros wyginęli od trzęsień ziemi; później Kojczycy zasiedlili ją, tak jak Kalydnę; potem, gdy na wyspie ubywało²⁵⁷ ludzi, Rodyjczycy wysłali na nią osadników. (4) Karpathos²⁵⁸ jako pierwsi zamieszkali niektórzy z uczestników wojennych wypraw Minosa w okresie, kiedy jako pierwszy spośród Hellenów panował na morzu; wiele pokoleń później syn Demoleona, Jolkos, który był Argejczykiem z pochodzenia, na podstawie pewnej przepowiedni wysłał kolonię na Karpathos.
55. Wyspę²⁵⁹ nazywaną Rodos²⁶⁰ jako pierwsi zamieszkali tak zwani Telchinowie; byli oni synami Thalatte²⁶¹, jak mówi tradycja, według opowieści mitycznych razem

δὲ μετὰ Καφείρας τῆς Ὀκεανοῦ θυγατρὸς ἐκθρέψαι Ποσειδῶνα, ῥέας αὐτοῖς παρακαταθεμένης τὸ βρέφος. (2) γενέσθαι δ' αὐτοὺς καὶ τεχνῶν τινων εὐρετὰς καὶ ἄλλων τῶν χρησίμων εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων εἰσηγητάς. ἀγάλματά τε θεῶν πρῶτοι κατασκευάσαι λέγονται, καὶ τινα τῶν ἀρχαίων ἀφιδρυμάτων ἀπ' ἐκείνων ἐπωνομάσθαι· παρὰ μὲν γὰρ Λινδίοις Ἀπόλλωνα Τελχίνιον προσαγορευθῆναι, παρὰ δὲ Ἰαλυσίοις Ἦραν καὶ Νύμφας Τελχινίας, παρὰ δὲ Καμειρεῦσιν Ἦραν Τελχινίαν. (3) λέγονται δ' οὗτοι καὶ γόητες γεγονέναι καὶ παράγειν ὅτε βούλοιντο νέφη τε καὶ ὄμβρους καὶ χαλάζας, ὁμοίως δὲ καὶ χιόνα ἐφέλκεσθαι· ταῦτα δὲ καθάπερ καὶ τοὺς μάγους ποιεῖν ἱστοροῦσιν. ἀλλάττεσθαι δὲ καὶ τὰς ἰδίας μορφάς, καὶ εἶναι φθονεροὺς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν τεχνῶν.

(4) Ποσειδῶνα δὲ ἀνδρωθέντα ἐρασθῆναι Ἀλίας τῆς τῶν Τελχίνων ἀδελφῆς, καὶ μιχθέντα γεννηῖσαι παῖδας ἕξ μὲν ἄρρενας, μίαν δὲ θυγατέρα Ῥόδον, ἀφ' ἧς τὴν νῆσον ὀνομασθῆναι. (5) γενέσθαι δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐν τοῖς πρὸς ἕω μέρεσι τῆς νήσου τοὺς κληθέντας γίγαντας· ὅτε δὴ καὶ Ζεὺς λέγεται καταπεπολεμηκῶς Τιτᾶνας ἐρασθῆναι μιᾶς τῶν νυμφῶν Ἰμαλίας ὀνομαζομένης, καὶ τρεῖς ἐξ αὐτῆς τεκνῶσαι παῖδας, Σπαρταῖον, Κρόνιον, Κῦτον. (6) κατὰ δὲ τὴν τούτων ἡλικίαν φασὶν Ἀφροδίτην ἐκ Κυθήρων κομιζομένην εἰς Κύπρον καὶ προσορμιζομένην τῇ νήσῳ κωλυθῆναι ὑπὸ τῶν Ποσειδῶνος υἱῶν, ὄντων ὑπερηφάνων καὶ ὑβριστῶν· τῆς δὲ θεοῦ διὰ τὴν ὀργὴν ἐμβαλούσης αὐτοῖς μανίαν, μιγῆναι αὐτοὺς βία τῇ μητρὶ καὶ πολλὰ κακὰ δρᾶν τοὺς ἐγχωρίους. (7) Ποσειδῶνα δὲ τὸ γεγονὸς αἰσθόμενον τοὺς υἱοὺς κρύψαι κατὰ γῆς διὰ τὴν πεπραγμένην αἰσχύνην, οὓς κληθῆναι προσηφούς δαίμονας· Ἀλίαν δὲ ῥίψασαν ἑαυτὴν εἰς τὴν θάλατταν Λευκοθέαν ὀνομασθῆναι καὶ τιμῆς ἀθανάτου τυχεῖν παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις.

56. Χρόνῳ δ' ὕστερον προαισθημένους τοὺς Τελχῖνας τὸν μέλλοντα γίνεσθαι κατακλυσμὸν ἐκλιπεῖν τὴν νῆσον καὶ διασπαρῆναι. Λύκον δ' ἐκ τούτων παραγενόμενον εἰς τὴν Λυκίαν Ἀπόλλωνος Λυκίου ἱερὸν ἰδρύσασθαι παρὰ τὸν Ξάνθον ποταμόν. (2) τοῦ δὲ κατακλυσμοῦ γενομένου τοὺς μὲν ἄλλους διαφθαρῆναι, τῆς δὲ νήσου διὰ τὴν ἐπομβρίαν ἐπιπολασάντων τῶν ὑγρῶν λιμνάσαι τοὺς ἐπιπέδους τόπους, ὀλίγους δ' εἰς τὰ μετέωρα τῆς νήσου συμφυγόντας διασωθῆναι· ἐν οἷς ὑπάρχειν καὶ τοὺς Διὸς παῖδας. (3) Ἥλιον δὲ κατὰ μὲν τὸν μῦθον ἐρασθέντα τῆς Ῥόδου τὴν τε νῆσον ἀπ' αὐτῆς ὀνομάσαι Ῥόδον καὶ τὸ ἐπιπολάζον ὕδωρ ἀφανίσαι· ὁ δ' ἀληθὴς λόγος ὅτι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς σύστασιν τῆς νήσου πηλώδους οὐσῆς ἔτι καὶ μαλακῆς, τὸν ἥλιον ἀναξηράναντα τὴν πολλὴν ὑγρότητα ζωογονῆσαι τὴν γῆν, καὶ γενέσθαι τοὺς κληθέντας ἀπ' αὐτοῦ Ἠλιάδας, ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν, καὶ τοὺς ἄλλους ὁμοίως λαοὺς αὐτόχθονας. (4) ἀκολούθως δὲ τούτοις νομισθῆναι τὴν νῆσον ἱερὰν Ἥλιου καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα γενομένους Ῥοδίους διατελέσαι περὶ τώτερον τῶν ἄλλων θεῶν τιμῶντας τὸν Ἥλιον ὡς ἀρχηγὸν τοῦ γένους αὐτῶν. (5) εἶναι δὲ τοὺς ἑπτὰ υἱοὺς Ὀχιμον, Κέρκαφον, Μάκαρα, Ἀκτίνα, Τενάγην, Τρίοπαν, Κάνδαλον, θυγατέρα δὲ μίαν, Ἠλεκτρυώνην, ἣν ἔτι παρθένον οὖσαν μεταλλάξαι τὸν βίον καὶ τιμῶν τυχεῖν παρὰ Ῥοδίοις ἥρωικῶν. ἀνδρωθεῖσι δὲ τοῖς Ἠλιάδαις εἰπεῖν τὸν Ἥλιον, ὅτι οἵτινες ἂν Ἀθηνᾶ θύσωσι πρῶτοι, παρ' ἑαυτοῖς

z Kafeirą, córką Okeanosa, wychowywali Posejdona, kiedy Rea powierzyła ich opiece niemowlę. (2) Byli oni wynalazcami niektórych sztuk i twórcami różnych rzeczy potrzebnych w życiu ludzi. Jako pierwsi wykonali podobno posągi bogów, a niektóre starożytne posągi otrzymały od nich nazwy, np. u Lindyjczyków Apollon został nazwany Telchińskim, u Jalyzyjczyków Hera i Nimfy – Telchińskimi, a u Kamejrów²⁶² Hera – Telchińską. (3) Poza tym byli podobno czarownikami, bo kiedy chcieli, sprowadzali chmury, deszcze i grady, i podobnym sposobem wywoływali śnieg; historia przekazuje, że czynili to podobnie do magów [perskich]. [Potrafil] też zmieniać własne kształty i zazdrośnie strzegł nauczania tych umiejętności.

(4) Kiedy Posejdon doszedł do męskiego wieku, zakochał się w Halii, siostrze Telchinów, związał się z nią i spłodził sześcioro dzieci [płci] męskiej i jedną córkę, Rodos, od której wyspa otrzymała nazwę. (5) W tymże okresie we wschodnich stronach wyspy urodzili się tak zwani Giganci; podobno kiedy Zeus wojował z Tytanami, zakochał się w jednej z nimf o imieniu Himalia i spłodził z nią trzech synów: Spartajosa, Kroniosa i Kytosa. (6) Powiadają, że w swojej młodości synowie Posejdona przeszkodzili Afrodycie, która płynęła z Kyter na Cypr i chciała zakotwiczyć przy wyspie, ponieważ byli butni i zuchwali; kiedy bogini w gniewie zesłała na nich szaleństwo, dokonali gwałtu na matce i wyrządzili wiele zła mieszkańcom. (7) Gdy Posejdon usłyszał o tym wydarzeniu, z powodu dokonanego bezwstydu ukrył synów pod ziemią, nazwano ich ‘wschodnimi demonami’; Halia natomiast rzuciła się do morza, została nazwana Laukoteą i spotkała się u rodzimych mieszkańców z czią [oddawaną] jako nieśmiertelnej.

56. Jakiś czas później Telchinowie przeczuli, że w przyszłości dojdzie do powodzi, opuścili wyspę i rozproszyli się. [Jeden] z nich, Lykos udał się do Licji i zbudował świątynię Apollona Licyjskiego nad rzeką Ksanthos. (2) Kiedy nastał potop, wszyscy zginęli, ponieważ w ulewie rozlewających się po powierzchni deszczy wyspa w miejscach równinnych zamieniła się w bagna, a nieliczni ocaleli uciekając w wyżynne okolice wyspy; wśród nich byli również synowie Zeusa. (3) Według mitu Helios zakochał się w Rodos, od jej [imienia] nazwał wyspę Rodos i rozlana na [jej] powierzchni woda zniknęła; jednak prawdziwe wyjaśnienie [jest takie], że od początku powstania wyspa ta była podmokła oraz bagnista, słońce wysuszyło nadmiar wilgoci i wypełniło ziemię żywymi stworzeniami, urodziło się nazwanych od niego siedem Heliad, i podobnie też inne rdzenne plemiona. W związku z tym uznano wyspę za poświęconą Heliosowi, a żyjący później Rodyjczycy wytrwali w tym, że czczą Heliosa bardziej niż innych bogów jako praojca swojego rodu. (5) Miał [on] siedmiu synów: Ochimosa, Kerkafosa, Makara, Aktisa, Tenagesa, Triopasa, Kandalosa i jedną córkę, Elektryone, która rozstała się z życiem będąc jeszcze dziewczicą i dostała u Rodyjczyków czci równej herosom. Kiedy Heliadzi osiągnęli wiek męski, Helios powiedział [im], że ci, którzy pierwsi złożą ofiarę Atenie, będą mieli u siebie tę boginię; to samo oznajmił mieszkańcom Attyki.

ἔξουσι τὴν θεόν· τὸ δ' αὐτὸ λέγεται διασαφῆσαι τοῖς τὴν Ἀττικὴν κατοικοῦσι. (6) διὸ καὶ φασὶ τοὺς μὲν Ἡλιάδας διὰ τὴν σπουδὴν ἐπιλαθομένους ἐνεγκεῖν πῦρ ἐπιθεῖναι τότε τὰ θύματα, τὸν δὲ τότε βασιλεύοντα τῶν Ἀθηναίων Κέκροπα ἐπὶ τοῦ πυρὸς θῆσαι ὕστερον. (7) διόπερ φασὶ διαμένειν μέχρι τοῦ νῦν τὸ κατὰ τὴν θυσίαν ἴδιον ἐν τῇ Ῥόδῳ, καὶ τὴν θεὸν ἐν αὐτῇ καθιδρῦσθαι.

Περὶ μὲν οὖν τῶν ἀρχαιολογουμένων παρὰ Ῥοδίοις οὕτω τινὲς μυθολογοῦσιν· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ Ζήνων ὁ τὰ περὶ ταύτης συνταξάμενος.

57. Οἱ δ' Ἡλιάδαι διάφοροι γενηθέντες τῶν ἄλλων ἐν παιδείᾳ διήνεγκαν καὶ μάλιστ' ἐν ἀστρολογίᾳ. εἰσηγήσαντο δὲ καὶ περὶ τῆς ναυτιλίας πολλὰ καὶ τὰ περὶ τὰς ὥρας διέταξαν. (2) εὐφύεστατος δὲ γενόμενος Τενάγης ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν διὰ φθόνον ἀνηρέθη· γνωσθείσης δὲ τῆς ἐπιβουλῆς οἱ μετασχόντες τοῦ φόνου πάντες ἔφυγον. τούτων δὲ Μάκαρ μὲν εἰς Λέσβον ἀφίκετο, Κάνδαλος δὲ εἰς τὴν Κῶ· Ἀκτὶς δ' εἰς Αἴγυπτον ἀπάρας ἔκτισε τὴν Ἡλιούπολιν ὀνομαζομένην, ἀπὸ τοῦ πατρὸς θέμενος τὴν προσηγορίαν· οἱ δ' Αἰγύπτιοι ἔμαθον παρ' αὐτοῦ τὰ περὶ τὴν ἀστρολογίαν θεωρήματα. (3) ὕστερον δὲ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι γενομένου κατακλυσμοῦ, καὶ διὰ τὴν ἐπομβρίαν τῶν πλείστων ἀνθρώπων ἀπολομένων, ὁμοίως τούτοις καὶ τὰ διὰ τῶν γραμμάτων ὑπομνήματα συνέβη φθαρῆναι· (4) δι' ἣν αἰτίαν οἱ Αἰγύπτιοι καιρὸν εὐθετον λαβόντες ἐξειδιοποιήσαντο τὰ περὶ τῆς ἀστρολογίας, καὶ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν ἀγνοίαν μηκέτι τῶν γραμμάτων ἀντιπιοιούμενων ἐνίσχυσεν, ὥς αὐτοὶ πρῶτοι τὴν τῶν ἄστρον εὔρεσιν ἐποίησαντο. (5) ὁμοίως δὲ καὶ Ἀθηναῖοι κτίσαντες ἐν Αἰγύπτῳ πόλιν τὴν ὀνομαζομένην Σαῖν, τῆς ὁμοίας ἔτυχον ἀγνοίας διὰ τὸν κατακλυσμόν. δι' ἧς αἰτίας πολλαῖς ὕστερον γενεαῖς Κάδμος ὁ Ἀγήνορος ἐκ τῆς Φοινίκης πρῶτος ὑπελήφθη κομίσαι γράμματα εἰς τὴν Ἑλλάδα· καὶ ἀπ' ἐκείνου τὸ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες ἔδοξαν ἀεὶ τι προσευρίσκειν περὶ τῶν γραμμάτων, κοινῆς τινος ἀγνοίας κατεχούσης τοὺς Ἕλληνας.

(6) Τριόπας δὲ πλεύσας εἰς τὴν Καρίαν κατέσχευεν ἀκρωτήριον τὸ ἀπ' ἐκείνου Τριόπιον κληθέν. οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ Ἡλίου παῖδες διὰ τὸ μὴ μετασχεῖν τοῦ φόνου κατέμειναν ἐν τῇ Ῥόδῳ, καὶ κατόκησαν ἐν τῇ Ἰαλυσίᾳ κτίσαντες πόλιν Ἀχαΐαν. (7) ὢν ὁ πρεσβύτερος Ὀχιμος βασιλεύων ἔγημε μίαν τῶν ἐγχωρίων Νυμφῶν Ἥγητορίαν, ἐξ ἧς ἐγέννησε θυγατέρα Κυδίππην τὴν μετὰ ταῦτα Κυρβίαν μετονομασθεῖσαν· ἦν γήμας Κέρκαφος ἀδελφὸς διεδέξατο τὴν βασιλείαν. (8) μετὰ δὲ τὴν τούτου τελευτὴν διεδέξαντο τὴν ἀρχὴν υἱοὶ τρεῖς, Λίνδος, Ἰάλυσος, Κάμειρος· ἐπὶ δὲ τούτων γενομένης μεγάλης πλημυρίδος, ἐπικλυσθεῖσα ἡ Κύρβη ἔρημος ἐγένετο, αὐτοὶ δὲ διείλοντο τὴν χώραν, καὶ ἕκαστος ἑαυτοῦ πόλιν ὁμώνυμον ἔκτισε.

58. Κατὰ δὲ τούτους τοὺς χρόνους Δαναὸς ἔφυγεν ἐξ Αἰγύπτου μετὰ τῶν θυγατέρων· καταπλεύσας δὲ τῆς Ῥοδίας εἰς Λίνδον καὶ προσδεχθεὶς ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ἰδρύσατο τῆς Ἀθηνᾶς ἱερὸν καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς θεοῦ καθιέρωσε. τῶν δὲ τοῦ Δαναοῦ θυγατέρων τρεῖς ἐτελεύτησαν κατὰ τὴν ἐπιδημίαν τὴν ἐν τῇ Λίνδῳ, αἱ δ' ἄλλαι μετὰ τοῦ πατρὸς Δαναοῦ εἰς Ἄργος ἐξέπλευσαν. (2) μικρὸν δ' ὕστερον τούτων τῶν χρόνων Κάδμος ὁ Ἀγήνορος, ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατὰ ζήτησιν

(6) Dlatego też, powiadają, że Heliadzi choć złożyli ofiary, przez pośpiech zapomnieli podłożyć pod nie ogień, natomiast ówczesny władca Ateńczyków, Kekrops złożył ofiarę później, jednak na ogniu. Powiadają, że na Rodos przetrwał do dziś ów osobliwy [zwyczaj] związany ze składaniem ofiary, a bogini ma tam swoją siedzibę.

Takie właśnie mity o pradawnych dziejach Rodyjczyków opowiadają niektórzy, wśród nich jest Zenon, który opisał jej [historię].

57. Heliadzi od urodzenia byli wyjątkowi, wyróżniali się wśród innych uczonością, szczególnie zaś wiedzą o gwiazdach. Wprowadzili oni wiele [nowości] w żeglarnictwie i ustalili [przebieg] pór [roku]. Najzdolniejszy był Tenages, ale bracia zabili go z zazdrości; gdy dowiedziano się o [ich] postępkach, wszyscy sprawcy zabójstwa uciekli. [Jeden] z nich, Makar dotarł na Lesbos, Kandalos zaś na Kos; Aktis wyruszył do Egiptu i założył [miasto] nazywane Heliopolis, bo nadał [mu] nazwę od imienia ojca²⁶³; Egipcjanie poznali dzięki niemu prawa nauki o gwiazdach. (3) Kiedy później u Hellenów nastał potop i od zalania deszczem zginęło wielu ludzi, doszło do tego, że, podobnie jak oni, zniszczeniu uległy również pomniki pisma; (4) z tego powodu Egipcjanie wykorzystali stosowną chwilę i przywłaszczyli sobie naukę o gwiazdach, a ponieważ Hellenowie, przez nieznaną pisma, nie mogli [z nimi] współzawodniczyć, przeważało [zdanie], że oni pierwsi dokonali odkrycia nauki o gwiazdach. (5) Również Ateńczyków, którzy założyli w Egipcie miasto zwane Sais, spotkała z powodu potopu podobna utrata wiedzy. Dlatego wiele pokoleń później wierzono, że Kadmos, syn Agenora jako pierwszy przywiózł pismo z Fenicji do Hellady; od owego czasu wydawało się potem, że Hellenowie wynajdywali coś nowego w dziedzinie pisma, ponieważ wśród Hellenów utrzymywała się jakaś ogólna niewiedza [w tej sprawie].

(6) Triopas popłynął do Karii i zajął przylądek zwany od niego Triopijskim. Pozostali synowie Heliosa pozostali na Rodos, ponieważ nie brali udziału w zabójstwie, zamieszkali w Jalyzji i założyli miasto Achaję. (7) Najstarszy z nich, Ochimos, będąc królem, poślubił jedną z miejscowych nimf, Hegetorię, z którą spłodził córkę Kydippe, przemianowaną potem na Kyrbię; poślubił ją [jego] brat Kerkafos i przejął władzę królewską. Po jego śmierci władzę objęli trzej synowie: Lindos, Jalysos i Kamejros; za ich panowania nastąpiła wielka powódź, zatopiona Kyrbe wyludniła się, ci zaś podzielili ziemię między siebie i każdy założył miasto, [któremu nadał] swe imię.

58. W tych czasach Danaos²⁶⁴ uciekł z córkami²⁶⁵ z Egiptu i dopłynął do Lindos w [ziemi] rodyjskiej, przyjęty przez mieszkańców zbudował świątynię Ateny oraz poświęcił posąg bogini. Trzy z córek Danaosa zmarły podczas pobytu w Lindos, pozostałe odpłynęły z ojcem do Argos. (2) Krótki czas potem Kadmos, syn Agenora, wysłany przez króla na poszukiwanie Europy, przypłynął do [ziemi] rodyjskiej; miotany srodcą burzami podczas żeglugi, złożył w modlitwach obietnicę,

τῆς Εὐρώπης, κατέπλευσεν εἰς τὴν Ῥοδίαν· κειμασμένος δ' ἰσχυρῶς κατὰ τὸν πλοῦν καὶ πεπονημένος εὐχὰς ἰδρύσασθαι Ποσειδῶνος ἱερὸν, διασωθεὶς ἰδρύσατο κατὰ τὴν νῆσον τοῦ θεοῦ τούτου τέμενος καὶ τῶν Φοινίκων ἀπέλιπέ τινας τοὺς ἐπιμελησομένους. οὗτοι δὲ καταμιγνέτες Ἰαλυσίοις διετέλεσαν συμπολιτευόμενοι τούτοις· ἐξ ὧν φασι τοὺς ἱερεῖς κατὰ γένος διαδέχεσθαι τὰς ἱερωσύνας. (3) ὁ δ' οὖν Κάδομος καὶ τὴν Λινδίαν Ἀθηναῖν ἐτίμησεν ἀναθήμασιν, ἐν οἷς ἦν χαλκοὺς λέβης ἀξιόλογος κατεσκευασμένος εἰς τὸν ἀρχαῖον ῥυθμόν· οὗτος δ' εἶχεν ἐπιγραφὴν Φοινικικοῖς γράμμασιν, ἃ φασι πρῶτον ἐκ Φοινίκης εἰς τὴν Ἑλλάδα κομισθῆναι. (4) Μετὰ δὲ ταῦτα τῆς Ῥοδίας γῆς ἀνείσης ὅφεις ὑπερμεγέθεις συνέβη πολλοὺς τῶν ἐγχωρίων ὑπὸ τῶν ὄφεων διαφθαρῆναι· διόπερ οἱ περιλειφθέντες ἔπεμψαν εἰς Δῆλον τοὺς ἐπερωτήσοντας τὸν θεὸν περὶ τῆς τῶν κακῶν ἀπαλλαγῆς. (5) τοῦ δ' Ἀπόλλωνος προστάξαντος αὐτοῖς παραλαβεῖν Φόρβαντα μετὰ τῶν συνακολουθούντων αὐτῶ, καὶ μετὰ τούτων κατοικεῖν τὴν Ῥόδον (οὗτος δ' ἦν υἱὸς μὲν Λαπίθου, διέτριβε δὲ περὶ Θετταλίαν μετὰ πλειόνων, ζητῶν χώραν εἰς κατοίκησιν), τῶν δὲ Ῥοδίων μεταπεμψαμένων αὐτὸν κατὰ τὴν μαντείαν καὶ μεταδόντων τῆς χώρας, ὁ μὲν Φόρβας ἀνεῖλε τοὺς ὄφεις, καὶ τὴν νῆσον ἐλευθερώσας τοῦ φόβου, κατόκησεν ἐν τῇ Ῥοδίᾳ, γενόμενος δὲ καὶ τὰλλα ἀνὴρ ἀγαθὸς ἔσχε τιμὰς ἥρωικὰς μετὰ τὴν τελευτήν.

59. Ὑστερον δὲ τούτων Ἀλθαιμένης ὁ Κατρέως υἱὸς τοῦ Κρητῶν βασιλέως περὶ τινων χρηστηριαζόμενος ἔλαβε χρησμόν, ὅτι πεπρωμένον ἐστὶν αὐτῷ τοῦ πατρὸς αὐτόχειρα γενέσθαι. (2) βουλόμενος οὖν τοῦτο τὸ μῦθος ἐκφυγεῖν ἐκουσίως ἔφυγεν ἐκ τῆς Κρήτης μετὰ τῶν βουλομένων συναπᾶραι, πλειόνων ὄντων. οὗτος μὲν οὖν κατέπλευσε τῆς Ῥοδίας εἰς Κάμειρον καὶ ἐπὶ ὄρους Ἀταβύρου Διὸς ἱερὸν ἰδρύσατο τοῦ προσαγορευομένου Ἀταβυρίου· διόπερ ἔτι καὶ νῦν τιμᾶται διαφερόντως, κείμενον ἐπὶ τινος ὑψηλῆς ἄκρας, ἀφ' ἧς ἐστὶν ἀφορὰν τὴν Κρήτην. (3) ὁ μὲν οὖν Ἀλθαιμένης μετὰ τῶν συνακολουθησάντων κατόκησεν ἐν τῇ Καμείρῳ, τιμώμενος ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων· ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Κατρεύς, ἔρημος ὢν ἀρρένων παίδων καὶ διαφερόντως ἀγαπῶν τὸν Ἀλθαιμένην, ἔπλευσεν εἰς Ῥόδον, φιλοτιμούμενος εὐρεῖν τὸν υἱὸν καὶ ἀπαγαγεῖν εἰς Κρήτην. τῆς δὲ κατὰ τὸ πεπρωμένον ἀνάγκης ἐπισχυούσης, ὁ μὲν Κατρεύς ἀπέβη μετὰ τινων ἐπὶ τὴν Ῥοδίαν νυκτός, καὶ γενομένης συμπλοκῆς καὶ μάχης πρὸς τοὺς ἐγχωρίους ὁ Ἀλθαιμένης ἐκβοηθῶν ἠκόντισε λόγχῃ καὶ δι' ἄγνοιαν παίσας ἀπέκτεινε τὸν πατέρα. (4) γνωσθείσης δὲ τῆς πράξεως, ὁ Ἀλθαιμένης οὐ δυνάμενος φέρειν τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς τὰς μὲν ἀπαντήσεις καὶ ὁμιλίας τῶν ἀνθρώπων περιέκαμπτε, διδοὺς δ' ἑαυτὸν εἰς τὰς ἐρημίας ἡλᾶτο μόνος καὶ διὰ τὴν λύπην ἐτελεύτησεν· ὕστερον δὲ κατὰ τινα χρησμόν τιμὰς ἔσχε παρὰ Ῥοδίοις ἥρωικὰς. (5) Βραχὺ δὲ πρὸ τῶν Τρωικῶν Τληπόλεμος ὁ Ἡρακλέους φεύγων διὰ τὸν Λικυμνίου θάνατον, ὃν ἀκουσίως ἦν ἀνηρεκώς, ἔφυγεν ἐκουσίως ἐξ Ἀργούς· χρησμόν δὲ λαβὼν ὑπὲρ ἀποικίας μετὰ τινων λαῶν κατέπλευσεν εἰς τὴν Ῥόδον, καὶ προσδεχθεὶς ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων αὐτοῦ κατόκησε. (6) γενόμενος δὲ βασιλεὺς πάσης τῆς νήσου τὴν τε χώραν ἐπ' ἴσης κατεκληρούχησε καὶ τὰλλα διετέλεσεν ἄρχων ἐπιεικῶς. τὸ δὲ τελευταῖον μετ' Ἀγαμέμνονος στρατεύων εἰς Ἴλιον τῆς

że zbuduje Posejdonowi świątynię; ocalony postawił na wyspie święty okrąg tego boga i pozostawił kilku Fenicjan, aby [o niego] dbali. Ci wymiesza-
li się z Jalyzyjczykami i wraz z nimi na stałe zarządzili państwem; powiadają, że od nich
z pokolenia na pokolenie kapłani przyjmują urząd kapłański. Natomiast Kadmos
uczcił wotami także Atenę Lindyjską, wśród nich znajdował się wspaniały spiżowy
kocioł, wykonany podług dawnego wzoru; miał on napis z liter fenickich, które,
jak mówią, [wtedy] po raz pierwszy przywieziono z Fenicji do Hellady.

(4) Potem, gdy ziemia rodyjska wydała [na świat] olbrzymiej wielkości węże,
doszło do tego, że od nich zginęło wielu mieszkańców; dlatego pozostali wy-
słali do Delf [posłów], aby zapytali boga, jak [można] odwrócić to nieszczęście.

(5) Gdy Apollon nakazał im przyjąć [do siebie] Forbasa razem z [jego] towarzy-
szami i razem z nimi zamieszkać Rodos (ten zaś był synem Lapitesa, przebywał
gdzieś w Tesalii z większą grupą [ludzi] w poszukiwaniu ziemi do osiedlenia),
Rodyjczycy, [kierując się] wyrocznią posłali po niego i przekazali [mu] ziemię,
Forbas usunął węże i uwolnił wyspę od strachu, zamieszkał w [ziemi] rodyjskiej,
okazał się człowiekiem doskonałym także pod innymi względami, a po śmierci
dostał się czci równej herosom.

59. W późniejszych czasach Altajmenes, syn Karteusa, króla Kreteńczyków, zasię-
gał rady wyroczni w jakichś [sprawach] i otrzymał przepowiednię, że jest mu
przeznaczone losem zabić własnoręcznie ojca. (2) Pragnąc uniknąć tej zbrodni,
dobrowolnie uciekł z Krety z tymi, którzy chcieli odejść razem [z nim], a była ich
niemała liczba. Dopłynął on zatem do Kamejros w [ziemi] rodyjskiej i na górze
Atabyros wznosił świątynię Zeusa zwanego Atabyryjskim; dlatego jeszcze teraz
[świątynia ta] cieszy się wyjątkowym poważaniem, leży [ona] na pewnym wyso-
kim szczycie, z którego można dojrzeć Kretę. (3) Aithalmenes zatem zamieszkał
wraz z towarzyszami w Kamejros, zyskując szacunek rodzimych mieszkańców;
ponieważ jego ojciec Karteus był pozbawiony męskiego potomstwa i gorąco
kochał Aithalmenesa, popłynął na Rodos, pragnąc odnaleźć syna i zabrać [go
z powrotem] na Kretę. Jednak fatum przeznaczenia nie utraciło mocy, Karteus
z kilkoma [ludźmi] wyszedł nocą na rodyjską [ziemię], a kiedy doszło do starcia
i bitwy z mieszkańcami, Ajtalmenes wyruszył z odsieczą, rzucił włócznią i ude-
rzając nieświadomie zabił ojca. (4) Gdy czyn ten wyszedł na jaw, Ajtalmenes, nie
mogąc znieść ogromu nieszczęścia, odmawiał spotkań i towarzystwa ludzi, sam
udał się na pustkowia, błakał się w osamotnieniu i zmarł z utrapienia; później na
podstawie pewnej wyroczni dostał się u Rodyjczyków czci równej herosom.

(5) Krótko przed wojną trojańską Tlepoemos, syn Heraklesa, udał się na wygnanie
z powodu śmierci Likymnios, którego nieumyślnie zabił, i uciekł dobrowolnie z Ar-
gos²⁶⁶; kiedy otrzymał wyrocznię o [wysłaniu] kolonii, zawinął na Rodos z [ludźmi]
z kilku plemion i osiedlił się tam, przyjęty przez [rodzimych] mieszkańców. (6) Kie-
dy został królem całej wyspy, podzielił ziemię na równe działki i dokonał [wielu]
innych rzeczy sprawując rozsądne rządy. Na koniec wyruszył z Agamemnonem

μὲν Ῥόδου τὴν ἡγεμονίαν παρέδωκε Βούτῃ τῷ ἐξ Ἄργους αὐτῷ μετασχόντι τῆς φυγῆς, αὐτὸς δ' ἐπιφανὴς ἐν τῷ πολέμῳ γενόμενος ἐτελεύτησεν ἐν τῇ Τρωάδι.

60. Ἐπεὶ δὲ ταῖς Ῥοδίων πράξεσι τῆς κατ' ἀντιπέρας Χερρονήσου ἓνια συμπεπλέχθαι συμβέβηκεν, οὐκ ἀνοίκειον ἡγοῦμαι περὶ αὐτῶν διελθεῖν. ἡ Χερρόνησος τοίνυν τὸ παλαιόν, ὥς μὲν τινὲς φασιν, ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς φύσεως ὄντος ἰσθμώδους ταύτης ἔτυχε τῆς προσηγορίας· ὥς δέ τινες ἀναγεγράφασιν, ἀπὸ τοῦ δυναστεύσαντος τῶν τόπων ὄνομα Χερρονήσου προσηγόρεται. (2) οὐ πολλῷ δ' ὕστερον τῆς τούτου δυναστείας λέγεται πέντε Κούρητας ἐκ Κρήτης εἰς αὐτὴν περαιωθῆναι· τούτους δ' ἀπογόνους γεγενῆαι τῶν ὑποδεξαμένων Δία παρὰ τῆς μητρὸς Ῥέας καὶ θρεψάντων ἐν τοῖς κατὰ τὴν Κρήτην Ἰδαίοις ὄρεσι. (3) στόλῳ δ' ἀξιολόγῳ πλεύσαντας εἰς τὴν Χερρόνησον τοὺς μὲν κατοικοῦντας αὐτὴν Κᾶρας ἐκβαλεῖν, αὐτοὺς δὲ κατοικήσαντας τὴν μὲν χώραν εἰς πέντε μέρη διελεῖν, καὶ πόλιν ἕκαστον κτίσαι θέμενον ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν προσηγορίαν. (4) οὐ πολὺ δὲ τούτων κατόπιν Ἴναχον τὸν Ἀργείων βασιλέα, ἀφανισθείσης τῆς θυγατρὸς Ἰοῦς, ἐξαποστεῖλαι Κύρνον, ἓνα τῶν ἡγεμονικῶν ἀνδρῶν, δόντα αὐτῷ στόλον ἀξιόλογον, καὶ προστάξει ζητεῖν ἐν παντὶ τόπῳ τὴν Ἰώ, καὶ μὴ ἐπανελθεῖν, ἐὰν μὴ ταύτης ἐγκρατὴς γένηται. (5) ὁ δὲ Κύρνος ἐπὶ πολλὰ μέρη τῆς οἰκουμένης πλανηθεὶς καὶ μὴ δυνάμενος εὐρεῖν ταύτην, κατέπλευσε τῆς Καρίας εἰς τὴν προειρημένην Χερρόνησον· ἀπογόνους δὲ τὴν εἰς οἶκον ἀνακομιδὴν κατώκησεν ἐν τῇ Χερρονήσῳ, καὶ τὰ μὲν πείσας, τὰ δ' ἀναγκάσας ἐβασίλευσε μέρους τῆς χώρας καὶ πόλιν ἔκτισεν ὁμώνυμον ἑαυτῷ Κύρνον· πολιτευόμενος δὲ δημοτικῶς μεγάλης ἀποδοχῆς ἐτύγχανε παρὰ τοῖς συμπολιτευομένοις.
61. Μετὰ δὲ ταῦτα Τριόπαν, ἓνα τῶν Ἥλιου καὶ Ῥόδου παίδων, φεύγοντα διὰ τὸν Τενάγῳ τοῦ ἀδελφοῦ φόνον εἰς τὴν Χερρόνησον ἀφικέσθαι. ἐνταῦθα δὲ καθαρθέντα τὸν φόνον ὑπὸ Μελισσέως τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Θετταλίαν πλεῦσαι ἐπὶ συμμαχίαν τοῖς Δευκαλίωνος παισὶ, καὶ συνεκβαλεῖν ἐκ τῆς Θετταλίας τοὺς Πελασγούς, (2) καὶ μερίσασθαι τὸ καλούμενον Δώτιον πεδῖον. ἐνταῦθα δὲ τὸ τέμενος τῆς Δήμητρος ἐκκόψαντα τῇ ὕλῃ καταχρήσασθαι πρὸς βασιλείων κατασκευὴν· δι' ἣν αἰτίαν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων μισηθέντα φυγεῖν ἐκ Θετταλίας, καὶ καταπλεῦσαι μετὰ τῶν συμπλευσάντων λαῶν εἰς τὴν Κνιδίαν, ἐν ἣ κτίσαι τὸ καλούμενον ἀπ' αὐτοῦ Τριόπιον. (3) ἐντεῦθεν δ' ὁρμώμενον τὴν τε Χερρόνησον κατακτήσασθαι καὶ τῆς ὁμόρου Καρίας πολλήν. περὶ δὲ τοῦ γένους τοῦ Τριόπα πολλοὶ τῶν συγγραφέων καὶ ποιητῶν διαπεφωνήκασιν· οἱ μὲν γὰρ ἀναγράφουσιν αὐτὸν υἱὸν εἶναι Κανάχης τῆς Αἰόλου καὶ Ποσειδῶνος, οἱ δὲ Λαπίθου τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Στίλβης τῆς Πηνειοῦ.
62. Ἔστι δ' ἐν Καστάβῳ τῆς Χερρονήσου ἱερὸν ἅγιον Ἡμιθέας, ἧς τὴν περιπέτειαν οὐκ ἄξιον παραλιπεῖν. πολλοὶ μὲν οὖν καὶ ποικίλοι λόγοι περὶ ταύτης παραδέδονται· τὸν δ' ἐπικρατοῦντα καὶ συμφωνούμενον παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις διέξιμεν. Σταφύλου γὰρ καὶ Χρυσοθέμιδος φασὶ γενέσθαι τρεῖς θυγατέρας, Μολπαδίαν καὶ Ῥοιὴν καὶ Παρθένον ὄνομα. καὶ τῇ μὲν Ῥοιοῖ τὸν Ἀπόλλωνα μιγέντα ἔγκυνον ποιῆσαι· τὸν δὲ πατέρα αὐτῆς ὡς ὑπ' ἀνθρώπου τῆς φθορᾶς γεγεννημένης ὀργισθῆναι,

pod Ilion, władzę nad wyspą oddał Butasowi, który brał udział w jego ucieczce z Argos, sam zaś rozszławił się na wojnie i zakończył życie w Troadzie.

60. Ponieważ z dokonaniem Rodyjczyków naprzeciw Cherronezu²⁶⁷ splatają się pewne [wydarzenia], uznaję za stosowne opowiedzieć o nich. Cherronez mianowicie, jak powiadają niektórzy, zdobył tę nazwę od naturalnego ukształtowania terenu, przypominającego przesmyk, albo, jak napisali inni, nosi takie miano od władcy tych okolic imieniem Cherronesos. (2) Niewiele później po jego rządach przeprawiło się nań podobno pięciu Kuretów z Krety; byli oni potomkami tych, co przyjęli Zeusa od matki Rei i wychowywali [go] w górach Idajskich na Krecie. (3) Popłynęli ze znaczną flotą na Cherronez i wypędziwszy zamieszkujących go Karów, sami zamieszkali [tę] ziemię, dzieląc [ją] na pięć części i każdy założył miasto, nadając mu swoje imię. (4) Niewiele później od tych [wydarzeń], Inachos, król Argiwczków²⁶⁸, kiedy zaginęła [jego] córka Io, wysłał Kyrnosa, jednego z dowódców, i dając mu okazałą flotę rozkazał szukać Io we wszystkich miejscach i nie wracać, póki nie odzyska jej własnymi rękoma. Kyrnos przemierzył wiele stron świata i nie mogąc jej jednak odnaleźć, popłynął do Karii na wspomniany [wyżej] Cherronez; zaniechał powrotu do domu i zamieszkał na Cherronezie, jednych namawiając, innych przymuszając [do posłuszeństwa], został królem części krainy i założył miasto nadając mu swoje imię; sprawował łagodne dla ludu rządy i u swych obywateli spotkał się z życzliwym przyjęciem.
61. Potem na Cherronez przybył Triopas, jeden z synów Heliosa i Rodos, udając się na wygnanie z powodu zabójstwa brata Tenagesa. Oczyszczony z [winy] zabójstwa przez króla Melisseusa, w sojuszu z synami Deukaliona popłynął z kolei do Tesalii, wyparł z Tesalii Pelazgów i przypadła mu w udziale równina zwana Dotion. (2) Wtedy zniszczył święty okrąg Demeter, a materiał zużył na budowę pałacu; znienawidzony z tej przyczyny przez rodzimych mieszkańców, uciekł z Tesalii, popłynął z ludami, które mu towarzyszyły do Knidii, w której założył nazywane od niego Triopion. (3) Stamtąd wyruszył na podbój Cherronezu i graniczącej z nim Karii. O jego pochodzenie spierało się wielu pisarzy i poetów; jedni piszą, że był on synem Kanache, córki Eola, i Posejdona, inni – że Lapitesa, syna Apollona, i Stilbe, córki Penejosa.
62. W Kastabos na Cherronezie jest świątynia poświęcona Hemitei, której losów nie godzi się pominąć. Przekazano o niej wiele rozmaitych opowieści; [my] przytoczymy tę, która przeważa i co do której zgadzają się tamtejsi mieszkańcy. Stafylosowi i Chryzotemis urodziły się trzy córki o imionach Molpadia, Roio i Partenos. Z Roio złączył się Apollon i za jego sprawą została brzemienna; rozgniewany ojciec [sądząc], że jej pohańbienie jest dziełem człowieka, zamknął

καὶ διὰ τοῦτο τὴν θυγατέρα εἰς λάρνακα συγκλείσαντα βαλεῖν εἰς τὴν θάλατταν. (2) προσεγενχθείσης δὲ τῆς λάρνακος τῇ Δήλῳ τεκεῖν ἄρρενα, καὶ προσαγορευθῆναι τὸ παιδίον Ἄνιον. τὴν δὲ Ῥοιῶ παραδόξως σωθεῖσαν ἀναθεῖναι τὸ βρέφος ἐπὶ τὸν βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἐπεύξασθαι τῷ θεῷ, εἰ ἔστιν ἐξ ἐκείνου, σῶζειν αὐτό. τὸν δ' Ἀπόλλωνα μυθολογοῦσι τότε μὲν κρύψαι τὸ παιδίον, ὕστερον δὲ φροντίσαντα τῆς τροφῆς διδάξαι τὴν μαντικὴν, καὶ τινὰς αὐτῷ περιτιθέναι μεγάλας τιμὰς. (3) τὰς δὲ τῆς φθορείσης ἀδελφὰς Μολπαδίαν καὶ Παρθένον φυλαττούσας τὸν τοῦ πατρὸς οἶνον, προσφάτως κατ' ἀνθρώπους εὐρημένον, εἰς ὕπνον κατενεχθῆναι· καθ' ὃν δὴ καιρὸν τὰς τρεφομένας παρ' αὐτοῖς ὅς εἰσελθεῖν, καὶ τὸν τε ἔχοντα τὸν οἶνον κέραμον συντριῖναι καὶ τὸν οἶνον διαφθεῖραι. τὰς δὲ παρθένους μαθούσας τὸ γεγονός, καὶ φοβηθείσας τὸ ἀπτόμον τοῦ πατρὸς, φυγεῖν ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν καὶ ἀπὸ τινων πετρῶν ὑψηλῶν ἑαυτὰς ῥῖναι. (4) Ἀπόλλωνα δὲ διὰ τὴν οἰκειότητα τὴν πρὸς τὴν ἀδελφὴν ὑπολαβόντα τὰς κόρας εἰς τὰς ἐν Χερρονήσῳ πόλεις καταστῆσαι. καὶ τὴν μὲν ὀνομαζομένην Παρθένον ἐποίησεν ἐν Βουβαστῷ τῆς Χερρονήσου τιμὰς ἔχειν καὶ τέμενος, Μολπαδίαν δὲ εἰς Κάσταβον ἐλθοῦσαν διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ γενομένην ἐπιφάνειαν Ἡμιθέαν ὀνομάσθαι καὶ τιμᾶσθαι παρὰ πᾶσι τοῖς ἐν Χερρονήσῳ. (5) ἐν δὲ ταῖς θυσίαις αὐτῆς διὰ τὸ συμβᾶν περὶ τὸν οἶνον πάθος τὰς μὲν σπονδὰς μελικράτῳ ποιοῦσι, τὸν δ' ἀψάμενον ἢ φαγόντα ὕδρ' οὐ νόμιμον προσελθεῖν πρὸς τὸ τέμενος.

63. Ἐν δὲ τοῖς ὕστερον χρόνοις ἐπὶ τοσοῦτον ἔλαβε τὸ ἱερὸν αὔξησιν τῆς Ἡμιθέας, ὥστε μὴ μόνον παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις καὶ τοῖς περιοίκις τιμᾶσθαι διαφερόντως, ἀλλὰ καὶ τοὺς μακρὰν οἰκοῦντας εἰς αὐτὸ φιλοτίμως φοιτᾶν, καὶ θυσίαις τε μεγαλοπρεπέσι καὶ ἀναθήμασιν ἀξιολόγοις τιμᾶν, τὸ δὲ μέγιστον, Πέρσας ἡγουμένους τῆς Ἀσίας καὶ πάντα τὰ τῶν Ἑλλήνων ἱερὰ συλῶντας μόνου τοῦ τῆς Ἡμιθέας τεμένους ἀποσχέσθαι, τοὺς τε ληστὰς τοὺς πάντα διαρπάζοντας μόνον τοῦτο ἀφεῖναι παντελῶς ἄσυλον, καίπερ ἀτείχιστον ὑπάρχον καὶ ἀκίνδυνον ἔχον τὴν ἀρπαγὴν. (2) αἰτίαν δὲ τῆς ἐπὶ πλεον αὐξήσεως φέρουσι τὴν κοινὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν· τοῖς τε γὰρ κάμνουσι κατὰ τοὺς ὕπνους ἐφισταμένην φανερώς διδόναι τὴν θεραπείαν καὶ πολλοὺς τοῖς ἀπεγνωσμένοις πάθεσι συνεχομένους ὑγιασθῆναι· πρὸς δὲ τούτοις τὰς δυστοκούσας τῶν γυναικῶν τῆς ἐν ταῖς ὥδισι ταλαιπωρίας καὶ κινδύνων ἀπαλλάττειν τὴν θεόν. (3) διὸ καὶ πολλῶν ἐκ παλαιῶν χρόνων σεσωσμένων πεπλήρωται τὸ τέμενος ἀναθημάτων, καὶ ταῦτα οὐθ' ὑπὸ φυλάκων οὐθ' ὑπὸ τείχους ὀχυροῦ φυλαττόμενα, ἀλλ' ὑπὸ τῆς συνήθους δεισιδαιμονίας.

64. Περὶ μὲν οὖν Ῥόδου καὶ Χερρονήσου ἄρκεσθηςόμεθα τοῖς ῥηθείσι, περὶ δὲ Κρήτης νῦν διέξιμεν. οἱ μὲν γὰρ τὴν Κρήτην κατοικοῦντές φασιν ἀρχαιοτάτους γενέσθαι παρ' αὐτοῖς τοὺς ὀνομαζομένους Ἐτεόκρητας αὐτόχθονας, ὧν τὸν βασιλέα Κρήτα καλούμενον πλεῖστα καὶ μέγιστα κατὰ τὴν νῆσον εὐρεῖν τὰ δυνάμενα τὸν κοινὸν τῶν ἀνθρώπων βίον ὠφελεῖν. (2) καὶ τῶν θεῶν δὲ τοὺς πλείστους μυθολογοῦσι παρ' ἑαυτοῖς γενέσθαι τοὺς διὰ τὰς κοινὰς εὐεργεσίας

córkę w skrzyni i wrzucił do morza. (2) [Prądy] zaniósł skrzynię na Delos²⁶⁹, gdzie [dziewczyna] urodziła chłopca i nazwała dziecko Aniosem. Niespodziewanie uratowana Roio położyła niemowlę na ołtarzu Apollona i modliła się do boga, by je ocalił, jeśli pochodzi od niego. Mity mówią, że Apollon ukrył zrazu dziecko, później zadbał o [jego] wychowanie i nauczył [je] sztuki wieszczania, a także udzielił mu kilku [innych] wielkich darów. Natomiast siostry pohańbionej [Roio], Molpadia i Parthenos, strzegące należącego do ojca wina, odkrytego co dopiero wśród ludzi, zapadły w sen; w tym czasie nadeszły hodowane u nich świny, stłukły napełniony winem dzban i wino się zmarnowało. Gdy dziewczyny zauważyły, co się stało, w obawie przed srogością ojca uciekły na brzeg i z jakichś wysokich skał rzuciły się do morza. (4) Apollon przez zażyłość [łączącą go z ich] siostrą chwycił dziewczyny i przeniósł do miast na Cherronezie. Sprawił, że ta, która nazywała się Partenos, zyskała w Bubastos na Cherronezie kult oraz świątynię, Molpadię zaś przybyłą do Kastabos, przez objawienie, jakie dokonało się za sprawą boga, nazwano Hemiteą²⁷⁰ i czcili ją wszyscy na Cherronezie. (5) Podczas obrzędów ofiarnych z powodu cierpienia związanego z winem ofiarę płynną sprawują mlekiem i miodem, a ten, kto dotknął się świni lub jadł [jej mięso], nie ma prawa zbliżyć się do świątyni.

63. W późniejszych czasach [znaczenie] świątyni Hemitei wzrosło do tego stopnia, że zyskała [ona] wyjątkową cześć nie tylko u miejscowych i okolicznych mieszkańców, ale pielgrzymowały do niej chętnie również [ludy] zamieszkujące odległe [ziemie] i oddawały cześć, składając wspaniałe ofiary i znaczne wota. Co najważniejsze, Persowie, władcy Azji, którzy łupili wszystkie świątynie Hellenów, oszczędzili jedynie świątynię Hemitei. Także rabusie, którzy grabią wszystko, jedynie tę [świątynię] pozostawili całkowicie nietkniętą, a przecież przez brak murów mieli zapewnioną bezpieczną grabież. (2) Za przyczynę tego stałego rozwoju podaje się powszechne dobrodziejstwa [wyświadczone wszystkim] ludziom [przez boginię]; w widzialnej postaci zjawia się [ona] cierpiącym we śnie i wskazuje sposób leczenia, [tak że] uzdrowiła wielu nękanych beznadziejnymi dolegliwościami. Bogini uwalnia też kobiety, które mają trudny poród, od bolesnej udręki i od niebezpieczeństw. (3) Stąd też świątynia ta od najdawniejszych czasów napełniła się wieloma wotami ocalonych i nie chronią ich strażnicy, ani warowny mur, lecz zwyczajna bogobojałość.

64. Jeśli zatem chodzi o Rodos i Cherronez, zadowolimy się tym, co powiedziano, a teraz opowiemy o Krecie²⁷¹. Mieszkańcy Krety powiadają, że najstarsi [ludzie] byli u nich autochtonami i nazywali się Eteokretami²⁷²; ich król, zwany Kressem wynalazł na wyspie mnóstwo bardzo ważnych rzeczy, które potrafiły przyczynić się do wspólnego dobra w życiu ludzi. (2) Opowiadają w mitach, że urodziło się u nich także bardzo wielu bogów, którzy, ze względu na powszechne dobro-

τυχόντας ἀθανάτων τιμῶν· περὶ ὧν ἡμεῖς ἐν κεφαλαίοις τὰ παραδεδομένα διέξιμεν ἀκολούθως τοῖς ἐνδοξοτάτοις τῶν τὰς Κρητικὰς πράξεις συνταξαμένων.

(3) Πρῶτοι τοίνυν τῶν εἰς μνήμην παραδεδομένων ὄκησαν τῆς Κρήτης περὶ τὴν Ἴδην οἱ προσαγορευθέντες Ἰδαῖοι Δάκτυλοι. τούτους δ' οἱ μὲν ἑκατὸν τὸν ἀριθμὸν γεγονέναι παραδεδόκασιν, οἱ δὲ δέκα φασὶν ὑπάρχοντας τυχεῖν ταύτης τῆς προσηγορίας, τοῖς ἐν ταῖς χερσὶ δακτύλοις ὄντας ἰσαριθμούς. (4) ἔνιοι δ' ἱστοροῦσιν, ὧν ἔστι καὶ Ἐφορος, τοὺς Ἰδαίους Δακτύλους γενέσθαι μὲν κατὰ τὴν Ἴδην τὴν ἐν Φρυγίᾳ, διαβῆναι δὲ μετὰ Μυγδόνοιο εἰς τὴν Εὐρώπην· ὑπάρξαντας δὲ γόητας ἐπιτηδεῦσαι τὰς τε ἐπὶ φῶς καὶ τελετὰς καὶ μυστήρια, καὶ περὶ Σαμοθράκην διατρίψαντας οὐ μετρίως ἐν τούτοις ἐκπλήττειν τοὺς ἐγχωρίους· καθ' ὃν δὴ χρόνον καὶ τὸν Ὀρφέα, φύσει διαφόρῳ κεχορηγημένον πρὸς ποίησιν καὶ μελωδίαν, μαθητὴν γενέσθαι τούτων, καὶ πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐξενεγκεῖν τελετὰς καὶ μυστήρια. (5) Οἱ δ' οὖν κατὰ τὴν Κρήτην Ἰδαῖοι Δάκτυλοι παραδέδονται τὴν τε τοῦ πυρὸς χρῆσιν καὶ τὴν τοῦ χαλκοῦ καὶ σιδήρου φύσιν ἐξευρεῖν τῆς Ἀπτεραίων χώρας περὶ τὸν καλούμενον Βερέκυνθον, καὶ τὴν ἐργασίαν δι' ἣς κατασκευάζεται· δόξαντας δὲ μεγάλων ἀγαθῶν ἀρχηγούς γεγενῆσθαι (6) τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τιμῶν τυχεῖν ἀθανάτων. ἱστοροῦσι δ' αὐτῶν ἓνα μὲν προσαγορευθῆναι Ἡρακλέα, δόξῃ δὲ διενεγκόντα θεῖναι τὸν ἀγῶνα τὸν τῶν Ὀλυμπίων· τοὺς δὲ μεταγενεστέρους ἀνθρώπους διὰ τὴν ὁμωνυμίαν δοκεῖν τὸν ἐξ Ἀλκμήνης συστήσασθαι τὴν τῶν Ὀλυμπίων θέσιν. (7) σημεῖα δὲ τούτων φασὶ διαμένειν τὸ πολλὰς τῶν γυναικῶν ἔτι καὶ νῦν λαμβάνειν ἐπὶ φῶς ἀπὸ τούτου τοῦ θεοῦ καὶ περιάμματα ποιεῖν, ὡς γεγονότος αὐτοῦ γόητος καὶ τὰ περὶ τὰς τελετὰς ἐπιτετηδευκότος· ἃ δὴ πλεῖστον κεχωρίσθαι τῆς Ἡρακλέους συνηθείας τοῦ γεγονότος ἐξ Ἀλκμήνης.

65. Μετὰ δὲ τοὺς Ἰδαίους Δακτύλους ἱστοροῦσι γενέσθαι Κούρητας ἑννέα. τούτους δ' οἱ μὲν μυθολογοῦσι γεγονέναι γηγενεῖς, οἱ δ' ἀπογόνους τῶν Ἰδαίων Δακτύλων. κατοικεῖν δ' αὐτοὺς τῶν ὄρων τοὺς συνδένδρους καὶ φαργαγώδεις τόπους καὶ τὸ σύνολον τοὺς ἔχοντας σκέπην καὶ ὑπόδυσιν φυσικὴν, διὰ τὸ μήπω κατασκευὰς οἰκῶν εὐρῆσθαι. (2) διενεγκόντας δ' αὐτοὺς συνέσει πολλὰ τῶν κοινῇ χρησίμων καταδείξαι· τὰς τε γὰρ ποίμνας τῶν προβάτων τούτους ἀθροῖσαι πρώτους καὶ τὰ γένη τῶν ἄλλων βοσκημάτων ἐξημερῶσαι καὶ τὰ περὶ τὰς μελιττουργίας καταδείξαι. (3) ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν τοξικὴν καὶ τὰς κυνηγίας εἰσηγήσασθαι, καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινῆς ὁμιλίας καὶ συμβιώσεως, ἔτι δ' ὁμονοίας καὶ τινος εὐταξίας ἀρχηγούς γενέσθαι. (4) εὐρεῖν δὲ καὶ ξίφη καὶ κράνη καὶ τὰς ἐνοπλίους ὀρχήσεις, δι' ὧν ποιοῦντας μεγάλους ψόφους ἀπατᾶν τὸν Κρόνον. φασὶ δ' αὐτοὺς τὸν Δία, λάθρα τοῦ πατρὸς Κρόνου παραδόσης Ῥέας τῆς μητρός, ὑποδέξασθαι καὶ θρέψαι· περὶ οὗ τὰ κατὰ μέρος μέλλοντας ἡμᾶς δηλοῦν ἀναγκαῖον ἀναλαβεῖν μικρὸν ἀνωτέρω τὴν διήγησιν.

66. Μυθολογοῦσι γὰρ οἱ Κρηῖτες γενέσθαι κατὰ τὴν τῶν Κουρήτων ἡλικίαν τοὺς καλουμένους Τιτᾶνας. τούτους δὲ τῆς Κνωσίας χώρας ἔχειν τὴν οἰκῆσιν, ὅπου περ ἔτι καὶ νῦν δαίμνυται θεμέλια Ῥέας οἰκόπεδα καὶ κυπαρίττων ἄλσος ἐκ παλαιοῦ

dzieństwa, zaznali nieśmiertelnej czci; my opowiemy pokrótce [historie] o nich przekazane w nawiązaniu do najślawniejszych dzieł opisujących kreteńskie dzieje. (3) Jako pierwsi zatem, o których wspomina tradycja, mieszkali na Krecie wokół [góry] Ida tak zwani idajscy Daktylowie²⁷³. Jedni przekazują, że ich liczba sięgała stu, inni mówią, że było ich dziesięciu i że otrzymali takie miano, ponieważ mieli nierówną liczbę palców w rękach. (4) Niektórzy historycy, wśród których jest także Efor²⁷⁴, piszą, że idajscy Daktylowie urodzili się na [górze] Ida we Frygii i przywędrowali do Europy z Mygdonem; będąc czarownikami, [prowadzili] wtajemniczenia oraz misteria, a podczas pobytu na Samotrace niezmiernie zadziwili tym [jej] mieszkańców; w tymże czasie także Orfeusz, obdarzony niezwykłym talentem [w dziedzinie] poezji i śpiewu, został ich uczniem i jako pierwszy rozpowszechnił u Hellenów wtajemniczenia i misteria.

(5) Przekazy mówią, że idajscy Daktylowie odkryli na Krecie, koło tak zwanego Berektyntos w kraju Apterajów, zastosowanie ognia oraz naturalne właściwości miedzi i żelaza, jak również czynności, [wykonywane] przy ich obróbce. Okazało się, że dla rodzaju ludzkiego stali się sprawcami wielkich dobrodziejstw i zaznali nieśmiertelnej czci. Historia mówi, że jeden z nich został nazwany Heraklesem, wyróżnił się sławą, ponieważ zainicjował igrzyska olimpijskie; przez podobieństwo imion ludziom kolejnych pokoleń zdawało się, że [to syn] Alkmene²⁷⁵ postanowił założyć igrzyska olimpijskie. (7) Znakiem tego jest [fakt], powiadają, że jeszcze teraz wiele kobiet bierze zaklęcia i sporządza amulety w imię tego boga, ponieważ był on czarownikiem i zajmował się sprawami wtajemniczeń, co jak najbardziej odróżnia [jego tryb życia] od trybu życia Heraklesa urodzonego przez Alkmene.

65. Historia mówi, że po idajskich Daktylach żyło dziewięciu Kuretów²⁷⁶. Jedni opowiadają w mitach, że zrodzili się oni z ziemi, inni – że byli potomkami idajskich Daktyłów. Zamieszkiwali oni gęsto zalesione i pełne wąwozów tereny górskie, za schronienie i kryjówkę mając jedynie naturę, bo budowy domów jeszcze nie wynaleziono. (2) Ponieważ wyróżniali się oni bystrością rozumu, odkryli wiele [rzeczy] pożytecznych dla wspólnego dobra: pierwsi np. gromadzili stada owiec, udomowili inne gatunki bydła i odkryli [tajemnice] pszczelarstwa. (3) Podobnie wprowadzili [sztukę] łucznictwa i łowiectwa, byli przewodnikami w [umiejętności] wzajemnego darzenia się życzliwością i życia we wspólnocie, jak również jednomyślności i pewnego rodzaju karności. (4) Wynaleźli także miecze, hełmy i tańce w zbroi, podczas których wzniesali wielkie hałasy i [tak] zwodzili Kronosa. Powiadają, że przyjęli oni do siebie na wychowanie Zeusa, kiedy [jego] matka Rea oddała go im w tajemnicy przed ojcem Kronosem; zamierzamy szczegółowo przedstawić jego [losy, w związku z czym] należy cofnąć się nieco w opowiadaniu.

66. Kreteńczycy opowiadają bowiem w mitach, że za życia Kuretów istnieli tak zwani Tytani²⁷⁷. Mieli oni za dom ziemię wokół Knossos²⁷⁸, gdzie też do dzisiaj widać fundamenty domu Rei oraz gaj cyprysowy, poświęcony [jej] od najdaw-

χρόνου άνειμένον. (2) ύπάρξει δέ τόν άριθμόν έξ μέν άνδρας, πέντε δέ γυναϊκας, ώς μέν τινες μυθολογοϋσιν, Ούρανοϋ και Γης όντας, ώς δέ τινές φασιν, έκ τινος τών Κουρήτων και μητρός Τιταίας, άφ' ής αύτούς ταύτης τετευχέναι τής προσηγορίας. (3) άρρενας μέν οϋν γενέσθαι τόν τε Κρόνον και Ύπερίονα και Κοϊόν, έτι δέ Ίαπετόν και Κριόν και τό τελευταϊόν Ωκεανόν, άδελφάς δέ τούτων τήν τε Ρέαν και Θέμιν και Μνημοσύνην, έτι δέ Φοίβην και Τηθύν. ών έκαστόν τινων εύρετήν γενέσθαι τοίς ανθρώποις, και διά τήν εις άπαντας εύεργεσίαν τυχεϊν τιμών και μνήμης άενάου.

(4) Τόν μέν οϋν Κρόνον όντα πρεσβύτατον βασιλέα γενέσθαι, και τούς καθ' έαυτόν ανθρώπους έξ άγρίου διαίτης εις βίον ήμερον μεταστῆσαι, και διά τοϋτο άποδοχής μεγάλης τυχόντα πολλούς έπελθεϊν τόπους τής οικουμένης. εισηγήσασθαι δ' αύτόν άπασι τήν τε δικαιοσύνην και τήν άπλότητα τής ψυχής· διό και τούς επί Κρόνου γενομένους ανθρώπους παραδεδόσθαι τοίς μεταγενεστέροις εύήθεις και άκάκους παντελώς, έτι δ' εύδαίμονας γεγονότας. (5) δυναστεϋσαι δ' αύτόν μάλιστα τών πρός έσπέραν τόπων και μεγίστης άξιωθῆναι τιμής· διό και μέχρι τών νεωτέρων χρόνων παρά Ρωμαίοις και Καρχηδονίοις, ότ' ήν ή πόλις αύτη, έτι δέ και τοίς άλλοις τοίς πλησιοχώροις έθνεσιν έπιφανείς έορτάς και θυσίας γενέσθαι τούτω τῷ θεῷ και πολλούς τόπους έπωνύμους αύτοϋ γενέσθαι. (6) διά δέ τήν ύπερβολήν τής εύνομίας άδίκημα μέν μηδέν όλως ύπό μηδενός συντελεϊσθαι, πάντας δέ τούς ύπό τήν ήγεμονίαν τούτου τεταγμένους μακάριον βίον έζηκέναι, πάσης ήδονής άνεμποδίστως άπολαύοντας. περι δέ τούτων και τόν ποιητήν Ήσιόδον έπιμαρτυρεϊν έν τοίςδε τοίς έπεσιν·

οί μέν επί Κρόνου ήσαν, ότ' ούρανῳ έμβασίλευεν,
ώστε θεοί δ' έξωον, άκηδέα θυμόν έχοντες,
νόσφιν άτερ τε κακών και άτερ χαλεποῦ πόνοιο
νούσων τ' άργαλέων και άπήμονες, οϋδέ μέλεσσι
γῆρας έπήν, αϊεί δέ πόδας και χειρας όμοιοι
τέρποντ' έν θαλίησι κακών έκτοσθεν έόντες·
θνήσκον δ' ώς ύπνω δεδμημένοι. άλλα τε πολλά
τοίσιν έην· καρπόν δ' έφερε ζείδωρος άρουρα
αϋτομάτη πολλόν τε και άφθονον· οί δ' επί γαίη
εύφρονες έργ' ένέμοντο σϋν έσθλοίσιν πολέεσσιν,
άφνειοί μήλοισι, φίλοι μακάρεσσι θεοίσι.

περι μέν οϋν Κρόνου τοιαϋτα μυθολογοϋσιν.

67. Ύπερίονα δέ φασι τοϋ τε ήλίου τήν κίνησιν και σελήνης και τών άλλων άστρον, έτι δέ τās ώρας τās συντελουμένας ύπό τούτων, πρῶτον έξ έπιμελείας και παρατηρήσεως κατανοήσαντα τοίς άλλοις εις γνώσιν παραδούναι, και διά τοϋτο αύτόν πατέρα τούτων όνομασθῆναι, καθαπερεί γεγεννηκότα τήν τούτων θεωρίαν και φύσιν. (2) και Κοϊού μέν και Φοίβης Λητώ γενέσθαι, Ίαπετοϋ δέ Προμηθέα τόν παραδεδομένον μέν ύπό τινων μυθογράφων ότι τό πῦρ κλέψας παρά τών θεών

niejszych czasów. (2) [Tytani] istnieli w liczbie sześciu mężczyzn i pięciu kobiet i, jak mówią w mitach jedni, byli [dziećmi] Uranosa i Gai, albo – jak twierdzą inni – [ojcem ich był] jeden z Kuretów, a matką Titaia, od której przypadło im ich imię. (3) Męskiej płci byli zatem Kronos, Hyperion i Kojos oraz Japetos, Krios i na końcu Okeanos, ich siostrami [były] Rea, Temida i Mnemozyne oraz Febe i Tetyda. Każdy z nich był wynalazcą czegoś dobrego dla ludzkości, więc z powodu dobrodziejstw [udzielanych] wszystkim dostąpili czci i na trwałe [zapisali się] w pamięci.

(4) Kronos zatem, jako najstarszy, został królem, za jego [czasów] ludzie zmienili tryb życia z pierwotnego na cywilizowany i dlatego [Kronos] przemierzając wiele regionów świata spotkał się z wielce życzliwym przyjęciem. Wprowadził on u wszystkich sprawiedliwość i prostoduszność. Dlatego też o ludziach [żyjących] za [panowania] Kronosa przekazano późniejszym pokoleniom, że byli [oni] obyczajni i zacni pod każdym względem, a także szczęśliwi. (5) Największą władzę zdobył on w zachodnich stronach [świata] i uznano go tam za godnego największej czci. Dlatego też aż do nowszych czasów u Rzymian i Kartagińczyków – dopóki istniało to miasto – oraz u innych sąsiednich ludów [na cześć] tego boga urządziła się wspaniałe święta i obrzędy ofiarne, a wiele miejsc nazwano jego imieniem²⁷⁹. (6) W niezmierzonej prawości nikt nigdy nie dopuścił się żadnego występku. Wszyscy, którzy oddali się pod jego władanie, pędzili życie szczęśliwe, bez przeszkód zaznając pełni rozkoszy. Nawet poeta Hezjod zaświadcza o tym w następujących słowach²⁸⁰:

[ludzie w] czasach Kronosa, kiedy królował na niebie,
żyli niczym bogowie, z sercem wolnym od troski,
z dala i wolni od zła, wolni od trudu przykrego,
od chorób ciężkich bezpieczni, na członki
starość nie przysła, jednakie ich ręce i nogi –
zawsze w krzepiącym rozkwicie, poza cierpieniem trwali;
śmierć niczym sen przychodziła. Wiele też innych [rzeczy]
dano im: ziemia płodna sama dawała
z siebie owoc obfity i szczodry; radośni
wśród dóbr rozlicznych dzielili się pracą na ziemi,
w stada zamożni, w przyjaźni z szczęśliwymi bogami.

Oto co głoszą mity o Kronosie.

67. Powiadają, że Hyperion²⁸¹ jako pierwszy przez staranną obserwację poznał ruchy słońca, księżyca i innych gwiazd, jak również wyznaczane przez nie pory [roku] i przekazał [to] do wiadomości innych, dlatego nazwano go ojcem tych [ciał niebieskich], tak jakby był twórcą nauki o nich oraz ich naturze. (2) Kojosowi i Febe urodziła się Leto, a Japetosowi Prometeusz, o którym niektórzy mitografowie przekazali, że wykrał bogom ogień i dał [go] ludziom, a tak naprawdę był wyna-

ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις, πρὸς δ' ἀλήθειαν εὐρετὴν γενόμενον τῶν πυρείων, (3) ἐξ ὧν ἐκκάεται τὸ πῦρ. τῶν δὲ Τιτανίδων φασὶ Μνημοσύνην λογισμοὺς εὐρεῖν καὶ τὰς τῶν ὀνομάτων θέσεις ἐκάστῳ τῶν ὄντων τάξαι, δι' ὧν καὶ δηλοῦμεν ἕκαστα καὶ πρὸς ἀλλήλους ὁμιλοῦμεν· ἅ τινες τὸν Ἑρμῆν φασιν εἰσηγήσασθαι. προσάπτουσι δὲ τῇ θεῷ ταύτῃ καὶ τὰ πρὸς ἀνανέωσιν καὶ μνήμην γινόμενα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἀφ' ὧν δὴ καὶ τῆς προσηγορίας τυχεῖν αὐτὴν ταύτης. (4) Θέμιν δὲ μυθολογοῦσι μαντείας καὶ θυσίας καὶ θεσμοὺς τοὺς περὶ τῶν θεῶν πρώτην εἰσηγήσασθαι καὶ τὰ περὶ τὴν εὐνομίαν καὶ εἰρήνην καταδειῖξαι. διὸ καὶ θεσμοφύλακας καὶ θεσμοθέτας ὀνομάζεσθαι τοὺς τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ὅσια καὶ τοὺς τῶν ἀνθρώπων νόμους διαφυλάττοντας· καὶ τὸν Ἀπόλλω, καθ' ὃν δὴ χρόνον τοὺς χρησμοὺς διδόναι μέλλει, θεμιστεύειν λέγομεν ἀπὸ τοῦ τὴν Θέμιν εὐρέτριαν γεγονέναι τῶν χρησμῶν. (5) οὗτοι μὲν οὖν οἱ θεοὶ πολλὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον εὐεργετήσαντες οὐ μόνον ἀθανάτων τιμῶν ἡξιώθησαν, ἀλλὰ καὶ πρῶτοι τὸν Ὀλυμπον ἐνομίσθησαν οἰκεῖν μετὰ τὴν ἐξ ἀνθρώπων μετάστασιν.

68. Κρόνου δὲ καὶ Ῥέας λέγεται γενέσθαι τὴν τε Ἑστίαν καὶ Δήμητραν καὶ Ἥραν, ἔτι δὲ Δία καὶ Ποσειδῶνα καὶ Ἄϊδην. τούτων δὲ λέγεται τὴν μὲν Ἑστίαν τὴν τῶν οἰκιῶν κατασκευὴν εὐρεῖν, καὶ διὰ τὴν εὐεργεσίαν ταύτην παρὰ πᾶσι σχεδὸν ἀνθρώποις ἐν πάσαις οἰκίαις καθιδρυθῆναι, τιμῶν καὶ θυσιῶν τυγχάνουσαν· Δήμητραν δέ, τοῦ σίτου φυομένου μὲν ὥς ἔτυχε μετὰ τῆς ἄλλης βοτάνης, ἀγνωσμένου δὲ παρ' ἀνθρώποις, πρώτην συγκομίσαι καὶ τὴν κατεργασίαν αὐτοῦ καὶ φυλακὴν ἐπινοῆσαι καὶ σπεῖρειν καταδειῖξαι. (2) εὐρεῖν μὲν οὖν αὐτὴν τὸν σίτον πρὸ τοῦ γεννῆσαι τὴν θυγατέρα Φερσεφόνην, μετὰ δὲ τὴν ταύτης γένεσιν καὶ τὴν ὑπὸ Πλούτωνος ἀρπαγὴν ἐμπρῆσαι πάντα τὸν καρπὸν διὰ τε τὴν ἔχθραν τὴν πρὸς τὸν Δία καὶ τὴν ἐπὶ τῇ θυγατρὶ λύπην. μετὰ δὲ τὴν εὖρεσιν τῆς Φερσεφόνης διαλλαγῆναι τε τῷ Διὶ καὶ τῷ Τριπτολέμῳ ἀποδοῦναι τὸν τοῦ σίτου σπόρον, ᾧ συντάξαι πᾶσιν ἀνθρώποις μεταδοῦναι τῆς τε δωρεᾶς καὶ τὰ περὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ σπόρου διδάξαι. (3) λέγουσι δὲ τινες ὅτι καὶ νόμους εἰσηγήσατο, καθ' οὓς ἀλλήλοις τὸ δίκαιον διδόναι συνειθίσθησαν ἄνθρωποι, καὶ τὴν παραδοῦσαν αὐτοῖς θεᾶν θεσμοφόρον ἀπὸ τούτων προσηγόρευσαν. μεγίστων γὰρ ἀγαθῶν ἀνθρώποις αἰτίαν γενομένην ἐπιφανεστάτων τυχεῖν τιμῶν καὶ θυσιῶν, ἔτι δ' ἐορτῶν καὶ πανηγύρεων μεγαλοπρεπῶν, οὐ παρ' Ἑλλήσι μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς βαρβάροις, ὅσοι τῆς τροφῆς ταύτης ἐκοινώνησαν.

69. Ἀμφισβητοῦσι δὲ περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ καρποῦ τούτου πολλοί, τὴν θεὸν φάμενοι παρ' αὐτοῖς πρώτοις ὀφθῆναι καὶ τὴν τούτου φύσιν τε καὶ χρῆσιν καταδειῖξαι. Αἰγύπτιοι μὲν γὰρ λέγουσι τὴν τε Δήμητραν καὶ τὴν Ἴσιν τὴν αὐτὴν εἶναι, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἐνεγκεῖν τὸ σπέρμα πρώτην, ἀρδεύοντος μὲν εὐκαίρως τὰ πεδία τοῦ Νείλου ποταμοῦ, ταῖς δ' ὥραις ἄριστα τῆς χώρας ταύτης κεκραμένης. (2) τοὺς δ' Ἀθηναίους, καίπερ ἀποφαινομένους τὴν εὖρεσιν τοῦ καρποῦ τούτου γεγενημένην παρ' αὐτοῖς, ὅμως μαρτυρεῖν αὐτὸν ἐτέρωθεν κεκομισμένον εἰς τὴν Ἀττικὴν· τὸν γὰρ τόπον τὸν ἐξ ἀρχῆς δεξάμενον τὴν δωρεὰν ταύτην Ἐλευσίνα

lazcą krzesiwa, którym się ogień rozpala. (3) Powiadają, że Mnemozyne, [jedna] spośród Tytanid, wynalazła rozumowanie i zarządziła, by wszystkim istniejącym [rzeczom] nadać nazwy, z pomocą których wszystko wyjaśniamy i porozumiewamy się między sobą; niektórzy mówią, że wprowadził je Hermes²⁸². Bogini tej przypisuje się również istniejącą u ludzi [zdolność] przypominania i zapamiętywania, skąd zdobyła ona sobie owo imię²⁸³. (4) Mity mówią, że Temida (*Themis*) jako pierwsza wprowadziła sztukę wieszczenia, ofiary i przepisy dotyczące bogów oraz wyjaśniła kwestie prawości i pokoju. Dlatego nazywa się stróżami prawa (*thesmophylakes*) i prawodawcami (*thesmothetai*)²⁸⁴ [ludzi], którzy przestrzegają święte przepisy bogów i ludzkie prawa; o Apollonie natomiast, w chwili kiedy ma podać wyrocznie, mówimy, że wymierza *sprawiedliwość* (*themisteuein*), bo Temida była wynalazczynią wyroczeni. (5) Bogowie ci wielce się przyczynili do poprawy ludzkiego życia i zasłużyli nie tylko na nieśmiertelną sławę, bo wierzone również, że jako pierwsi zamieszkivali Olimp po opuszczeniu [swego miejsca] wśród ludzi.

68. Kronosowi i Rei, jak mówią, urodzili się Hestia, Demeter i Hera oraz Zeus, Posejdon i Hades. Hestia była podobno tą z nich, która wynalazła [sztukę] budowania domów i przez to dobrodziejstwo niemal u wszystkich ludzi i we wszystkich domach ma swoje miejsce i darzy się ją czią oraz ofiarami; Demeter zaś, ponieważ zboże rosło [wtedy] jak popadło między innymi roślinami i nie było znane ludziom, pierwsza [je] zebrała, obmyśliła [sposób] jego uprawy i przechowania oraz pokazała, [jak należy je] siał. Odkryła ona zboże, zanim urodziła córkę Persefonę, a po jej urodzeniu i porwaniu przez Plutona spaliła całe zboże wiedzioną gniewem na Zeusa i z żalu po córce. Po odnalezieniu Persefony zmieniła stosunek do Zeusa i oddała nasiona zboża Triptolemosowi, któremu poleciła, by przekazał dar wszystkim ludziom i nauczył [ich], jak obchodzić się z ziarnem. (3) Niektórzy mówią, że wprowadzała też prawa, na podstawie których ludzie przywykli do oddawania sobie sprawiedliwości, a przekazującą im [prawa] boginię nazwali dlatego *Thesmoforos*, [Prawodawczynią]. Ponieważ stała się dla ludzi źródłem największych dóbr, dostąpiła najwspanialszej czci i ofiar, a także świąt i świetnych uroczystości nie tylko u Hellenów, bo i u wszystkich niemal barbarzyńców, którym ten pokarm przypadł w udziale.
69. Wiele [ludów] spiera się w kwestii odkrycia tego daru natury, twierdząc, że [to] oni byli pierwszymi, u których widziano boginię, jak przekazuje naukę o jego właściwościach i użyciu. Egipcjanie np. twierdzą, że Demeter i Izyda są tą samą [boginią] i że jako pierwsza przyniosła [ona] ziarno do Egiptu, bo rzeka Nil w stosownej porze nawadnia równiny, a w kraju tym panują najbardziej umiarkowane temperatury. (2) Ateńczycy wykazali wprawdzie, że do odkrycia tego daru natury doszło u nich, dają jednak świadectwo, że skądinąd przywieziono go do Attyki; miejsce bowiem, gdzie po raz pierwszy [doszło do] przyjęcia daru, określają mianem *Eleuzis*, [Przy-

προσαγορεύειν ἀπὸ τοῦ παρ' ἐτέρων ἐλθεῖν τὸ σπέρμα τοῦ σίτου κοιμισθέν. (3) οἱ δὲ Σικελιῶται, νῆσον ἱερὰν Δήμητρος καὶ Κόρης οἰκοῦντες, εἰκὸς εἶναι φασὶ τὴν δωρεὰν ταύτην πρῶτοις τοῖς τὴν προσφιλεστάτην χώραν νεμομένοις δοθῆναι· ἄτοπον μὲν γὰρ ὑπάρχειν εὐκαρποτάτην αὐτὴν ὡς ἰδίαν ποιῆσαι, τῆς δ' εὐεργεσίας ὡς μηδὲν προσηκούσῃ ἐσχάτῃ μεταδοῦναι, καὶ ταῦτ' ἐν αὐτῇ τὴν οἰκῇσιν ἔχουσιν, εἴπερ καὶ τῆς Κόρης τὴν ἀρπαγὴν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ γεγονέναι συμπεφώνηται. εἶναι δὲ καὶ τὴν χώραν οἰκειοτάτην τούτοις τοῖς καρποῖς, ἐν ᾗ καὶ τὸν ποιητὴν λέγειν

ἀλλὰ τὰ γ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται,
πυροὶ καὶ κριθαί.

περὶ μὲν οὖν Δήμητρος τοιαῦτα μυθολογοῦσι.

(4) Τῶν δ' ἄλλων θεῶν τῶν ἐκ Κρόνου καὶ Ῥέας γενομένων φασὶν οἱ Κρῆτες Ποσειδῶνα μὲν πρῶτον χρήσασθαι ταῖς κατὰ θάλατταν ἐργασίαις καὶ στόλους συστήσασθαι, παραδόντος αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν ταύτην τοῦ Κρόνου· διὸ καὶ παραδίδοσθαι τοῖς ἐπιγινόμενοις τοῦτον κύριον ὑπάρχειν τῶν κατὰ θάλατταν πραττομένων καὶ θυσίαις ὑπὸ τῶν ναυτιλλομένων τιμᾶσθαι. προσάπτουσι δ' αὐτῷ καὶ τὸ τοὺς ἵππους δαμάσαι πρῶτον καὶ τὴν ἐπιστήμην καταδειξαι τὴν περὶ τὴν ἵππικὴν, ἀφ' ἧς ἵππιον αὐτὸν ὠνομάσθαι. (5) τὸν δ' Ἄϊδην λέγεται τὰ περὶ τὰς ταφὰς καὶ τὰς ἐκφορὰς καὶ τιμὰς τῶν τεθνεώτων καταδειξαι, τὸν πρὸ τοῦ χρόνον μηδεμιᾶς οὔσης ἐπιμελείας περὶ αὐτοῦ· διὸ καὶ τῶν τετελευτηκότων ὁ θεὸς οὗτος παρείληπται κυριεύειν, ἀπονεμηθείσης τὸ παλαιὸν αὐτῷ τῆς τούτων ἀρχῆς καὶ φροντίδος.

70. Περί δὲ τῆς τοῦ Διὸς γενέσεώς τε καὶ βασιλείας διαφωνεῖται· καὶ τινες μὲν φασιν αὐτὸν μετὰ τὴν ἐξ ἀνθρώπων τοῦ Κρόνου μετάστασιν εἰς θεοὺς διαδέξασθαι τὴν βασιλείαν, οὐ βίᾳ κατισχύσαντα τὸν πατέρα, νομίμως δὲ καὶ δικαίως ἀξιοθέντα ταύτης τῆς τιμῆς· τινὲς δὲ μυθολογοῦσι τῷ Κρόνῳ γενέσθαι λόγιον περὶ τῆς τοῦ Διὸς γενέσεως, ὅτι παραιρήσεται τὴν βασιλείαν αὐτοῦ βιαίως ὁ γεννηθεὶς παῖς. (2) διόπερ τὸν μὲν Κρόνον τὰ γεννώμενα παιδία πλεονάκις ἀφανίζουσιν, τὴν δὲ Ῥεάν ἀγανακτήσασαν, καὶ μὴ δυναμένην μεταθεῖναι τὴν προαίρεσιν ἀνδρός, τὸν Δία τεκοῦσαν ἐν τῇ προσαγορευομένῃ Ἰδῇ κλέψαι καὶ δοῦναι λάθρᾳ τοῖς Κούρησιν ἐκθρέψαι τοῖς κατοικοῦσι πλησίον ὄρους τῆς Ἰδῆς. τούτους δ' ἀπενέγκαντας εἰς τι ἄντρον παραδοῦναι ταῖς Νύμφαις, παρακελευσαμένους τὴν πᾶσαν ἐπιμέλειαν αὐτοῦ ποιεῖσθαι. (3) αὗται δὲ μέλι καὶ γάλα μίσγουσιν τὸ παιδίον ἔθρεψαν καὶ τῆς αἰγὸς τῆς ὀνομαζομένης Ἀμαλθείας τὸν μαστὸν εἰς διατροφήν παρείχοντο. σημεῖα δὲ πολλὰ μέχρι τοῦ νῦν διαμένειν τῆς γενέσεως καὶ διατροφῆς τοῦ θεοῦ τούτου κατὰ τὴν νῆσον. (4) φερομένου μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν Κουρήτων αὐτοῦ νηπίου φασὶν ἀποπεσεῖν τὸν ὀμφαλὸν περὶ τὸν ποταμὸν τὸν καλούμενον Τρίτωνα, καὶ τὸ χωρίον τε τοῦτο καθιερωθὲν ἀπὸ τοῦ τότε συμβάντος Ὀμφαλὸν προσαγορευθῆναι καὶ τὸ περικείμενον πεδίον ὁμοίως Ὀμφάλειον. κατὰ δὲ τὴν Ἰδῇ, ἐν ᾗ συνέβη τραφῆναι τὸν θεόν, τό τε ἄντρον ἐν ᾧ τὴν δίαίταν εἶχε καθιέρωται καὶ οἱ περὶ αὐτὸ λειμῶνες

bycie] na podstawie faktu, że od innych [ludów] *przybyło* sprowadzone [do nich] ziarno zboża. (3) Sykelioci znów, zamieszkujący świętą wyspę Demeter i Kory, mówią, iż jest prawdopodobne, że dar ów ofiarowano im pierwszym, ponieważ zamieszkują ulubioną krainę [bogini]; [byłoby] bowiem nonsesem, gdyby owo dobrodziejstwo przypadło [tej wyspie] na końcu, jakby nic nie znaczyła, mimo że [bogini] traktuje ją jak własną, bo jest ona najbardziej urodzajna, i chociaż istnieje zgoda co do faktu, że do porwania Kory doszło na tej wyspie. Nawet ziemia jest [tam] wyjątkowo zdatna do [uprawy] tych płodów, bo na niej, mówi poeta²⁸⁵:

wszak bez siewu i orki rodzi się wszystko,
pszenica i jęczmień²⁸⁶.

Oto co głoszą mity o Demeter.

(4) Kreteńczycy mówią, że [kolejny] spośród bogów, zrodzonych z Kronosa i Rei, Posejdon jako pierwszy wykonywał prace na morzu i wystawiał floty, kiedy Kronos przekazał mu tę władzę; dlatego przekazano potomnym, iż był on panem [czynności] wykonywanych na morzu i otrzymywał ofiary od [ludzi] trudniących się żegluga. Przypisują mu także pierwsze ujarzmienie koni i wynalezienie wiedzy dotyczącej jeździectwa, od której jest on nazywany *Hippiossem-Konnym*. (5) Hades nauczał praw związanych z pogrzebem i pochówkiem oraz kultem zmarłych, bo wcześniej się o to nie troszczono; przyjęła się [opinia], że bóg ten panuje nad zmarłymi i że z dawien dawna przydzielono mu władzę i pieczę nad nimi.

70. Na temat narodzin i zdobycia władzy przez Zeusa istnieją różne zdania: jedni mówią, że przejął [on] królewską władzę po przeniesieniu Kronosa spomiędzy ludzi do bogów, i że nie pokonał ojca siłą, lecz zgodnie z prawem i sprawiedliwością uznano go za godnego tego zaszczytu; inni opowiadają w mitach, że Kronos otrzymał wyrocznię o narodzinach Zeusa, wedle której królewską władzę odbierze mu siłą rodzony syn. (2) Dlatego Kronos każdorazowo usuwał narodzone dziecko, a oburzona Rea, która nie mogła odmienić woli męża, po urodzeniu Zeusa na [górze] Ida zabrała [go] i potajemnie oddała na wychowanie Kuretom, którzy mieszkali w pobliżu tej góry. Ci zanieśli [dziecko] do jakiejś jaskini i przekazali Nimfom, nakazując opiekować się nim z pełnym staraniem. (3) Mieszały one miód z mlekiem, dając to jeść dziecku i podawały mu do karmienia wymię kozy zwanej Amalteją. Aż do dziś przetrwało wiele śladów [dowodzących] narodzin i wychowania tego boga na wyspie. (4) Powiadają, że kiedy Kureci nieśli go – [jeszcze jako] niemowlę, pępowina upadła w okolicach rzeki zwanej Triton, a miejsce to, od tamtejszego wydarzenia uznawane za święte, nazwano *Omfalos* – *Pępkim*, podobnie [brzmi nazwa] okalającej je równiny: *Omfaleion*. Na Idzie, gdzie bóg był wychowywany, poświęcono jaskinię, w której przebywał, za święte uznano tak samo łąki wokół niej, które ciągną się wokół szczytu góry. (5) Rzecz zaś

ὁμοίως ἀνεῖνται περὶ τὴν ἀκρόρειαν ὄντες. (5) τὸ δὲ πάντων παραδοξότατον καὶ μυθολογούμενον περὶ τῶν μελιττῶν οὐκ ἄξιον παραλιπεῖν· τὸν γὰρ θεὸν φασιν ἀθάνατον μνήμην τῆς πρὸς αὐτὰς οἰκειότητος διαφυλάττει βουλόμενον ἀλλάξαι μὲν τὴν χροάν αὐτῶν καὶ ποιῆσαι χαλκῷ χρυσοειδεῖ παραπλησίαν, τοῦ τόπου δ' ὄντος ὑψηλοῦ καθ' ὑπερβολὴν, καὶ πνευμάτων τε μεγάλων ἐν αὐτῷ γινομένων καὶ χιόνος πολλῆς πιπτούσης, ἀνεπαισθήτους αὐτὰς καὶ ἀπαθεῖς ποιῆσαι, δυσχειμερωτάτους τόπους νεμομένας. (6) τῇ θρεψάσῃ δ' αἰγὶ τιμὰς τέ τινας ἄλλας ἀπονεῖμαι καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἀπ' αὐτῆς λαβεῖν, Αἰγίοχον ἐπονομασθέντα. ἀνδρωθέντα δ' αὐτόν φασι πρῶτον πόλιν κτίσαι περὶ τὴν Δίκταν, ὅπου καὶ τὴν γένεσιν αὐτοῦ γενέσθαι μυθολογοῦσιν· ἧς ἐκλειφθείσης ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις διαμένειν ἔτι καὶ νῦν ἔρματα τῶν θεμελίων.

71. Διενέγκαι δὲ τὸν θεὸν τοῦτον ἀπάντων ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀπάσαις ἀρεταῖς· διὸ καὶ παραλαβόντα τὴν βασιλείαν παρὰ τοῦ Κρόνου πλεῖστα καὶ μέγιστα τὸν ἀνθρώπινον βίον εὐεργετήσαι. πρῶτον μὲν γὰρ ἀπάντων καταδειῖναι περὶ τῶν ἀδικημάτων τὸ δίκαιον ἀλλήλοις διδόναι τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοῦ βίᾳ τι πράττειν ἀποστήσαι, κρίσει δὲ καὶ δικαστηρίῳ τὰς ἀμφισβητήσεις διαλύειν. καθόλου δὲ τὰ περὶ τε τῆς εὐνομίας καὶ τῆς εἰρήνης προσαναπληρῶσαι, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς πείθοντα, τοὺς δὲ φαύλους τῇ τιμωρίᾳ καὶ τῷ φόβῳ καταπληττόμενον. (2) ἐπελθεῖν δ' αὐτόν καὶ τὴν οἰκουμένην σχεδὸν πᾶσαν τοὺς μὲν ληστὰς καὶ ἀσεβεῖς ἀναιροῦντα, τὴν δ' ἰσότητά καὶ τὴν δημοκρατίαν εἰσηγούμενον· ὅτε δὴ φασιν αὐτόν καὶ τοὺς γίγαντας ἀνελεῖν, ἐν μὲν Κρήτῃ τοὺς περὶ Μύλινον, κατὰ δὲ τὴν Φρυγίαν τοὺς περὶ Τυφῶνα. (3) πρὸ δὲ τῆς μάχης τῆς πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ γίγαντας λέγεται τὸν Δία θῦσαι βοῦν Ἥλιῳ καὶ Οὐρανῷ καὶ Γῇ· ἐπὶ δὲ τῶν ἱερῶν ἀπάντων φανῆναι τὰ περὶ τούτων ἐπικριθέντα δι' ὧν ἐπισημαίνεται κράτος καὶ ἀπόστασις ἀπὸ τῶν πολεμίων πρὸς αὐτούς. ἀκόλουθον δὲ τούτοις γενέσθαι τοῦ πολέμου τὸ τέλος· αὐτομολῆσαι μὲν γὰρ ἐκ τῶν πολεμίων Μουσαῖον, καὶ τυχεῖν ὠρισμένων τιμῶν, κατακοπῆναι δ' ὑπὸ τῶν θεῶν ἅπαντας τοὺς ἀντιταξαμένους. (4) Συστῆναι δὲ καὶ ἄλλους πολέμους αὐτῷ πρὸς γίγαντας, τῆς μὲν Μακεδονίας περὶ τὴν Παλλήνην, τῆς δ' Ἰταλίας κατὰ τὸ πεδίον, ὃ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κατακεκαυμένου τόπου Φλεγραῖον ὠνομάζετο, κατὰ δὲ τοὺς ὕστερον χρόνους Κυμαῖον προσηγόρευον. (5) κολασθῆναι δὲ τοὺς γίγαντας ὑπὸ Διὸς διὰ τὴν εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους παρανομίαν καὶ διὰ τὸ ταῖς τοῦ σώματος ὑπεροχαῖς καὶ ῥώμαις πεποιθότας καταδουλοῦσθαι μὲν τοὺς πλησιοχώρους, ἀπειθεῖν δὲ τοῖς περὶ τοῦ δικαίου τιθεμένοις νόμοις, πόλεμον δ' ἐκφέρειν πρὸς τοὺς διὰ τὰς κοινὰς εὐεργεσίας ὑπὸ πάντων θεοὺς νομιζομένους. (6) τὸν δ' οὖν Δία λέγουσι μὴ μόνον ἄρδην ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίσαι τοὺς ἀσεβεῖς καὶ πονηροὺς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀρίστοις τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, ἔτι δ' ἀνδρῶν τὰς ἀξίας ἀπονεῖμαι τιμὰς. διὰ δὲ τὸ μέγεθος τῶν εὐεργεσιῶν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῆς δυνάμεως συμφώνως αὐτῷ παρὰ πάντων συγκεχωρῆσθαι τὴν τε βασιλείαν εἰς τὸν αἰεὶ χρόνον καὶ τὴν οἴκησιν τὴν ἐν Ὀλύμπῳ.

najdziwniejsza ze wszystkich, o których mówią mity, dotyczy pszczół i nie godzi się jej pomijać: powiadają bowiem, że bóg, pragnąc zachować w nieśmiertelnej pamięci [dowód swej] życzliwości dla nich, zmienił ich ubarwienie i sprawił, że przypomina [ono] miedź o złotym połysku, zamieszkują one bardzo zimne okolice, więc uczynił je także odpornymi i nieczułymi [na chłód], mimo że miejsce to jest nader wysoko położone, wieją [tam] silne wiatry i pada gęsty śnieg. (6) Karmiąc go kożę²⁸⁷ obdarzył innego rodzaju łaskami, gdyż wziął od niej przydomek nazywając się *Aigiochosem*, Egidodzierzcą. Powiadają, że gdy osiągnął on wiek męski, najpierw założył miasto koło Dikty, gdzie, jak mówią mity, doszło do jego narodzin; miasto to w późniejszych czasach zostało opuszczone, jednak jeszcze do dziś zachowały się jego kamienne bloki fundamentów.

71. Bóg ów przewyższał wszystkich męstwem, rozsądkiem, sprawiedliwością i wszelkimi innymi zaletami; dlatego też przejął od Kronosa władzę królewską i w największym stopniu przyczynił się do ulepszenia ludzkiego bytowania. Pierwszy bowiem ze wszystkich objaśnił ludziom, jak [mają] oddawać sobie sprawiedliwość w obliczu [popołnianych] występków, odstępować od dokonywania czynów przemocy, a [zamiast tego] sporne kwestie rozwiązywać w procesach i sądach. Krótko mówiąc, w pełni pokierował sprawami praworządności i pokoju, [do czego] dobrych skłaniał namową, a złych pobudzał strachem i karami. (2) Przewędrował on niemal cały świat, usuwał zbójców i bezbożników i wprowadzał równość i demokrację. Powiadają, że wtedy właśnie pozbył się gigantów: na Krecie [skupionych] wokół Mylinosa, a we Frygii – wokół Tyfona. Podobno przed bitwą z gigantami na Krecie Zeus złożył Heliosowi, Uranosowi i Gai ofiarę z byka. Przy wszystkich czynnościach ofiarnych pojawiły się znaki przepowiadające przyszłe losy, które oznajmiały zwycięstwo i przechodzenie od wrogów na ich stronę. Zgodnie z nimi zakończyła się też wojna, z własnej bowiem woli [szeregi] wrogów opuścił Musajos²⁸⁸, za co spotkały go wyznaczone zaszczyty, a wszyscy opierający się bogom zostali wybici w pień.
- (4) [Zeus] prowadził też inne wojny przeciwko gigantom: w okolicy Pallene w Macedonii, na równinie italskiej, która dawniej od pożaru tego miejsca nazywała się *Flegraion* – Płomienną²⁸⁹, a w późniejszych czasach nazywano ją *Kymaion*²⁹⁰. (5) Giganci zostali ukarani przez Zeusa z powodu bezprawia, [jakiego dopuszczali się] wobec innych ludzi oraz dlatego, że ufni w potęgę i siłę [swego] ciała zniewolili sąsiednie ludy, sprzeniewierzyli się prawom gwarantującym sprawiedliwość i wypowiedzieli wojnę tym, których wszyscy dla świadczonych [przez nich] dobrodziejstw uznali za bogów. (6) Zeus zatem nie tylko całkowicie usunął spośród ludzi bezbożników i złoczyńców, ale także przydzielił godziwe zaszczyty najlepszym bogom, herosom oraz ludziom. Ze względu na wielkość świadczonych dobrodziejstw oraz niezmierną potęgę wszyscy zgodnie przyznali mu na wieczny czas władzę królewską oraz siedzibę na Olimpie.

72. Καταδειχθῆναι δὲ καὶ θυσίας αὐτῷ συντελεῖν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, καὶ μετὰ τὴν ἐκ γῆς μετάστασιν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐγγενέσθαι δόξας δικαίους ἐν ταῖς τῶν εὖ πεπονθότων ψυχαῖς, ὡς ἀπάντων τῶν γινομένων κατ' οὐρανὸν οὗτος εἶη κύριος, λέγω δ' ὁμβρων τε καὶ βροντῶν καὶ κεραυνῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. (2) διόπερ αὐτὸν προσαγορευθῆναι Ζῆνα μὲν ἀπὸ τοῦ δοκεῖν τοῖς ἀνθρώποις αἴτιον εἶναι τοῦ ζῆν, ταῖς ἐκ τοῦ περιέχοντος εὐκρασίαις τοὺς καρποὺς ἀνάγοντα πρὸς τέλος, πατέρα δὲ διὰ τὴν φροντίδα καὶ τὴν εὐνοίαν τὴν εἰς ἅπαντας, ἔτι δὲ καὶ τὸ δοκεῖν ὥσπερ ἀρχηγὸν εἶναι τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ὑπατον δὲ καὶ βασιλέα διὰ τὴν τῆς ἀρχῆς ὑπεροχὴν, εὐβουλέα δὲ καὶ μητιέτην διὰ τὴν ἐν τῷ βουλευέσθαι καλῶς σύνεσιν. (3) Μυθολογοῦσι δὲ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν κατὰ τὴν Κρήτην ἐκ Διὸς ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ Τρίτωνος ποταμοῦ γεννηθῆναι· διὸ καὶ Τριτογένειαν ὀνομασθῆναι. ἔστι δὲ καὶ νῦν ἔτι περὶ τὰς πηγὰς ταύτας ἱερὸν ἅγιον τῆς θεοῦ ταύτης, ἐν ᾧ τόπῳ τὴν γένεσιν αὐτῆς ὑπάρξει μυθολογοῦσι. (4) λέγουσι δὲ καὶ τοὺς γάμους τοῦ τε Διὸς καὶ τῆς Ἥρας ἐν τῇ Κνωσίῳ χώρᾳ γενέσθαι κατὰ τινα τόπον πλησίον τοῦ Θήρητος ποταμοῦ, καθ' ὃν νῦν ἱερὸν ἔστιν, ἐν ᾧ θυσίας κατ' ἐνιαυτὸν ἀγίους ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων συντελεῖσθαι, καὶ τοὺς γάμους ἀπομιμῆσθαι, καθάπερ ἐξ ἀρχῆς γενέσθαι παρεδόθησαν. (5) Τοῦ δὲ Διὸς ἐκγόνους φασι γενέσθαι θεὰς μὲν Ἀφροδίτην καὶ Χάριτας, πρὸς δὲ ταύταις Εἰλείθυιαν καὶ τὴν ταύτης συνεργὸν Ἄρτεμιν, καὶ τὰς προσαγορευομένας Ὠρας, Εὐνομίαν τε καὶ Δίκην, ἔτι δ' Εἰρήνην καὶ Ἀθηνᾶν καὶ Μοῦσας, θεοὺς δὲ Ἥφαιστον καὶ Ἄρην καὶ Ἀπόλλωνα, πρὸς δὲ τούτοις Ἑρμῆν καὶ Διόνυσον καὶ Ἡρακλέα.
73. Τούτων δ' ἐκάστῳ μυθολογοῦσι τὸν Δία τῶν εὐρεθέντων ὑπ' αὐτοῦ καὶ συντελουμένων ἔργων τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τιμὰς τῆς εὐρέσεως ἀπονεῖμαι, βουλόμενον αἰώνιον αὐτοῖς περιποιῆσαι μνήμην παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις. (2) παραδοθῆναι δὲ τῇ μὲν Ἀφροδίτῃ τὴν τε τῶν παρθένων ἡλικίαν, ἐν οἷς χρόνοις δεῖ γαμεῖν αὐτάς, καὶ τὴν ἄλλην ἐπιμέλειαν τὴν ἔτι καὶ νῦν ἐν τοῖς γάμοις γινομένην μετὰ θυσιῶν καὶ σπονδῶν, ἃς ποιοῦσιν ἄνθρωποι τῇ θεῷ ταύτῃ. προθύουσι δὲ πρότερον ἅπαντες τῷ Διὶ τῷ τελείῳ καὶ Ἥρᾳ τελείᾳ διὰ τὸ τούτους ἀρχηγοὺς γεγονέναι καὶ πάντων εὐρετάς, καθότι προεῖρηται. (3) ταῖς δὲ Χάρισι δοθῆναι τὴν τῆς ὥσεως κόσμησιν καὶ τὸ σχηματίζειν ἕκαστον μέρος τοῦ σώματος πρὸς τὸ βέλτιον καὶ προσηγῆς τοῖς θεωροῦσι, πρὸς δὲ τούτοις τὸ κατάρχειν εὐεργεσίας καὶ πάλιν ἀμείβεσθαι ταῖς προσηκούσαις χάρισι τοὺς εὖ ποιήσαντας. (4) Εἰλείθυιαν δὲ λαβεῖν τὴν περὶ τὰς τικτούσας ἐπιμέλειαν καὶ θεραπείαν τῶν ἐν τῷ τίκτειν κακοπαθουσῶν. διὸ καὶ τὰς ἐν τοῖς τοιούτοις κινδυνεύουσας γυναῖκας ἐπικαλεῖσθαι μάλιστα τὴν θεὸν ταύτην. (5) Ἄρτεμιν δὲ φασὶν εὐρεῖν τὴν τῶν νηπίων παιδίων θεραπείαν καὶ τροφὰς τινὰς ἀρμοζούσας τῇ φύσει τῶν βρεφῶν· (6) ἀφ' ἧς αἰτίας καὶ κουροτρόφον αὐτὴν ὀνομάζεσθαι. τῶν δ' ὀνομαζομένων Ὠρῶν ἐκάστη δοθῆναι τὴν ἐπώνυμον τάξιν τε καὶ βίου διακόσμησιν ἐπὶ τῇ μεγίστῃ τῶν ἀνθρώπων ὠφελείᾳ· μηδὲν γὰρ εἶναι μᾶλλον δυνάμενον εὐδαίμονα βίον παρασκευάσαι τῆς εὐνομίας καὶ δίκης καὶ εἰρήνης.

72. Postanowiono także, by spełniać na jego cześć ofiary przewyższające wszystkie inne, zaś po [jego] przeniesieniu z ziemi do nieba w duszach [ludzi], którzy zaznali [jego] łask, zrodziła się słuszną wiarą, że jest on panem wszystkich zjawisk na niebie, a mianowicie deszczy, grzmotów, piorunów i tym podobnych. (2) Otrzymał on miano *Zena*²⁹¹, dlatego że ludziom wydawało się, iż jest [on] źródłem życia²⁹², pomaga bowiem dojrzewać owocom, łagodząc temperaturę powietrza, *Ojca* za troskę i życzliwość wobec wszystkich oraz przez wiarę, że był założycielem rodzaju ludzkiego; *Najwyższego* i *Króla* dla potęgi [swej] władzy; *Dobrego Doradcy* i *Wszechwiedzącego* za mądrość, w jego dobrej radzie. (3) Mity mówią, że także Atena urodziła się z Zeusa na Krecie u źródeł rzeki Triton, stąd nazywa się Tritogeneią²⁹³. Jeszcze teraz niedaleko tych źródeł stoi świątynia poświęcona tej bogini, bo w tym miejscu – mówią mity – doszło do jej narodzin. (4) Podobno także zaślubiny Zeusa i Hery odbyły się w ziemi Knosyjczyków, gdzieś w okolicy rzeki Theren, nad którą obecnie stoi świątynia, gdzie tamtejsi mieszkańcy spełniają święte co roku ofiary i naśladują obrzęd zaślubin, tak jak według tradycji od samego początku się [on] odbywał. (5) Powiadają, że potomkami Zeusa były boginie: Afrodyta, Charyty, prócz nich Ejletyja i jej pomocniczka Artemida, tak zwane Hory: Eunomia, Dike i Ejrene, Atena i Muzy, oraz bogowie: Hefajstos, Ares i Apollon, a prócz nich Hermes, Dionizos i Herakles.
73. Mity mówią, że każdemu z nich Zeus udzielił wiedzy na temat jego wynalazków i czynów, jakich dokonał, oraz zaszczytu związanego z tym odkryciem, pragnąc zapewnić im nieśmiertelną pamięć u wszystkich ludzi. (2) Afrodycie²⁹⁴ przekazał [pieczę] nad wiekiem dziewcząt, w którym należy je poślubić, oraz innego rodzaju troskę spełnianą jeszcze teraz podczas zaślubin wśród ofiar całopalnych i płynnych, które ludzie sprawują ku czci tej bogini. Najpierw wszyscy składają przedślubną ofiarę Zeusowi Doskonałemu i Herze Doskonałej, ponieważ oni byli twórcami i wynalazcami wszystkiego, co wcześniej powiedziano. (3) Charytom²⁹⁵ pozwolił upiększać wygląd i kształtować poszczególne części ciała, by było [ono] bardziej uodziwe i przyjemne dla patrzących; prócz tego władają one dobroczynnością oraz [umiejętnością] odwzajemniania się darczyńcom stosownym rodzajem wdzięczności. (4) Ejletyja²⁹⁶ otrzymała pieczę nad rodzącymi oraz dbałość o [kobiety] cierpiące podczas porodu. Dlatego też kobiety, którym grozi jakieś niebezpieczeństwo w tym czasie przyzywają najchętniej właśnie tę boginię. (5) Artemida²⁹⁷ – jak mówią – wynalazła [umiejętność] opieki nad małymi dziećmi oraz niektóre pokarmy odpowiednie dla natury niemowląt; z tej przyczyny nazywa się ją Kurotrofos – Karmicielką Młodych. (6) Każdej z tak zwanych Hor²⁹⁸, stosownie do imienia, dano porządkować i upiększać życie ku jak największemu pożytkowi ludzi; nie istnieje bowiem nic, co lepiej zbuduje szczęśliwe życie niż praworządność (*Eunomia*), sprawiedliwość (*Dike*) i pokój (*Ejrene*).

(7) Ἀθηνᾶ δὲ προσάπτουσι τὴν τε τῶν ἐλαιῶν ἡμέρωσιν καὶ φυτεῖαν παραδοῦναι τοῖς ἀνθρώποις καὶ τὴν τοῦ καρποῦ τούτου κατεργασίαν· πρὸ γὰρ τοῦ γενέσθαι τὴν θεὸν ταύτην ὑπάρξει μὲν τὸ γένος τοῦτο τῶν δένδρων μετὰ τῆς ἄλλης ἀγρίας ὕλης, τὴν μέντοι γ' ἐπιμέλειαν ταύτης οὐκ εἶναι καὶ τὴν ἐμπειρίαν τὴν ἔτι καὶ νῦν γινομένην περὶ τούτων. (8) πρὸς δὲ τούτοις τὴν τῆς ἐσθίτου κατασκευὴν καὶ τὴν τεκτονικὴν τέχνην, ἔτι δὲ πολλὰ τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις εἰσηγήσασθαι τοῖς ἀνθρώποις· εὐρεῖν δὲ καὶ τὴν τῶν αὐλῶν κατασκευὴν καὶ τὴν διὰ τούτων συντελουμένην μουσικὴν καὶ τὸ σύνολον πολλὰ τῶν φιλοτέχνων ἔργων, ἀφ' ὧν ἐργάνην αὐτὴν προσαγορεύεσθαι.

74. Ταῖς δὲ Μούσαις δοθῆναι παρὰ τοῦ πατρὸς τὴν τῶν γραμμάτων εὐρεσιν καὶ τὴν τῶν ἐπῶν σύνθεσιν τὴν προσαγορευομένην ποιητικὴν. πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας, ὅτι Σύροι μὲν εὐρεταὶ τῶν γραμμάτων εἰσὶ, παρὰ δὲ τούτων Φοίνικες μαθόντες τοῖς Ἑλλήσι παραδεδώκασιν, οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ μετὰ Κάδμου πλεύσαντες εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς Ἕλληνας τὰ γράμματα Φοινίκεια προσαγορεύειν, φασὶ τοὺς Φοίνικας οὐκ ἐξ ἀρχῆς εὐρεῖν, ἀλλὰ τοὺς τύπους τῶν γραμμάτων μεταθεῖναι μόνον, καὶ τῇ τε γραφῇ ταύτῃ τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων χρήσασθαι καὶ διὰ τοῦτο τυχεῖν τῆς προειρημένης προσηγορίας.

(2) Ἥφαιστον δὲ λέγουσιν εὐρετὴν γενέσθαι τῆς περὶ τὸν σίδηρον ἐργασίας ἀπάσης καὶ τῆς περὶ τὸν χαλκὸν καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τὴν ἐκ τοῦ πυρὸς ἐργασίαν ἐπιδέχεται, καὶ τὰς ἄλλας δὲ χρεῖας τὰς τοῦ πυρὸς ἀπάσας προσεξευρεῖν καὶ παραδοῦναι τοῖς τε τὰς τέχνας ἐργαζομένοις καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις· (3) διόπερ οἱ τῶν τεχνῶν τούτων δημιουργοὶ τὰς εὐχὰς καὶ θυσίας τούτῳ τῷ θεῷ μάλιστα ποιοῦσι, καὶ τὸ πῦρ οὗτοί τε καὶ πάντες ἄνθρωποι προσαγορεύουσιν Ἥφαιστον, εἰς μνήμην καὶ τιμὴν ἀθάνατον τιθέμενοι τὴν ἐξ ἀρχῆς τῷ κοινῷ βίῳ δεδομένην εὐεργεσίαν. (4) τὸν Ἄρην δὲ μυθολογοῦσι πρῶτον κατασκευάσαι πανοπλίαν καὶ στρατιώτας καθοπλίσαι καὶ τὴν ἐν ταῖς μάχαις ἐναγώνιον ἐνέργειαν εἰσηγήσασθαι, φονεύοντα τοὺς ἀπειθοῦντας τοῖς θεοῖς. (5) Ἀπόλλωνα δὲ τῆς κιθάρας εὐρετὴν ἀναγορεύουσι καὶ τῆς κατ' αὐτὴν μουσικῆς· ἔτι δὲ τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην ἐξενεγκεῖν διὰ τῆς μαντικῆς τέχνης γινομένην, δι' ἧς τὸ παλαιὸν συνέβαινε θεραπείας τυγχάνειν τοὺς ἀρρωστοῦντας· εὐρετὴν δὲ καὶ τοῦ τόξου γενόμενον διδάξαι τοὺς ἐγχωρίους τὰ περὶ τὴν τοξείαν, ἀφ' ἧς αἰτίας μάλιστα παρὰ τοῖς Κρησὶν ἐξηλῶσθαι τὴν τοξικὴν καὶ τὸ τόξον Κρητικὸν ὀνομασθῆναι. (6) Ἀπόλλωνος δὲ καὶ Κορωνίδος Ἀσκληπιὸν γενηθέντα, καὶ πολλὰ παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν εἰς ἱατρικὴν μαθόντα, προσεξευρεῖν τὴν τε χειρουργίαν καὶ τὰς τῶν φαρμάκων σκευασίας καὶ ῥιζῶν δυνάμεις, καὶ καθόλου προβιβάσαι τὴν τέχνην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὡς ἀρχηγὸν αὐτῆς καὶ κτίστην τιμᾶσθαι.

75. Τῷ δ' Ἑρμῇ προσάπτουσι τὰς ἐν τοῖς πολέμοις γινομένας ἐπικηρυκείας καὶ διαλλαγὰς καὶ σπονδὰς καὶ τὸ τούτων σύσσημον κηρύκειον, ὃ φορεῖν εἰώθασιν οἱ περὶ τῶν τοιούτων τοὺς λόγους ποιοῦμενοι καὶ διὰ τούτου τυγχάνοντες παρὰ τοῖς πολεμίοις ἀσφαλείας· ὅθεν δὴ καὶ Κοινὸν Ἑρμῆν ὀνομάσθαι, διὰ τὸ τὴν ὠφέλειαν

(7) Atenie²⁹⁹ przypisuje się udomowienie i uprawę drzew oliwnych, co przekazała ludziom razem z [wiedzą] o postępowaniu [z ich] owocem; gatunek tych drzew istniał co prawda, zanim rodziła się owa bogini, lecz rósł dziko wśród innych drzew leśnych i dopiero jej (sc. Ateny) [zasługą] była [ich] pielęgnacja oraz doświadczenie gromadzone na ich temat po dziś dzień. (8) Prócz nich [Atena] zapoznała ludzi [ze sztuką] sporządzania przyodziewku i budownictwa oraz wieloma rzeczami z innych dziedzin wiedzy: wynalazła umiejętność sporządzania piszczałek i wykonywaną na nich muzykę i w ogóle wiele zmyślnych zajęć, przez co nazwano ją Robotnicą.

74. Muzy³⁰⁰ obdarował ojciec wynalazkiem pisma i składania wyrazów, czyli sztuką określaną mianem poezji. Prócz tych, co utrzymują, że Syryjczycy są wynalazcami pisma, a Fenicjanie nauczyli się [go] od nich i przekazali Hellenom, że tymi [Fenicjanami] są towarzysze Kadmosa płynący do Europy i że dlatego Hellenowie nazywają litery *Fenickimi*, [niektórzy] głoszą sąd, iż Fenicjanie nie wynaleźli liter od samego początku, lecz zmienili tylko ich kształt, a że większość ludzi używa tego pisma, zdobyło [ono] sobie wspomnianą wyżej nazwę³⁰¹.

(2) Hefajstos³⁰² był podobno wynalazcą całej obróbki żelaza, miedzi, złota, srebra i wszystkiego, co wymaga obróbki w ogniu, dodatkowo odkrył też wszystkie inne pożytki [płynące z użycia] ognia i przekazał te sztuki rzemieślnikom oraz wszystkim innym ludziom; dlatego ludzie trudniący się tymi rzemiosłami zanoszą modlitwy i ofiary przede wszystkim do tego boga, oni też sami – ale także cała ludzkość – nazywają ogień *Hefajstosem*, [przez co] zachowują w wiecznej pamięci i czci dobro podarowane od początku dla [wsparcia] życia we wspólnocie. (3) Mity mówią, że Ares jako pierwszy sporządził ryszunek, uzbroił żołnierzy i skutecznie wojenne działania w trakcie bitew oraz zabijał tych, co odmawiali posłuszeństwa bogom. (5) Apollona obwołano wynalazcą kitary i [wykonywanej] na niej muzyki; rozpowszechnił [on] także wiedzę lekarską opartą na sztuce wieszczenia, przez którą w dawnych czasach cierpiący doznawali zazwyczaj uleczenia³⁰³. Był też wynalazcą łuku i uczył mieszkańców sztuki łucznictwa, z tego powodu największy podziw budzi łucznictwo Kreteńczyków, a łuk nazwano *Kretikon*³⁰⁴. (6) Apollonowi i Koronis urodził się Asklepios³⁰⁵, który od ojca nauczył się wiele na temat sztuki medycznej, wynalazł dodatkowo chirurgię, sztukę sporządzania leków i [poznał] właściwości korzeni; krótko mówiąc – rozwinął [swą] sztukę do tego stopnia, że oddaje mu się cześć jako [jej] założycielowi i twórcy.

75. Hermesowi przypisuje się prowadzenie rokowań w czasie wojen, [zawieranie] przymierzy i rozejmów oraz [sporządzenie] ich symbolu – laski herolda, którą mają zwyczaj nosić [ludzie uprawnieni] do prowadzenia rozmów w tych sprawach i dlatego wrogowie szanują ich nietykalność. W rezultacie Hermesa nazywa się

ἀμφοτέροις εἶναι κοινήν τοῖς ἐν τῷ πολέμῳ τὴν εἰρήνην μεταλαμβάνουσι. (2) φασὶ δ' αὐτὸν καὶ μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ τὰ διὰ τῆς ἐμπορίας κέρδη πρῶτον ἐπινοῆσαι καὶ τὸ λάθρα τὰ τῶν ἄλλων σφετερίζεσθαι. παραδεδοσθαι δ' αὐτὸν καὶ κήρυκα τῶν θεῶν, ἔτι δ' ἄγγελον ἄριστον διὰ τὸ σαφῶς αὐτὸν ἕκαστα τῶν εἰς ἐντολὴν δοθέντων ἐρμηνεύειν· ἀφ' οὗ καὶ τετευχέναι τῆς προσηγορίας αὐτὸν ταύτης, οὐχ εὐρετὴν τῶν ὀνομάτων καὶ λέξεων γενόμενον, ὥς τινές φασιν, ἀλλὰ τὸ τῆς ἀπαγγελίας ἄρτιον καὶ σαφές ἐκπεπονηκότα περιττότερον τῶν ἄλλων. (3) εἰσηγητὴν δ' αὐτὸν καὶ παλαίστρας γενέσθαι, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χελώνης λύραν ἐπινοῆσαι μετὰ τὴν Ἀπόλλωνος πρὸς Μαρσύαν σύγκρισιν, καθ' ἣν λέγεται τὸν Ἀπόλλωνα νικήσαντα καὶ τιμωρίαν ὑπὲρ τὴν ἄσϊαν λαβόντα παρὰ τοῦ λειφθέντος μεταμεληθῆναι, καὶ τὰς ἐκ τῆς κιθάρας χορδὰς ἐκρήξαντα μέχρι τινὸς χρόνου τῆς ἐν αὐτῇ μουσικῆς ἀποστῆναι. (4) Διόνυσον δὲ μυθολογοῦσιν εὐρετὴν γενέσθαι τῆς τ' ἀμπέλου καὶ τῆς περὶ ταύτην ἐργασίας, ἔτι δ' οἰνοποιίας καὶ τοῦ πολλοὺς τῶν ἐκ τῆς ὀπώρας καρπῶν ἀποθησαυρίζεσθαι καὶ τὰς χρείας καὶ τὰς τροφὰς παρέχεσθαι τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ πολὺν χρόνον. τοῦτον δὲ τὸν θεὸν γεγονέναι φασὶν ἐκ Διὸς καὶ Φερσεφόνης κατὰ τὴν Κρήτην, ὃν Ὀρφεὺς κατὰ τὰς τελετὰς παρέδωκε διασπώμενον ὑπὸ τῶν Τιτάνων· πλείονας γὰρ Διονύσους συμβαίνει γεγονέναι, περὶ ὧν ἡμεῖς σαφέστερον τὰ κατὰ μέρος ἐν οἰκειοτέροις καιροῖς ἀναγεγράφαμεν. (5) οἱ δ' οὖν Κρήτες τῆς παρ' αὐτοῖς γενέσεως τοῦ θεοῦ πειρῶνται σημεῖα φέρειν, λέγοντες ὅτι περὶ τὴν Κρήτην δύο νήσους κτίσας ἐπὶ τῶν καλουμένων διδύμων κόλπων Διονυσιάδας ἀφ' ἑαυτοῦ προσηγόρευσεν, ὅπερ μηδαμοῦ τῆς οἰκουμένης αὐτὸν ἐτέρωθι πεποιηκέναι.

76. Ἡρακλέα δὲ μυθολογοῦσιν ἐκ Διὸς γενέσθαι παμπόλλοις ἔτεσι πρότερον τοῦ γεννηθέντος ἐξ Ἀλκμήνης. τοῦτον δὲ μητρὸς μὲν μὴ παρειληφέναι τίνος ἦν, αὐτὸ δὲ μόνον ὅτι ῥώμη σώματος πολὺ τῶν ἀπάντων διενεγκὼν ἐπῆλθε τὴν οἰκουμένην, κολάζων μὲν τοὺς ἀδίκους, ἀναιρῶν δὲ τὰ τὴν χώραν ἀοίκητον ποιοῦντα θηρία· πᾶσι δ' ἀνθρώποις τὴν ἐλευθερίαν περιποιήσας ἀήττητος μὲν ἐγένετο καὶ ἄτρωτος, διὰ δὲ τὰς εὐεργεσίας ἀθανάτου τιμῆς ἔτυχε παρ' ἀνθρώποις. (2) τὸν δ' ἐξ Ἀλκμήνης Ἡρακλέα παντελῶς νεώτερον ὄντα, καὶ ζηλωτὴν γενόμενον τῆς τοῦ παλαιοῦ προαιρέσεως, διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας τυχεῖν τε τῆς ἀθανασίας καὶ χρόνων ἐγγενομένων διὰ τὴν ὁμωνυμίαν δόξαι τὸν αὐτὸν εἶναι, καὶ τὰς τοῦ προτέρου πράξεις εἰς τοῦτον μεταπεσεῖν, ἀγνοούντων τῶν πολλῶν τάληθές. ὁμολογοῦσι δὲ τοῦ παλαιότερου θεοῦ κατὰ τὴν Αἴγυπτον πράξεις τε καὶ τιμὰς ἐπιφανεστάτας διαμένειν καὶ πόλιν ὑπ' ἐκείνου κτισθεῖσαν.

(3) Βριτόμαρτιν δὲ τὴν προσαγορευομένην Δίκτυνναν μυθολογοῦσι γενέσθαι μὲν ἐν Καινοῖ τῆς Κρήτης ἐκ Διὸς καὶ Κάρμης τῆς Εὐβούλου τοῦ γεννηθέντος ἐκ Δήμητρος· ταύτην δ' εὐρέτιν γενομένην δικτύων τῶν εἰς κυνηγίαν προσαγορευθῆναι Δίκτυνναν, καὶ τὰς μὲν διατριβὰς ποιήσασθαι μετὰ τῆς Ἀρτέμιδος, ἀφ' ἧς αἰτίας ἐνίους δοκεῖν τὴν αὐτὴν εἶναι Δίκτυννάν τε καὶ Ἄρτεμιν, θυσίαις δὲ καὶ ναῶν κατασκευαῖς τετιμῆσθαι παρὰ τοῖς Κρησὶ τὴν θεὸν ταύτην. (4) τοὺς δ' ἰστοροῦντας αὐτὴν ὀνομάσθαι Δίκτυνναν ἀπὸ τοῦ συμφυγεῖν εἰς ἀλιευτικὰ δίκτυα, διωκομένην ὑπὸ Μίνω συνουσίας ἕνεκα, δι-

Wspólnym przez to, że powstaje korzyść *wspólna* dla obu [stron] przyjmujących pokój w czasie wojny. (2) Powiadają, że jako pierwszy wymyślił on miary, wagi i zysk [czerpany] z handlu oraz potajemne zagarnianie obcej [własności]. Tradycja ogłasza go heroldem bogów oraz najlepszym posłańcem dlatego, że *wyraźnie objaśniał (hermeneuein)* wszystko, co zlecono mu przekazać i stąd przypadło mu to miano. Bo nie był on wynalazcą nazw i wyrażeń, jak twierdzą niektórzy, lecz lepiej od innych [wypracował umiejętność] należytego i jasnego wysławiania się. (3) Był on również twórcą zapasów, wymyślił lirę [wykonaną] ze skorupy żółwia po zawodach między Apollonem i Marsjaszem³⁰⁶, w których podobno wygrał Apollon, a ponieważ odstąpił od niegodziwego na pokonanym, wyrwał struny z kitary i na jakiś czas zaprzestał na niej gry. (4) Mity mówią, że Dionizos był wynalazcą winorośli i prac z nią związanych oraz wyrobu wina, przechowywania wielu owoców [zbieranych] jesienią i [ich] spożytkowania, przez co zapewnił ludziom [zapasy] żywności na długi czas. Bóg ten – jak powiadają, urodził się na Krecie z Zeusa i Persefony, Orfeusz przekazał o nim, że Tytani podczas obrządku wtajemniczenia rozdarli go na strzępy; w rzeczywistości bowiem żyło więcej Dionizosów, o czym dokładniej i drobiazgowo napisaliśmy w stosowniejszym miejscu³⁰⁷. (5) Kreteńczycy w każdym razie starają się dostarczyć dowodów o narodzinach tego boga, twierdząc, że niedaleko Krety stworzył dwie wyspy w tak zwanych Bliźniaczych Zatokach i nazwał je od siebie Dionizjadami, czego nie zrobił on nigdzie indziej na świecie.

76. Mity mówią, że Herakles urodził się z Zeusa na wiele lat przed [swoim imiennikiem] urodzonym z Alkmeny. Nie przekazano, kto był jego matką, a jedynie to, że wyróżniał się znacznie wśród innych siłą fizyczną i wędrował po świecie, karząc niesprawiedliwych i zabijając zwierzęta, które przeszkadzały w zasiedlaniu ziemi; wszystkim ludziom zapewniał wolność i nie można go było pokonać ani zranić, z powodu wyświadczonych dobrodziejstw dostąpił u ludzi nieśmiertelnej czci. (2) Herakles³⁰⁸, syn Alkmene był [od niego] dużo młodszy, ale został naśladowcą trybu życia poprzednika; z takich oto przyczyn zdobył sobie nieśmiertelność, wraz z upływem lat przez podobieństwo imion przyjął się sąd, że jest on nim samym. Dokonania wcześniejszego przypadły jemu w udziale, ponieważ wielu nie znało prawdy [o nich]³⁰⁹. Istnieje zgodna opinia, że [ślady] prac i ze wszech miar godnego uwagi kultu [owego] starszego boga oraz założone przez niego miasto zachowały się w Egipcie. (3) Mity mówią, że Britomartis³¹⁰ – zwana [też] Diktynną – urodziła się w Kaino na Krecie z Zeusa i Karme, córki Eubulosa zrodzonego przez Demeter; była ona wynalazczynią sideł (*diktya*) [zastawianych] na polowaniu, więc zdobyła miano *Plotącej Sieci*, spędzała czas w towarzystwie Artemidy i z tej przyczyny niektórym wydawało się, że Diktyнна i Artemida są tą samą [osobą], bogini tej Kreteńczycy oddają cześć składając ofiary i budując [jej] świątynie. (4) Natomiast ci historycy, którzy twierdzą, że nazwano ją Diktynną od faktu, iż wpadła w sieci rybackie,

ημαρτηκέναι τῆς ἀληθείας· οὔτε γὰρ τὴν θεὸν εἰς τοιαύτην ἀσθένειαν ἐλθεῖν πιθανὸν ὑπάρχειν ὥστε προσδεηθῆναι τῆς παρ' ἀνθρώπων βοηθείας, τοῦ μεγίστου τῶν θεῶν οὖσαν θυγατέρα, οὔτε τῷ Μίνῳ δίκαιον προσάπτειν τοιαύτην ἀσέβειαν, παραδεδομένῳ συμφώνως δικαίαν προαίρεσιν καὶ βίον ἐπαινούμενον ἐξηλωκέναι.

77. Πλοῦτον δὲ γενέσθαι φασὶν ἐν Τριπόλῳ τῆς Κρήτης ἐκ Δήμητρος καὶ Ἰασίωνος, διττῶς ἱστορουμένης αὐτοῦ τῆς γενέσεως. οἱ μὲν γὰρ φασὶ τὴν γῆν σπαρεῖσαν ὑπὸ Ἰασίωνος καὶ τυγχάνουσαν ἐπιμελείας τῆς προσηκούσης ἀνεῖναι τοσοῦτο πλῆθος καρπῶν, ὥστε τοὺς ἰδόντας ἴδιον ὄνομα θέσθαι τῷ πλήθει τῶν γενομένων καρπῶν καὶ προσαγορεῦσαι πλοῦτον· διὸ καὶ τοῖς ἐπιγινόμενοις παραδόσιμον γενέσθαι τὸ τοὺς πλείω τῶν ἱκανῶν κτησαμένους ἔχειν πλοῦτον. (2) ἔνιοι δὲ μυθολογοῦσιν ἐκ Δήμητρος καὶ Ἰασίωνος γενέσθαι παῖδα Πλοῦτον ὀνομαζόμενον, ὃν πρῶτον ἐπιμέλειαν βίου καὶ χρημάτων ἀθροισμὸν καὶ φυλακὴν εἰσηγήσασθαι, τῶν πρὸ τοῦ πάντων ὀλιγώρως ἐχόντων περὶ τὸ σωρεύειν καὶ τηρεῖν ἐπιμελῶς χρημάτων πλῆθος.

(3) Περί μὲν οὖν τῶν θεῶν οἱ Κρήτες τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων γεννηθῆναι τοιαῦτα μυθολογοῦσι· τὰς δὲ τιμὰς καὶ θυσίας καὶ τὰς περὶ τὰ μυστήρια τελετὰς ἐκ Κρήτης εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους παραδεδόσθαι λέγοντες τοῦτο φέρουσιν, ὡς οἶονται, μέγιστον τεκμήριον· τὴν τε γὰρ παρ' Ἀθηναίοις ἐν Ἐλευσίνι γινομένην τελετὴν, ἐπιφανεστάτην σχεδὸν οὖσαν ἀπασῶν, καὶ τὴν ἐν Σαμοθράκῃ καὶ τὴν ἐν Θράκῃ ἐν τοῖς Κίκοσιν, ὅθεν ὁ καταδείξας Ὀρφεὺς ἦν, μυστικῶς παραδίδοσθαι, κατὰ δὲ τὴν Κρήτην ἐν Κνωσῷ νόμιμον ἐξ ἀρχαίων εἶναι φανερώς τὰς τελετὰς ταύτας πᾶσι παραδίδοσθαι, καὶ τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐν ἀπορρήτῳ παραδιδόμενα παρ' αὐτοῖς μηδένα κρύπτειν τῶν βουλομένων τὰ τοιαῦτα γινώσκειν. (4) τῶν γὰρ θεῶν φασὶ τοὺς πλείστους ἐκ τῆς Κρήτης ὀρμηθέντας ἐπιέναι πολλὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, εὐεργετοῦντας τὰ γένη τῶν ἀνθρώπων καὶ μεταδιδόντας ἐκάστοις τῆς ἐκ τῶν ἰδίων εὐρημάτων ὠφελείας. Δήμητραν μὲν γὰρ περαιωθεῖσαν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐκεῖθεν εἰς Σικελίαν ἀπᾶραι, καὶ μετὰ ταῦτ' εἰς Αἴγυπτον· ἐν δὲ τούτοις τοῖς τόποις μάλιστα τὸν τοῦ σίτου καρπὸν παραδοῦσαν καὶ τὰ περὶ τὸν σπόρον διδάξασαν μεγάλων τιμῶν τυχεῖν παρὰ τοῖς εὖ παθοῦσιν. (5) ὁμοίως δ' Ἀφροδίτην ἐνδιατρίψαι τῆς μὲν Σικελίας περὶ τὸν Ἑρκα, τῶν δὲ νήσων περὶ Κύθηρα καὶ Πάφον τῆς Κύπρου, τῆς δὲ Ἀσίας περὶ τὴν Συρίαν· διὰ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ τὴν ἐπὶ πλεόν ἐπιδημίαν αὐτῆς τοὺς ἐγχωρίους ἐξειδιάζεσθαι τὴν θεόν, καλοῦντας Ἀφροδίτην Ἑρκίην καὶ Κυθήρειαν καὶ Παφίαν, ἔτι δὲ καὶ Συρίαν. (6) ὥσαύτως δὲ τὸν μὲν Ἀπόλλωνα πλεῖστον χρόνον φανῆναι περὶ Δῆλον καὶ Λυκίαν καὶ Δελφοὺς, τὴν δ' Ἄρτεμιν περὶ τὴν Ἐφεσον καὶ τὸν Πόντον, ἔτι δὲ τὴν Περσίδα καὶ τὴν Κρήτην· διόπερ (7) ἀπὸ τῶν τόπων ἢ πράξεων τῶν παρ' ἐκάστοις συντελεσθεισῶν τὸν μὲν Δῆλιον καὶ Λύκιον καὶ Πύθιον ὀνομάζεσθαι, τὴν δ' Ἐφεσίαν καὶ Κρησίαν, ἔτι δὲ Ταυροπόλον καὶ Περσίαν, ἀμφοτέρων ἐν Κρήτῃ γεγεννημένων. (8) τιμᾶται δὲ καὶ παρὰ τοῖς Πέρσαις ἡ θεὸς αὕτη διαφερόντως, καὶ μυστήρια ποιοῦσιν οἱ βάρβαροι, συντελούμενα παρ' ἑτέροις μέχρι τῶν νῦν χρόνων Ἀρτέμιδι Περσίᾳ.

kiedy dla jej zdobycia ścigał ją Minos, rozminęli się z prawdą; bo ani nie jest prawdopodobne, że bogini – choć była córką największego z bogów – popadła w taką słabość, by szukać pomocy u ludzi, ani nie jest słuszne przypisywać Minosowi taką bezbożność, skoro zgodnie przekazano o nim, że naśladował sprawiedliwe postępowanie i [wiodł] życie godne pochwały.

77. Powiadają, że Pluton³¹¹ urodził się w Tripolos na Krecie z Demeter i Jazjona, ale historia dwojako wypowiada się na temat jego narodzin. Jedni mówią, że ziemia obsiana przez Jazjona i otoczona odpowiednią troską wydała owoce w takiej obfitości, że ci, którzy to ujrzeni, nadali osobliwą nazwę obfitości rodzących się owoców i nazwali ją *plutos* – *bogactwo*; dlatego przeszło do tradycji u potomnych, że [ludzie], którzy posiadają więcej niż potrzeba, zdobyli *bogactwo* (*plutos*). (2) Niektórzy natomiast opowiadają w mitach, że z Demeter i Jazjona urodził się syn Plutos, który jako pierwszy nauczył troszczyć się o życie oraz gromadzić pieniądze i strzec [ich], bo wcześniej [ludzie] mieli lekceważący stosunek do gromadzenia i troskliwego przechowywania wielkich ilości pieniędzy. (3) O bogach zatem, którzy – wedle tego, co się mówi – urodzili się [na wyspie], Kreteńczycy opowiadają następujące mity; na dowód słów, że kult, ofiary i wtajemniczenia w misteria zostały przekazane innym ludziom z Krety, przytaczają następujące [i to] najpoważniejsze – jak [sami] sądzą – świadectwo: wtajemniczenia dokonywane u Ateńczyków w Eleuzis³¹², które są chyba najwspanialsze ze wszystkich, [wtajemniczenia dokonywane] na Samotrake oraz [wtajemniczenia] u Kikonów³¹³ w Tracji, skąd pochodził Orfeusz, który je wprowadził, przekazuje się potajemnie w formie misteriów, natomiast w Knossos na Krecie od starożytności jest prawnie dozwolone jawnie przekazywać te wtajemniczenia. Co u innych przekazuje się w tajemnicy, u nich nikt nie ukrywa przed [ludźmi], którzy pragną zdobyć wiedzę [na ten temat]. (4) Powiadają, że mnóstwo bogów wyruszyło z Krety, by obejść wiele części świata, świadcząc dobra rodzajowi ludzkiemu i przekazując wszystkim pożytki [płynące] z ich własnych odkryć. Demeter³¹⁴ przepłynęła się do Attyki, stamtąd wyruszyła na Sycylię, a później do Egiptu; w krajach tych przede wszystkim przekazała [do użytku] ziarno zboża, nauczyła jego siewu i dostąpiła wielkiej czci ze strony obdarowanych. (5) Również Afrodyta przebywała koło [góry] Eryks³¹⁵ na Sycylii, na wyspach koło Kyther, w Pafos na Cyprze³¹⁶ i w Syrii w Azji. Z powodu jej objawienia i dłuższego pobytu rodzimi mieszkańcy uznali ją za swoją boginię, nazywając Afrodytę Erycejską, Kytherejską, Pafijską oraz Syryjską³¹⁷. (6) Tak samo też Apollon pojawiał się przez bardzo długi czas na Delos, w Licji³¹⁸ i w Delfach, a Artemida w okolicy Efezu i Pontu oraz w Persydzie i na Krecie; (7) stąd też od tych miejsc lub dzieł dokonanych u wszystkich [tych ludów] nazywa się on Delijskim, Licyjskim i Pytyjskim, a ona Efeską, Kreteńską oraz Tauropolską i Perską, choć oboje urodzili się na Krecie. (8) Bogini ta dostępuje u Persów³¹⁹ szczególnej czci, barbarzyńcy urządzają misteria przeprowadzane u innych [ludów] aż do obecnych czasów [ku czci] Artemidy

παραπλήσια δὲ μυθολογοῦσι καὶ περὶ τῶν ἄλλων θεῶν, περὶ ὧν ἡμῖν ἀναγράφειν μακρὸν ἂν εἴη, τοῖς δ' ἀναγινώσκουσι παντελῶς ἀσύνοπτον.

78. Μετὰ δὲ τὰς τῶν θεῶν γενέσεις ὕστερον πολλαῖς γενεαῖς φασὶ γενέσθαι κατὰ τὴν Κρήτην ἥρωας οὐκ ὀλίγους, ὧν ὑπάρχειν ἐπιφανεστάτους τοὺς περὶ Μίνω καὶ Ῥαδάμανθυν καὶ Σαρπηδόνα. τούτους γὰρ μυθολογοῦσιν ἐκ Διὸς γεγεννηῆσθαι καὶ τῆς Ἀγένορος Εὐρώπης, ἣν φασιν ἐπὶ ταύρου διακομισθῆναι προνοία θεῶν εἰς τὴν Κρήτην. (2) Μίνω μὲν οὖν πρεσβύτατον ὄντα βασιλεῦσαι τῆς νήσου, καὶ κτίσαι πόλεις οὐκ ὀλίγας ἐν αὐτῇ, τούτων δ' ἐπιφανεστάτας τρεῖς, Κνωσὸν μὲν ἐν τοῖς πρὸς τὴν Ἀσίαν νεύουσι μέρεσι τῆς νήσου, Φαιστὸν δ' ἐπὶ θαλάττης ἐστραμμένην ἐπὶ μεσημβρίαν, Κυδωνίαν δ' ἐν τοῖς πρὸς ἐσπέραν τόποις κατ' ἀντικρὺ τῆς Πελοποννήσου. (3) θεῖναι δὲ καὶ νόμους τοῖς Κρησὶν οὐκ ὀλίγους, προσποιούμενον παρὰ Διὸς τοῦ πατρὸς λαμβάνειν, συνερχόμενον εἰς λόγους αὐτῷ κατὰ τι σπῆλαιον. κτήσασθαι δὲ καὶ δύναμιν ναυτικὴν μεγάλην, καὶ τῶν τε νήσων τὰς πλείστας καταστρέψασθαι καὶ πρῶτον τῶν Ἑλλήνων θαλαττοκρατῆσαι. (4) μεγάλην δὲ δόξαν περιποιησάμενον ἐπ' ἀνδρεία καὶ δικαιοσύνῃ, καταστρέψαι τὸν βίον ἐν Σικελίᾳ κατὰ τὴν ἐπὶ Κώκαλον στρατείαν, περὶ ἧς τὰ κατὰ μέρος ἀνεγράψαμεν ὅτε τὰ περὶ Δαίδαλον ἀνεγράφομεν, δι' ὃν καὶ τὴν στρατείαν συνέβη γενέσθαι.

79. Ῥαδάμανθυν δὲ λέγουσι τὰς τε κρίσεις πάντων δικαιοτάτας πεποιῆσθαι καὶ τοῖς λησταῖς καὶ ἀσεβεῖσι καὶ τοῖς ἄλλοις κακούργοις ἀπαραίτητον ἐπεννηγοῦναι τιμωρίαν. κατακτήσασθαι δὲ καὶ νήσους οὐκ ὀλίγας καὶ τῆς Ἀσίας πολλὴν τῆς παραθαλαττίου χώρας, ἀπάντων ἐκουσίως παραδιδόντων ἑαυτοὺς διὰ τὴν δικαιοσύνην. τὸν δὲ Ῥαδάμανθυν Ἐρύθρῳ μὲν ἐνὶ τῶν αὐτοῦ παίδων παραδοῦναι τὴν βασιλείαν τῶν δι' ἐκεῖνον Ἐρυθρῶν ὀνομασθεῖσων, Οἰνοπίωνι δὲ τῷ Ἀριάδνης τῆς Μίνω Χίον ἐγγχειρίσαι φασίν, ὃν ἔνιοι μυθολογοῦσι Διονύσου γενόμενον μαθεῖν παρὰ τοῦ πατρὸς τὰ περὶ τὴν οἰνοποιίαν. (2) τῶν δ' ἄλλων τῶν περὶ αὐτὸν ἡγεμόνων ἐκάστῳ νήσον ἢ πόλιν δωρήσασθαι λέγουσι τὸν Ῥαδάμανθυν, Θόαντι μὲν Λῆμνον, Ἐνυεῖ δὲ Κύρνον, Σταφύλῳ δὲ Πεπάρηθον, Εὐάνθει δὲ Μαρόνειαν, Ἀλκαίῳ δὲ Πάρον, Ἀνίωνι δὲ Δῆλον, Ἀνδρεῖ δὲ τὴν ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Ἄνδρον. διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς περὶ αὐτὸν δικαιοσύνης μεμυθολογήσθαι δικαστὴν αὐτὸν ἀποδεδεῖχθαι καθ' ἃδου καὶ διακρίνειν τοὺς εὐσεβεῖς καὶ τοὺς πονηροὺς. τετευχέναι δὲ τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ τὸν Μίνω, βεβασιλευκότα νομιμώτατα καὶ μάλιστα δικαιοσύνης πεφροντικότεα.

(3) Τὸν δὲ τρίτον ἀδελφὸν Σαρπηδόνα φασὶ μετὰ δυνάμεως εἰς τὴν Ἀσίαν διαβά-
ντα κατακτήσασθαι τοὺς περὶ Λυκίαν τόπους. Εὐάνδρον δὲ γενόμενον υἱὸν αὐτοῦ
διαδέξασθαι τὴν ἐν Λυκίᾳ βασιλείαν, καὶ γήμαντα Δηιδάμειαν τὴν Βελλεροφόντου
τεκνῶσαι Σαρπηδόνα τὸν ἐπὶ Τροίαν μὲν στρατεύσαντα, ὑπὸ τινων δὲ Διὸς υἱὸν
ὀνομαζόμενον. (4) Μίνῳ δὲ φασιν υἱοὺς γενέσθαι Δευκαλίωνα τε καὶ Μόλον· καὶ
Δευκαλίωνος μὲν Ἰδομενέα, Μόλου δὲ Μηριόνην ὑπάρχειν. τούτους δὲ ναυσὶν
ἐνενήκοντα στρατεῦσαι μετ' Ἀγαμέμνονος εἰς Ἴλιον, καὶ διασωθέντας εἰς τὴν

Perskiej. Mity opowiadają wiele podobnych [historii] także o innych bogach, o czym długo byłoby nam pisać, czytelnikom zaś – trudno [ów materiał] ogarnąć.

78. Powiadają, że wiele pokoleń po narodzinach bogów na Krecie urodziło się немало herosów, z których najslawniejsi pochodzili z rodu Minosa, Radamantysa i Sarpedona. Mity mówią bowiem, że urodzili się oni z Zeusa i Europy, córki Agenora, która – jak mówią – pod opieką bogów dotarła na Kretę na byku. (2) Minos był najstarszy, więc był władcą wyspy, założył na niej немало miasta, z nich najbardziej znane są trzy: Knossos³²⁰ w części wyspy zwróconej ku Azji, Fajstos³²¹ nad morzem zwrócone ku południu, Kydonia w zachodniej części naprzeciw Peloponezu. (3) Nadał też Kreteńczykom немало praw, głosząc, że otrzymał je od ojca Zeusa, kiedy spotykał się z nim na rozmowach w jakiejś jaskini. Stworzył również flotę o znacznej sile, podbił większość wysp i był pierwszym z Hellenów, którzy zdobyli potęgę na morzu. (4) Wielką sławę przysporzył sobie męstwem i sprawiedliwością, zakończył życie na Sycylii podczas wyprawy na Kokalosa, opisalimy ją szczegółowo, kiedy przytaczalimy historię Dedala³²², przez którego też doszło do tej wyprawy.

79. Radamantys przeprowadzał podobno najbardziej sprawiedliwe ze wszystkich sądy i na rabusiów, bezbożnych i innych złoczyńców nakładał nielitościwą karę. Posiadał też wiele wysp i sporo ziemi w nadmorskiej [części] Azji, bo przez wzgląd na [jego] sprawiedliwość wszyscy dobrowolnie oddawali mu się w opiekę. Radamantys przekazał Erytrosowi, jednemu ze swoich synów, władzę królewską nad nazwanymi od niego Erytrejami, powiadają, że Ojnopionowi – synowi Ariadny, córki Minosa – powierzył Chios, niektórzy mówią o nim w mitach, że był on synem Dionizosa i od ojca nauczył się wyrobu wina. (2) Radamantys podarował podobno każdemu z pozostałych służących mu przywódców wyspę albo miasto: Toasowi Lemnos, Enyeusowi Kyrnos, Stafylosowi Peparethos, Euanthesowi Maroneję, Alkajosowi Paros, Anionowi Delos, a Andreusowi nazwaną od niego Andros. Przez wzgląd na bezmiar jego sprawiedliwości według mitów mianowano go sędzią w Hadesie, [gdzie] oddziela cnotliwych od występnych. Ten sam zaszczyt spotkał także Minosa, ponieważ władał on wedle prawa, a szczególnie dbał o sprawiedliwość.

(3) Powiadają, że trzeci z braci, Sarpedon przeprowił się z armią do Azji i zdobył tereny koło Licji. Syn, który mu się urodził, Euandros, przejął władzę królewską w Licji, poślubił Dejdamęję, córkę Bellerofonta i spłodził [z nią] Sarpedona³²³, który wyprawił się pod Troję, a przez niektórych był nazywany synem Zeusa³²⁴. (4) Powiadają, że Minosowi urodzili się synowie Deukalion i Molos, Deukalion miał [syna] Idomeneusa, a Molos – Merionesa. Ci na dziewięćdziesięciu statkach wyruszyli pod Ilion na wyprawę z Agamemnonem, powrócili zdrowi [do domu],

πατρίδα τελευτῆσαι καὶ ταφῆς ἐπιφανοῦς ἀξιωθῆναι καὶ τιμῶν ἀθανάτων. καὶ τὸν τάφον αὐτῶν ἐν τῇ Κνωσῷ δεικνύουσιν, ἐπιγραφὴν ἔχοντα τοιάνδε,

Κνωσίου Ἰδομενῆος ὄρα τάφον. αὐτὰρ ἐγὼ τοι
πλησίον ἱδρυμαι Μηριόνης ὁ Μόλου.

τούτους μὲν οὖν ὡς ἥρωας ἐπιφανεῖς τιμῶσιν οἱ Κρῆτες διαφερόντως, θύοντες καὶ κατὰ τοὺς ἐν τοῖς πολέμοις κινδύνους ἐπικαλούμενοι βοηθοὺς.

80. Τούτων δ' ἡμῖν διευκρινημένων λείπεται περὶ τῶν ἐπιμιχθέντων ἔθνων τοῖς Κρησὶ διελθεῖν. ὅτι μὲν οὖν πρῶτοι κατώκησαν τὴν νῆσον οἱ προσαγορευθέντες μὲν Ἑτεόκρητες, δοκοῦντες δ' ὑπάρχειν αὐτόχθονες, προειρήκαμεν· μετὰ δὲ τούτους πολλὰς γενεαῖς ὕστερον Πελασγοὶ πλανώμενοι διὰ τὰς συνεχεῖς στρατείας καὶ μεταναστάσεις καταντήσαντες εἰς τὴν Κρήτην μέρος τῆς νήσου κατώκησαν. (2) τρίτον δὲ γένος φασὶ τῶν Δωριέων παραβαλεῖν εἰς τὴν νῆσον ἡγουμένου Τεκτάμου τοῦ Δώρου· τούτου δὲ τοῦ λαοῦ μέρος τὸ μὲν πλέον ἀθροισθῆναι λέγουσιν ἐκ τῶν περὶ τὸν Ὀλυμπον τόπων, τὸ δὲ τι μέρος ἐκ τῶν κατὰ τὴν Λακωνικὴν Ἀχαιῶν διὰ τὸ τὴν ἀφορμὴν τὸν Δῶρον ἐκ τῶν περὶ Μαλέαν τόπων ποιῆσαι. τέταρτον δὲ γένος συμμιγῆναί φασιν εἰς τὴν Κρήτην μιγάντων βαρβάρων τῶν διὰ τὸν χρόνον ἐξομοιωθέντων τῇ διαλέκτῳ τοῖς ἐγχωρίοις Ἑλλησι. (3) μετὰ δὲ ταῦτα τοὺς περὶ Μίνω καὶ Ῥαδάμανθυν ἰσχύσαντας ὑπὸ μίαν ἀγαγεῖν συντέλειαν τὰ ἔθνη τὰ κατὰ τὴν νῆσον. τὸ δὲ τελευταῖον μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν Ἀργεῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι πέμποντες ἀποικίας ἄλλας τέ τινας νήσους ἔκτισαν καὶ ταύτης τῆς νήσου κατακτησάμενοι πόλεις τινὰς ὥκισαν ἐν αὐταῖς· περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς ἰδίοις χρόνοις ἀναγράψομεν. (4) ἐπεὶ δὲ τῶν τὰ Κρητικὰ γεγραφότων οἱ πλεῖστοι διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους, οὐ χρὴ θαναμάζειν ἂν μὴ πᾶσιν ὁμολογούμενα λέγωμεν· τοῖς γὰρ τὰ πιθανώτερα λέγουσι καὶ μάλιστα πιστευομένοις ἐπηκολουθήσαμεν, ἃ μὲν Ἐπιμενίδῃ τῷ θεολόγῳ προσσχόντες, ἃ δὲ Δωσιάδῃ καὶ Σωσικράτῃ καὶ Λαοσθενίδᾳ.

81. Ἐπεὶ δὲ περὶ Κρήτης ἱκανῶς διήλθομεν, περὶ τῆς Λέσβου νῦν λέγειν ἐπιχειρήσομεν. ταύτην γὰρ τὴν νῆσον τὸ παλαιὸν ὥκησε πλείω γένῃ, πολλῶν μεταναστάσεων ἐν αὐτῇ γενομένων. ἐρήμου γὰρ οὔσης αὐτῆς πρώτους Πελασγοὺς κατασχεῖν αὐτὴν τοιῷδὲ τινι τρόπῳ. (2) Ξάνθος ὁ Τριόπου τῶν ἐξ Ἄργους Πελασγῶν βασιλεύων, καὶ κατασχὼν μέρος τι τῆς Λυκίας χώρας, τὸ μὲν πρῶτον ἐν αὐτῇ κατοικῶν ἐβασίλευε τῶν συνακολουθησάντων Πελασγῶν, ὕστερον δὲ περαιωθείς εἰς τὴν Λέσβον οὗσαν ἔρημον τὴν μὲν χώραν τοῖς λαοῖς ἐμέρισε, τὴν δὲ νῆσον ἀπὸ τῶν κατοικούντων αὐτὴν Πελασγίαν ὠνόμασε, τὸ πρὸ τοῦ καλουμένην Ἴσσαν. (3) ὕστερον δὲ γενεαῖς ἑπτὰ γενομένου τοῦ κατὰ Δευκαλίωνα κατακλυσμοῦ καὶ πολλῶν ἀνθρώπων ἀπολομένων, συνέβη καὶ τὴν Λέσβον διὰ τὴν ἐπομβρίαν ἐρημωθῆναι. μετὰ δὲ ταῦτα Μακαρεὺς εἰς αὐτὴν ἀφικόμενος, καὶ τὸ κάλλος τῆς χώρας κατανοήσας, κατώκησεν αὐτήν. (4) ἦν δ' ὁ Μακαρεὺς υἱὸς μὲν Κρινάκου τοῦ Διός, ὥς φησιν

zakończyli życie w ojczyźnie i okazali się godni wspaniałego pochówku oraz nieśmiertelnej czci. Pokazują w Knosos ich grób, na którym [wyrtyo] taki napis:

Wejrzyj na grób Idomeneusa z Knosos. Lecz blisko
niego ja leżę – Meriones, syn Molosa³²⁵.

Kreteńczycy zatem otaczają ich szczególną czcią jako wspaniałych herosów, składają im ofiary i wzywają na pomoc w wojennych niebezpieczeństwach.

80. Po uporządkowaniu tych spraw pozostaje nam opowiedzieć o ludach, które wymieszały się z Kreteńczykami. O tym, że jako pierwszy zamieszkiwał wyspę [lud] określany mianem Eteokretów, którzy – jak się wydaje – byli autochtonami, powiedzieliśmy już wcześniej³²⁶. Wiele pokoleń po nich zawinęli na wyspę Pelazgowie³²⁷, którzy podczas nieustannych wypraw wojennych i przesiedleń wędrowali tu i ówdzie, i zamieszkali część wyspy. (2) Jako trzecie – powiadają – przypłynęło na wyspę plemię Dorów pod dowództwem Tektamosa³²⁸, syna Dorosa; większa część tej grupy zebrała się w okolicach Olimpu, pewna część natomiast u Achajów w Lakonii, kiedy Doros wyznaczył na miejsce wyprawy okolice Malei. [W skład] czwartej grupy, która wymieszała się [z mieszkańcami] Krety, [wchodziły] różne plemiona barbarzyńców, którzy z biegiem czasu upodobnili [swój dialekt] do dialektu mieszkających tam Hellenów³²⁹. (3) Potem władzę zdobyli Minos i Radamantys i zjednoczyli ludy na wyspie. Na koniec, po powrocie Heraklidów³³⁰ wysłali osadników na parę innych wysp. Na tej, gdy ją zdobyli, założyli kilka miast i w nich zamieszkali; o tych sprawach napiszemy szczegółowo we właściwym czasie. (4) Ponieważ [zdania] bardzo wielu [historyków], opisujących dzieje Krety różnią się między sobą, nie należy się dziwić, jeżeli opowiemy o sprawach, z którymi nie wszyscy się zgadzają. Dołączyliśmy bowiem do tych, którzy głoszą rzeczy bardziej prawdopodobne, i są najbardziej wiarygodni: raz podążamy za Epimenidesem Teologiem, innym razem za Dosiadasem, Sosikratesem i Laostenidasem³³¹.

81. Skoro podaliśmy dostateczną [ilość wiadomości] o Krecie, podejmiemy teraz opowieść o Lesbos³³². Wyspę tę zamieszkiwało niegdyś wiele plemion, ponieważ dochodziło na niej do wędrówek. Kiedy była ona bezludna, jako pierwsi zdobyli ją Pelazgowie mniej więcej takim sposobem: (2) Ksantos, syn Triopasa i władca Pelazgów z Argos, zdobył pewną część ziemi licyjskiej, mieszkał najpierw tam i królował nad Pelazgami, którzy z nim przybyli, później zaś przeniósł się na pustą wówczas Lesbos, podzielił ziemię między ludzi, a wyspę od jej mieszkańców nazwał Pelazgią, wcześniej bowiem nazywała się Issą. (3) Gdy siedem pokoleń później za czasów Deukaliona wydarzył się potop i wielu ludzi zginęło, nadmiar deszczu doprowadził do wyludnienia Lesbos. Potem przybył na nią Makareus, dostrzegł piękno tej ziemi i osiedlił się na niej. (4) Makareus był synem Krinakosa, syna Zeusa, jak mówi Hezjod i kilku innych poetów,

Ἡσίοδος καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν ποιητῶν, κατοικῶν δ' ἐν Ὠλένῳ τῆς τότε μὲν Ἰάδος, νῦν δ' Ἀχαΐας καλουμένης. εἶχε δὲ λαοὺς ἡθροισμένους, τοὺς μὲν Ἴωνας, τοὺς δ' ἐξ ἄλλων ἐθνῶν παντοδαπῶν συνερρηκώτας. (5) καὶ τὸ μὲν πρῶτον τὴν Λέσβον κατώκησε, μετὰ δὲ ταῦτα αἰεὶ μᾶλλον αὐξόμενος διὰ τε τὴν ἀρετὴν τῆς νήσου καὶ τὴν ἰδίαν ἐπιεικίαν τε καὶ δικαιοσύνην τὰς σύνεγγυς νήσους κατεκτᾶτο, καὶ διεμέριζε τὴν χώραν ἔρημον οὖσαν. (6) κατὰ δὲ τούτους τοὺς χρόνους Λέσβος ὁ Λαπίθου τοῦ Αἰόλου τοῦ Ἰππότου κατὰ τι πυθόχρηστον μετ' οἰκητόρων πλεύσας εἰς τὴν προειρημένην νῆσον, καὶ γήμας τὴν θυγατέρα τοῦ Μακαρέως Μήθυμναν, κοινῇ κατώκησε, γενόμενος δ' ἐπιφανὴς ἀνὴρ τὴν τε νῆσον Λέσβον ὠνόμασεν ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ τοὺς λαοὺς Λεσβίους προσηγόρευσε. (7) Μακαρεῖ δὲ θυγατέρες ἐγένοντο σὺν ἄλλαις Μυτιλήνῃ καὶ Μήθυμνα, ἀφ' ὧν αἱ πόλεις ἔσχον τὴν προσηγορίαν. ὁ δὲ Μακαρεὺς ἐπιβαλλόμενος τὰς σύνεγγυς νήσους ἰδίας κατασκευάζειν ἐξέπεμψε ἀποικίαν εἰς πρώτην τὴν Χίον, ἐνὶ τῶν ἑαυτοῦ παίδων παραδοὺς τὴν ἡγεμονίαν· (8) μετὰ δὲ ταῦτα εἰς τὴν Σάμον ἕτερον ἐξέπεμψε τὸν ὀνομαζόμενον Κυδρόλαον, ὃς ἐν ταύτῃ κατοικήσας καὶ τὴν νῆσον κατακληρουχήσας ἐβασίλευεν αὐτῆς· τρίτην δὲ τὴν Κῶ κατοικίσας ἀπέδειξε αὐτῆς βασιλέα Νέανδρον· ἐξῆς δ' εἰς τὴν Ῥόδον Λεύκιππον ἐξέπεμψε μετὰ συγχῶν οἰκητόρων, οὓς οἱ τὴν Ῥόδον κατοικοῦντες διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἀνδρῶν ἄσμενοι προσεδέξαντο καὶ κοινῇ τὴν νῆσον ὥκησαν.

82. Τὴν δ' ἀντιπέραν τῶν νήσων κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς συνέβη διὰ τὸν κατακλυσμὸν μεγάλας καὶ δεινὰς κατασχεῖν ἀτυχίας· διὰ μὲν γὰρ τὰς ἐπομβρίας ἐπὶ πολλοὺς χρόνους ἐφθαρμένων τῶν καρπῶν σπάνις τε τῶν ἐπιτηδεῖων ὑπῆρχε καὶ λοιμικὴ κατάστασις ἐπεῖχε τὰς πόλεις διὰ τὴν τοῦ ἀέρος φθοράν. (2) αἱ δὲ νῆσοι διαπνεόμεναι καὶ τὸν ἀέρα παρεχόμεναι τοῖς ἐνοικοῦσιν ὑγιεινόν, ἔτι δὲ τοῖς καρποῖς ἐπιτυγχάνουσαι, αἰεὶ μᾶλλον εὐπορίας ἔγεμον, καὶ ταχὺ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὰς μακαρίους ἐποίησαν. διὸ καὶ μακάρων ὠνομάσθησαν νῆσοι, τῆς εὐπορίας τῶν ἀγαθῶν αἰτίας γενομένης τῆς προσηγορίας. (3) ἐνιοὶ δὲ φασιν αὐτὰς μακάρων νήσους ὠνομάσθαι ἀπὸ Μακαρέως τῶν παίδων δυναστευσάντων αὐτῶν. καθόλου δ' αἱ προειρημέναι νῆσοι διήνεγκαν εὐδαιμονία μάλιστα τῶν σύνεγγυς κειμένων οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἡλικίαν· (4) ἀρετῇ γὰρ χώρας καὶ τόπων εὐκαιρίαις, ἔτι δ' ἀέρων κράσει, καλλιστεύουσιν κατὰ λόγον καλοῦνται καὶ πρὸς ἀλήθειαν εἰσὶν εὐδαίμονες. αὐτὸς δ' ὁ Μακαρεὺς ἐν τῇ Λέσβῳ βασιλεύων νόμον ἔγραψε πολλὰ τῶν κοινῇ συμφερόντων περιέχοντα, ὠνόμασε δ' αὐτὸν λέοντα, ἀπὸ τῆς τοῦ ζώου δυνάμεως καὶ ἀλκῆς θέμενος τὴν προσηγορίαν.

83. Ὑστερον δὲ τῆς κατὰ τὴν Λέσβον ἀποικίας ἱκανοῖς τισι χρόνοις συνέβη τὴν νῆσον τὴν ὀνομαζομένην Τένεδον κατοικισθῆναι τοιῷδέ τινι τρόπῳ. Τέννης ἦν υἱὸς μὲν Κύκνου τοῦ βασιλεύσαντος Κολώνης τῆς ἐν τῇ Τρωάδι, ἀνὴρ δ' ἐπίσημος δι' ἀρετὴν. (2) οὗτος οἰκήτορας ἀθροίσας καὶ τὴν ὀρμὴν ἐκ τῆς ἀντιπέρας ἡπείρου ποιησάμενος, κατελάβετο νῆσον ἔρημον οὖσαν τὴν ὀνομαζομένην Λεύκοφρυν· κατακληρουχήσας δ' αὐτὴν τοῖς ὑπ' αὐτὸν ταπτομένοις, καὶ κτίσας ἐν αὐτῇ

mieszkał w Olenos³³³ w ówczesnej Ias, dziś nazywanej Achają. Wśród ludów, które zebrał u siebie, [byli] Jonowie, ale też różne inne plemiona przybyłe do niego. (5) Najpierw zasiedlił Lesbos, potem – coraz bardziej rosnąc w siłę ze względu na zalety wyspy oraz własne przymioty i sprawiedliwość – zdobył pobliskie wyspy i podzielił niezamieszkaną ziemię. (6) W tych czasach Lesbos, syn Lapitosa, syna Eola, syna Hippotosa, na podstawie pewnej wyroczni pytyjskiej popłynął z osadnikami na wspomnianą wyspę, poślubił córkę Makareusa, Metymnę, zamieszkał [tam] razem z nią, a ponieważ został sławnym człowiekiem, od siebie nazwał wyspę i mianem Lesbijczyków obdarzył [jej] ludy. (7) Poza innymi córkami Makareusowi urodziła się Mitylena i Metymna, od których miasta [na wyspie] otrzymały [swe] nazwy. Makareus zamierzał zdobyć dla siebie pobliskie wyspy i najpierw wysłał kolonię na Chios³³⁴, oddając przywództwo w ręce jednego ze swoich synów; potem wysłał na Samos drugiego [syna], zwanego Kydrolaosem, który zamieszkał na niej, podzielił wyspę na działki i rządził na niej; jako trzecią zasiedlił Kos, wyznaczając na jej króla Neandrosa; na Rodos z kolei wysłał Leukipposa z dużą grupą osadników, których mieszkańcy Rodos z powodu braku mężczyzn ochoczo przyjęli i wspólnie zamieszkali na wyspie.

82. Z powodu potopu ląd naprzeciw tych wysp doświadczył w owych czasach wielkich i poważnych klęsk; ulewne deszcze bowiem przez wiele lat niszczyły owoce, zabrakło środków do życia, a od zepsutego powietrza w miastach utrzymywał się stan zarazy. (2) Natomiast wyspy owiewane wiatrami, które dostarczały mieszkańcom zdrowego powietrza, obradzały w owoce ponad miarę i coraz bardziej opływały w dostatek, szybko więc przyniosły szczęście swoim mieszkańcom. W związku z tym zostały nazwane Wyspami Szczęśliwych, bo nazwa powstała z powodu obfitości dóbr. (3) Niektórzy jednak powiadają, że nazywają się Wyspami Szczęśliwych (*makares*) od Makareusa, kiedy zarządzili nimi [jego] synowie. W ogóle bowiem wspomniane już wyspy wyróżniał na tle leżących w okolicy ziem szczególny dobrostan nie tylko za dawnych czasów, lecz także w naszym wieku. Zalety ziemi, dogodne położenie oraz łagodny klimat czynią je najpiękniejszymi, więc ze słusznej przyczyny nazywają się i prawdziwie są Szczęśliwymi³³⁵. Sam Makareus zaś był królem na Lesbos, napisał [zbiór] praw, który obejmował wiele korzystnych dla wspólnoty [rozporządzeń], nazwał siebie *Lwem*, przyjmując to miano przez wzgląd na potęgę i odwagę tego zwierzęcia.

83. W kilka lat po kolonizacji Lesbos doszło do zasiedlenia wyspy zwanej Tenedos³³⁶ w mniej więcej następujący sposób: Tennes, syn Kyknosa, władcy Kolone w Troadzie, był człowiekiem słynącym z zalet. (2) Zebrał on osadników, za miejsce zbiórki obrał leżący naprzeciw ląd i zajął niezamieszkaną wówczas wyspę zwaną Leukofrys; podzielił ją na działki i rozdał swoim podwładnym, a kiedy założył na niej miasto, nazwał [je] od siebie Tenedos. (3) Ponieważ pięknie kierował spo-

πόλιν, ὠνόμασεν ἅφ' ἑαυτοῦ Τένεδον. (3) πολιτευόμενος δὲ καλῶς καὶ πολλὰ τοὺς ἐγγχωρίους εὐεργετήσας ζῶν μὲν μεγάλης ἀποδοχῆς ἐτύγχανε, τελευτήσας δ' ἀθανάτων τιμῶν ἡξιώθη· καὶ γὰρ τέμενος αὐτοῦ κατεσκευάσαν καὶ θυσίαις ὡς θεὸν ἐτίμων, ἃς διετέλουν θύοντες μέχρι τῶν νεωτέρων καιρῶν.

(4) Οὐ παραλείπτεον δ' ἡμῖν περὶ τῶν παρὰ τοῖς Τενεδίοις μυθολογουμένων περὶ τοῦ κτίσαντος τὴν πόλιν Τέννου· Κύκνον γάρ φασι τὸν πατέρα πιστεύσαντα γυναικὸς διαβολαῖς ἀδίκους τὸν υἱὸν Τέννην εἰς λάρνακα θέντα καταποντίσαι· ταύτην δ' ὑπὸ τοῦ κλύδωνος φερομένην προσενεχθῆναι τῇ Τενέδῳ, καὶ τὸν Τέννην παραδόξως σωθέντα θεῶν τινος προνοία τῆς νήσου βασιλεῦσαι, καὶ γενόμενον ἐπιφανῆ διὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τυχεῖν ἀθανάτων τιμῶν. κατὰ δὲ τὰς τῆς μητρυῖας διαβολὰς αὐλητοῦ τινος ψευδῶς καταμαρτυρήσαντος, νόμιμον ἔθεντο μηδένα αὐλητὴν εἰς τὸ τέμενος εἰσιέναι. (5) κατὰ δὲ τοὺς Τρωικοὺς χρόνους Ἀχιλλέως τὸν Τέννην ἀνελόντος καθ' ὃν καιρὸν ἐπόρθησαν οἱ Ἕλληνες τὴν Τένεδον, νόμον ἔθεσαν οἱ Τενέδιοι μηδένα ἐξεῖναι ἐν τῷ τεμένει τοῦ κτίστου ὀνομάσαι Ἀχιλλέα. περὶ μὲν οὖν τῆς Τενέδου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τὸ παλαιὸν οἰκησάντων τοιαῦτα μυθολογοῦσιν.

84. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἀξιολογωτάτων νήσων διήλθομεν, περὶ τῶν ἐλαττόνων ἀναγράψομεν. τῶν γὰρ Κυκλάδων νήσων τὸ παλαιὸν ἐρήμων οὐσῶν Μίνως ὁ Διὸς καὶ Εὐρώπης, βασιλεύων τῆς Κρήτης καὶ μεγάλας δυνάμεις ἔχων πεζὰς τε καὶ ναυτικές, ἐθαλαττοκράτει καὶ πολλὰς ἀποικίας ἐξαπέστειλεν ἐκ τῆς Κρήτης, τῶν δὲ Κυκλάδων νήσων τὰς πλείους κατῴκισε καὶ τοῖς λαοῖς κατεκληρούχησεν, οὐκ ὀλίγην δὲ καὶ τῆς Ἀσίας τῆς παραθαλαττίου κατέσχε. (2) διόπερ ἐν ταῖς νήσοις ἅμα καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν τὰς ἐπωνυμίας ἔχουσι Κρητῶν λιμένες καὶ Μινῶαι καλοῦμεναι. ὁ δὲ Μίνως ἐπὶ πολὺ τῇ δυναστείᾳ προκόπτων, καὶ τὸν ἀδελφὸν Ῥαδάμανθυν ἔχων πάρεδρον τῇ βασιλείᾳ, τούτῳ μὲν ἐφθόνησεν ἐπὶ δικαιοσύνη θαυματομένῳ, βουλόμενος δ' αὐτὸν ἐκποδῶν ποιήσασθαι εἰς τὰς ἐσχατίας τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης χώρας ἐξέπεμψεν. (3) ὁ δὲ Ῥαδάμανθος διατρίβων εἰς τὰς νήσους τὰς κατ' ἀντικρὺ τῆς Ἰωνίας καὶ Καρίας κειμένας Ἐρυθρον μὲν κτίστην ἐποίησε τῆς ἐπωνύμου πόλεως κατὰ τὴν Ἀσίαν, Οἰνοπίωνα δὲ τὸν Ἀριάδνης τῆς Μίνω υἱὸν κύριον τῆς Χίου κατέστησε. (4) ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη πρὸ τῶν Τρωικῶν· μετὰ δὲ τὴν Τροίαν ἄλωσιν Κᾶρες αὐξηθέντες ἐπὶ πλέον ἐθαλαττοκράτησαν, καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων κρατήσαντες τινὰς μὲν ἰδίᾳ κατέσχον καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς κατοικοῦντας Κρητὰς ἐξέβαλον, τινὰς δὲ κοινῇ μετὰ τῶν προενοικούντων Κρητῶν κατῴκησαν. ὕστερον δὲ τῶν Ἑλλήνων αὐξηθέντων συνέβη τὰς πλείους τῶν Κυκλάδων νήσων οἰκισθῆναι καὶ τοὺς βαρβάρους Κᾶρας ἐξ αὐτῶν ἐκπεσεῖν· περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις ἀναγράψομεν.

łecznością i wyświadczył mieszkańcom wiele dobra, za życia spotkał się z bardzo życzliwym przyjęciem, a po śmierci uznano go za godnego nieśmiertelnej czci. Zbudowano mu bowiem świątynię i jak bogu oddawano hołd poprzez ofiary, które składano nieustannie aż do najnowszych czasów.

(4) Nie możemy pominąć mitów opowiadanych u Tenedyjczyków o Tennesie, który założył [tam] miasto: Powiadają bowiem, że ojciec Kyknos uwierzył w nieślusne zarzuty żony, zamknął syna Tennesa w skrzyni i wrzucił [ją] do morza, którą porwała fala i zaniósła na Tenedos, a Tennes – zdumiewającym sposobem ocalony z łaski jednego z bogów – został królem wyspy, zasłynął ze sprawiedliwości i [wielu] innych zalet, dostał nieśmiertelnej czci. Ponieważ oczernienia macochy potwierdził fałszywie jeden z flecistów³³⁷, uchwalono, że żaden flecista nie ma prawa wstępu owego świętego miejsca. (5) W [czasach wojny] trojańskiej Achilles zabił Tennesa w czasie, gdy Hellenowie plądrowali Tenedos, więc Tenedyjczycy ustanowili prawo, wedle którego w świątyni założyciela nikomu nie wolno wymawiać imienia Achillesa. To głoszą mity na temat Tenedos i jej dawnych mieszkańców.

84. Skoro omówiliśmy najważniejsze wyspy, będziemy pisać [z kolei] o pomniejszych. Ponieważ wyspy Cyklady były dawniej niezamieszkałe, a Minos, syn Zeusa i Europy, władca Kreta, rozporządzając wielkimi siłami lądowymi i morskimi, zdobył panowanie na morzu i wysyłał z Kreta liczne kolonie, zasiedlił większą [część] Wysp Cykladzkich i rozdzielił ziemię między ludy, zawładnął także niemalą [częścią] nadmorskiego terenu Azji. (2) Dlatego na wyspach tych, jak również w Azji porty noszą te same nazwy co na Krecie i nazywają się *Minojskimi*. Minos daleko rozszerzył [swe] panowanie, a ponieważ sprawował królewskie rządy wspólnie z bratem Radamantyse i zazdrościł mu podziwu, jaki żywiono dla jego sprawiedliwości, postanowił pozbyć się go ze swego otoczenia, wysyłając w najdalsze strony ziem, którymi władał. (3) Radamantys, przebywając na wyspach leżących naprzeciw Jonii i Karii, polecił Erytrosowi założyć w Azji miasto, które otrzymało jego imię, Ojnopiona zaś, syna Ariadny, córki Minosa, ustanowił panem Chios. (4) Tych rzeczy dokonano przed [wojną] trojańską, natomiast po zdobyciu Troi morzem zawładnęli Karyjczycy, którzy coraz bardziej rośli w siłę; panując [w rejonie] Wysp Cykladzkich, zdobyli niektóre na własność, zamieszkujących je Kreteńczyków wypędzili, a na niektórych osiedlili się razem z przybyłymi tam wcześniej Kreteńczykami. Później, kiedy Hellenowie urosli w siłę, zdolali zasiedlić większość Wysp Cykladzkich i wypędzić z nich Karów, którzy byli barbarzyńcami, o czym napiszemy szczegółowo we właściwym czasie.

KOMENTARZ (do tekstu polskiego)

* Tekst w przypisach poprzedzony gwiazdką pochodzi od tłumaczki.

- 1 Historyk grecki, pochodził z Tauromenion (dzis. Taormina) na Sycylii. Oceniany jest jako najwybitniejszy dziejopis po Eforze (400-330), a przed Polibiuszem (ok. 199-120). Urodził się ok. roku 350. Ojcem jego był Andromachos, (nowy) założyciel Tauromenion i zarazem jego dynasta, entuzjasta Timoleona, któremu pomógł w czasie jego lądowania na Sycylii w roku 345 (zob. Diodor XVI 65-90). Około roku 315 Timajos, po zajęciu Tauromenion przez Agatoklesa, tyrana Syrakuz, skazany został na wygnanie. Następne 50 lat swego życia spędził w Atenach, gdzie pogłębił wykształcenie (był uczniem Filiskosa ze szkoły Izokratesa) i stał się historykiem. Do Tauromenion wrócił ok. roku 265, zmarł w wieku 96 lat, krótko po roku 260. Napisał dwa dzieła, które przyniosły mu sławę i uznanie (choć nie zawsze jednoznacznie) w oczach potomnych. Pierwsze z nich to „Olimpionikai” (Zwycięzcy olimpiad), znane także pod tytułem „Rozprawy chronologiczne”, w którym jako pierwszy zestawiał listę zwycięzców olimpijskich z innymi wykazami eponimicznymi (np. archontów ateńskich, królów spartańskich i innych). Dzięki temu datowanie według olimpiad zyskało sobie uznanie wśród historiografów. Prawdopodobnym opus vitae Timajosa było jednak jego drugie dzieło, zatytułowane „(Sikelikai) Historiai” (Historia Sycylii), w 38 księgach. Zachowały się z niego niestety tylko 164 fragmenty (FGrHist 566). Wbrew tytułowi Timajos przedmiotem swych badań uczynił nie tylko dzieje mieszkańców Sycylii, interesowały go także inne ludy Zachodu, zwłaszcza Kartagińczycy. Jako pierwszy Grek dał przegląd dziejów Rzymu, doprowadzając je do roku 264 przed Chr. W wielu ekskursach przedstawił także istotne wydarzenia z dziejów Grecji. Wbrew opiniom niektórych współczesnych badaczy, Timajos kierował się wyraźnie określoną koncepcją: chodziło mu o wykazanie, że zachodni Grecy nie różnią się niczym od swych pobratymców z Grecji, że łączy ich ta sama kultura. Dlatego w pierwszych pięciu księgach, traktowanych jako wstęp, przedstawił dzieje mityczne, rodzaj prahistorii wszystkich Greków, łącząc je z „prahistorią” Zachodu. Wydaje się także, że trafnie ocenił rolę, jaką Rzym zaczął odgrywać w świecie śródziemnomorskim i dlatego zajął się bliżej jego dziejami. Korzystał z bardzo bogatych materiałów i przejawiał niezwykle głęboki krytycyzm, nie zawsze

w pełni uzasadniony, wobec historyków wcześniejszych i sobie współczesnych, co zresztą stało się potem powodem licznych ataków na jego osobę (Polibiusz). Wszyscy następcy korzystali jednak z dzieła Timajosa, wystawiając mu tym samym zasłużoną opinię. Również i Diodor jest wielkim dłużnikiem swojego sycylijskiego ziomka: księgi IV-XXI, w zakresie dotyczącym dziejów sycylijskich, są wyciągiem z jego „Sikeliká”; R. Laqueur, *Timaios* 3, RE 6 A.1 (1936), s. 1076-1203; Meister, s. 131-137; DNP 12/1 (2001), s. 575-578; F.W. Walbank, *The Historians of Greek Sicily*, Kokalos 14-15, 1968-1969, s. 476-497 zvl. 485; idem, *Timaios und die westgriechische Sicht der Vergangenheit*, Konstanz 1992 (Xenia 29).

- 2 * Gra słów greckich: *epitimesis* – nagana, Timajos – *Epitimaos*.
- 3 Efor/Eforos; historyk grecki, żył w latach ok. 400-330 przed Chr.; pochodził z Kyme w Azji Mniejszej. Autor pierwszej historii uniwersalnej w 30 księgach, zatytułowanej „Dzieje” (*Historiai*); zrezygnował w niej z opowieści o czasach mitycznych, zaczął od powrotu Heraklidów (tj. wędrówek Dorów), zakończył na czasach sobie współczesnych, tj. na wojnie świętej w roku 356 przed Chr. (ks. XXIX); ostatnią księgę, obejmującą lata 356-341/340 przed Chr., dopisał już jego syn Demofilos; przekaz Efora stanowi bazę ksiąg IX-XV Diodora; zob. E. Schwartz, *Eforos* 1, RE VI (1907), s. 1-16; Meister, s. 85-90, 179; DNP 3 (1997), s. 1089-1090, a zwłaszcza J. Engels, *Augusteische Oikumenegeographie und Universalhistorie im Werk Strabons von Amaseia*, Stuttgart 1999, s. 127-137 („Ephoros als Begründer der griechischen Universalhistorie”); E.I. McQueen, *Diodorus Siculus: The Reign of Philip II. The Greek and Macedonian Narrative from Book XVI. A Companion*, London 2001, s. 79; SPA, s. 178-179 (Ephoros); R. Turasiewicz, *Historiografia*, LGS II, s. 49-51, 126.
- 4 Podręczny zarys geografii historycznej i dziejów Sycylii: DNP 11 (2001), s. 505-515; M.I. Finley, *Das Antike Sizilien*, München 1979; zob. także nieopublikowaną rozprawę doktorską (dostępna w Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie): K. Wroński, *Między dwiema tyraniami. Miasta Sycylii w latach 466-405 p.n.e.*, Lublin 2001.
- 5 Mieszkańcy Sycylii, których pochodzenie nie było jasne już w starożytności: dla jednych byli autochtonami, dla drugih przybyszami z Iberii, gdzie mieszkali nad rzeką Sikanos (na wschodnim wybrzeżu Hiszpanii), skąd jakoby przepędzeni zostali przez Ligurów. Przybyć wówczas mieli na Sycylię, która przez jakiś czas nosiła nawet nazwę Sykanii. Ulegli jednak szybko przybyszom z południa Italii, Sykulom (Siculi), którzy zepchnęli ich w zachodnie i południowe rejony wyspy. Wydaje się jednak, że Sykanowie przywędrowali na Sycylię również z Italii, tylko dużo wcześniej niż Sykulowie. W okresie wczesnym (przed przybyciem Sykulów) Sykanowie pozostawali pod dużym wpływem kultury minojskiej i mykeńskiej; DNP 11 (2001), s. 540-542.
- 6 Przyjmuje się, że Sykulowie (Siculi, Σικελοί) przybyli na Sycylię u schyłku II tysiąclecia przed Chr.; mówili językiem spokrewnionym z oskijskim.

W okresie wielkiej kolonizacji wyparci zostali przez Greków w głąb wyspy. Próba zjednoczenia plemion sykelockich, podjęta w latach 461-450 przez Duketiosa (Ducetius), zakończyła się fiaskiem. Sykulowie ulegli pełnej hellenizacji; RE II A.2 (1923), s. 2204-2207; DNP 11 (2001), s. 516-517.

- 7 * 1 stadion = ok. 180 m, w sumie ok. 780 km.
- 8 Pelorias lub Peloris, północno-wschodni przylądek wyspy, dzis. Capo Peloro lub Capo di Faro. Według legendy usypany został przez Oriona, który kazał wybudować na nim świątynię Posejdona. Nazwa pochodziła jakoby od Pelorosa, sternika, którego Hannibal, podejrzewając o zdradę, skazał tutaj na śmierć; DNP 9 (2000), s. 511.
- 9 Lilybaeum, miasto (dzis. Marsala) i przylądek (Capo Boeo) na najdalej na zachód wysuniętym krańcu wyspy. Założone zostało przez Kartagińczyków w początku IV w. przed Chr., po zniszczeniu przez Dionizosa I (w 397 r.) poprzedniej twierdzy Kartagińczyków, Motyi. Lilybaeum stało się bazą operacyjną wszystkich działań militarnych Kartaginy na wyspie. Aż do roku 241 pozostało niezdobyte, było jedyną twierdzą, której nie był w stanie opanować Pyrrus w roku 277, w ręce Rzymian przeszło dopiero w wyniku traktatu pokojowego, zawartego z Kartaginą; PECS, s. 509-510; ASM, s. 175; DNP 7 (1999), s. 191.
- 10 * To jest ok. 306 km.
- 11 Przylądek z niewielkim portem na południowo-wschodnim krańcu wyspy, dzis. Capo Pàssero, 5 km na południowy wschód od Pachino. Odgrywał ważną rolę w żegludze jako punkt orientacyjny. Często wymieniany przy opisie działań na morzu w trakcie pierwszej i drugiej wojny punickiej; DNP 9 (2000), s. 131-132.
- 12 Syrakuzy (Syrakusai, Syracusae; dzis. Siracusa); miasto w południowej części wschodniego wybrzeża Sycylii, założone zostało w roku 734 przez kolonistów z Koryntu, których przyprowadził Archiasz z rodu Bakchiadów. Początkowo zasiedlono tylko niewielką (1600 × 600 m) wyspę Ortygię, oddzieloną od lądu wąską cieśniną, skąd przepędzono Sykulów. Szybko jednak miasto rozrosło się na samą Sycylię, gdzie powstały cztery dzielnice: Achradina, Neapolis, Tyche i Temenites. Syrakuzyńczycy podjęli ekspansję w głąb Sycylii, gdzie założyli kolonie Akrai i Kasmenai (VII w.) oraz Kamarinę i Morgantinę (VI w.). Powierzchnia miasta w okresie jego największego rozwoju wynosiła 325 ha. Syrakuzy były najludniejszym i najbogatszym miastem Sycylii, należały zresztą do najważniejszych greckich miast w ogóle; H.-P. Drögemüller, Syrakusai, RE Suppl. XIII (1973), s. 815-836; PECS, s. 871-874; ASM, s. 191-194; DNP 12/2 (2002), s. 1159-1172; Wroński, s. 92-101.
- 13 * Czyli ok. 270 km.
- 14 * Czyli ok. 205 km.
- 15 * Nazwa Greków zamieszkujących wyspę po kolonizacji.

- 16 Bogini rolnictwa i urodzaju, dbała zwłaszcza o wzrost i dojrzewanie zboża, opiekunka kobiet i misterii (eleuzyńskich); była córką Kronosa i Rei, a więc siostrą Zeusa, Posejdona, Hadesa, Hery i Hestii. Ze związku z Zeusem urodziła Korę, którą uprowadził Hades-Pluton i pod imieniem Persefony uczynił ją swoją małżonką i władczynią świata zmarłych. Centralną osią mitu o Demeter jest wędrówka po świecie w poszukiwaniu córki i nieurodzaj, który zesłała na ziemię na wieść o tym, że Kora została uprowadzona przez Hadesa. W tej sytuacji, dzięki ingerencji Zeusa, Hades zgodził się, aby Kora tylko część roku spędzała w podziemiach, na wiosnę zaś wracała do świata żywych. Na polach przy Eleuzis na nowo wyrosło zboże, które Demeter, za pośrednictwem Triptolemosa, pochodzącego z Eleuzis, rozprowadziła wśród ludzi. Misteria eleuzyńskie, a więc uroczystości religijne ku czci Demeter i Kory/Persefony, sakralizujące zboże i rytuał ciągłego odradzania, w VI w. przed Chr. nabrały znaczenia ponadlokalnego, stając się zjawiskiem ogólnogreckim; O. Kern, Demeter, RE IV 2 (1905), s. 2713-2764; F. Bräuninger, Persephone, RE XIX 1 (1937), s. 944-972; L. Beschi, Demeter, LIMC IV 1, s. 844-892, IV 2, s. 563-609 (ikonografia); DNP 3 (1997), s. 420-426; Grimal, s. 71.
- 17 Pluton to inne określenie Hadesa, boga świata podziemnego, patrona śmierci, sędziego dusz zmarłych. Był on bratem Zeusa i Posejdona; świat zmarłych otrzymał w swoje władanie w wyniku losowania. Obraz Hadesa w mitologii greckiej jest stosunkowo ponury, niemalże nie miał własnego kultu: wyjątkiem była świątynia mu poświęcona na Peloponezie (w Elidzie), otwierana była zresztą tylko raz w roku. Paradoksalnie jednak uważano go również za mądrego i dobrego boga (zob. Platon, Fajdros 80d7), czyniącego ludziom dobre uczynki. Wówczas jednak Hadesa nazywano Plutonem. To drugie imię rozpowszechniło się w V w. przed Chr. Jako Pluton troszczył się o bogactwo, obfitość (πλοῦτος), które wypływa z ziemi i w tej „odsłonie” doznawał także, w przeciwieństwie do Hadesa, głębokiego kultu – wspólnie z Demeter i Korą. Najśłynniejszy mit Hadesa/Plutona to opowieść o porwaniu przez niego Kory/Persefony (zob. wyżej); R. Lindner, S.-C. Dahlinger, N. Yalouris, Hades, LIMC IV 1, s. 367-394; R. Lindner, Pluto, ibidem, s. 399-406; DNP 5 (1998), s. 51-53 (Hades); 9 (2001), s. 1177-1179 (Pluton); Grimal, s. 116.
- 18 Na pewno chodzi o Timajosa, zob. dalej 5.6.1; Nothers II, s. 597.
- 19 Zob. wyżej, przypis 6. * Gdy Diodor używa słowa *autochton*, na ogół rozumie je w greckim znaczeniu *zrodzony z tej ziemi*.
- 20 Zdaniem L. Pearsona, The Greek Historians of the West. Timaeus and his Predecessors, Atlanta/Georgia 1987, s. 68-69, to Timajos jako pierwszy powiązał losy Demeter z Sycylią; o szerokim rozpowszechnieniu kultu Demeter i Kory/Persefony na Sycylii zob. Kern, Demeter, s. 2740-2742; Bräuningen, Persephone, s. 965-966; G. Martorana, Il riso di Demetra in Sicilia, Kokalos 28-29, 1982-1983, s. 105-112; Nothers II, s. 597.

- 21 * Homer w *Odysei* IX 109-111 przy opisie ziemi cyklopów.
- 22 * Tłumaczenie własne.
- 23 * Jedna z największych nizin Sycylii położona w środkowej części wschodniego wybrzeża. Jej nazwa pochodzi od miasta Leontinoj (ok. 10 km od morza) założonego w 730 r. p.n.e. Okolica słynęła z żyznej ziemi rodzącej pszenicę.
- 24 Także Henna. Miasto położone w centralnej części Sycylii, na skalistym płaskowyżu, na zboczu stromej góry o wys. 1000 m n.p.m., w pobliżu jeziora Pergusa (nazwa dzisiejsza). Miasto należało początkowo do Sykulów, w początkach V w. przed Chr. dostało się pod panowanie syrakusańskich Greków (Dionizjusz I) i uległo pełnej hellenizacji. W początkach III w. przed Chr. miasto musiało przejściowo znajdować się w rękach Kartagińczyków, skoro Pyrrus dokonał w roku 277 jego wyzwolenia. W roku 214 jednak, w czasie drugiej wojny punickiej, mieszkańcy opowiedzieli się po stronie Kartaginy, a przeciwko Rzymowi, co skończyło się ich masakrą. W latach 132-136 przed Chr. Enna była centrum powstania niewolników na Sycylii, na czele którego stanął Eunus z syryjskiej Apamei. Upamiętnia je dzisiaj jego nowożytny pomnik, wzniesiony w centrum miasta. W Ennie znajdowała się słynna świątynia ku czci Demeter i Kory, z bardzo czczonymi posągami obu bogiń i Triptolemosa, która rozślawiała imię miasta. W okresie hellenistycznym utrwaliła się legenda, którą powtarza Diodor, że to właśnie na Sycylii, w pobliżu Enny nad Jeziorem Pergusa, doszło do porwania Kory/Persefony przez Hadesa/Plutona; K. Ziegler, Henna, RE VIII 1 (1912), s. 284-287; PECS, s. 304-305; DNP 5 1998, s. 347; Wroński, s. 190; G. Martorana, Kore e il prato sempre fiorito di Enna, Kokalos 28-29, 1982-1983, s. 113-122; Bräuninger, s. 951-954 (o porwaniu Persefony), 965-966 (o kulcie Persefony, wraz z Demeter, na Sycylii); Pearson, s. 55-56; Nothers II, s. 597.
- 25 Por. Cyцерon, Wer. 4, 107: *Umbilicus Siciliae*.
- 26 Jedna z najbardziej popularnych greckich bogiń, córka Zeusa i Metydy (Metis), ale narodziła się z głowy Zeusa. Dziewicza patronka polis ateńskiej i innych miast. Była boginią mądrości, sztuki wojennej, rzemiosła, opiekunką kobiet i młodzieży. Początki kultu Ateny na pewno sięgają II tysiąclecia przed Chr., ponieważ imię jej pojawia się na tabliczkach z pismem linearnym B jako Atena Potnija; w Atenach, poczynając od Pizystrata (VI w.), urządzano ogólnogreckie igrzyska ku czci Ateny – Wielkie Panatenaje. Jej kult cieszył się dużą popularnością także na Sycylii, świątynie ku jej czci znane są m.in. z Syrakuz i Himery; P. Demargne, Athena, LIMC II 1, s. 955-1044; II 2, s. 703-769 (ikonografia); DNP 2 (1997), s. 160-167; Grimal, s. 47-48; por. E. Ciaceri, Culti e miti nella storia dell'antica Sicilia, Catania 1911, s. 187-190.
- 27 Artemis, Artemida, córka Zeusa i Latony (Leto), bliźniacza siostra Apollona, bogini natury, źródeł, rzek, lasów i polowań, czuwała przy porodach, opiekowała się dorastaniem dzieci i młodzieży aż do wieku dojrzałego, symbo-

lizowała kobietą śmierć, czczona była także jako bogini-opiekunka miast (np. w Efezie i Perge). W Rzymie utożsamiona została z Dianą; Roscher I, s. 558-608; L. Kahil, Artemis, LIMC II 1, s. 618-753; II 2, s. 442-628 (ikonografia); DNP 2 (1997), s. 53-59.

- 28 * Rodzaj stroju używanego w antycznej Grecji.
- 29 Himera założona została około roku 649 na stromym wzgórzu (dzis. Piano di Imera) powyżej ujścia do Morza Tyrreńskiego rzeki o tej samej nazwie (dzis. Fiume Grande). Obok niewielkiej kolonii Mylai (Mylae), Himera była jedynym greckim miastem na północnym wybrzeżu Sycylii. Powstała jako siostrzana kolonia Zankle/Messyny, osadnicy byli pochodzenia jońsko-doryckiego. Miała stanowić przeciwwagę dla Fenicjan (Kartagińczyków), zajmujących zachodnią część wyspy. Pod jej murami w roku 480 przed Chr. Grecy z Syrakuz i Akragas odnieśli wielkie zwycięstwo nad Kartaginą. W roku 476 tyran Theron z Akragas wymordował jońskich mieszkańców Himery i zastąpił ich kolonistami doryckimi. W ten sposób miasto nabrało charakteru całkowicie doryckiego. W roku 409 Himera została jednak zdobyta przez wojska Kartaginy i, z zemsty za klęskę w roku 480, zrównana z ziemią. Nigdy też nie została odbudowana. W obrębie północnej części miasta archeologowie odsłanili zespół czterech świątyń (tzw. area sacra), z których jedna (tzw. świątynia D) poświęcona była bogini Atenie. Na miejscu bitwy z roku 480 natrafiono na resztki wielkiej świątyni doryckiej (peripteros), którą nazwano umownie „świątynią zwycięstwa” (nie wiadomo, jakiemu bóstwu była poświęcona). Wzniesiona została przez tyranów Akragas i Syrakuz dla upamiętnienia triumfu nad Kartagińczykami; PECS, s. 393; DNP 5 (1998), s. 560-561; ASM, s. 172-173; Wroński, s. 174-182.
- 30 * Wyspa stanowiąca część Syrakuz (na niej osiedlili się pierwsi osadnicy grecy), uchodząca za miejsce narodzin Artemidy i Apollona, którzy według innej wersji mitu mieli przyjść na świat na wyspie Delos, również nazywanej Ortygią od przydomka Artemidy i Latony, którym poświęcono przepiórkę (gr. *ortyke*).
- 31 Grimal, s. 22 s.v. Alfejos; s. 244 s.v. Najady; * imię jednej z nimf Artemidy zamienionej w źródło, podczas ucieczki przed bogiem rzeki Alfejos.
- 32 Grimal, s. 194; * nimfa i towarzyszką Kory, zamieniona w źródło, gdy próbowała stawić opór Plutonowi porywającemu Korę.
- 33 Potwór o trzech głowach i tyłuż zrosniętych tułowiami. Na wyspie hiszpańskiej Eryteja posiadał stado wspaniałych wołów, uprowadzonych przez Heraklesa w dziesiątej pracy; Grimal, s. 111.
- 34 Miasto w Attyce na północny zachód od Aten słynne z kultu Demeter i misteriów ku czci bogini; PECS, s. 296-298; ASM, s. 269-273; DNP 3 (1997), s. 983-986; SKA, s. 156-157.
- 35 Karkinos z Thorikos/Akragas (ok. 420/410 – 341/340 przed Chr.). Wielokrotnie przebywał na Sycylii, prawdopodobnie otrzymał obywatelstwo Akragas; DNP 6 (1999), s. 283 (Karkinos 4, 5); LGS t. I, s. 864 (Jadwiga Czerwińska).

- 36 * Tłumaczenie własne.
- 37 Filistos z Syrakuz (ok. 430-356 przed Chr.), był żołnierzem, politykiem i historykiem. Należał do grona najbliższych doradców i zaufanych tyrana Syrakuz Dionizjusza I. Pomógł mu w przechwyceniu władzy w roku 406/405 przed Chr., przez dłuższy czas był komendantem twierdzy na Ortygii. Po śmierci Dionizjusza I stał się najbardziej wpływowym doradcą jego syna, Dionizjusza II (Młodszego). Zginął w roku 356 przed Chr. jako dowódca (nauarchos) floty tyrana, w trakcie walk ze zbuntowanymi mieszkańcami Syrakuz. W ocenie potomnych był „największym przyjacielem tyranów”, zyskał sobie jednak uznanie jako najwybitniejszy historyk grecki na Zachodzie (przed Timajosem). Spod pióra Filistosa wyszło wielkie dzieło historyczne zatytułowane „Sikeliká” (Dzieje sycylijskie), przedstawiające dzieje od czasów mitycznych po rok 363/362, w trzynastu księgach. Część pierwsza dzieła obejmuje siedem ksiąg i doprowadzona została do zajęcia Akragas przez Kartagińczyków w roku 406/405 przed Chr. Kolejne cztery objęły czasy Dionizjusza I, tj. do jego śmierci w roku 367/366. Ostatnie dwie księgi opisują panowanie Dionizjusza Młodszego do roku 367/366. Mimo swej nieukrywanej sympatii dla tyranów i tyranii, co znalazło wyraźny odzew w tendencji jego dzieła, niewątpliwie słusznie Filistos uchodzi za wybitnego historyka, bardzo kompetentnego w sprawach wojskowych i politycznych. W starożytności jednomyślnie uważano, że w swym piśarstwie podąża śladem Tukidydesa, co niewątpliwie uznać można za dowód wysokiego uznania. Diodor nie darzył Filistosa sympatią, podkreśla „niewiedzę tego pisarza”, ale dosyć obficie z niego korzystał (w ks. XIII-XIV); F.W. Walbank, *The Historians of Greek Sicily*, Kokalos 14-15, 1968-1969, s. 481-483; Meister, s. 68-69; DNP 9 (2000), s. 818-819.
- 38 Czyli z Półwyspu Iberyjskiego, o nazwie zob. DNP 5 (1998), s. 618.
- 39 Rzeka Sykanos (Sicanus: Avien. 469) to dziś. Jucar w Hiszpanii; DNP 5 (1998), s. 620.
- 40 * Dokładniej zaś Eolskimi, dziś – Wyspami Liparyjskimi.
- 41 *Aeoli insulae*; siedem wulkanicznych wysp na północny wschód od Sycylii, dwie (Strongyle i Hiera) z aktywnymi wulkanami; DNP 1 (1196), s. 186-187; Nothers II, s. 598. * Dzisiejsze Stromboli, Panaria, Salina, Filicudi, Alicudi i Vulcano; ta ostatnia była poświęcona Hefajstosowi.
- 42 Dzisiaj również o nazwie Lipara.
- 43 * Ok. 27 km.
- 44 Mityczny syn Odyseusza i Kirke lub Kalypso [zob. RE II 2 (1896), s. 251 z innymi wariantami], protoplasta ludu Auzonów (Ausones), który wedle wierzeń Greków zamieszkiwał południową Italię. Grecy początkowo określali Italię terminem Hesperia, później natomiast nazwali ją Auzonią (Ausonia). Wydaje się, że koloniści, przybywający na Półwysep, wszystkich jego mieszkańców uważali za Auzonów. W nauce uważa się, że od Ausones drogą rotacyzmu powstała nazwa własna Aurunci, w których badacze dopatrują się miejscowej

- ludności południowo włoskiej (między rzekami Volturnus a Liris); RE II 2 (1896), s. 2561; DNP 2 (1997), s. 331-332.
- 45 Eol (Aiolos), syn Hippotesa (lub Posejdona), homerycki władca wiatrów, mieszkał na pływającej wyspie na najdalszym Zachodzie; Odyseusz przez miesiąc przebywał u niego (Odyseja X 1-79); Wergiliusz jego siedzibę lokalizuje na Wyspach Liparyjskich (Eneida 1); DNP 1 (1996), s. 344 (s.v. Aiolos 2); Grimal, s. 85.
- 46 * Inne źródła mówią o Hippotesie.
- 47 * Dawniej Sorrentum, dziś Sorrento, nadmorskie miasto w Kampanii.
- 48 Homer, Odyseja X 1-79; por. Nothers II, s. 598.
- 49 Jest to całkowicie euhemerowska interpretacja pochodzenia bogów; DNP 1 (1996), s. 344 (s.v. Aiolos 2)
- 50 Łac. Leontini; greckie miasto we wschodniej Sycylii, dziś. Lentini; założone zostało w roku 729, przez chalcydyjskich kolonistów z Naksos. Znana z opisów antycznych topografia Leontinoj w zasadniczych punktach znalazła potwierdzenie w badaniach archeologicznych: mury z VI/V w. przed Chr., resztki dwóch świątyń, agora, nekropola). Równina wokół Leontinoj nosiła nazwę Równiny Leontyjskiej; wierzone, że w czasach mitycznych zamieszkiwali ją Lajstrygonowie; PECS, s. 497-498; DNP 7 (1999), s. 62-63.
- 51 Zob. DNP 12/2 (2002), s. 651.
- 52 Na północnym wybrzeżu Sycylii, między Tyndaris i Kale Akte. Z czasem włączone zostało do Tyndaris; KIPauly 1, s. 122; DNP 1 (1996), s. 243.
- 53 * Mieszkańcy Knidos, doryckiego miasta w Karii na wybrzeżu Azji Mniejszej.
- 54 Chodzi zapewne o lidyjskich królów z Azji Mniejszej.
- 55 * Lata między rokiem 580 i 576 p.n.e.
- 56 * Długość stadionu w Olimpii wynosiła 192,2 m.
- 57 Egesta, Segesta, Haigesta; główne miasto Elymów (Elymoi), trzeciego przedgreckiego ludu na Sycylii, położone w północno-zachodniej części wyspy. Ze względu na fakt, że znajdowało się w strefie wpływów punickich, mieszkańcy Segesty utrzymywali z Kartaginą jak najlepsze stosunki. Prawdopodobnie była to także forma zabezpieczenia się przed ekspansjonizmem Greków. Tradycyjnym wrogiem Segesty był Selinunt, położony w zachodniej części południowego wybrzeża wyspy. Opiswane przez Diodora wydarzenia to najstarszy znany w źródłach konflikt zbrojny Segesty i Selinuntu (por. ks. XI 86: opis walk z r. 454); PECS, s. 817-818; ASM, s. 165-166; DNP 11 (2001), s. 337-338; Wroński, s. 183-187.
- 58 Selinunt, Selinus, łac. Selinuntum; najbardziej na zachód wysunięta kolonia grecka na Sycylii, położona na jej południowym wybrzeżu, przy ujściu rzeki Selinus (dzis. Modione). Założona została w roku 628 przed Chr. przez kolonistów z Megary Hyblańskiej (Megara Hyblaia). Z punktu widzenia strategicznego miejsce wybrane zostało znakomicie: żyzna równina, niezasiedlona, na wysokim wzgórzu wrzynającym się w morze, między dwiema rzekami,

- co zapewniało obfitość wody i dobre warunki portowe. Selinunt powstał już w strefie fenickiej wyspy i miał spełniać taką samą funkcję, jak Himera na północy: stanowić rygiel wobec ekspansji fenickiej (kartagińskiej) i elymickiej. Z Elymami Selinunt popadł w konflikt natychmiast, ponieważ terytoria obu miast graniczyły ze sobą. W V w. przed Chr. Selinunt przeżył okres wspaniałego rozwoju, ale w 409 r. przed Chr. został zniszczony przez wojska Kartaginy i już nigdy nie odzyskał swego pierwotnego znaczenia; PECS, s. 823-325; ASM, s. 186-189; DNP 11 (2001), s. 367-371; Wroński, s. 152-160.
- 59 Pewnie dlatego, że Segestianie kojarzyli się z nie-Grekami i z sojusznikami Fenicjan.
- 60 Czyli Etruskami, którzy znani byli z piractwa na morzu; Nothers II, s. 598.
- 61 Chodzi oczywiście o słynną świątynię i wyrocznię Apollona w Delfach, mającą charakter panhelleński. Odegrała ona niebagatelną rolę w ruchu kolonizacyjnym, wskazując pytającym miejsca nadające się pod osadnictwo; PECS, s. 264-267; ASM, s. 260-266; DNP 3 (1997), s. 403-413 (s.v. Delphoi); 10 (2001), s. 663-666 (s.v. Pythia); zob. także G. Roux, *Delphi. Orakel und Kultstätten*, München 1971.
- 62 * Siarczan potasu i glinu: biały, szary, żółty, o kruchej konsystencji. Znany już w starożytnym Egipcie, stosowany jako zaprawa do barwienia tkanin, garbowania skór, pomocny w tamowaniu krwi i używany jako odtrutka ołowiu.
- 63 Wyspa na Morzu Egejskim, najbardziej na zachód wysunięta w archipelagu Cyklad, 161 km²; DNP 7 (1999), s. 1195-1197.
- 64 O występowaniu alunitu w starożytności zob. RE I 1 (1893), s. 1296-1297; Nothers II, s. 599.
- 65 Dzisiaj Ustica. W starożytności była miejscem zsyłki; opisana przez Diodora historia nie ma nigdzie potwierdzenia; Nothers II, s. 599. * Dosłownie *Koścista*.
- 66 Zwana także Melite. Początkowo fenickie emporion (VIII-VII w.), w VI w. przed Chr. Skolonizowana została, ze względów strategicznych, przez Kartaginę; w roku 218, w momencie wybuchu drugiej wojny punickiej, zaanektowana została przez Rzym; PECS, s. 568-569; DNP 7 (1999), s. 1191-1192.
- 67 * Czyli około 144 km.
- 68 * Dziś Gozo.
- 69 Łac. Cercina, także Cercenna; H. Dessau, RE III 2 (1899), s. 968; Nothers II, s. 599. * Dziś Kerkennah.
- 70 Populonia, miasto w Etrurii (Toskania), nad Morzem Tyrreńskim, dokąd dostarczano rudy żelaza wydobyte na Elbie; tutaj je przerabiano; PECS, s. 729; ASM, s. 67-69; DNP 10 (2001), s. 155-156.
- 71 Dzisiaj o nazwie Ilva (Elba); PECS, s. 408.
- 72 * Około 18 km.
- 73 Wyprowadzenie nazwy od *aithalos* jest etymologią ludową; Nothers II, s. 599.
- 74 Rzymskie Puteoli, także Dicaearchia, dzis. Pozzuoli; miasto portowe w Kampanii, położone na północnym wybrzeżu Zatoki Neapolitańskiej, 12 km na

zachód od Neapolu, założone w roku 531 przed Chr. Jedna wersja mitu założycielskiego głosi, że koloniści z wyspy Samos nadali miastu nazwę Dikaiarcheia przez pamięć o mitycznym założycielu o imieniu Dicarcheus (Dikarchajos); inna mówi jednak, że Samijczycy, którzy założyli kolonię, uciekli z Samos przed tyranem Polikratesem; nowej polis nadali programowo nazwę „Dikaiarchia”, tj. władza (słusznego) prawa; PECS, s. 743-744; ASM, s. 141-144; DNP 10 (2001), s. 606-607.

75 * Około 54 km.

76 Zob. PECS, s. 29-30 (s.v. Alalia); ASM, s. 154-156; DNP 3 (1997), s. 208-210; Nothers II, s. 599.

77 Chodzi o Alerię/Alalię; być może Diodor omyłkowo użył nazwy miejscowości znajdującej się na Sardynii: Calaris; Nothers II, s. 599; zob. PECS, s. 29-30; ASM, s. 155-156.

78 * Mieszkańcy Fokai, miasta jońskiego na wybrzeżu Azji Mniejszej.

79 Etruskowie w sojuszu z Kartagińczykami; ok. roku 540 przed Chr. połączone siły kartagińsko-etruskie zadały druzgocącą klęskę Fokajczykom w bitwie morskiej na wodach w pobliżu Korsyki, zob. W. Huss, *Geschichte der Karthager*, München 1985, s. 63-64.

80 To znaczy Etrurii.

81 Druga co do wielkości (po Sycylii) wyspa Morza Śródziemnego (23 800 km²); początki osadnictwa fenickiego sięgają IX w. przed Chr., w VI w. wzdłuż linii brzegowej pojawiły się osady etruskie i greckie, ale po zwycięstwie Kartagińczyków i Etrusków nad Fokajczykami (ok. 540 przed Chr.), wyspa stała się posiadłością Kartaginy. W ręce Rzymian dostała się w roku 238; zob. ASM, s. 157-160; DNP 11 (2001), s. 66-68; W. Huss, *Geschichte der Karthager*, München 1985, s. 62-65.

82 Powierzchnia Sycylii to 25 710 km².

83 Według mitu Tespios, władca Tespiów (Thespeia, Thespiiai, Thespieae), miasta w południowej Beocji, miał 50 córek. Na jego życzenie każda z nich ze związku z Heraklesem urodziła syna. Większość z owych pięćdziesięciu potomków (Tespjadi) po śmierci Heraklesa osiedliła się na Sardynii, dokąd poprowadził ich Iolaos, zob. przypis następny; DNP 12/1 (2001), s. 443.

84 Bratanek Heraklesa, syn jego półbrata Ifiklesa, wiernie towarzyszył Heraklesowi w jego wędrówkach, był jego woźnicą. Po śmierci Heraklesa jako oikistes poprowadził osadników z Aten i Tespiów na Sycylię, gdzie założył Olbię i kilka innych miast. Poza Tebami, swym rodzinnym miastem, Iolaos szczególnym kultem cieszył się w Agyrion na Sycylii, skąd pochodził Diodor. Miał tam, w pobliżu miasta nad jeziorem, własną świątynię, wzniesioną jakoby przez Heraklesa, w której odbywały się doroczne uroczystości ku czci Iolaosa; więcej o Iolaosie pisze Diodor w ks. IV 29-30; Roscher II, s. 285-289; W. Kroll, *Iolaos 1*, RE IX 2 (1916), s. 1843-1846; M. Pipili, *Iolaos*, LIMC V 1, s. 687-701; DNP 5 (1998), s. 1071-1072.

- 85 Zob. W. Kroll, Iolaos 1, RE IX 1 (1916), s. 1846.
- 86 Po roku 540 przed Chr.
- 87 W roku 238 przed Chr.
- 88 Rzymskie Cumae, jedno z najważniejszych miast w Kampanii (południowa Italia). Założone zostało ok. 750 przed Chr. przez kolonistów z Eubei oraz mieszkańców Pithekusai, greckiej kolonii na wyspie Ischia, utworzonej ok. 25 lat wcześniej także przez Eubejczyków. Między rokiem 700 a połową V w. przed Chr. miasto przeżywało okres szczególnej prosperity, wzięło też aktywny udział w rywalizacji z Etruskami o hegemonię nad Kampanią. W roku 524 tyran Kyme, Arystodemos, zdołał odeprzeć ich atak, a w roku 504 odegrał główną rolę w pokonaniu Etrusków, w sojuszu z Latynami, w bitwie pod Arycją (Lacjum). W roku 474 połączona flota Kyme i Syrakuz zadała klęskę Etruskom w bitwie na wodach nieopodal Kyme, co przesądziło o upadku hegemonii etruskiej w Italii. Wkrótce jednak (421) miasto uległo naporowi Samnitów i zaczęło stopniowo tracić na znaczeniu. O jego marginalizacji przesądziło opowiedzenie się po stronie Hannibala w drugiej wojnie punickiej. W Kyme (Cumae) lokalizowano siedzibę słynnej Sybilli; PECS, s. 250-252; ASM, s. 117-119; DNP 6 (1999).
- 89 Zob. Nothers II, s. 599. * Dzisiejsza Ibiza.
- 90 * Po grecku *pityś*.
- 91 * Czyli Cieśniny Gibraltarskiej.
- 92 * Czyli Półwyspu Iberyjskiego.
- 93 To dzisiejsze Korfu na Morzu Jońskim u wybrzeży Albanii; jej powierzchnia wynosi 592 km².
- 94 Jeśli chodzi o datę założenia Kartaginy, to brane są pod uwagę trzy przekazy literackie. Pierwszy z nich, autorstwa Filistosa (zob. wyżej, przypis 37) lokował to wydarzenie na jedno pokolenie przed wojną trojańską, czyli na schyłek XIII w. przed Chr. Z punktu widzenia historycznego ta propozycja nie ma najmniejszej wartości. Timajos z Tauromenion (zob. wyżej, przypis 1) datował powstanie Kartaginy na 38 rok przed pierwszą olimpiadą, czyli na rok 814/813 lub 813/812. Według z kolei Menandra z Efezu, autora „Dziejów fenickich” (Foinikiká), miało to miejsce w siódmym roku panowania w Tyrze króla Pigmaliona. Jak z tego widać, dwie ostatnie propozycje pozostają w znacznej zgodności ze sobą. Materiał archeologiczny ani nie przeczy, ani nie potwierdza żadnej z nich. W starożytności, być może ze względu na autorytet i popularność Timajosa, uznanie zdobyła jego koncepcja; W. Huss, Geschichte der Karthager, München 1985, s. 39-43; Nothers II, s. 599.
- 95 * Po grecku nagi to *gymnos*. Nazwa wysp ma jednak pochodzenie iberyjskie.
- 96 Etymologia ta jest błędna, nazwa Baleary (Balareis/Baliares) jest pochodzenia iberyjskiego; Nothers II, s. 599.
- 97 * Majorka.
- 98 Zob. Nothers II, s. 599.

- 99 * Minorka.
- 100 * *Pistacia lentiscus*, krzew lub niewysokie drzewo rosnące w obszarze śródziemnomorskim i w Azji Mniejszej. Z ran i nacięć w korze wypływa żywica, coraz częściej stosowana w przemyśle do produkcji farb, lakierów, pokostów i kitu. Niekiedy używana jako namiastka kadzidła.
- 101 Geryon, Geryoneus, Geruneus; mityczny olbrzym o trzech głowach lub trzech korpusach, syn Chrysaora i Kallirhoe, jednej z Oceanid; zamieszkiwał na wyspie Erytei, położonej na najdalszym zachodzie, na Oceanie, to jest na skraju świata. Hodował na niej szczególnie rodzaj bydła: czerwone woły; dziesiątą pracą Heraklesa było ich uprowadzenie. Nie było to zadanie zbyt trudne, Herakles z łatwością zabił Geriona i zabrał stado. Wydaje się, że największym wyzwaniem dziesiątej pracy nie było bynajmniej pokonanie Geriona, lecz dotarcie na kraniec świata; Roscher I, s. 1630-1638; Ph. Brize, Geryoneus, LIMC IV 1, s. 186-190; DNP 4 (1998), s. 981-982; Grimal, s. 111.
- 102 Nothers II, s. 599. * Herodot przypisuje podobny zwyczaj Nasamonom w Libii (IV 172).
- 103 * Na Morzu Śródziemnym.
- 104 * Atlantyckim.
- 105 Nothers II, s. 599. * Idylliczny opis wyspy utrudniał jej identyfikację. Według niektórych pisarzy mogłaby to być Madera, na której jednak nie ma spławnych rzek.
- 106 Gadir, rzymski Gades, dziś Cádiz (Kadyks). Źródła literackie datują powstanie miasta, jako kolonii fenickiej (tyryjskiej), na wiek XI przed Chr., ale najwcześniejsze dane archeologiczne sięgają wieku VIII. Gades leżał tak naprawdę na trzech wyspach. Osiedle fenickie powstało na Erytei (dzis. San Sebastian), stanowiącej obecnie część lądu stałego. Tam też znajdowała się znana świątynia ku czci Asztarte, identyfikowaną z Afrodytą, dlatego też w niektórych źródłach wyspa nosi nazwę Afrodizjas. Na wschód od niej znajduje się druga, większa wyspa, długa na około 18 km, oddzielona od lądu stałego kanałem, który dzisiaj nosi nazwę San Sebastian. Na tej wyspie powstało rzymskie miasto Gadeira (Gades) nova. Obie części razem określane są w źródłach Gadesgemina. Na południe od Kadyksu, w odległości 18 km, znajduje się trzecia wyspa o dzisiejszej nazwie Sancti Petri. Na niej wzniesiono wielką świątynię ku czci Melkarta, utożsamionego z Heraklesem; była to jedna z najsłynniejszych świątyń świata starożytnego, odwiedził ją podobno Hannibal tuż przed wymarszem na wojnę z Rzymem; PECS, s. 341-342; DNP 4 (1998), s. 730-732; Huss, s. 29-30.
- 107 * Po drugiej wojnie punickiej miasto oddało się dobrowolnie pod panowanie Rzymian i otrzymało znaczne przywileje, Juliusz Cezar nadał mu prawo obywatelstwa rzymskiego. O wizycie Cezara w Kadyksie wspomina Swetoniusz (Iulius, 7. 1).
- 108 Obszar między Atlantykiem a Renem, kanałem La Manche a Pirenejami i Alpami.

- 109 Hercynia silva; terminem tym, użytym po raz pierwszy przez Arystotelesa (meteor. 1,13), określano w starożytności porośnięty lasem górzysty teren Europy Środkowej, który ciągnął się od źródeł Dunaju i Renu, tj. od terytoriów Helwetów, Rauraków i Nemetów, i dochodził do granic posiadłości Daków i Anartów na wschodzie. Najpełniejszy opis Lasu Hercyńskiego dostarczył Juliusz Cezar w „Wojnie galijskiej” (VI 25-28). Według tej relacji, powstałej niewątpliwie pod wpływem Posejdoniosa z Apamei, na osi wschód – zachód Las ciągnął się przez sześćdziesiąt dni marszu piechura. Szerokość natomiast, tj. na osi północ – południe, Cezar wyliczył na dziewięć dni marszu. Las Hercyński odgrywał istotną rolę w pojmowaniu etno- i geografii Europy, dzieląc kontynent na lesistą część północną, ciągnącą ku oceanowi, i na południową, na osi Dunaju, obejmującą obszar zamieszkały przez plemiona celtyckie; D. Timpe, *Entdeckungsgeschichte*, RGA 7 (1989), s. 307-389, zwł. s. 342; P. Kehne, *Hercynia silva*, RGA 14 (1999), s. 398-401; DNP 5 (1998), s. 405.
- 110 Britannia; *Bretannikai nesoi* (wyspy brytyjskie); u schyłku IV w. przed Chr. Brytanię opłynął Pytiasz (Pytheas) z Massilii; jego relacja, zatytułowana „O oceanie”, wywarła duży wpływ na ukształtowanie wyobrażeń o geografii północnej Europy. Z dzieła Pytiasza korzystali m.in. Eratostenes i Posejdonios z Apamei. Za jego opisem podąża również Diodor; Nothers II, s. 600; o Brytanii: DNP 2 (1997), s. 779-787.
- 111 To znaczy *Divus*; Cezar został pośmiertnie ubóstwiony i oficjalnie ustanowiono kult jego osoby; J.-P. Martin, *Kult panującego w świecie rzymskim*, Poznań 2005 (Xenia Posnaniensia).
- 112 Cezar dwukrotnie, w roku 55 i 54 przed Chr. przeprowadził się na wyspę. Obie kampanie zakończyły się jednak niepowodzeniem. Optymizm Diodora jest przesadzony.
- 113 * Dzisiejszy przylądek w Kent.
- 114 Mowa oczywiście o kontynencie. * To jest ok. 18 km.
- 115 Landsend; Nothers II, s. 600.
- 116 * W północnej Szkocji.
- 117 * Tj. ok. 1350 km.
- 118 * Tj. ok. 2700 km.
- 119 * Co stanowi podwójną długość obwodu wyspy. Pomyłka wynika z faktu, że Diodor oparł się na obliczeniach Pytiasza z Massilii. Starożytni nie posiadali wtedy urządzeń do pomiaru odległości na morzu.
- 120 * Dosłownie: pod gwiazdozbiorem Niedźwiedzicy.
- 121 Zob. Nothers II, s. 600.
- 122 Chodzić tu może o St. Michael's Mount w pobliżu Kornwalii; Nothers II, s. 600.
- 123 Helgoland?; Nothers II, s. 600.
- 124 F. Baratte, *Phaeton I*, LIMC VII 1, s. 350-355; DNP 9 (2000), s. 712.
- 125 W krytyce Diodor podąża za Timajosem; Nothers II, s. 600.

- 126 Diodor V 22.
- 127 Zob. ks. IV 19.
- 128 Zob. RE VII 1 (1910), s. 519.
- 129 * Starożytni pisarze zaliczali do Galów (Celtów) także plemiona germańskie i dlatego Diodor w opisie plemion europejskich nie wspomina Germanów.
- 130 Głównym źródłem Diodora pozostaje Posejdonios z Apamei (schyłek II w. przed Chr.); ks. V 25-30 = Posejdonios FGrHist 87 F116; Nothers II, s. 600.
- 131 O gęstości zaludnienia Galii w momencie rzymskiego podboju zob. E. Frézouls, Gallien und das Römische Germanien, [w:] Handbuch der europäischen Wirtschaftsgeschichte, red. F. Vittinghoff, t. 1, Stuttgart 1990, s. 434-435: liczba mieszkańców mogła wynosić 11-12 milionów, z czego zapewne ok. 3 milionów stanowili zdolni do walki mężczyźni. Wielkości podane w źródłach odnośnie do poszczególnych plemion są wielu przypadkach z całą pewnością przesadzone; Nothers II, s. 600.
- 132 Chodzi tu o Eduów (Heduów), od dawna zaprzyjaźnionych z Rzymem. Cezar określa ich nawet terminem *fratres consanguineosque* (Wojna gal. I 33,2). Eduowie powoływali się nawet na wspólne z Rzymianami pochodzenie: od Trojan; mimo to gdy wybuchło ogólnogalijskie powstanie antyrzymskie (w 52 r. przed Chr.), Eduowie wzięli w nim udział po stronie swych współplemieńców; Nothers II, s. 600; DNP 5 (1998), s. 65.
- 133 * Jak wcześniej chodzi o konstelację Wielkiej Niedźwiedzicy.
- 134 * Morza Śródziemnego.
- 135 Diodor podąża wiernie za Posejdoniosem, nie może więc wiedzieć, że Danuvius i (H)Ister stanowią jedną rzekę. Dlatego w tym miejscu, zgodnie z powszechnym przekonaniem, każe Dunajowi wpadać do Oceanu, Istrowi natomiast (IV 56,7-8) do Morza Czarnego. Rozpoznanie, że Ister to dolny bieg Dunaju, zaczęło przebijać się do świadomości ogółu dopiero w czasach Cezara; u niego zresztą jako pierwszego pojawia się nazwa Danuvius (Wojna gal. VI 25,2); połączenie natomiast obu części w jedną całość dokonało się po raz pierwszy u Salustiusza (*Historiae* frg. III 79; cf. Gellius X 7,1); w okresie Cesarstwa oba terminy używano zamiennie, lub też (H)Ister dla określenia dolnego odcinka rzeki; Brandis, Danuvius, RE IV 2 (1901), s. 2103-2133; D. Timpe, Donau. Historisches, RGA 6 (1986), s. 17-20; DNP 5 (1998), s. 1149-1150; Nothers II, s. 600.
- 136 Dwukrotnie; Cezar, Wojna gal. IV 16-19,6.7.
- 137 Oczywiście Germanów. Jeśli chodzi o pokonanie, to duża przesada, w obu przypadkach była to jedynie manifestacja zbrojna.
- 138 Nothers II, s. 601. * Mistral, ale tylko na południu kraju.
- 139 * W starożytności nazwa napoju alkoholowego w rodzaju piwa, znanego też w Egipcie i w Galii.
- 140 * Chodzi o miód pitny.
- 141 Topos, zob. Nothers II, s. 601.

- 142 * Wino mieszano z wodą, by je nieco rozcieńczyć i zmniejszyć działanie alkoholu na organizm.
- 143 O złym obrazie kupców rzymskich: Nothers II, s. 601.
- 144 * Objętość około 26 litrów.
- 145 Nothers II, s. 601.
- 146 * Homer w Iliadzie VII 321.
- 147 * Tłumaczenie własne.
- 148 Głoszona przez druidów (zob. przypis 153) nauka o wędrówce dusz (zob. Cezar, Wojna gal. VI 13,5) wywołała przekonanie, że powstała ona pod wpływem Pitagorasa; DNP 3 (1997), s. 824 (z przywołaniem Diodora).
- 149 Nothers II, s. 602 z referencjami do innych źródeł.
- 150 Tłumaczka zamiast przyjętego również w przekładach obcych: „bo przecież nie sprzedawać dowodów męstwa to rzecz szlachetna” opowiada się za wersją: „bo przecież odmowa sprzedaży dowodów męstwa nie świadczy o szlachetności”. (Red.)
- 151 Nothers II, s. 601.
- 152 * Stąd łacińska nazwa Galii poza Alpami *Gallia bracata* (w przeciwieństwie do *Gallia togata*).
- 153 Wraz z bardi i vates druidzi tworzyli górną warstwę hierarchicznie zorganizowanej grupy kapłanów. Cezar [Wojna gal. VI 13-15] podzielił Celtów na druidów, equites (tj. arystokrację) i plebs. Druidzi jako kapłani, nauczyciele i sędziowie zajmowali miejsce eksponowane, troszczyli się o kult, składanie ofiar, zajmowali się wróżbiarstwem i wykładnią prawa sakralnego, łącznie z ustalaniem kalendarza świąt religijnych. Im też zarezerwowana była znajomość wiedzy tajemnej, którą przekazywali drogą ustną z pokolenia na pokolenie. Druidzi głosili także naukę o nieśmiertelności i wędrówce dusz; DNP 3 (1997), s. 823-824; B. Maier, *Die Religion der Kelten. Götter – Mythen – Weltbild*, München² 2004, s. 153-164.
- 154 Czyli druida; DNP 3 (1997), s. 824.
- 155 Podział pochodzi od samego Diodora: Nothers II, s. 602.
- 156 Massalia, Massilia, dzis. Marsylia; kolonia grecka położona po wschodniej stronie ujścia Rodanu, założona ok. roku 600 przed Chr. przez Fokajczyków z Azji Mniejszej; przez długi czas była największym miastem w na zachód od Italii, prawdziwą potęgą gospodarczą, co było wynikiem braku konkurencji i urodzajności ziemi; poza tym Marsylia prowadziła intensywny handel z wnętrzem kontynentu i z Półwyspem Iberyjskim, gdzie założyła szereg własnych kolonii; szczególne zyski osiągała w handlu metalami; PECS, s. 557-558; ASM, s. 40-42; DNP 7 (1999), s. 983-986.
- 157 Chodzi o Las Hercyński, zob. wyżej, przypis 108.
- 158 * Dziś Irlandia.
- 159 Kimmerioi, łac. Cimmerii. Lud nomadyczny pochodzenia irańskiego, poświadczony w VIII-VII w. przed Chr. W pewnym okresie siedziby Kimmerów

- obejmowały stepy północnego Nadczarnomorza aż po Dunaj, skąd wyparci zostali przez Scytów (zob. ks. II 5.5). Wsławili się najazdami na tereny na południe od Kaukazu, zwłaszcza na Azję Mniejszą; Diodor utożsamia Kimmerów z Cymbrami w ślad za Posejdoniosom; Nothers II, s. 602; C. Metzner-Nebelsick, RGA 16 (2000), s. 504-523 zwł. 505-508; DNP 6 (1999), s. 458-460.
- 160 Cimbri, Kimbroi, Kembroi; lud prawdopodobnie pochodzenia germańskiego, który wraz z Teutonami i Ambronami zaatakował, w latach 113-101 przed Chr., północną Italię i południową Galię (wówczas już prowincję rzymską); przyjmuje się, że plemiona te wywędrowały z południa Jutlandii. Rzymianie z dużym wysiłkiem sprostali temu niebezpieczeństwu; DNP 2 (1997), s. 1203-1205; Th. Grünewald, Kimbern. Historisches, RGA 16 (2000), s. 495-500; J. Markale, *Les Celtes et la civilisation celtique. Mythe et histoire*, Paris 1969, s. 46-63 („Le problème des Cimbres”); F. Miltner, *Der Germanenangriff auf Italien in den Jahren 102/101 v. Chr.*, Klio 33, 1940, s. 289-307; L. Schmidt, *Die Kimbern, Teutonen, Ambronen, Haruden*, [w:] idem, *Die Westgermanen*, München 1970, s. 3-21; E. Demougeot, *L’invasion des Cimbres-Teutones-Ambrons et les Romains*, Latomus 37, 1978, s. 910-938; A. Franke, *Der Zug der Kimbern, Teutonen und Ambronen von 114 bis 101 v. Chr.*, [w:] idem, *Rom und die Germanen. Das neue Bild der deutschen Frühgeschichte*, Tübingen 1980, s. 79-135.
- 161 Senonowie, w roku 390 (386) przed Chr.; zob. R. Urban, *Rzym w płomieniach: 19 lipca 390 (?) przed Chr. i 64 po Chr.*, przekł. Leszek Mrozewicz, Poznań 2005.
- 162 Diodor przesadza, celtycki atak na Delfy został zimą 279/278 roku skutecznie odparty; DNP 2 (1997), s. 767; 6 (1999), s. 394; K. Strobel, *Die Galater. Geschichte und Eigenart der keltischen Staatenbildung auf dem Boden des hellenistischen Kleinasien*, Band I. Untersuchungen zur Geschichte und historischen Geographie des hellenistischen und römischen Kleinasien I, Berlin 1996, s. 219-226.
- 163 Ze swoich rdzennych terytoriów, obejmujących obszar na północ od Alp, tj. z grubsza północną Szwajcarię, południowe Niemcy i środkowo-wschodnią Francję, Celtowie rozpoczęli, mniej więcej w drugiej połowie V w. przed Chr., wielką ekspansję praktycznie we wszystkie strony kontynentu. Na zachodzie swoim wpływom i kulturze poddali większość ziem dzisiejszej Francji, Półwyspu Iberyjskiego, południowej Anglii, na wschodzie przesunęli się wzdłuż linii Dunaju, a od niej na północ, docierając po południowe obrzeża ziem polskich. Po przekroczeniu Alp w początkach IV w. przed Chr. zagrozili posiadłościom etruskim i rzymskim na Półwyspie Apenińskim; w roku 390 (386), po zadaniu połączonej armii etrusko-rzymskiej druzgocącej klęski w bitwie nad rzeką Allią, na krótko zajęli Rzym; w dalszej kolejności zagrozili ludom zamieszkującym Półwysep Bałkański, w tym również Grekom. W roku 280 przed Chr. w walce z Celtami poległ macedoński król Ptolemeusz Keraunos, Macedonia padła łupem zwycięzców. W roku 279 Celtowie pod wodzą

- Brennusa z plemienia Prausów podjęli próbę zdobycia Delf, które musiały ich nęcić swoimi legendarnymi skarbami. Zakończyła się ona klęską Celtów i śmiercią Brennusa; DNP 2 (1997), s. 767; 6 (1999), s. 387-394; Strobel, s. 153-236; G.A. Mansuelli, *The Celts and Ancient Europe*, [w:] *The Celts*, red. S. Moscati et alii, London 1991, s. 15-21; G. Dobesch, *Ancient literary sources*, [w:] *ibidem*, s. 35-41.
- 164 Chodzi o Celtów (Galów), przesiedlonych do Azji Mniejszej po ostatecznej klęsce, której doznali w roku 277 z rąk Anygonosa Gonatasa, nowego króla Macedonii. Ściągnięci tam zostali przez bityńskiego króla Nikomedesa I, który użył ich jako najemników. Przez niego osiedleni zostali w środkowej Anatolii, którą zaczęto nazywać Galatią, samych zaś Celtów małoazjatyckich – Galatami; Strobel, s. 236-264; DNP 4 (1998), s. 742 (Galatia); 6 (1999), s. 394-400 (Kelten in Keinasien); 8 (2000), s. 930 (Nikomedes II).
- 165 Chodzi o najazd Cymbrów i Teutonów na północną Italię i południową Francję w latach 113-101 przed Chr.
- 166 Następuje opis Hiszpanii (Półwyspu Iberyjskiego); Diodor podąża konsekwentnie za Posejdoniosem z Apamei (FGrHist 87 F 87), który, jako wstęp do opisu hiszpańskich wojen Rzymu, scharakteryzował kraj i jego mieszkańców. Interpretacja nazwy Celtyberowie (Celtiberi), podana przez Diodora (Posejdoniosa), jest dosyć obiegowa, ale w nauce nie ma zgodności co do rozumienia terminu: czy chodzi o Celtów, którzy przywędrowali na Półwysep Iberyjski, czy o Iberów, którzy ze wschodniego wybrzeża przemieścili się na tereny celtyckie, czy też, jak to przedstawia Diodor, mamy do czynienia z ukształtowaniem się nowego etnosu; Nothers II, s. 602-603; A. Hübner, Celtiberi, RE III 2 (1899), s. 1886-1892; A. Schulten, Hispania, RE VIII 2 (1913), s. 2028-2031; DNP 2 (1997), s. 1053; 5 (1998), s. 621; w literaturze polskiej: M. Maciejowski, *Rzymski podbój Hiszpanii (218-178 przed Chr.): aspekty polityczne, militarne i społeczne*, Oświęcim 2012.
- 167 W praktyce całe drugie stulecie, do roku 133 przed Chr., trwały na Półwyspie zacięte walki. Jedynie w latach 178-154 panował względny spokój. W roku 154 wybuchło jednak wielkie powstanie antyrzymskie, które trwało aż do roku 133. Wzięły w nim udział plemiona luzytańskie (Luzytania – mniej więcej dzisiejsza Portugalia) i celtyberyjskie. Rzymianie ponieśli początkowo szereg dotkliwych porażek, ostatecznie jednak zdołali zapanować nad sytuacją. Końcowym akcentem zmagania było oblężenie, zdobycie i zniszczenie Numancji (wojna numantyjska, 143-133 przed Chr.), głównego punktu oporu Celtyberów; Schulten, Hispania, s. 2035-2036; idem, Lusitania, RE XIII 2 (1927), s. 1871-1872; DNP 8 (2000), s. 1046-1047 (Numantia); 12/2 (2002), s. 244 (Viriatu); generalnie o wojnach lat 154-133: H. Simon, *Roms Kriege in Spanien 154-133 v. Chr.*, Frankfurt a.M. 1962.
- 168 Nothers II, s. 603. * Aspis – grecka okrągła tarcza używana przez ciężkozbrojnych żołnierzy. Krótkie miecze przyjęły się w armii rzymskiej.

- 169 Vaccae (Uakaioi); plemię celtyckie osiadłe nad środkowym biegiem rzeki Durius, dzis. Duero, w północnej Hiszpanii; ich głównym miastem była Palantia (dzis. Palencia). Na Półwysp Iberyjski przywędrowali w VI w., w III dostali się pod hegemonię Iberów. Brali aktywny udział w walkach przeciwko Rzymowi w II w. przed Chr.; DNP 12/1 (2001), s. 1075-1076; Nothers II, s. 603.
- 170 Lusitani; należeli do grupy plemion iberyjskich (Iberów); zajmowali terytoria mniej więcej dzisiejszej Portugalii (w okresie Cesarstwa Rzymskiego prowincja Lusitania). Walczyli z Rzymianami niemalże od momentu pojawienia się ich na Półwyspie Iberyjskim. Odegrali główną rolę w walkach lat 154-133; DNP 7 (1999), s. 515.
- 171 Półwysp Iberyjski należał w czasach rzymskich do najbogatszych regionów górniczych. Zasobność złóż ołowiu, żelaza, miedzi, srebra i złota w różnych rejonach Półwyspu potwierdzają w swych przekazach m.in. Pliniusz Starszy (NH III 30; XXXIII 76-78, 96-97, 118; XXXIV 4), Strabon (III 142, 146-147, 153; IV 208), Florus (II 33, 60), Justynus (Pompeius Trogus) XLIV 1,6; 3,4) Witruwiusz (7-9, 4) i Sylwiusz Italikus (I 24). J. Maria Blázquez, *Die Iberische Halbinsel*, [w:] *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte I*, red. F. Vittinghoff, Stuttgart 1990, s. 524-527; Nothers II, s. 603; K. Antczak, *Obraz Hiszpanii w Historii Naturalnej Pliniusza Starszego*, Poznań–Gniezno 2016, s. 354-369.
- 172 Zob. Nothers II, s. 603.
- 173 * Czyli ok. 540 km.
- 174 * W języku greckim – *Ognistymi*, jednak nazwa Pirenejów ma pochodzenie celtyckie i oznacza po prostu *góry*.
- 175 Kolonizacja fenicka na Półwyspie Iberyjskim, jeśli wierzyć źródłom literackim, sięga schyłku II tysiąclecia przed Chr.; w starożytności uważano, że fenicki Gades (Kadyks) założony został 80 lat po wojnie trojańskiej (Wellejusz Paterkulus I 2,3; Mela III 46; Strabon 5,5), a więc ok. roku 1100 przed Chr.; na południu Hiszpanii znajdować się miało legendarne królestwo Tartessos, ważny partner handlowy Fenicjan ze względu na duże zasoby srebra. Ono właśnie było podstawową przyczyną fenickiego zainteresowania Hiszpanią: zapewnienie sobie kontroli nad handlem poszukiwanymi metalami (złoto, cyna, przede wszystkim zaś srebro); kolonie fenickie powstały wówczas po obu stronach Cieśniny Gibraltarskiej, także na wybrzeżu zachodnim (tj. atlantyckim) Półwyspu. Po pierwszej wojnie punickiej świadomość dużych zasobów srebra na Półwyspie Iberyjskim pokierowała ekspansją kartagińską w tym rejonie. Gades stał się wówczas punktem, z którego Hamilkar Barkas, wódz kartagiński, rozpoczął swoją wyprawę w górę rzeki Baetis (dzis. Gwadalkiwr); S. Moscati, *Die Phöniker. Von 1200 vor Christus bis zum Untergang Karthagos*, Zürich 1966, s. 442-444; J.B. Cirkin, *Phönizier und Spanier. Zum Problem der kulturellen Kontakte*, *Klio* 63, 1981, s. 411-421;

- o Fenicjanach: DNP 9 (2000), s. 911-933; SKA, s. 180; M. Sommer, *Die Phönizier. Geschichte und Kultur*, München 2008.
- 176 * Na jednostkę wydobytej ziemi ćwierć stanowi miedź.
- 177 * Eubejska jednostka miary, przyjęta oficjalnie w większości państw Grecji, to 26,2 kg.
- 178 Nothers II, s. 603.
- 179 O dochodach uzyskiwanych przez Rzymian z eksploatacji srebra w Hiszpanii zob. T.A. Rickard, *The mining of the Romans in Spain*, JRS 18, 1928, s. 129-143; J.S. Richardson, *The Spanish mines and the development of provincial taxation in the second century B.C.*, JRS 66, 1976, s. 139-152; według Polibiusza (XXXIV 9, 8) dzienne wydobycie srebra w Kartagenie przynosiło zysk w postaci 25 tys. drachm; zob. Nothers II, s. 603.
- 180 W górach Laurion na południu półwyspu; o znaczeniu zob. DNP 2 (1997), s. 570571 (Bergbau); 6 (1999), s. 1189-1192 (Laureion); S. Lauffer, *Die Silberminen von Laureion*, Wiesbaden² 1979.
- 181 Znanej także pod nazwą śruby wodnej, śruby egipskiej, ślimaka egipskiego lub śruby bądź ślimacznicy Archimedes; SKA, s. 59 s.v. Archimedes ślimacznica: „drewniana spirala ... (dł. ok. 3 m), obudowana listwami i uszczelniona smołą, używana do pompowania wody z rowów, kopalni, statków. Zanurzano ją jednym końcem w wodzie pod kątem ostrym (37°), drugi koniec, zakończony korbą, obracało 2 robotników”; zob. także <https://pl.wikipedia.org/wiki/Śruba_Archimedes> [dostęp: 26.01.2018]; Diodor wspomina o tym wynalazku, przypisując go Archimedesowi, już w ks. I 34.2; Nothers I, s. 290; A. Burton. *Diodorus Siculus. Book I. A Commentary*, Leiden 1972, s. 131; por. H. Blümner, *Technologie und Terminologie der Gewerbe bei Griechen und Römern*, IV, Hildesheim 1969, s. 123-125; L. Sprague de Camp, *Wielcy i mali twórcy cywilizacji (od Imhotepa do Leonarda da Vinci)*, przekł. Bolesław Orłowski, Warszawa 1970, s. 190.
- 182 Niewykluczone, że w rzeczywistości jest to wynalazek babiloński, który uległ rozpowszechnieniu w świecie greckim w czasach Archimedes; tradycja połączyła ten fakt z pobytem genialnego wynalazcy w Egipcie (w Aleksandrii), gdzie, być może przez niego udoskonalony, znalazł powszechne zastosowanie; stąd też nazwa „ślimak egipski” lub „śruba Archimedes”; zob. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Śruba_Archimedes> [dostęp: 26.01.2018]; por. jednak Burton, s. 131: „But even if Archimedes was not the inventor, the water-screw could not have been invented before the ordinary screw, attributed by Greek tradition to Archytas of Tarentum, who died in 394 B.C.”; <https://pl.wikipedia.org/wiki/Turbina_Archimedes> [dostęp: 26.01.2018]: „Przypuszcza się, że śrubę [wodną – LM] wynalazł Archimedes z Syrakuz”; SKA, s. 59: „Wynalezienie ślimacznicy przypisywano Archimedesowi [zob. Diodor I 34.2 – LM], zapewne udoskonalił on tylko ten przyrząd, stosowany już wcześniej w Egipcie”.

- 183 Najslawniejszy matematyk i wynalazca w starożytności, żył w latach 287-212 przed Chr.; o Archimedesie zob. KIPauly 1, s. 510-513; DNP 1 (1996), s. 997-1001; SKA, s. 59; Sprague de Camp, s. 186-191, 198-203.
- 184 * To jest Archimedes.
- 185 * Czyli do III w. przed Chr., materiał ten znajdował się w jednej z zaginionych ksiąg.
- 186 Huss, *Geschichte der Karthager*, s. 269-283 (Die Barqiden in Spanien). Powszechna jest opinia, że dzięki dochodom z kopalń srebra w Hiszpanii Kartagińczycy zdołali z dużym wyprzedzeniem spłacić kontrybucję wojenną, nałożoną na nich przez Rzymian po pierwszej wojnie punickiej.
- 187 Podobnie jak w państwach greckich czy w Rzymie, obywatele Kartaginy byli zobowiązani do służby wojskowej. Oczywiście interes państwa wymagał, zwłaszcza w czasach, gdy Kartagina stała się imperium, istnienia sił zbrojnych gotowych w każdej chwili do walki. Dlatego powołano specjalny oddział 2500 ciężkozbrojnych żołnierzy-obywateli, *ἱερὸς λόχος*, słynny ze swej dyscypliny i ofiarności. Obok niego Kartagińczycy mieli do dyspozycji kontyngenty „sprzymierzeńców”, tj. okolicznych ludów, podporządkowanych Kartaginie: Libiczyjcy, Iberowie, Sardowie. Niebagatelną część armii kartagińskiej tworzyli najemnicy, których werbowano spośród różnych ludów Śródziemnomorza, szczególnie jego zachodniej części: Iberów, Maurów, Balearów, Celtów, Ligurów, Etrusków, Kampanów, Korsów, Sardów, Sykulów i Greków. Zasadniczą część sił lądowych tworzyła ciężka piechota, wspierana przez żołnierzy lekkozbrojnych. Jazdę tworzyły przede wszystkim oddziały sprzymierzeńców. Prawdziwym jednak kręgosłupem armii kartagińskiej, aż do I wojny punickiej, była flota. Zdecydowaną większość okrętów wystawiali sami Kartagińczycy, oni również tworzyli w większości ich załogę, tj. wioślarzy i marynarzy (żołnierzy); Huss, s. 475-480.
- 188 Legendarne Wyspy Cynowe (gr. *kassiteros* – cyna), wytwór różnych tajemniczych opowieści i przypuszczeń. Próba ich lokalizacji skazana jest z góry na manowce, ponieważ nigdy nie istniały; Haverfield, *Kassiterides*, RE X 2 (1919), s. 2328-2332 zwł. s. 2331-2332.
- 189 * Mieszkańcy miasta Massilia (dzis. Marsylia) w południowej Galii, na wschód od ujścia Rodanu.
- 190 Narbo, dzis. Narbonne (Narbona), miasto w południowej Galii nad Morzem Śródziemnym, na obszarze plemienia Volcae Arecomici, w pobliżu ujścia rzeki Atax (dzis. Aude). W okresie przedrzymskim oppidum celtyckie o nazwie Naro, na wzgórzu Montlaurès, 4 km na północ od późniejszej Narbony. Wraz z utworzeniem rzymskiej prowincji Gallia Narbonensis (118 przed Chr.) powstała colonia Narbo Martius, stolica prowincji, do której przesiedlono także ludność z oppidum. Narbona spełniała funkcję ważnego węzła komunikacyjnego, w którym zbiegały się szlaki komunikacyjne z Galii, Hiszpanii i Italii; PECS, s. 607-608; DNP 8 (2000), s. 708-709; SKA, s. 344;

- zob. P. Gros, *Gallia Narbonensis. Eine Römische Provinz in Südfrankreich*, Mainz 2008, s. 19-24.
- 191 Ligures, Ligyes, lud przedindoeuropejski, następnie mocno wymieszany z Celtami i innymi plemionami napływającymi z Europy północnej. Początkowo Ligurowie zamieszkiwali rozległe obszary zachodniego Śródziemnomorza: Półwysep Iberyjski, południowa Galia i Italia Północna do granicy z Lacjum. Z czasem ściśnięci zostali do terenu między Alpami a rzeką Pad. W przekazach greckich Ligurowie są pozytywnym symbolem cnót wojennych i sprawności fizycznej, w rzymskich natomiast podkreślana jest ich wiarołomność i przebiegłość. Nie ma czemu rzecz jasna się dziwić: w III i II wieku przed Chr. Rzymianie toczyli z Ligurami ciężkie boje o panowanie nad Italią Północną; DNP 7 (1999), s. 187-188; SKA, s. 299; zob. także J. Heurgon, *Rzym i świat śródziemnomorski do wojen punickich*, przekł. Eligia Bąkowska, Warszawa 1973, s. 46-51.
- 192 Diodor konsekwentnie wspiera się Posejdoniosem: FGrHist 87 F 118; Nothers II, s. 604.
- 193 Tyrrhenoi lub Tyrsenoi to grecka nazwa Etrusków, ludu, który zamieszkiwał w północnej części w Italii, między rzekami Tybrem i Arno a Morzem Śródziemnym (wzdłuż zachodniego wybrzeża Italii nazwanym od nich Morzem Tyrreńskim). W źródłach łacińskich określani są jako Etrusci, Tusci i (rzadko) Lydii. W zachodniej części Śródziemnomorza stworzyli „między IX a I w. przed Chr. najwyższą formę cywilizacji”, zastąpioną później przez cywilizację rzymską. Na Półwyspie Apenińskim rywalizowali z Grekami o panowanie nad Kampanią, pokonani w roku 474 w bitwie morskiej u wybrzeży Kyme, wycofali się na północ. Największe wpływy w Italii osiągnęli w wieku VI, rozciągając wówczas swe panowanie na Lacjum. Rzym miał co najmniej trzech królów pochodzenia etruskiego, na ich czasy przypada wyraźny przełom w jego rozwoju. Herodot (I 94) uważał, że Etruskowie przywędrowali do Italii z Azji Mniejszej, stąd w źródłach ich zamienna nazwa „Lydii”. Jednak Dionizjusz z Halikarnasu (I 30) uznał ich za ludność autochtoniczną. Niezależnie od dyskusji trzeba przyznać, że poza Italią nigdzie nie ma śladu ich kultury; DNP 4 (1998), s. 167-195; SKA, s. 168 s.v. Etruskowie; zob. także J. Heurgon, *Rzym i świat śródziemnomorski*, s. 53-64; L. Aigner-Foresti, *Die Etrusker und das frühe Rom*, Darmstadt 2003.
- 194 Posejdonios, FGrHist 87 F 119; Nothers II, s. 604.
- 195 * Czyli Rzymianie.
- 196 Czyli Etruria, dzis. Toskania.
- 197 Diodor korzysta w tej części z dzieła „Święte pismo” (Hiera anagrafe; Ἱερὰ ἀναγραφὴ) Euhemera z Messeny (FGrHist 63), który w służbie macedońskiego króla Kasandra (311-298) odbył liczne podróże na Wschód i Południe. Dzieło, mające charakter utopijnej powieści przygodowej, składało się co najmniej z trzech ksiąg. Euhemer opowiada w nim, w jaki sposób z południowej Arabii

trafił na Ocean Indyjski i zwiedził grupę wysp, z których główna nosiła nazwę Panchaja. Dzieło Euhemera cieszyło się dużą popularnością. Rzymski poeta Ennius sporządził jego przekład pt. „Sacra historia”, z którego zachowały się liczne fragmenty; od Euhemera pochodzi termin „euhemeryzm”, oznaczający racjonalną interpretację mitów; Meister, s. 138-139; Nothers II, s. 604-605; DNP 4 (1998), s. 235-236; SKA, s. 170 s.v. Euhemer.

- 198 Kraina w południowo-wschodnim Iranie i południowo-zachodnim Pakistanie, odpowiada mniej więcej dzisiejszemu Beludżystanowi. Jest to teren górzysty, poprzecinany głębokimi dolinami. Tędy wracała z Indii armia Aleksandra Wielkiego, napotykać na liczne przeszkody. Szczegółowy opis przemarszu zostawił Arrian (Wyprawa Aleksandra); DNP 4 (1998), s. 852-853.
- 199 Arabia Felix. W starożytności Arabię dzielono na „pustynną” (ἡ ἐρήμος Ἀραβία; Arabia deserta), która rozciągała się na obszarze na południe od Palmyry i Tapsakus (Thapsacus), na zachodzie graniczyła z Syrią, sięgając do posiadłości Nabatejczyków, na wschodzie opierała się o Eufrat, na południu natomiast o siedziby Nabatejczyków, Chaulotejczyków i Agrajów – oraz na Arabię Szczęśliwą (ἡ εὐδαίμων Ἀραβία; *Arabia eudaemon*; *Arabia felix*, *beata*), która obejmowała całe południe Półwyspu Arabskiego aż do morza (dzis. Jemen). W czasach rzymskich pojawiła się też prowincja Arabia Skalista (*Petrea*), utworzona z części Królestwa Nabatejskiego. Ustanowiona została przez cesarza Trajana w roku 106; w jej skład wchodziły obszary na wschód od Morza Martwego i pustyni Negew, niewykluczone, że również Półwysep Synaj. Granicę wytyczała linia fortyfikacji (*limes Arabicus*), przebiegająca od Damaszku do Elatu (dzis. Aila) nad Zatoką Akaba. Głównymi miastami były Bostra (dzis. Bustra), stolica prowincji, i Petra, uprzednio rezydencja królewska; w czasach Dioklecjana podzielona została na dwie odrębne prowincje, przy czym jedna z nich nadal nazywała się *provincia Arabia Petrea* (Skalista); D.H. Müller, *Arabia*, RE II 1 (1895), s. 344-359, zwłaszcza 345; KIPauly 1, s. 483-485; DNP 1 (1966), s. 945-946; SKA, s. 58; zob. M. Śmientanka, *Arabia Felix? Świat arabski w świetle źródeł greckich i rzymskich* (VI w. p.n.e. – III w. n.e., Lublin 2002 (niepublikowana rozprawa doktorska, dostępna w Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), zwłaszcza s. 149-157; K. Christ, *Historia Cesarstwa Rzymskiego od Augusta do Konstantyna*, przeł. Anna Gierlińska, Poznań 2016, s. 394; G. Wesch-Klein, *Die Provinzen des Imperium Romanum*, Darmstadt 2016, s. 106-107; Diodor pisze o Arabii w ks. II 49-54.
- 200 * Świętą. Prawdopodobnie Abd el Kuri; Oldfather.
- 201 * Chodzi prawdopodobnie o Sokotrę, wyspę na Oceanie Indyjskim, na wschód od Afryki. W opisie obu wysp pojawiają się elementy mityczne. Oldfather.
- 202 * Ok. 1,2 km.
- 203 * Żywica drzewa kadzidłowego (*Boswellia Caeteri*) – krzewu lub niskiego drzewa rozgałęzionego od ziemi, występującego w południowej Arabii,

Jemenie i Somalii. Z naturalnych ran i nacięć pnia wypływa bladożółty sok żywiczny, szybko zastygający w postaci bladożółtych łez żywicznych grud lub ‘roślinnych stalaktytów’ substancja ta, zwana też kadzidłem lub olibanum, ma gorzki smak i charakterystyczny delikatny aromat, używana jest jako lek, pachnidło tłące i kadzidło.

- 204 * Drzewo balsamowe (*Balsamodendron myrrha*), cierniste drzewo do wysokości 10 m lub krzew występujący w podgórskiej i górskiej strefie Arabii, północnej Etiopii i Erytrei. Wypływająca z naturalnych ran lub nacięć pnia gumożywica odznacza się charakterystycznym aromatem oraz korzennym, gorzkim i drapiącym smakiem, używana do produkcji kadzidła, leków, perfum i kosmetyków.
- 205 * Akacja egipska (*Acacia albida*); akacja jest drzewem lub krzewem mimozowatym, rosnącym w strefie zwrotnikowej i podzwrotnikowej na wszystkich kontynentach.
- 206 * Wierzba, chodzi prawdopodobnie o tzw. *Salix albida*, najbardziej rozpowszechniony gatunek wierzby.
- 207 * Lentyszek, porównaj wcześniej V 17.2.
- 208 * *Paliurus spina-christi*, rosnący w południowej Europie i wschodniej Azji. Ma błyszczące, skośno owalne liście dochodzące do 3 cm długości. Dwa przylistki u nasady liścia przekształciły się w ostre kolce. Szczególną cechą są suche pestkowe owoce. Diodor może mówić również o podobnej roślinie zwanej *Zizyphus spina-christi*.
- 209 * Czyli ok. 36 km.
- 210 Diodor jest tutaj niespójny: albo Hiera = Panchaja, albo popełnił błąd robiąc wypis z Euhemera, zob. komentarz i literatura: Nothers II, s. 605.
- 211 Stosunkowo wąski pas środkowej części wschodniego wybrzeża Morza Śródziemnego od Szukszu (dzis. Tell Sukas) na północy do Akko na południu. Granicę wschodnią Fenicji wyznaczają pasma gór Libanu (Dżebel Lubnan), biegnące prawie równolegle do linii morza. Bardzo korzystne położenie oraz nadzwyczajna żyzność gleb, przyczyniły się do znakomitego rozwoju rolnictwa i sadownictwa, handlu i rzemiosła oraz rozkwitu miast. Do najważniejszych należały Tyr, Sydon, Byblos, Arados, Trypolis i Berytos. Na przestrzeni dziejów Fenicja była podbijana lub podporządkowywana przez Asyryjczyków, Babilończyków, Persów, Macedończyków (Aleksandra Wielkiego), Seleucydów i w końcu Rzymian; KIPauly 4, s. 796-798 s.v. Phoiniker; DNP 9 (2000), s. 911-918 s.v. Phönizier; SKA, s. 180.
- 212 Koile Syria = Syria Coele, Celesyria, „pusta (pustynna) Syria”. Terminem tym określano początkowo obszar na zachód od Eufratu i na północ od Orontesu, na południe zaś do Laodycei, ściślej pustynną nieckę między Libanem a Antylibanem. Ale już w okresie ptolemeuszowsko-seleukidzkim odnosił się on do Syrii jako takiej, obejmując także tereny Fenicji i Palestyny, aż do granicy z Egiptem. W takim też znaczeniu używa go Diodor (także XIX 80).

Co prawda to przecież w jego czasach Pompejusz Wielki podzielił Syrię na cztery *conventus iuridici*, z których północno-zachodni otrzymał nazwę Koile Syria, sięgając do granicy z Cylicją, ale najwyraźniej ten fakt nie przebił się do powszechnej świadomości, ponieważ i inni pisarze epoki (np. Strabon XVI 750. 754-756; Liwiusz XXXIII 19; XL 29; XLV 11) pozostają przy „starym” rozumieniu Koile Syria. Za panowania Septymiusza Sewera (193-211) dokonano, w roku 194, reorganizacji Syrii: jej część północno-zachodnia połączona została z Kommagene i otrzymała nazwę Syria Coele (inaczej Syria magna), ze stolicą w Antiochii. Natomiast południowa część, z Palmyrą, Damaszkciem, Heliopolis, Emezą i Tyrem, otrzymała nazwę Syria Phoenice; leżąca między nią a Egiptem Palestyna określana była jako Syria Palaestina; J. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, Leipzig 1881, s. 423-424; G. Beer, Koile Syria, *RE XI* (1921), s. 1050-1051; DNP 6 (1999), s. 630-631.

213 * Ok. 5,4 km.

214 * Dosłownie *Trójplemiennego*.

215 * Ok. 10,8 km.

216 * Czyli ok. 64 m.

217 * Czyli ok. 720 m.

218 * Czyli ok. 32 m.

219 * Czyli ok. 720 m.

220 * Czyli ok. 36 km.

221 * Do Kreteńczyków.

222 * Czyli ok. 2,6 m.

223 * Czyli ok. 1,7 m.

224 Chodzi o hieroglify.

225 Fragmenty 44.6, 46.3 i 46.7 stanowią wykładnię euhemeryzmu: bogowie byli kiedyś ludźmi, a potem, po śmierci, za zasługi, które stały się ich udziałem za życia, doznali czci boskiej. Inskrypcje w świątyni Zeusa mają być tego dowodem. W nauce panuje także pogląd, że Euhemer w ten sposób uzasadniał słusność deifikowania władców hellenistycznych, którzy, tak jak niegdyś bogowie olimpijscy, za swe zasługi mogą stać się bogami, a dobrym przykładem tego jest Aleksander Wielki; Meister, s. 139; DNP 4 (1998), s. 235-236.

226 Diodor podąża tu za różnymi historiami lokalnymi; Nothers II, s. 606 (z literaturą).

227 Wyspa u wybrzeży Tracji, nieopodal Chersonesu Trackiego (odległość 30 km), o powierzchni 178 km². Zasiedlona została przez Greków (z Samos, stąd zwana trackim Samos) ok. roku 700 przed Chr., znana ze słynnej świątyni Kabirów („wielcy bogowie”), o ponadregionalnym znaczeniu; ASM, s. 364-366; DNP 11 (2001), s. 24-30; SKA, s. 434.

228 Wyspa w północno-wschodniej części Morza Egejskiego, oddalona od Azji Mniejszej o niecałe 2 km; powierzchnia 491 km²; przez jońskich Greków

- zasiedlona została ok. roku 1000 przed Chr.; DNP 11 (2001), s. 17-23; SKA, s. 434.
- 229 Obie etymologie błędne, zob. ASM, s. 364.
- 230 Chodzi tu o język tracki, którego elementy przetrwały w kulcie Kabirów; Nothers II, s. 606.
- 231 KIPauly 5, s. 447; DNP 11 (2001), s. 1137; SKA, s. 463; * niewielkie wyspy, a właściwie skały nazwane tak od swej barwy (czarne lub niebieskawe) u wejścia na Morze Czarne. Część leży po stronie europejskiej, część – po azjatyckiej w odległości ok. 360 m. Znane są pod nazwą Symplegad.
- 232 Morze Czarne.
- 233 Córka Atlasa i Pleione, jedna z siedmiu Plejad (gwiazd na niebie); KIPauly 2, s. 241; DNP 3 (1997), s. 976.
- 234 Córki Atlasa.
- 235 Syn Zeusa i Atlantydy Elektry/Elektryone; protoplasta trojańskiego rodu królewskiego, zarazem eponim Dardanów i Dardanii. Nad Hellespontem założył jakoby miasto o nazwie Dardanos. Jego prawnuk Ilos założył Troję (Ilion). Wówczas otrzymał od Zeusa (lub Ateny) Palladion, tj. posążek bogini Ateny, który gwarantował miastu pomyślność. Palladion przechowywano potem w Troi; Dardanos uchodził również za twórcę misteriiów ku czci Kabirów na Samotracie; Roscher I, s. 962-963; L. Kahl, Dardanos, LIMC III 1, s. 352-353; DNP 3 (1997), s. 319-320 (Dardanos); 9 (2000), s. 192-193 (Palladion); Grimal, s. 68; SKA, s. 124.
- 236 Dardanię.
- 237 Chodzi o kult Kabirów.
- 238 Brat (według innych wersji wuj) Europy, porwanej przez Zeusa pod postacią byka. W jej poszukiwaniu dotarł z Fenicji (Tyru lub Sydonu) do Grecji. Założył Teby w Beocji i poślubił Harmonię, córkę Aresa i Afrodyty (według innej wersji córkę Dardanosa); na ich zaślubiny przybyli do Teb wszyscy bogowie, przynosząc ze sobą przeróżne dary; Roscher II 1, s. 1830-1833; II 2, s. 824-844; DNP 6 (1999), s. 129-131.
- 239 O nim zob. DNP 5 (1998), s. 864-865.
- 240 Nie dająca się dokładnie zlokalizować miejscowość na pograniczu myzyjsko-trojańskim w Azji Mniejszej; DNP 7 (1999), s. 595.
- 241 Największa (pow. 442 m²) z wysp archipelagu Cyklad, znana z kultu Dionizosa. To na niej Tezusz, wracając z Krety, zostawił śpiącą Ariadne, gdzie odnalazł ją Dionizos; R. Herbst, Naxos 5, RE XVI 2 (1935), s. 2079-2095 zwł. 2085-2086 (Dionysos, Ariadne); ASM, s. 354-356; SKA, s. 343-344.
- 242 Bóg wiatru północnego; Grimal, s. 54-55.
- 243 Achaia Phthiotis, górzysty obszar (pasmo gór Otryś) położony na południe i południowy wschód od Tesalii (Ftiotyda Tesalska, Tessalia Phthiotis), od wschodu przylegający do linii morza naprzeciw wyspy Eubei, od południa ograniczony Zatoką Malijską (Mallicus sinus) i doliną rzeki Sperchejos; F. Stählin, Das

- hellenischeThesallien, Stuttgart 1924, s. 189-191; E. Bernert, Phthia, RE XX 1 (1941), s. 951-958 (Tetras Phthiotis, Ahawa Phthiotis); DNP 9 (2000), s. 109 (Othrys), 976 (Phthiotis).
- 244 Karowie, Kares, Cares; lud zamieszkujący południowo-zachodnią Azję Mniejszą – Karię, z głównymi miastami Halikarnas, Keramos, Knidos, Kaunos i Kalyndos. Według Herodota (I 171, 2-5) w II tysiącleciu nazywali się Lelegami i zamieszkivali wyspy Morza Egejskiego, do Azji Mniejszej zostali wyparci przez Jonów i Dorów. Według własnej tradycji byli w Karii autochtonami, spokrewnionymi z Lydami i Myzami; DNP 6 (1999), s. 271-277.
- 245 Mowa jest o terytorium miasta Herakleia w Azji Mniejszej (he Latmia), u południowego podnóża Gór Latmos (Beşparmak Dağı; Herakleia he pros Latmo, he hypo Latmo, he epi Latmo, ad Latmum, dzisiaj Kapikiri), nad brzegiem jeziora Bafa, ok. 20 km na południe od Miletu, na granicy między Jonią a Karią. Przez pewien czas wchodziła w skład Jonii, należała też do Związku Delijskiego (Morskiego). Początkowo miasto nosiło nazwę Latmos, ale w IV w. przed Chr. po przejściu go przez Mauzolosza, satrapy Karii, zagorzałego filhellena, przemianowane zostało na Herakleję. Często przez pisarzy antycznych zaliczana wyłącznie do Karii, co mimo wszystko pozostawało w zgodzie z historią i charakterem Heraklei Latmii; RE VIII 1 (1912), s. 431-432 (Herakleia 15); PECS, s. 384-385; ASM, s. 520-522 (Herakleia am Latmos/Kapikiri); DNP 6 (1999), s. 1177-1178.
- 246 Perski król królów, syn Dariusza I i Atossy, panował w latach 486-465. W roku 480 przed Chr. podjął wielką wyprawę przeciwko Grecji, która zakończyła się kompletną klęską Persów. Rozstrzygające bitwy miały miejsce pod Salaminą (morska, koniec września 480 r.), Platejami (lądowa, 479) i u przylądka Mykałe w pobliżu Miletu (morska, 479); DNP 9 (2000), s. 605-610 (Perserkriege); 12/2 (2002), s. 646 (Xerxes).
- 247 * W bitwie morskiej u wybrzeży Salaminy, 480 przed Chr.
- 248 Plateje to niewielkie miasto w Beocji, 13 km od Teb, na granicy z Attyką. To tutaj w roku 479 r. przed Chr. zjednoczona armia grecka, dowodzona przez Spartanina Pausaniasza, zadała druzgocącą klęskę wojskom perskim; DNP 9 (2000), s. 1093-1094 s.v. Plataiai; PECS, s. 717; SKA, s. 395.
- 249 Niewielka wyspa położona u wybrzeży Karii, w odległości 25 km od Rodos, o powierzchni 58 km²; archeologicznie stwierdzono ślady osadnictwa karyjskiego (II tysiąclecie) i doryckiego (od ok. 1000 przed Chr.); KIPauly 5, s. 443; DNP 11 (2001), s. 1129-1130.
- 250 Znany z wyprawy pod Troję, w której wziął udział z trzema okrętami z Naksos, zob. Homer, Iliada II 671-673; uważany był za drugiego pod względem urody Greka pod Troją; zabity został przez Eurypylosa, który z kolei był drugim pod względem urody Trojaninem (zob. Homer, Odyseja XI 522), co miało być karą za jego próżność; DNP 8 (2000), s. 960; Grimal, s. 252.
- 251 Terytorium miasta Knidos w Karii, na półwyspie zwanym Chersonenezem doryckim; RE XI 1 (1921), s. 913.

- 252 Czyli spartańska.
- 253 Chodzi o mieszkańców miasta Argos i Argolidy na Półwyspie Peloponeskim.
- 254 Wyspa w pobliżu Knidos, miasta leżącego na Półwyspie Knidyjskim; RE X 2 (1919), s. 1762.
- 255 Wyspa o powierzchni 35 km², położona na zachód od Knidos, między Kos, Telos i zachodnim skrajem półwyspu Reşadiye; wliczana do Dodekanezu; poświęcona była Posejdonowi; DNP 8 (2000), s. 964.
- 256 * Synowie Thettalosa.
- 257 * Z powodu zarazy.
- 258 Położona między wyspami Kretą a Rodos, powierzchnia 338 km². Informacja Diodora o osadnictwie minojskim na Karpatos uzyskała potwierdzenie w badaniach archeologicznych. Wykazały one także, że po upadku Krety wyspę zasiedlili Mykeńczycy; w V w. przed Chr. należała do Związku Morskiego, w IV w. połączyła się politycznie z Rodos; DNP 6 (1999), s. 292-293.
- 259 Diodor podaje tu (zob. V 56.6) za Zenonem z Rodos (FGrHist 523 F 1), który był nieco starszy od Polibiusza, żył i działał u schyłku III i w II w. przed Chr. Jest autorem wielkiego dzieła historycznego w 15 księgach pt. „Chronikè syntaksis”, którego tematem były dzieje Rodos od czasów najdawniejszych do – najprawdopodobniej – początków II w. przed Chr.; K. Abel, Zenon 6 (von Rodos), RE X A (1972), s. 138-140; Nothers II, s. 607.
- 260 Wyspa Rodos (pow. 1400 km²) czerpała korzyści przede wszystkim ze znakomitego położenia na ważnym szlaku łączącym Grecję z Azją i Afryką i bliskości Azji Mniejszej (ok. 10 km), cieszyła się też świetnymi warunkami naturalnymi. W II tysiącleciu pozostawała w zasięgu kultury minojskiej i mykeńskiej, ok. roku 1000 pojawili się Dorowie. Najważniejszymi miastami na wyspie były Jalyzos, Kameiros i Lindos, które wchodziły w skład doryckiej hexapolis (obok Kos, Knidos i Halikarnasu). W roku 408/407 założyły wspólnie nową stolicę – miasto Rodos. Okres szczególnego rozwoju Rodos przeżyła w III-II w. przed Chr., stając się wówczas prawdziwą potęgą morską i handlową; ASM, s. 356-360; DNP 10 (2201), s. 996-1001; SKA, s. 425-426.
- 261 * Dosłownie *synami Morza*.
- 262 Por. przypis 260. * Mieszkańcy trzech miast na Rodos: Lindos, Jalyzos i Kameiros.
- 263 * Dosłownie *Miasto Heliosa*.
- 264 W mitologii greckiej syn Belosa, króla Egiptu; pozbawiony przez brata Aigyp-tosa tronu, uciekł wraz z pięćdziesięcioma córkami, zrodzonymi przez różne kobiety, do Argos na Peloponezie, gdzie został obrany królem; SKA, s. 124; Grimal, s. 68.
- 265 Czyli Danaidami; Grimal, s. 67-68.
- 266 Główne miasto Argolidy na Peloponezie; DNP 1 (1996), s. 1070-1072.
- 267 Cherrones = Chersonesz, wąski Półwysep Knidyjski w Karii; RE XI 1 (1921), s. 913.

- 268 Inachos był synem Okeanosa i nimfy Tetys, pierwszym królem Argos, protoplastą argiwskich bohaterów. Był sędzią w sporze Posejdona i Hery o Argos, rozstrzygnął go na korzyść bogini. Jego córką była Io, ukochana Zeusa, którą bóg uprowadził; prześladowała ją Hera; S.E. Katakis, Inachos, LIMC V 1, s. 653-654; N. Icard-Giarolla, Io, ibidem, s. 661-676; DNP 5 (1998), s. 961 (Inachos), 1053-1054 (Io).
- 269 Niewielka wyspa w sercu archipelagu Cyklad, znana z kultu Apollona, zob. ASM, s. 342-347.
- 270 * Czyli Półboginią.
- 271 Źródłem Diodora przy opisie Krety jest dzieło Laostenidasa (FGrHist 462), który z kolei kompilował z prac Epimenidesa, Dosiadasa i Sosikratesa (FGrHist 457, 48, 461), zob. Diodor V 80.5; główną tendencją tych źródeł jest „kretycyzacja” teogonii (wszyscy bogowie, również ci panhelleńscy, pochodzą z Krety) oraz „ostrożny racjonalizm”: bogowie są „dobroczyńcami i wynalazcami”; Nothers II, s. 608; zob. RE XII 1 (1924), s. 760.
- 272 U Homera w Odysei (XIX 176) wśród ludów zamieszkujących Kretę, Achajów, Kydonów i Pelazgów, wymienieni są także Eteokretes, czyli „Prawdziwi Kreteńczycy”, tj. tacy, którzy byli już tu przed przybyciem innych. Dla Diodora są oni autochtonami; J. Miller, Eteokretes, RE VI 1 (1907), s. 709-710; DNP 4 (1998), s. 160.
- 273 * Dosłownie *Palce*.
- 274 Zob. wyżej, przypis 3.
- 275 * Słynny Herakles.
- 276 Kureci, Kouretes, Curetes – mityczne istoty, które chroniły Zeusa przed jego ojcem Kronosem, hałasem zagłuszając płacz dziecka. W źródłach miejscem ukrywania Zeusa na Krecie jest albo jaskinia w górach Dikte, albo na górze Ida, jak u Diodora. Jaskinia jest tu symbolem „czasu przedwiecznego”: Kureci urodzili się z ziemi i wzrosli dzięki intensywnemu deszczowi. Dlatego też uchodzili za tych, którzy chronią naturę i wiedzą, co trzeba czynić, aby zachować jej urodzajność. Służyć temu miał m.in. rytualny taniec, który odpędzał wrogie demony od stad, pól, miast i osiedli. Jako boskie istoty, związane z ziemią, mieli także dar wieszczenia; F. Schwenn, Kureten, RE XI 2 (1922), s. 2202-2209; DNP 6 (1999), s. 934-936; Grimal, s. 194.
- 277 Potomkowie Matki Ziemi Gai i Nieba Uranosa, należał do nich także Kronos. W walce o panowanie nad światem (tytanomachia) zostali pokonani przez Olimpijczyków, tj. Zeusa i jego rodzeństwo, i strąceni do Tartaru; Roscher V, s. 987-1004; E. Wüst, Titanes, RE VI A. 1 (1937), s. 1491-1509; DNP 12/1 (2001), s. 623-625.
- 278 Miasto w środkowej Krecie, ok. 5 km na południowy wschód od Heraklejonu, na zachodnim brzegu rzeki Kairatos. Najważniejsze miasto wyspy, powstało ok. roku 2000 przed Chr., wielokrotnie niszczone było trzęsieniami ziemi. Centrum cywilizacji minojskiej, nazwanej tak od mitycznego króla Minosa,

- z którego imieniem wiąże się podanie o talassokracji (imperium morskim) Krety. Cywilizacja minojska upadła w XV w., jej miejsce zajęła cywilizacja mykeńska; po roku 1000 Kretę zajęli Dorowie; DNP 6 (1999), s. 617-620; SKA, s. 267.
- 279 Zob. DNP 6 (1999), s. 864-870. * U Rzymian obchodzono Saturnalia; Diodor wspomina jeszcze (XII 86 i XX 14) o starym obyczaju Kartagińczyków składania Kronosowi ofiar z dzieci. Oldfather.
- 280 * Tłumaczenie własne. Wersja Diodora w wielu miejscach odbiega od *Pracy i dni* Hezjoda.
- 281 W Teogonii Hezjoda (134, 371-374) jeden z Tytanów, brat i mąż Tei, ojciec Heliosa, Selene i Eos; w mitografii nie ma jednoznaczności co do jego udziału w tytanomachii; A. Kossatz-Deissmann, Hyperion, LIMC V 1, s. 587-588; O. Jessen, Hyperion 2, RE IX 1 (1914), s. 287-288; DNP 5 (1998), s. 806.
- 282 * Porównaj I 16.1.
- 283 * *Mnemosyne* to po grecku pamięć.
- 284 * Po grecku *themis* to prawo, *obyczaj*, a *thesmos* to zarządzenie; oba wyrazy wywodzą się z rdzenia *the* – ustalać.
- 285 * Odyseja IX 109 i dalej.
- 286 * Tłumaczenia własne.
- 287 * Po grecku *aigs*, czyli koza.
- 288 Musaios, często z przydomkiem Trak lub Eleuzyńczyk; mityczny poeta, uchodził za wychowanka Muz (i syna Selene); uczeń i towarzyszy (często uważany także za syna) Orfeusza, protoplasta poezji orficznej; przypisywano mu liczne pisma o treści orficznej (teogoniczne, pieśni ofiarne, hymny, także wyrocznie); w tradycji ateńskiej ściśle związany był z misteriami eleuzyńskimi, których jakoby był twórcą; zapisał się też jako wielki muzyk, zdolny swą muzyką uzdrawiać chorych; jego ojcem lub synem mógł być Eumolpos, protoplasta kapłańskiego rodu Eumolpidów (kapłanów eleuzyńskich); zob. Diodor IV 25,1; RE XVI (1933), s. 757-767; KIPauly 3, s. 1479; DNP 4 (1998) s. 254 s.v. Eumolpos; 8 (2000), s. 501-503 s.v. Musaios; Lexikon der Alten Welt, Zürich-Stuttgart 1965, s. 203; LGS I, s. 481-482 (Henryk Podbielski); Grimal, s. 241.
- 289 * Porównaj też IV 21, 5.
- 290 * Od miasta Kyme, łac. *Cumae*.
- 291 * Porównaj wcześniej III 61.6.
- 292 * Po grecku (*d*)*zen* – żyjący, istniejący.
- 293 * Inne wyprowadzenie tego przydomku I 12.8. Porównaj też III 70.2.
- 294 Bogini miłości, córka Zeusa i Dione (Homer, Iliada III 374; V 131; Odyseja VIII 308); według innej wersji narodziła się z piany morskiej u brzegu Cypru: tam wpadły do morza genitalia Uranosa, które obciął mu Kronos. W efekcie wytworzyła się piana (afros), a z niej wyłoniła się Afrodyta (Hezjod, Teogonia 188-206). Dziewczęta w przeddzień zamążpójścia składały jej ofiarę w intencji

- powodzenia w miłości; A. Delivorrias, Aphrodite, LIMC II 1, s. 2-151; DNP 1 (1996), s. 838-844.
- 295 Charites, boginie piękna, radości i dostatku. Były przysłowiowym wzorem kobiecej gracji, talentu i piękności; DNP 2 (1997), s. 1102-1103.
- 296 Czczona była niemalże wyłącznie przez kobiety w związku z ciążą i połogiem. Opiekowała się także chorymi kobietami i dziećmi. Jej kult sięga II tysiąclecia, poświadczony jest wówczas na Krecie (miała świątynię w Amnisos). W wielu miejscach kultu traktowano ją jako inną postać Artemidy; V. Machaira, Horai, LIMC V 1, s. 502-510; DNP 3 (1997), s. 915-914.
- 297 Zob. wyżej, przypis 27.
- 298 Cztery (tyle, ile pór roku) córki Zeusa i Temidy. Symbolizowały przemijający czas; łączono je, w towarzystwie innych bogów, z urodzinami, wychowywaniem dzieci i ślubami; DNP 5 (1998), s. 716-717.
- 299 Zob. wyżej przypis 26.
- 300 Uchodziły za córki Zeusa i Mnemosyne (Hezjod, Teogonia 53-55). Mimo że było ich dziewięć, tworzyły jedność, ponieważ miały jedną, wspólną duszę. Ich przywódcą był Apollon, w którego otoczeniu często przebywały, tańcząc i śpiewając. Każdej z Muz z osobna przypisano patronat nad odpowiednią sztuką, np. Erato – miłość, Klio – historia, Melpomene – muzyka. Siedzibą Muz miał być Helikon; A. Queyrel, Mousa, Mousai, LIMC VI 1, s. 657-681; DNP 8 (2000), s. 511-514.
- 301 * Na ten temat także III 67.1.
- 302 Zrodzony z Zeusa i Hery, bóg ognia i sztuki kowalskiej; DNP 5 (1998), s. 352-356; Grimal, s. 119-120.
- 303 * Aluzja do tzw. inkubacji: w świątyni chory zapadał w sen, podczas którego bóstwo miało objawić mu sposób leczenia jego choroby. Porównaj też III 25.3.
- 304 * Dosłownie *Kreteńskim*.
- 305 Mityczny heros-uzdrowiciel, syn Apollona i kobiety śmiertelnej, patron sztuki uzdrawiania, medycyny i lekarzy, sam lekarz; B. Holtzman, Asklepios, LIMC II 1, s. 863-897; DNP 2 (1997), s. 94-100; Grimal, s. 44-45; SKA, s. 72.
- 306 Frygijski bóg rzeczny, przedstawiany jako satyr lub sylen, patron Keleny (Kelaiai, Celaenae), w czasach Seleucydów Apamea Kibotos, niegdyś głównego miasta Frygii. Uchodził za wynalazcę fletu (aulosu) i reguł gry na nim, układał pieśni ku czci bogini Kybele. Stanął w zawody z Apollonem w grze na flecie i przegrał. Za to, że ośmielił się rywalizować z bogiem, poniósł karę: został powieszony na drzewie; o przebiegu zawodów zob. ks. III 59, 2-4; A. Weiss, Marsyas I, LIMC VI 1, s. 367-378; DNP 7 (1999), s. 955; Grimal, s. 221; SKA, s. 319.
- 307 * Księga III 63 i dalej.
- 308 O nim zob. ks. IV: Diodor Sycylijski, Czyny i dzieła herosów i półbogów (Biblioteka Historyczna IV), przekł. i wstęp Sylwester Dworacki, komentarz Leszek Mrozewicz, Poznań 2010 (Fontes Historiae Antiquae XVI).

- 309 Porównaj III 74, 4-5.
- 310 Bogini ze wschodniej części Krety, identyfikowana z Artemidą, połączona z czasem w jeden kult z (Artemidą) Diktynną, czczoną w zachodniej części wyspy; K. Tümpel, *Britomartis*, RE III 1 (1897), s. 880-881.
- 311 Zob. wyżej, przypis 17.
- 312 Eleuzis, Samotraka: zob. wyżej przypisy 34, 227.
- 313 Związek plemion znad północnego wybrzeża Morza Egejskiego, między rzekami Hebros a Nestos. U Homera (*Iliada* II 846-847; XVII 72-23) Kikonowie występują jako sprzymierzeńcy Troi; ich trackie pochodzenie, przyjmowane we wcześniejszej literaturze, jest ostatnio kwestionowane; E. Oberhummer, *Kikones*, RE XI 1 (1921), s. 381-382; DNP 6 (1999), s. 454.
- 314 Zob. wyżej, przypis 16.
- 315 Na terenie Elymów, dzisiaj Monte San Giuliano, na niej położona była polis o tej samej nazwie; znajdowała się tu słynna świątynia Afrodyty (Wenus) Erycynskiej; jej początki sięgają prawdopodobnie okresu fenickiego; Grecy zidentyfikowali fenicką boginię z Afrodytą, a później Rzymianie z Wenus; w tradycji rzymskiej świątynia ta była fundacją Eneasza ku czci jego matki (Afrodyta/Wenus) i dlatego traktowana była z ogromnym szacunkiem; mieszkańcom Eryksu, do których należeli także hierodulowie, przyznano specjalne przywileje; zob. obszerny wywód Diodora, ks. IV 83; KIPauly 2, s. 368; DNP 4 (1998), s. 109.
- 316 Gdzie według jednej z wersji mitu mała się urodzić, zob. wyżej, przypis 286.
- 317 Jako syryjsko-fenicka Asztarte, Dea Syria.
- 318 Chodzi o Didymę koło Miletu, ze słynną świątynią Apollona, obecnie miejscowość Yenihisar; zob. także ks. XIX 90,4; PECS s. 272-273; ASM, s. 484-488; KIPauly 2, s. 10-11; DNP 3 (1997/1999), s. 544-549; SKA, s. 136-137.
- 319 Jako perska Anaitis, główne bóstwo mazdaizmu.
- 320 Zob. wyżej, przypis 278.
- 321 Miasto na południu środkowej Krety. Jedno z centrów minojskiej kultury pałacowej, najważniejsze w południowej części wyspy; najmłodszy pałac pochodzi z XVI w.; PECS, s. 696; ASM, s. 398-403; KIPauly 4, s. 695-696; DNP 9 (2000), s. 721-722.
- 322 * Księga IV 79.
- 323 Grimal, s. 317-318; * Sarpedon był sprzymierzeńcem Trojan.
- 324 Tak u Homera, *Iliada* II 876-877; zob. DNP 11 (2001), s. 87.
- 325 * Tłumaczenie własne.
- 326 V 64.1.
- 327 Pelasgoi, Pelasgi. W starożytności widziano w nich autochtonów, tj. przedgreckich mieszkańców na południu Półwyspu Bałkańskiego. Dzisiejsza nauka ma co do tego szereg wątpliwości, postrzegając w Pelazgach niegreckich wprawdzie, ale bynajmniej nie wcześniejszych mieszkańców Grecji. Przyjmuje się,

że przywędrowali na południe w ramach wielkich przesunięć ludnościowych na przełomie II i I tysiąclecia przed Chr., najprawdopodobniej z zachodniej części Półwyspu Bałkańskiego, podobnie jak Kaukonowie, Telegowie i Trakowie; DNP 9 (2000), s. 490-491.

328 * Porównaj wcześniej IV 60.

329 * Etapy zasiedlania Krety: 1. dawna ludność śródziemnomorska; 2. Grecy (Lakończycy i Arkadowie); 3. Dorowie (XI w. p.n.e.).

330 Porównaj wcześniej ks. IV 57-58; z tzw. powrotem Heraklidów łączy się wędrówkę Dorów, ostatniego wielkiego plemienia greckiego, które przybyło na południe Półwyspu Bałkańskiego, zasiedlając przede wszystkim Peloponez, południowe wyspy Morza Egejskiego (z Kretą) i wybrzeże Karii w Azji Mniejszej, z Halikarnasem jako głównym miastem (Doryda małoazjatycka). Eratostenes, za którym podąża Apollodoros, a za nim Diodor, początek powrotu Heraklidów przyjął na rok 1104. W tradycji greckiej zachowała się opowieść o wygnaniu potomków Heraklesa po jego śmierci. Znaleźli wówczas schronienie u doryckiego króla Ajgimosa w Grecji środkowej, a po upływie trzech pokoleń powrócili na czele Dorów i podbili Peloponez. Mimo braku jednoznacznych świadectw archeologicznych, wątpliwości językoznawców, z radykalnym stanowiskiem J. Chadwicka na czele, który wręcz zakwestionował historyczność wędrówek, są one traktowane jako wydarzenie rzeczywiste; zob. DNP 3 (1997), s. 787-791 („Dorische Wanderung”); 5 (1998), s. 369-370 („Herakleidai”); J. Chadwick, Who were the Dorians?, *La Parola del Passato* 31, 1976, s. 105-131; idem, *Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Rekonstruktion der griechischen Frühgeschichte*, *Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 113, 1976, s. 183-198; wyczerpujący opis wydarzeń: N.G.L. Hammond, *Dzieje Grecji*, przekł. Anna Świderkówna, Warszawa 1973, s. 109-128.

331 Por. wyżej, przypis 271.

332 Trzecia co do wielkości (1630 km²), po Krecie i Eubei, wyspa Morza Egejskiego, położona w jego północno-wschodniej części, w pobliżu wybrzeża małoazjatyckiego. Główne miasto: Mytilene; PECS, s. 502-503; KIPauly 3, s. 585-587; DNP 7 (1999), s. 85-87; SKA, s. 297.

333 Miasto w Achai na Peloponezie, między Patrą a Dyme; DNP 8 (2000), s. 1161-1162.

334 Wyspa na Morzu Egejskim o pow. 856 km² u wybrzeży Azji Mniejszej, odległość do kontynentu wynosi 8 km; PECS, s. 715-716 s.v. Pityoussa; DNP 2 (1997/1999), s. 1126-1127; SKA, s. 112.

335 O Wyspach Szczęśliwych jako pewnym toposie zob. A. Schulten, *Μακάρωνησος*, *RE* XIV 1 (1928), s. 628-632.

336 Wysepka (pow. 41 km²) na Morzu Egejskim, u wybrzeży Troady; SKA, s. 477.

337 Imieniem Molpos lub Eumolpos; Nothers II, s. 610.

BIBLIOGRAFIA

wraz z wykazem skrótów

- ABEL K., Zenon 6 (von Rodos), RE X A (1972), s. 138-140
- AIGNER-FORESTI L., Die Etrusker und das frühe Rom, Darmstadt 2003.
- ANTCZAK K., Obraz Hiszpanii w *Historii Naturalnej* Pliniusza Starszego, Poznań–Gniezno 2016
- ASM – Antike Stätte am Mittelmeer, red. K. Brodersen, Stuttgart–Weimar 1999
- BARATTE F., Phaeton I, LIMC VII 1, s. 350-355
- BEER G., Koile Syria, RE XI (1921), s. 1050-1052
- BERNERT E., Phthia, RE XX 1 (1941), s. 951-958
- BESCHI L., Demeter, LIMC IV 1, s. 844-892; IV 2, s. 563-609
- BLÁZQUEZ J. MARÍA, Die Iberische Halbinsel, [w:] Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte I, red. F. Vittinghoff, Stuttgart 1990, s. 524-527
- BLÜMNER H., Technologie und Terminologie der Gewerbe bei Griechen und Römern, IV, Hildesheim 1969
- BÄRUNGER F., Persephone, RE XIX 1 (1937), s. 944-972
- BRIZE PH., Geryoneus, LIMC IV 1, s. 186-190
- BURTON A., Diodorus Siculus. Book I. A Commentary, Leiden 1972
- CHADWICK J., Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Rekonstruktion der griechischen Frühgeschichte, Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 113, 1976, s. 183-198
- CHADWICK J., Who were the Dorians?, La Parola del Passato 31, 1976, s. 105-131
- CHRIST K., Historia Cesarstwa Rzymskiego od Augusta do Konstantyna, przeł. Anna Gierlińska, Poznań 2016
- CIACERI E., Culti e miti nella storia dell'antica Sicilia, Catania 1911
- CIRKIN J.B., Phönizier und Spanier. Zum Problem der kulturellen Kontakte, Klio 63, 1981, s. 411-421
- DELIVORRIAS A., Aphrodite, LIMC II 1, s. 2-151
- DEMARGNE P., Athena, LIMC II 1, s. 955-1044
- DEMOUGEOT E., L'invasion des Cimbres-Teutones-Ambrons et les Romains, Latomus 37, 1978, s. 910-938
- DNP – Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike, 1-16, Stuttgart–Weimar 1993-2003
- DOBESCH G., Ancient literary sources, [w:] The Celts, red. S. Moscati et alii, London 1991, s. 35-41
- DRÖGEMÜLLER H.-P., Syrakusai, RE Suppl. XIII (1973), s. 815-836
- ENGELS J., Augusteische Oikumenenegeographie und Universalhistorie im Werk Strabons von Amaseia, Stuttgart 1999
- FINLEY M.I., Das Antike Sizilien, München 1979
- FRANKE A., Der Zug der Kimbern, Teutonen und Ambronen von 114 bis 101 v. Chr. [w:] idem, Rom und die Germanen. Das neue Bild der deutschen Frühgeschichte, Tübingen 1980, s. 79-135
- GRIMAL – P. Grimal, Słownik mitologii greckiej i rzymskiej, Wrocław 1990
- GROS P., Gallia Narbonensis. Eine Römische Provinz in Südfrankreich, Mainz 2008
- GRÜNEWALD TH., Kimbern. Historisches, RGA 16 (2000), s. 495-500

- HAMMOND N.G.L., *Dzieje Grecji*, przekł. Anna Świderkówna, Warszawa 1973
- HERBST R., *Naxos* 5, RE XVI 2 (1935), s. 2079-2095
- HEURGON J., *Rzym i świat śródziemnomorski do wojen punickich*, przekł. Eligia Bąkowska, Warszawa 1973
- HOLTZMAN B., *Asklepios*, LIMC II 1, s. 863-897
- HÜBNER A., *Celtiberi*, RE III 2 (1899), s. 1886-1892
- HUSS W., *Geschichte der Karthager*, München 1985
- ICARD-GIAROLLA N., *Io*, LIMC V 1, s. 661-676
- JESSEN O., *Hyperion* 2, RE IX 1 (1914), s. 287-288
- KAHIL L., *Artemis*, LIMC II 1, s. 618-753; II 2, s. 442-628
- KAHL L., *Dardanos*, LIMC III 1, s. 352-353
- KATAKIS S.E., *Inachos*, LIMC V 1, s. 653-654
- KEHNE P., *Hercynia silva*, RGA 14 (1999), s. 398-401
- KERN O., *Demeter*, RE IV 2 (1905), s. 2713-2764
- KIPauly – *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike*, 1-5, München 1979
- KOSSATZ-DEISSMANN A., *Hyperion*, LIMC V 1, s. 587-588
- KROLL W., *Iolaos* 1, RE IX 2 (1916), s. 1843-1846
- LAQUEUR R., *Timaos* 3, RE VI A.1 (1936), s. 1076-1203
- LAUFFER S., *Die Silberminen von Laureion*, Wiesbaden² 1979
- LGS – *Literatura starożytnej Grecji*, red. H. Podbielski, t. I-II, Lublin 2005
- LIMC – *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, t. I-VIII, Zürich–München 1981-1997
- LINDNER R., *Dahlinger S.-C., Yalouris N., Hades*, LIMC IV 1, s. 367-394
- LINDNER R., *Pluto*, LIMC IV 1, s. 399-406
- MACIEJOWSKI M., *Rzymski podbój Hiszpanii (218-178 przed Chr.): aspekty polityczne, militarne i społeczne*, Oświęcim 2012
- MACHAIRA V., *Horai*, LIMC V 1, s. 502-510
- MAIER B., *Die Religion der Kelten. Götter – Mythen – Weltbild*, München² 2004
- MANSUELLI G.A., *The Celts and Ancient Europe*, [w:] *The Celts*, red. S. Moscati et alii, London 1991, s. 15-21
- MARKALE J., *Les Celtes et la civilisation celtique. Mythe et histoire*, Paris 1969
- MARQUARDT J., *Römische Staatsverwaltung*, Leipzig 1881
- MARTORANA G., *Il riso di Demetra in Sicilia*, *Kokalos* 28-29, 1982-1983, s. 105-112
- MARTORANA G., *Kore e il prato sempre fiorito di Enna*, *Kokalos* 28-29, 1982-1983, s. 113-122
- MCQUEEN E.I., *Diodorus Siculus: The Reign of Philip II. The Greek and Macedonian Narrative from Book XVI. A Companion*, London 2001
- MEISTER K., *Die griechische Geschichtsschreibung*, Stuttgart–Berlin–Köln 1990
- MILLER J., *Eteokretes*, RE VI 1 (1907), s. 709-710
- MILTNER F., *Der Germanenangriff auf Italien in den Jahren 102/101 v. Chr.*, *Klio* 33, 1940, s. 289-307
- MOSCATI S., *Die Phöniker. Von 1200 vor Christus bis zum Untergang Karthagos*, Zürich 1966
- MÜLLER D.H., *Arabia*, RE II 1 (1895), s. 344-359
- NOTHERS – *komentarz do: Diodoros, Griechische Weltgeschichte. Buch I-X, übersetzt von Gerhrad Wirth (Buch I-III) und Otto Weh (Buch IV-X), eingeleitet und kommentiert von Thomas Nothers, Teil I-II*, Stuttgart 1992-1993
- OBERHUMMER E., *Kikones*, RE XI 1 (1921), s. 381-382
- PEARSON L., *The Greek Historians of the West. Timaeus and his Predecessors*, Atlanta/Georgia 1987
- PECS – *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, red. R. Stillwell, W.M. MacDonald, M. Holland McAlister, Princeton 1976
- PIPILI M., *Iolaos*, LIMC V 1, s. 687-701
- RE – *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart 1894-1978
- RGA – *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, red. H. Jankuhn, H. Beck et alii, Berlin 1973-2007

- RICHARDSON J.S., The Spanish mines and the development of provincial taxation in the second century B.C., JRS 66, 1976, s. 139-152
- RICKARD T.A., The mining of the Romans in Spain, JRS 18, 1928, s. 129-143
- ROSCHER – Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, red. W.H. Roscher, Leipzig 1884-1937
- ROUX G., Delphi. Orakel und Kultstätten, München 1971
- SCHMIDT L., Die Kimbern, Teutonen, Ambronen, Haruden, [w:] idem, Die Westgermanen, München 1970, s. 3-21
- SCHULTEN A., Hispania, RE VIII 2 (1913), s. 1965-2046
- SCHULTEN A., Lusitania, RE XIII 2 (1927), s. 1867-1872
- SCHULTEN A., Μακάρων νῆσοι, RE XIV 1 (1928), s. 628-632
- SCHWARTZ E., Eforos 1, RE VI (1907), s. 1-16
- SCHWENN F., Kureten, RE XI 2 (1922), s. 2202-2209
- SIMON H., Roms Kriege in Spanien 154-133 v. Chr., Frankfurt a.M. 1962
- SKA – Słownik kultury antycznej, red. Ryszard Kulesza, Warszawa 2012
- SOMMER M., Die Phönizier. Geschichte und Kultur, München 2008
- SPA – Słownik pisarzy antycznych, red. Anna Świderkówna, Warszawa 1990
- SPRAGUE DE CAMP L., Wielcy i mali twórcy cywilizacji (od Imhotepa do Leonarda da Vinci), przekł. Bolesław Orłowski, Warszawa 1970
- STÄHLIN F., Das hellenische Thesallien, Stuttgart 1924
- STROBEL K., Die Galater. Geschichte und Eigenart der keltischen Staatenbildung auf dem Boden des hellenistischen Kleinasien, Band I. Untersuchungen zur Geschichte und historischen Geographie des hellenistischen und römischen Kleinasien I, Berlin 1996
- ŚMIETANKA M., Arabia Felix? Świat arabski w świetle źródeł greckich i rzymskich (VI w. p.n.e. – III w. n.e., Lublin 2002 (rozprawa doktorska, dostępna w Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)
- TIMPE D., Donau. Historisches, RGA 6 (1986), s. 17-20
- TIMPE D., Entdeckungsgeschichte, RGA 7 (1989), s. 307-389
- TÜMPER K., Britomartis, RE III 1 (1897), s. 880-881
- WALBANK F.W., Timaios und die westgriechische Sicht der Vergangenheit, Konstanz 1992 (Xenia 29)
- WALBANK F.W., The Historians of Greek Sicily, Kokalos 14-15, 1968-1969, s. 476-497
- WEISS A., Marsyas I, LIMC VI 1, s. 367-378
- WESCH-KLEIN G., Die Provinzen des Imperium Romanum. Geschichte, Herrschaft, Verwaltung, Darmstadt 2016
- WROŃSKI K., Między dwiema tyraniami. Miasta Sycylii w latach 466-405 p.n.e., Lublin 2001 (rozprawa doktorska, dostępna w Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)
- WÜST E., Titanes, RE VI A. 1 (1937), s. 1491-1509
- ZIEGLER K., Henna, RE VIII 1 (1912), s. 284-287

